

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Elifhan EKİCİ

KARAKALPAK BİLMECELERİ (İNCELEME-METİN)

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Elifhan EKİCİ

KARAKALPAK BİLMECELERİ (İNCELEME-METİN)

Danışman

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Elifhan EKİCİ'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (İmza)

Üye : Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL (İmza)

Tez Başlığı: Karakalpak Bilmeceleri (İnceleme-Metin)
--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 15/11/2021

Mezuniyet Tarihi : 16/12/2021

(İmza)
Prof. Dr. Ebru İÇİGEN
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Karakalpak Bilmeceleri (İnceleme-Metin)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Elifhan EKİCİ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Elifhan EKİCİ
Öğrenci Numarası	20185242013
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Karakalpak Bilmeceleri (İnceleme-Metin)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1718324908
Rapor Tarihi	15/11/2021
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %13 Alıntılar dahil: %14
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 281 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

KARAKALPAK BİLMECELERİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. Bilmecelelerin Şekil Özellikleri	11
1.1.1. Mensur Bilmeceleler	11
1.1.1.1. Yüklemsiz Bilmeceleler	11
1.1.1.2. Yüklemlı Bilmeceleler	12
1.1.2. Manzum Bilmeceleler	12
1.1.2.1. Ölçülü Bilmeceleler	12
1.1.2.1.1. Beyitlerden Kurulu Bilmeceleler	12
1.1.2.2. Ölçüsüz Bilmeceleler	16
1.1.2.3. Kafiye Örgüsü	17
1.1.2.4. Kafiye Düzeni	18
1.2. Bilmecelelerde Söz Sanatları	19
1.2.1. Teşbih	19
1.2.2. İstiare	20
1.2.3. Teşhis.....	20
1.2.4. İntak	21
1.2.5. Tenasüp.....	21
1.2.6. Tezat	22
1.2.7. Mübalağa	22

İKİNCİ BÖLÜM

KARAKALPAK BİLMECELERİNDE MUHTEVA

2.1. Gökyüzü ile İlgili Bilmeceleler	24
2.2. İnsan ve İnsan Organları ile İlgili Bilmeceleler	25
2.3. Giysiler ile İlgili Bilmeceleler.....	27

2.4. Okul-Bilim ile İlgili Bilmeceler	28
2.5. Hayvan ve Hayvan Uzuvarları ile İlgili Bilmeceler	29
2.6. Kuşlar ile İlgili Bilmeceler	31
2.7. Böcekler ile İlgili Bilmeceler	32
2.8. Bitkiler ile İlgili Bilmeceler	33
2.9. Meyveler ile İlgili Bilmeceler	34
2.10. Mutfak Eşyası ile İlgili Bilmeceler	35
2.11. Ateş Yakma ve Aydınlatma ile İlgili Bilmeceler	37
2.12. Kış ve Yaz ile İlgili Bilmeceler	38
2.13. Müzik Aletleri ile İlgili Bilmeceler	40
2.14. Teknik Aletler ile İlgili Bilmeceler	41
2.15. Tarım ile İlgili Bilmeceler	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM METİNLER

KARAKALPAK BİLMECELERİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

3.1. Tabiat Görünüşü ile İlgili Bilmeceler.....	44
3.2. İnsan ile İlgili Bilmeceler	59
3.3. Hayvan Dünyası ile İlgili Bilmeceler.....	80
3.4. Bitkiler ile İlgili Bilmeceler	109
3.5. Elle Tutan Maddelerle İlgili Bilmeceler.....	122
3.6. Çeşitli Bilmeceler	157
3.7. Bilmece Aytısılar.....	164
3.8. Sovyet Dünyası İle İlgili Bilmeceler	191
3.9. Hayvanlar ve Bitkiler ile İlgili Bilmeceler	204
3.10. Bitkiler ile İlgili Bilmeceler	217
3.11. Teknik Aletler ile İlgili Bilmeceler	228

SONUÇ	260
KAYNAKÇA.....	262
SÖZLÜK	264
ÖZGEÇMİŞ	268

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Edt.	: Editör
Hzl.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
SSC.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri

ÖZET

Bu çalışmada 1970-1975 yılları arasında Karakalpak Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından yayımlanması planlanan ancak 1977-1990 yılları arasında yayımlanması gerçekleştirilen çok ciltli “Karakalpak Folkloru” külliyyatının III. cildini oluşturan ve 1978 yılında yayımlanan Karakalpak Halk Jumbakları’ndaki bilmece incelemiştir. Bir giriş ve üç bölümden oluşan tezde Giriş’te Karakalpakistan ele alınmıştır. Burada onların adı, tarihleri ve dilleri hakkında bilgi verilmiştir, bilmece kavramı terim ve içerik olarak tanımlanmıştır. Karakalpakistan’daki bilmece kavramı terim olarak incelenmiştir. Karakalpak bilmece geleneği hakkında bilgi verilmiştir. Giriş’te ayrıca Türk dünyasında bilmece sorma geleneği hakkında da bilgi verilmiştir.

Birinci Bölümde Karakalpak bilmeceleri şekilsel bakımdan incelenmiştir. Burada bilmeceğin bir şekil özelliği kazanmadığı görülmüştür. Karakalpak bilmeceği diğer Türk boylarının bilmeceğinde olduğu gibi manzum ve mensur olarak kurulmuştur. Ancak manzum bilmece çoğunluktadır. Bu tür bilmeceerde de herhangi bir şekil özelliği yoktur. Bilmece iki mısradan 25-30 mısraya kadar uzanabilmektedir. Manzum bilmeceğin pek çoğunda standart bir ölçü de bulunmamaktadır. İncelemiştir olduğumuz bilmeceerde yarım kafiye, tam kafiye ve zengin kafiye örnekleri bulunmaktadır ancak kafiye zayıftır. Buna rağmen ritmik duraklar ve aliterasyonlarla ahenk sağlanmıştır.

İkinci Bölüm’de Karakalpak bilmeceği muhteva yönünden değerlendirilmiştir. Karakalpak bilmeceğinin muhteva açısından çok zengin olduğu görülmüş olmakla birlikte gökyüzü varlıklarıyla ilgili bilmeceğin çokluğu dikkat çekicidir. Ay, güneş, yıldız ve gökyüzü bilmeceğe konu olmuştur.

Tezimizin Üçüncü Bölü metinlerden oluşmaktadır. Yukarıda adı geçen kitapta yer alan 1267 bilmece metni kitaptaki sırasına göre önce Kiril harflerinden Latin harflerine transkribe edilmiş sonra da Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Sonuç bölümünde yaptığımız çalışmadaki tespitlerimiz yer almaktadır.

Tezimizde Türkiye Türkçesinde karşılığını bulamadığımız kelimelerle kimi taklidi sesler için küçük bir sözlük eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilmece, Karakalpak, Karakalpak Bilmeceği, Folklor.

SUMMARY

KARAKALPAK RIDDLES EXAMINATION

In this study, the riddles in Karakalpak Folk Jumbaks, which is the third volume of the multi-volume "Karakalpak Folklore" corpus, which was planned to be published between 1970-1975 by the Karakalpak History, Language and Literature Institute, but was published between 1977-1990 and published in 1978, were examined. In the thesis, which consists of an introduction and three parts, the Karakalpaks are discussed in the Introduction. Here, information about their names, dates and languages is given, the concept of riddle is introduced as a term and content, the concept of riddle in Karakalpaks is examined as a term, and information is given about the Karakalpak riddle tradition. In the introduction, information is also given about the tradition of asking riddles in the Turkish world.

In the First Chapter, Karakalpak riddles are examined in terms of shape. It has been seen that the riddles do not acquire a shape feature. Karakalpak riddles were established in poems and prose as in the riddles of other Turkish tribes.

However, riddles in poems are in the majority. There is no shape feature in such riddles. Riddles can range from two lines to 25-30 lines. Most of the riddles in poems do not have a standard measure. In the riddles we have examined, there are examples of half rhyme, full rhyme and rich rhyme, but the rhyme is weak. Despite this, harmony was achieved with rhythmic pauses and alliterations.

In the Second Chapter, Karakalpak riddles were evaluated in terms of content. Although it has been seen that Karakalpak riddles are very rich in terms of content, the abundance of riddles about sky beings is remarkable. The moon, sun, star and sky have been the subject of riddles.

The third part of our thesis consists of texts. The text of the 1267 riddles in the above-mentioned book was first transcribed from Cyrillic letters to Latin letters, according to the order in the book, and then transferred to Turkey Turkish.

In the conclusion part, our findings in our study are included.

In our thesis, a small dictionary has been added for words that we could not find the equivalent of in Turkey Turkish and some imitation sounds.

Keywords: Riddle, Karakalpak, Karakalpak Riddles, Folklore.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında sorduğum her soruya sabır ve özveriyle cevap veren M. Serdar Kaygısız'a teşekkür ederim.

Çalışma boyunca değerli fikirlerini benden esirgemeyen ve öğrencisi olmaktan her zaman onur duyduğum değerli hocam, Doç. Dr. Yavuz Uysal'a şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmamın başından beri benden bilgisini, ilgisini, yardımını ve desteğini esirgemeyen, değerli danışman hocam, Prof. Dr. Zekeriya Karadavut'a, en içten dileklerle teşekkürü bir borç bilirim.

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan edip çeşitli isimlerle cumhuriyetler kuran Türk boyları ile olan kültürel yakınlığımız yazılı ve sözlü anlatım türleri arasındaki ortaklık ve benzerlikleri de göz önüne sermiştir. Türk dünyası olarak bu benzerlikler ilgimizi çekmiş ve sözlü kültür ürünü olan bilmeceler hakkında bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir.

Bu çalışmada sözlü kültür ürünü olan bilmece üzerinde durulmuş ve Karakalpak Bilmeceleri Kiril alfabesinden transkripsiyonlu olarak Latin alfabesine, Karakalpak Türkçesi ile yazılmış olan bilmece metinleri ise Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmamızın amacı Karakalpak içerisinde yer alan bilmeceleri ve bu noktada yeterli çalışma yapılmadığını fark etmemiz sonucunda Karakalpak Bilmecelerini Türk dünyasına tanıtmaktır.

Çalışmamız Giriş, İnceleme, Metin ve Sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde bilmece kavramı üzerine genel bilgiler verilmiş ve Karakalpaklarda bilmece kavramı üzerine durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Karakalpak adı hakkında da bilgi verilmiştir.

I. bölümde Karakalpak bilmeceleri şekil ve tür olarak incelenmiştir. Aynı zamanda kafiye şeması incelenip örneklendirilmiştir.

II. bölümde Karakalpak bilmeceleri muhteva açısından değerlendirilmiş, ne tür nesnelerin bilmecelere konu olduğu ele alınmıştır.

III. bölümde Karakalpak bilmece metinleri Kiril alfabesinden transkripsiyonlu olarak Latin alfabesine, Latin alfabesinden de Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Sonuç bölümünde çalışma hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma hazırlanırken yararlandığımız kaynaklar “Kaynakça” kısmında yer almaktadır.

Bu çalışmada 1267 Karakalpak bilmecesi Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Mümkün olduğu oranda aktarmada bilmece üslubunun korunmasına gayret edilmiştir. Edebi türde olmadığı halde Anadolu ağızlarında yaşayan ortak kelimeler olduğu gibi bırakılmıştır. Aktarmada anlaşılması için tarif edilme zorunluluğu hissedilen kelimeler ve terimler- terimsel sözler aktarılmamış, kelimeler olduğu gibi bırakılmıştır. Örneğin; -üzilmek (koparılmak, etrafa saçılmak, ayrılmak) gibi ortak kelimeleri muhafaza etmeye çalıştık.

Bazı bilmeceleri metin içinde anlam itibarıyla aktarmaya çalıştık.

İnceleme bölümünde metinlerin orijinalinden aktarılmış bilmecelerin cevaplarının karşısında yer alan rakamlar çalıştığımız kitaptaki bilmecelerin numaralarıdır.

Metinde kullanılan transkripsiyon harfleri aşağıdaki şekildedir.

η : nazallaşmayı gösterir.

ķ : gırtlığa yakın telaffuz edilen /k/ sesidir.

ğ : gırtlığa yakın telaffuz edilen /g/ sesidir.

é : açık ve geniş, /a/ sesine yakındır.

w : Türkçedeki /v/ sesini karşılar.

Elifhan EKİCİ

Antalya, 2021

GİRİŞ

Karakalpaklar

A. Karakalpak Adı ve Tarihi

Karakalpaklar hakkında yeterli kaynaklar bulunmadığı için birçok araştırmacı farklı görüş ve yorumlarda bulunmuşlardır. Karakalpakların ilk dönemlerine dair belge bulunmamaktadır. Geçmişlerine dair bütün bilgiler çoğu zaman sözlü rivayetlerden ibarettir. Karakalpak Türklerinin en eski ata yurtları şimdiki Karakalpakistan Cumhuriyeti'nin kurulduğu bölgedir. Bunlar bugünkü yurtları olan Aral Gölü ve Amuderya boylarında oluşmuşlardır. (Yılmaz, 2006: 1).

Karakalpak adına tarihi kaynaklarda ilk olarak 1578 yılında Buhara Hanı'na ait belgelerde rastlanmaktadır. (Kamalov ve Koşanov'dan akt. Fedakâr, 2008: 13).

Karakalpaklar Peçeneklerin soyundan gelmiş ve tarihi kaynaklarda “Siyah Külahlılar”, “Külahlılar” adıyla geçmektedir. XII-XIII. yüzyıllarda Kıpçaklar ile Moğol kavmine katılmışlar. (Yılmaz, 1997: 1320-1329).

Kıpçaklar Karakalpakların takmış olduğu şapkadan dolayı onlara bu şekilde seslenmişlerdir. Eski Rus yıllıklarında “Çerniyi Klubuki”, Arap kaynaklarında “Kara Börklü” adlarıyla anılırlar. (Uygur, 2018: 19). Kalpak kelimesiyle ses benzerliğine sahip olan “Gulpak” kelimesi “kız ve erkek çocuklarının başında bırakılan bir tutam saç” anlamına da gelmektedir. (Kalenderov, 1998: 110).

19. asırda yaşamış Karakalpak edebiyatının ünlü şair ve ozanı Berdak (Berdimurat Gargabay Ulı) “Şejire”sinde Karakalpak adına şu dizelerle değinmiştir:

“Malik’in oğlu Razi-hak,

Gençliğinde koydu ğulpak,

Giymiş imiş kara kalpak,

Bundan “Kalpak” olmuş imiş. (Tokat, 2012: 2873-2888).

Karakalpakların “kara” sıfatıyla adlandırılmaları; “yas” ve “matem” tutma esnasında siyah başlıklar giymeleriyle ilişkilendirilir. Karakalpak adına dair bir diğer görüşte, bu ismin ırk özellikleriyle ilgili olmayıp, Karakalpakların başına taktığı kara kalpaklarla ilgili olduğunu ileri sürmektedir. (Arat, 1967: 185).

Karakalpakların en eski atalarının Kıpçaklar ve Peçenekler olduğu düşünülmektedir. Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti, Özbekistan’a bağlı Özerk bir cumhuriyettir, batıda ve kuzeyde Kazakistan, güneyde Türkmenistan ve doğuda Özbekistan ile komşudur. (Fedakâr, 2008: 9).

Karakalpak Türkleri VI. yüzyılda Oğuz, Kıpçak ve Peçenek gibi boyların karışmasıyla ortaya çıkan bir topluluktur. Selçuklar'ın önderliğinde Oğuzlar İran üzerinden Anadolu ve Ortadoğu'ya yayılırken bir kısmının bunlara dahil olduğu ancak büyük bir kısmının ise Aral gölü civarında kaldığı bilinmekte. XI. yüzyıldan sonra Kuman-Kıpçak akınları sonucunda daha da çoğalmış ve Selçuklu hakimiyetine girmişlerdir. XII. yüzyılda büyük Moğol Hanlığına tabi olan Karakalpaklar, sonrasında Altın Orda Devleti'nin hakimiyetine girdiler; bu devlet yıkılınca da Nogay Hanlığı bünyesinde kaldılar. (Taşağıl, 2001: 426-427). XVI. yüzyılda bağımsızlıklarına kavuşunca bu defa doğrudan doğruya kendi adlarıyla tarihi kayıtlarda geçmeye başladılar. Bu devirde Aral gölünün doğusuna Siriderya (Seyhun) vadisine yerleştiler. Buhara Emirliği'ne tabi olarak yaşarlarken Kazaklar'ın baskısıyla kuzeye göç ettiler. XVI-XVII. yüzyıllar arasında Aral gölünün güneyini yurt tuttular. Bu bölge Hive Özbek Hanlığı'nın kontrolü altındaydı. Bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen birlik oluşturamadılar. Her kabile kendi reisi tarafından yönetiliyordu. Onların bu dağınık vaziyeti ve etraflarındaki komşularının daha güçlü olması tam bağımsız yaşamalarını engelledi. Yaklaşık 1722'de Karakalpak Hanı Ebü'l-Muzaffer Saadet İneyet Muhammed Sahadır ile Çar Petro arasında bir antlaşma yapıldı. 1743 yılında Kazaklar Karakalpaklar'ın topraklarını ele geçirdi ve Karakalpaklar siyasi varlıklarını tamamen kaybederek farklı yerlere dağıldılar. Bir grup Taşkent'in batısına doğru gelirken diğer grup Aral gölü taraflarına göç etti. Uğradıkları bu istila karşısında Rus Çarı Deli Petro'dan yardım isteyen Karakalpaklar herhangi bir cevap alamadılar. Karakalpaklar ikiye ayrılmalardan sonra XVIII. yüzyıl kaynaklarında Yukarı ve Aşağı Karakalpaklar diye anıldılar. XVIII. yüzyılda Taşkent tarafına göçenleri Buhara hakimiyetine, Aral gölü tarafına gidenleri ise Kazaklar'ın etkisi altına girdiler. Kazaklar'ın Rus nüfus alanına girmesi Karakalpaklar'ı da etkiledi. Diğer taraftan 1754'te Seyhun'un orta bölgelerinde yaşayan 6000 kadar Karakalpak ailesi Buhara Emirliği'nin himayesine girerek Zerefşan vadisine yerleşti. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Aşağı Karakalpaklar bulundukları yerden ayrılarak bugün yaşadıkları Amuderya (Ceyhun) nehri deltasına gelip yerleştiler. Bunlar 1811'de Hive Hanlığı idaresine girdiler. Fakat burada başkaldırarak 1827'de Kongrat şehrinin kontrolünü ele geçirdiler. Reisleri han unvanını aldı ve Kazak nehri kıyısında kendine bir kale inşa ettirdi. Ruslar 1873'te Hive Hanlığı'nı işgal edince Karakalpaklar da onlara bağlandı. 1916'da Orta Asya Müslümanlarının başlattığı isyan sırasında Ruslar'dan korkan Karakalpaklar Amuderya deltasına sığındılar. 1917 Bolşevik İhtilali'nin ardından Amuderya'nın sağ yakasında oturan Karakalpaklar 1918'de ilan edilen Özerk Türkistan Cumhuriyeti'ne dahil edildiler. Sol yakasında oturanlar ise 1920 yılına kadar Hive Hanlığı'na bağlı kaldılar. Karakalpak toprakları 1920'de Ruslar'ın hakimiyeti altına girdi. 1924'te

Sovyetler Birliği'ne dahil edildikten sonra milli sınırların belirlenmesi neticesinde 11 Mayıs 1925'te Rusya Federasyonu'nda teşkil edilen Kazakistan Özerk Cumhuriyeti için Ceyhun'un her iki kenarında Karakalpak özerk vilayeti oluşturuldu. 20 Mart 1932'de Karakalpak özerk vilayeti Kazakistan'dan ayrılarak Rusya federasyonuna bağlı Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'ne dönüştürüldü. Karakalpak toprakları 1936'da Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne devredildi. O zamandan günümüze kadar bu cumhuriyetin içinde özerk olarak yaşıyorlar. 1989'dan itibaren Karakalpak milliyetçileri, Özbek hükümetine Özerk Karakalpak Cumhuriyeti kurmak istediklerini bildirdiler ve 1990'da Karakalpak yönetimi özerk cumhuriyetlerini ilan etti. Özbekistan 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandıktan sonra Özbek milliyetçileri Karakalpaklar'ın başlattığı hareketi bastırmaya çalışmakla beraber halen Karakalpaklar muhtar vaziyetlerini sürdürmektedirler. (Taşağıl, 2001: 426-427).

B. Karakalpak Dili

Karakalpakların en eski atalarının Kıpçaklar ve Peçenekler olduğu konusunda araştırmacıların çoğu fikir birliği içindedir. Peçenekler, Nogayların oluşumunda da rol oynamışlardır. Karakalpak folklorunda Nogay hanları ve beylerinden Edige, Orısbeı, Ormambet Bey gibi şahıslara ait birçok mâni ve masal bulunmuş olması da bunu kanıtlar niteliktedir. Bazı âlimlere göre Karakalpak dili ve medeniyetinin temeli XV ve XVI. yüzyıllarda Nogaylar arasında oluşmuştur. (Yılmaz, 2006: 12). Karakalpak yazı dili Karakalpakistan'ın kurulması (1925) ile başlar. Karakalpak Türkçesi kuzeydoğu ve güneybatı olmak üzere, başlıca iki ağza bölünmektedir. Birbirinden çok da farklı olmayan bu iki ağızdan başka Karakalpakistan sınırları boyunca bir de Karakalpak-Kazak, Karakalpak-Türkmen ve Karakalpak-Özbek karışımı ağızlar da vardır. Karakalpak Türkçesi Nogayca ve Kazakçaya çok yakındır. Karakalpakça ilk defa Sovyet döneminde yazı dili haline gelmiş ve önce Arap harfleriyle bir alfabe geliştirilmiştir. (Yılmaz, 1997:1320-1329). 1928'de kabul edilen Latin alfabesi, 1932'de tekrar değişikliğe uğramıştır. 1932'den beri Karakalpaklar, Kiril alfabesini kullanıyorlar. 1996 yılında ise Latin esaslı Karakalpak alfabesi kabul edilmiştir. (Uygur, 2018: 23). Karakalpak Türkçesinde 23 ünsüz, 9 ünlü bulunmakta ve toplamda 32 tane harften oluşmaktadır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Karakalpak Türkçesinde bir açık e (ä) ünlüsü ve Q-q, Ń-ŋ, X-x, W-w olmak üzere de 4 ünsüz bulunmaktadır.

C. Bilmece Kavramı ve Terimi

Bilmece, sözlü halk edebiyatı ürünlerinden biri olan bu tür dünyada olduğu gibi Türk edebiyatında da oldukça eskiye dayanmaktadır.

Bilmeceler bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı bir şekilde söyleyerek karşıdaki insana düşündürme ve eğlenerek cevabı buldurmaya yönelik kalıplaşmış sözlerdir. Bilmecelerin büyük çoğunluğu anonimdir, Türk dünyası bilmeceleri incelendiğinde bilmecedeki benzerlikler de bu durumu destekler niteliktedir. Bu da bizim farklı coğrafyalarda olsak da kardeş ülkelerimiz olan Türkiye cumhuriyetleri ile bağımızın hiçbir zaman kopmadığının göstergesidir. Bilmecenin ortaya çıkışı noktasında farklı söylemler bulunuyor. Kimi araştırmacılar bilmecenin kökenini mitolojiye kadar dayandırmaktadır, insanlık tarihinden bu yana var olduklarını söylesek yanılmamış oluruz. İlhan Başgöz bilmece için;

“Bugün sadece bir eğlence vasıtası gibi karşımıza çıkan bilmecelerimizin toplum hayatı ile sıkı bir ilgisi vardır. Halkımızın çeşitli hayat faaliyetleri içinde bilmecelerimiz de vazifeler görmüştür.” (Başgöz, 1986: 251).

Bilmecenin tanımı hakkında birden fazla araştırmacı fikir beyan etmiştir.

Bilmeceler, kafa karışıklığı yaratmak veya cevabı bilmeyen kişilerin nüktedanlığını denemek amacıyla oluşturulmuş sorulardır (Abrahams ve Dundes, 1972).

Türkiye’de en kapsamlı bilmece tanımını Şükrü Elçin yapmıştır.

“Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı akıl zekâ veya güzellikler nev’inden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.” (Elçin, 2014: 607).

Hatice İçel Şükrü Elçin’in bilmece tarifinde eksik gördüğü yerleri tespit edip bu tanımı aşağıdaki gibi daha da genişletip yeniden yorumlamıştır.

“Somut-soyut varlıkları, kavramları, durumları, duyguları, insanları, kısacası günlük hayatta karşılaşabileceğimiz hemen hemen her şeyi konu alan, bunları birtakım ipuçları vererek ve uzak-yakın çağrışımlar kurarak tarif eden, böylece cevabın bilinmesine zemin hazırlayan, soru ve cevap olmak üzere iki ana unsuru bulunan, sorulması ve cevaplandırılması belirli bir geleneğe bağlanan, karşılıklı olarak iki kişinin veya grupların birbirine sorduğu, genellikle manzum olan, örneği az olsa da mensur şekilleri de bulunan anonim halk edebiyatı türüdür.”

Doğu ve Kuzey Türkleri ile Azeri sahası ve Kerküklüler “tabmaca”, “tappaca”, Kaşkarlılar “tabzug”, Altay Türkleri “tapkır”, “tavısak”, Karakalpak ve Başkırtlarda “cumbak, yumak” sözü yaygındır. (Elçin, 2014: 607).

Türk halklarının çoğunda tap- (bil-) filinden türetilen bilmece türüne Kırgızlar “tabışmak” der. (Karadavut, 2006: 481).

D. Karakalpaklarda Bilmece ve Bilmece Sorma Geleneği

Karakalpak halk jumbakları (bilmeceleri), Karakalpak folklorunun en eski türlerinden biridir. Bilmece örnekleri insanın hayatında yer alan olayları, adetleri ve hayata bakışlarını yansıtır. Karakalpaklar tarihlerini, siyasi geçmişlerini, hayatlarını ve daha pek çok benzer şeylerini bilmecelerine yansıtmışlardır. Karakalpak bilmeceleri 1996 Nökis (Nukus)'ta yayınlanmıştır. (Tağısoy, 2015:123).

Karakalpakların dilinde kitaptan hareketle şöyle ifade ediyoruz: Karakalpak dilindeki bilmece kelimesi olan “jumbak” iki sözden ibaret, yani “jum”- kapatmak, saklamak, “bak - bak, olarak “kapatılmış/saklanmış eşyaya bak, onu bul” anlamını verir. Buradaki “bak” son eki- saklamak, bulmak, gizlemek, aramak gibi kelimelerle aynı anlama gelir ve onların tümü belirli bir cevabı açığa çıkarmak için sorulur. (Rıbnikova'dan akt. Karakalpak Folkloru, 1978: 8).

Karakalpaklarda da diğer Türk boylarında olduğu gibi bilmeceler genellikle uzun kış gecelerinde, oyun ve eğlence zamanlarında sorulur. Karakalpak geleneğinde bilmece için özel olarak birileri seçilmez ancak daha çok bilmeceleri genç kızlar ve erkekler söyler. Karakalpaklar çalışırken, koyun güderken, tarlada çift sürdüklerinde ortaya bilmeceler atıp karşılıklı birbirinin zekâ sevilerini ölçmek için yarışır. Bilmecelerin çoğunu gençler söyleyip onları bilmececi kızlar ve erkekler, yaşlılara ve bu alanda usta kişilere gönderirler.

Bilmece ustaları bilmeceleri çok iyi bulmuş kişileri ödüllendirip, onları bulamamış kişilere de kırk kaşık su içirmesi, parmak ile alınına ve karnına vurulmak suretiyle cezalandırılır. Bazen de arkadaşları evine toplayıp ziyafet verme gibi cezalar uygulanmıştır.

1965 yılında S. Abbazov “Jumbaklar” (Bilmeceler) adlı eseri yayımlamıştır (Maksetov'dan akt. Fedakâr, 2008: 119-123).

Sovyet döneminde folklor (bilmeceler dahil) büyük önem verildi, en küçük türleri toplamak ve bunları halkın hizmetine sunmak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Karakalpakistan'daki bu çalışmanın ilk öncüleri Kasım Avezov ve Seyfulgabit Majititovlar olmuştur. Folklor materyallerine ek olarak, pek çok bilmece toplayıp Karakalpak dilinde "Jazbaklar" adlı ilk kitapta 12 Karakalpak bilmecelerinin örneğini vermiştir.

Ancak toplanan bilmeceler tamamen saklanmamış, sadece bir kısmı Öz SSC Bilimler Akademisi Karakalpak şubesinin bilimsel kütüphanesinde bulunuyor. Karakalpak bilmecelerinin toplamasında N. A. Baskakov'un katkısı çok büyük.

N. A. Baskakov, S. E. Malov öncülüğünde 1926 yılları Shımbay, Kegeyli ve Tahtaköpir ilçelerinde yaptığı gezilerde çeşitli etnografya, diyalektoloji ve sözlü edebiyat

türlerine ilişkin değerli materyaller arasından bir dizi bilmeceler de toplamıştır. 1926-1946 yılları arasında 150'den fazla bilmeceyi yayınlamıştır.

Sözlü kültür ürünleri açısından Karakalpaklar oldukça zengin bir halktır. Karakalpak halk bilmeceleri muhtevası bakımından da zengindir ve nüfusun yaşamını yansıtan en popüler sözlü denemelerden biridir. Bilmeceler en çok çocukların dünya görüşünün geliştirilmesine katkı sağlar. Doğum anından itibaren kişi, kendisine yakın olan insanların sırlarını öğrenmeye çabalar. Karakalpak bilmeceleri özellikle küçük çocuklar arasında sık sık anlatılır ve bir oyun oynanır. Düşüncelerini zenginleştirmede ve mantıklı düşünme yeteneklerini geliştirmede önemli bir rol oynar. Bu nedenle dilin çok yönlü öğrenilmesi, gizemli bilmecelerin ortaya çıkması dilbilimdeki en önemli konulardan biridir.(Tanirbergenova, N. E. 2020: 4033-4039).

E. Türk Dünyasında Bilmece Sorma Geleneği

Türk dünyasını genel olarak incelediğimizde bilmece sorma geleneği birçok ortak özelliğe sahiptir. Bilmecelerin yaratıldığı ortam, söylendikleri zaman ve üstlenmiş oldukları görev bakımından birkaç farklılık dışında aşağı yukarı aynıdır. Bu bilgilerden hareketle, bilmeceler genelde kış gecelerinde ateşin başında toplanıp söylenir. Herhangi bir yaş sınırı yoktur hem oyun hem de zekâ ölçmek için sorulur, cevabı bilmeyenler için ise bir ceza vardır.

“Bilmeceyi çözmeyle başaramayan, yarışmadaki hasmına «şakadan» bir bağışta bulunmak zorundadır: Cennetin anahtarı, Kâ’be, büyük bir şehir... gibi; bu bağışlar üzerinde iki tarafın uzun uzun tartışmaları da geleneğin bir kuralıdır. Bilmeyen tarafa, tekerlemeler biçiminde yerici sözler söylemek, vücudunun bir tarafını çekişe çekişe satışa çıkarmak vb. cezalar uygulanır. Bugün bilmece metinlerinin içinde rastladığımız «ya bunu bileceksin, ya bu gece öleceksin» gibi tehditli sözler de bilmecelerin eskiden sade şaka, oyun sayılmadığını hatırlatan kalıntılar olsa gerek”. (Boratav, 1969: 123).

Uzun kış gecelerinde komşular, bir evde toplanır, bir taraftan kuru yemişler yenilirken bir taraftan da sohbetler edilir; bu arada «yüzük oyunu» oynanır, masal ve hikayeler, fıkralar anlatılır, bilmeceler sorulurdu. Bilmece sormaya geçilmeden önce gelenler kendi aralarında grup olurlar, durum böyle olunca her grup bilmece sormada usta olanı kendilerine çekmek isterler, bu da çekişmeli bir oyun olurdu.

Gruplar oluşunca bilmece soruşmaya başlanılır; herkes söz hakkı alırdı. Bunun için bir sözcü seçilmezdi (Çelebioğlu ve Öksüz, 1995: 8).

F. Karakalpak Türklerinin Bilmecelerinde Ceza

İncelediğimiz bilmecelerden hareketle Karakalpak Türkleri bilmecelerinde de cezalandırma söylemleri mevcut. Bu cezalandırma bilmece oyununun bir parçası aslında.

Oyunu daha eğlenceli hale getirmek ve rekabet ortamı oluşturmak esas alınır. Aşağıda bu durum örneklendirilmiştir.

AGAR-MAGAR Buringi ötken zamanda bir patşa bolıptı ol patşa mudamı astarlı söyleytuğın adam edi. Buğan vëzirleri <<patşa barıp turğan hëkis adam. Sözüne hëş adam tüsine almaydı>> dedi. Künlerden bir kün sol patşa dünyadan kaytıs boladı. Patşanın ornına on eki jasar balası patşa boladı. əne, patşanın aqıllı vëziri bar edi. Sol vëzir jas patşağa aqıl-nəsiyat berip otıradı. Bunnan keyip patşanın başqa vëzirleri aqıllı vëzirdi jamanlap, onı vëzirlikten şıgärtıp jiberedi. Vëzirдің bala-şağaları oba keselinen ölip, kambagallasadı. Ğarrı vëzir tayağın qolına alıp, patşağa barıp, jërdem sorayın dep patşanın dërgayına kelipti. Patşa kelgen kambagal ğarrığa: -Ğarrı! – dedi. -Ləbbəy taqsır, – dedi. –Entelepseñ, tentelepseñ, ertelete almadıñ ba? – dedi patşa. -Entelesen qəyteyin, tentelesen qəyteleyin, turdım jıgıldım, turdım jıgıldım, – dedi ğarrı. Patşa basın şayqap köp oylandı. Bir vaqıtta patşa: -Ğarrı, – dedi. -Ləbbəy taqsır, – dedi ğarrı. -Alasa terekten qar javğalı künde me, hëptede me, ayında ma, julında ma? – dedi patşa. -Künde de, hëptede de, ayında da joq,	AGAR-MAGAR Çok eski zamanda bir padişah varmış. O padişah devamlı mecazlı sözler söyleyen adam idi. Buna vezirleri padişah sürekli aksi adam. Sözüni hiç kimse anlamaz dedi. Günlerden bir gün o padişah dünyadan göçtü, Padişahın yerine on iki yaşındaki oğlu padişah oldu. Ve padişahın akıllı bir veziri var idi. Bu vezir genç padişaha akıl nasihat veriyormuş. Bundan sonra padişahın başka vezirleri akıllı veziri kötüleyip onu vezirlikten attırdı. Vezirin çoluk-çocukları veba hastalığından ölüp fakirleşti, ihtiyar vezir asası eline alıp, padişaha verip yardım isteyeyim diye padişahın dergahına gelmişti. Padişah gelen fakir ihtiyara; - İhtiyar! dedi - Emredin efendim, - dedi - Ne istiyorsun almadın mı ? - dedi padişah - Gideyim, durdum, yıkıldım, durdum, yıkıldım, - dedi ihtiyar. Padişah başını sallayarak çok düşündü o vakit padişah; - İhtiyar - dedi. - Emret efendim, - dedi ihtiyar. - Ağaçtan alıp kar gündemi, hafta mı, ayında mı yılında mı? - dedi padişah - Günde de, haftada da, ayda da yılda da
--	---

– dep juvan berdi ğarrı. Patşa tağı da köp basın şaykap, oylanıp otırdı da: -Ğarrı, – dedi. -Ləbbəy taqsır, – dedi ğarrı. -Alpıs penen juvıkpısañ, jaqın menen jıraqpısan? – dedi patşa. -Alıs penen jıraqpan, jaqın menen juvıqpan, – dedi ğarrı. Patşa oylanıp otırıp bir ləgen altın berdi. Ğarrı altındı alıp, patşadan ruhsat sorap ketip baratır edi, patşa: -Agar, agar,– dedi. Sol vaqıtta ğarrı: -Taqsır, biraq... Magar-magar, – dedi. Ğarrı ketti. Patşa vəzirlerine: -Men ne dedim, ğarrı ne dedi? Üş kün mävlet beremen, tapsañız jaqsı vəzirler bolasız, tappasañız həmenizdi de dargə asaman, – dedi. Vəzirler üş kün mävlet alıp, hər adamnan << agar-magar>> diñ mənisin soray baslaydı. Bunıñ mənisin heş kim bilmedi. Sonıñ menen eki kün ötti. <<Endi ne kılamız, iymansız ğarrı kelemen dep bizlerdi ölimgə sazıvar etti. Ele de bolsa özine barayıq, sebebin özi tabar>> dep oylasıp, ğarrığa keledi. Vəzirler ğarrığa kelip, alpısı, alpıs ləgen altın berip, ne kılsañ da öziñ bil, –dep janlınadı. Ğarrı alpıs ləgen altındı alıp <<meni patşanıñ aldına alıp bar>> dedi. Vəzirler ğarrıñı patşanıñ aldına alıp bardı. Patşa ğarrıñı körip: -Ğarrı, – dedi. -Ləbbey taqsır, – dedi. -Agar, magar dep edim goy, – dedi patşa. -Taqsır, biraq... magar-magar, – dep edim	yok- diye cevap verdi ihtiyar. Padişah bir daha başını sallayıp oturdu da: - İhtiyar – dedi - Emret efendim - dedi ihtiyar - Uzak ile yakın, yakın ile uzak mısın ? - dedi padişah. - Uzak ile uzağım, yakın ile yakınım, - dedi ihtiyar. Padişah düşünerek oturup, bir leğen altın verdi.İhtiyar altını alıp, padişahın izin isteyip gidecek oldu, padişah: - Agar, agar - dedi o vakitte ihtiyar: - Efendim fakat... Magar-magar- dedi. İhtiyar gitti. Padişah vezirlerine: - Ben ne dedim, ihtiyar ne dedi? Üç gün süre veriyorum, bulursanız iyi vezirler olursunuz, bulamazsanız hepinizi de dar ağacına asarım, - dedi. Vezirler üç gün mühteti alıp her adamdan agar-magar'ın manasını sormay başladı. Bunun anlamını hiç kimse bilemedi. Bununla iki gün geçti Şimdi ne yaparız imansız ihtiyar gelirim diye bizleri ölümə gönderdi. Öyle ise kendisine gidelim, sebebinin özü bulur, düşünüp, ihtiyara geldiler. Vezirler ihtiyara gelip, altmış altmış leğen altın verip, ne yaparsan da kendin bil, - diye yalvardı. İhtiyar altmış leğen altını Beni padişahın huzuruna götürün dedi. Vezirler ihtiyarı padişahın huzuruna alıp vardılar. Padişah ihtiyargörüp: - İhtiyar- dedi. - Emredin efendim- dedi. - Efendim fakat ... Magar-magar,- dedim yahu dedi İhtiyar. Padişahın ihtiyarın sözünü
---	--

goy dedi garrı. Ğarrının sözine tüşinip: -Ğarrı, usı sözdiñ mənisin vəzirlerge öziñ tüşindire goy, – dedi. Sol vaqıtta ğarrı vəzirlerge qarap bılay dedi: -Patşanın <<enteletipsen, tenteletipsen, ertelete almadın ba?>> degeni mınav edi: Usınşa jasap, üylenip, bala-şağalı bolmadın ba? – degeni edi. Sol vaqıtta men aytқан edim: <<entelesem қайтеyin, tenselesem қайтеyin, турдım-жігілдım>> dedim. Bunıñ mənisi-men burınnañ-aқ üylenip edim, bala-şağam öle berdi degenim edi. Bunnan keyin patşa mağan һаяal alıp bermekşi bolıp: <<künde me, һөptede me, ayında ma, jılında ma?>> – dedi. Bul senıñ şamañ қандаy degeni edi. Men oğan күнде de ayında da, jılında da жоқпан>> dedi. Bul menıñ жоқ degenim edi. Patşanın alasa terekten қар javғalı alıs penen jıraқpısañ, jaқın penen juvıқpısañ>> degeni-şaşıñ aғарғalı köziñ uzaқты köre me yamasa jaқındı köre me? – degeni edi. Men oğan << alasa terekten қар javғalı alıs penen jıraқпан, jaқın menen juvıқпан>> dedim. Bunıñ mənisi-şaşım aғарғalı beri közim көrmeydi, jaқındı көredi degenim edi. Patşa bunnan keyin mağan ölgense jep jata ber dep bir lægen berdi. Men altındı alıp şığıp baratır edim. <<Ğarrı, agar-agar>> – dedi. Bunıñ mənisi-eger sen usını birevge aytsan, ölüm jazasın alasañ degeni edi. Men oğan <<Taksır, biraқ... Magar-magar>> dedim. Bunıñ mənisi-magar. Menıñ қunımdı	düşünüp: - İhtiyar, bu sözün anlamını vezirlerine kendi düşündürdü yahu- dedi. Şu vakitte ihtiyar vezirlere doğru söyle dedi. - Padişahın nefes alırsın, dolaşırsın, hazırlatamadın mı? dediği şöyleydi: Bunca yaşında evlenip çoluk-çocuklu olmadın mı ? demişti. Bu vakitte ben söyledimi? Döneyim, geldim-gideyim, durdum-yıkıldım dedim. Bunun manası ben önceden evlenmişim, çoluk çocuğum ölüverdi demiştim. Bundan sonra padişah bana hatun alıp vermek istemişti. Günde mi, ayında mı, yılında mı? dedi ve senin gücünün nasıl odluğu idi. Ben de ona günde de, ayda da, yılda da yokum dedim. Bu benim yok dediğim idi. Padişah alçak ağaçtan kar yağlı uzak ile uzak mısın, yakın ile yakın mısın- diye saçının ağırlığı, gözün uzağı görür mü ? yoksa yakını görür mü ? - demesiydi. Ben ona alçak ağaçtan kar yağlı uzak ile uzağım, yakın ile yakınım dedim. Bunun anlamı saçım ağardığından beri gözüm görmez yakını görmemdi. Padişah bundan sonra bana ölünceye kadar yiyip yat diye bir leğen altın verdi. Ben altını alıp çıkacaktım, ihtiyar agar-agar- dedi. Bunun manası eğer sen şunu birine söylesen ölüm cezası alırsın anlamında. Ben ona efendim fakat magar-magar dedim bunun manası-magar benim
---	--

bere goysa aytaman degenim edi. Mine sizler mağan alpıs lægen altın berdiñler, bul meniñ kunım bolıp tabıladı. Sonıñ uşın sizlerge patşa menen söylesken sözimniñ mənisi aytıp otırğanım usı edi, – dep ğarrı sözün tavıstı. Söytip ğarrı köp aytındı alıp murat-maqsetine jetti, al alpıs vəzir patşanıñ öli jazasınan qutılıp ketti.	kan hakkım veriverirse söylerim anlamında işte sizler bana altmış lægen altın verdiniz, bu benim hakkım oldu. Bunun için sizlere padişah ile konuştuğum sözümün manasını söylemem bundandı. İhtiyar sözün bitirdi. Böylece ihtiyar çok altını alıp muradı-maksadına erdi, böylece altmış vezir padişahın ölüm cezasından kurtulup gitti.
---	---

Aşağıdaki bilmecede de **er isen bul** ifadesi bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır, bu ifade bize Karakalpak bilmece geleneğinde ceza kültürünün varlığını ispatlar.

Ol nedirkim janı bar, Közi ötkir köñli tar, Bədiva kılıp söz aytsan, Oylamaydı namıs-ar Qıtayda bar, Qırğızda bar, Türkistan urıv munda bar, Aqıllı dana er bolsañ, Bir sözimnen ber habar. (İyt, 339)	O nedir canı var, Gözü keskin gönlü dar, Bedava alıp söz söylesen, Düşünür namus ar, Çin’de var, Kırgız’da var, Türkistan soyu bunda var, Akıllı er olsan, Bu sözden haber ver bana. (Köpek)
---	---

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

KARAKALPAK BİLMECELERİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. Bilmecelerin Şekil Özellikleri

Türk dünyasında bilmeceler araştırmacılar tarafından şekil yönünden genellikle manzum ve mensur olarak ikiye ayrılmıştır. Bu bilmeceler belli bir kalıp içerisinde söylenmemiştir. Aralarında 2, 5, 20 ve 30 mısralı bilmeceler de vardır. Bilmecelerde konu sınırlaması yoktur, her konuda söylenebilir. Karakalpak bilmecelerini de manzum ve mensur bilmeceler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

1.1.1. Mensur Bilmeceler

Mensur bilmeceler genellikle “seci” (Elçin,198: 603- 604) karakteri gösteren metinlerdir. Mensur bilmecelerin bir kısmı hiçbir sanatsal özellik taşımadan doğrudan nesir yapısıyla sorulan bilmecelerdir. (Karadavut, 2006: 483). Karakalpak bilmecelerinde manzum bilmeceler terennüm edilmiş olup mensur bilmecelere de bulumaktadır. Mensur bilmeceler dil bilgisi olarak yüklemlili ve yüklemlili olmayan yapılar 2’ye ayrılmıştır.

1.1.1.1. Yüklemsiz Bilmeceler

Tam basında jartı nan. (Ay, 20)	Dam başında yarım ekmek. (Ay)
Kırık japıraklı bir miywalı. (Ay-yıldız, 23)	Kırk yapraklı bir meyveli. (Ay-yıldız)
Üy üstünde uzak tas, (Jıldız, 35)	Ev üstünde ufak taş. (Yıldız)
Əkesi iyre, balası jorga, (Dərya, 47)	Babası eğri, çocuğu yorga. . (Irmak)
Uzınnan uzak, havaga duzak. (Tütün, 94)	Uzundan uzak, havaya tuzak. (Duman)
Tübi bir, şağası mıñ.(Attıñ kıyırığı, 157)	Dibi bir dalı bin. (Atın kıyruğu)
Jar basında jartı sıpıra, (Kılak,179)	Uçurum başında yarım deri (sofra).(Kulak)
Tawdan biyik, teñizden tereñ. (Kıyal, 129)	Dağdan yüksek, denizden derin. (Hayal)

1.1.1.2. Yüklemlı Bilmeceler

Örelı kızıdzı ıraa almadım. (Aspan, 3)	Büyük keıeyi çekemedim. (Gökyüzü)
Aksak şöje jer kazadı. (Tamşı, 57)	Aksak cıvcıv yeri kazar. (Cıvcıv)
Öste tüşıp tınış jatar. (Kar, 65)	Yavaş düşüp sessızce yatar. (Kar)
Akırdın işi tolı møyek. (Tis, 171)	Ahırın içi yumurta dolu. (Tis, 171)
Bir koyım var turıp semiredi.(Kamır, 239)	Bir koyunum var durduğu yerde semirir.(Hamur)
Sasık kölde iyt ürer. (Kurbaka, 473)	Kokmuş gölde it ürür.(Kurbağa)
Jılt etti jılğağa tüsti. (İyne, 647)	Jılt edip dereye düştü. (İğne)
Tışkan jürin artına şaştı. (Şıırışık, 704)	Fare yükünü sırtına attı. (Çıkırık)

1.1.2. Manzum Bilmeceler

Bu bilmeceler hece ölçüsüyle ile yazılmıştır. Manzum bilmecelerde vezim ve kafiye özellikleri bulunmaktadır. “Manzum bilmecelerin daha çok oluşu, herhalde ezberlenme kolaylığı ile izah edilebileceğı gibi milli bir zevke de bağlanabilir.” (Çelebioğlu ve Öksüz, 1995: 10) Manzum bilmeceler ölçülü ve ölçüsüz bilmeceler olarak 2’ye ayrılmıştır.

1.1.2.1. Ölçülü Bilmeceler

1.1.2.1.1. Beyitlerden Kurulu Bilmeceler

Karakalpak sözlü geleneğinde bilmecelerin bir kısmı beyit şeklinde kurulmuştur. İki mısradan oluşan bu bilmeceler hecenin 3’lü, 4’lü, 5’li, 6’lı, 7’li ve 8’li hece ölçüleri ile söylenmiştir. Transkripsiyonu yapılan bu bilmecelerin örnekleri aşağıda verilmiştir.

Dört Heceli Bilmeceler

Sütten tınık,

Pahtaday ak. (Kar, 61)

Tawdan bələnt,

Saydan tereñ. (Aqıl, 130)

Beş Heceli Bilmeceler

Bir pərşə pətir.

Əlemge tatır. (Kün, 9)

Jürseñ jüredi,

Tursañ turadı. (Köleñke, 85)

Altı Heceli Bilmeceler

Jumbağım jutıldı.

Kölge barıp qutıldı. (Kuyın, 79)

Tawdan keler tastay,

Harıldoğan attay. (Suw, 885)

Yedi Heceli Bilmeceler

Nawqarağay putaqsız, (Şaş, 153)

Uzun boylı sarılar,

Qoltığında manı bar. (Biyday, 495)

Dussız piskən as kördim,

Domalağan tas kördim. (Qawın, 513)

Sekizli Heceli Bilmeceler

Astı boran, üstü oşaq. (Elgezer, 630)

Künşıkşa birge şağadı,

Bult bolsa üyde qaladı. (Köleñke, 913)

Sütten temiz,

Pamuk gibi ak. (Kar)

Dağdan yüksek,

Vadiden derin (Akıl)

Bir dilim bazlama.

Aleme denk. (Güneş)

Yürüsen yürür,

Dursan durur. (Gölge)

Bilmecem yutuldu,

Göle varıp kurtuldu. (Girdap)

Dağdan gelir taş gibi,

Gürler at gibi. (Su)

Nawqarağay budaksız. (Saç)

Uzun boylı sarılar,

Koltuğunda ekmeği var. (Buğday)

Tuzsuz pişen aş gördüm

Yuvarlanan taş gördüm. (Kavun)

Altı boran, üstü ocak. (Elek)

Güneş çıksa beraber çıkar,

Bulut olsa evde kalır. (Gölge)

Kışkene ğana tostağan, Dünya jüzine başlağan. (Köz, 948) Üçlüklerden Kurulmuş Bilmeceler Yedi heceli Bilmeceler Arman şapta, berman şap, Tal tübine kelgende, Tayıp ketti karaşa (Közdiñ karaşığı,161) Dörtlüklerden Oluşan Bilmeceler Beş Heceli Bilmeceler Oylasa oylı, Söylese sözlü, Aytsa awızlı, Adamnıñ dostı. (Totı kús, 432) Yedi Heceli Bilmeceler İyrek-iyrek izi bar, Suw tamızsañ sızılar, Eger suwı bolmasa, Jürse de izi joq bolar. (Hat-ručka,1070) Sekiz Heceli Bilmeceler Kışkene ğana boyı bar, Pırıldap aspañğa uşar, Mabıktan kiygen tonı bar, Şalkayıp jürıp suw işer. (Şıǵırşık, 703) On Bir Heceli Bilmeceler Dünyada bir kús bardı uşpas biyik, Söytse de jürmeydi eken jerge tiyip, Arasın aspan jerdiñ ot alsa da, Ketpeydi heş bir jeri otqa küyip.(Balık, 384)	Küçücük bir tabak, Dünya yüzüne başlayan. (Göz) Oraya sürdü, buraya sürdü, Dal dibine gelip, Kayıp gitti karaca at. (Göz bebeği) Düşünmeyse düşünceli, Söyleyince sözlü, Konuşsa ağızlı, İnsanın dostu. (Tuti kuşu) Eğri büğrü izi var, Su damlayıp sızar, Eğer suyu olmasa, Gitse de izi yok olur. (Mektup-Kalem) Ufacık boyu var, Pır pır edip semaya uçar, Pamuktan giydiği donu var, Çalkalayıp su içer. (Çıkrık) Dünyada bir kuş var yüksekten uçmaz, Olursa da yerde yürümezdi, Gökle yerin arasını ateş alsa da, Gitmez hiçbir yere ateşte yansa da. (Balık)
---	--

Beş Mısralı Bilmeceler

Bir jandı kördim alasa,
 Əjayip emes tamaşa,
 Hem bir nərsə bata almaş,
 Qaşqır ayıw, jolbarıs,
 Jıylanıp kelip qalmasa. (Kirpitiken, 371)

Altı Mısralı Bilmeceler

Birinde jatır bes böri,
 Birewinde heş böri,
 Salıp qalsa qaytpaydı,
 Qara tastan tısları,
 Hər sekirgen jerleri,
 Köziñnen jeñil köşedi. (Besatar, 797)

Yedi Mısralı Bilmeceler

Ol nedur awzı kanı,
 Körsen köresen darını,
 Ol adamdı tiri jutқан,
 Körinbes iste sağımı,
 Terisin soyıp alsa,
 Taram-taram bolar,
 Sirə aqpas kanı. (Qara üy, 745)

Sekiz Mısralı Bilmeceler

Özi appağ körpedey,
 Pütkil jerdi jabadı,
 Körpesin jawıp bolıwdan,
 Şımır ayaz tabadı,
 Kündiz közi körinse,
 Közinen jası ağadı,
 Sümeklesip muz bolıp,
 Jerge sart-sart tamadı. (Qar, 892)

Bir canlı gördüm alaca,
 İlginç değıl tamaşa,
 Hem bir nesne dua almaz,
 Kurt, ayı, kaplan.
 Toplanıp gelip kalmasa (Kirpi)

Birinde yatar beş kurt,
 Birisin de hiç yok,
 Koysa geri dönmez,
 Kara taştan dişleri,
 Her gezdiği yerleri,
 Gözünden kolaysa göçtü gitti. .(Beşatar)

O nedir ağzı kanı,
 Baksan görürsün darını,
 O adamdı diri yutar
 Görünmez işte ışığı
 Derisini saysa
 Taram taram olur,
 Asla akmaz kanı. (Harabe)

Sekiz Mısralı Bilmeceler

Kendi bembeyaz yorgan gibi,
 Bütün yeri kapatır,
 Yorganı yaydıktan sonra,
 Sağlam ayaz bulur.
 Gündüz gözü görünse,
 Gözünden yaşı akar,
 Kemikleşip buz olur,
 Yere sert sert damlar. (Kar)

On Bir Mısıralı Bilmeceler Qəsekenniñ moynı uzun, qursağı juwan, Belleri türme menen orap buwğan, Qazanın körkem etip tastan oyğan, Şıgarıp bir tesikten malın soysan, Birewin biy, birewin hanı qoyğan. Tört qazıq eki jeli on dört noқта, Jəhandı jay əylegen adam soқsa. Qos qazıq, eki jip, on eki noқта, Hawazı jağımlı tilleri şiyrin, Biraқ indemeydi heş adam joқта.(Duwtar,836) On Dört Mısıralı Bilmeceler Bir haywan bar esikte, Qarawıllıq kəsipte, Tanışların qıynamas, Tanımasın sıylamas, Dəpinip awzın aşadı, Qarsılassaң qaşadı. Umtılar tağı baqırıp, Tuqımlasın şaqırıp, Şuulasıp dabılқағadı, Dalada mal da baғadı, Üyremisken adamı, Onıñ dostı mudamı, Hadal hızmət etedi, Kewili ne jetedi. (İyt, 962)	Kesenin boynu uzun, kursağı geniş. Bellerini ipek kumaş ile sarıp baғlamış, Qazanını süsleyip taştan oymuş, Çıkarıp bir delikten malını yüzmüş, Teknesini keser ile düzeltsin dedi. Birini bey, birini beyin han koyan. Dört kazık, iki ip,on dört nokta. Cihanı dolaşmış adam söylemiş. İki kazık, iki ip, on iki nokta. Sesi güzel dili şirin, Fakat seslenmez hiç kimse yoksa. (Dütar) Bir hayvan var kapıda, Nöbetçilik tir vazifesi, Tanıdıklarını ayırmaz, Tanımadıklarını ağırlamaz, Tepinip ağızını açar, Karşılaşırsan kaçır, İleri atılıp bir de bağıırıp Dövünüp çağırıp, Feryat edip davul çalar, Ovada mal da bekar Tanışık olduğı adamı, Onun dostudur devamlı, Helal hizmet eder, Gönlüne yeter. (İt)
---	---

1.1.2.2. Ölçüsüz Bilmeceler

Ölçüsüz bilmeceler hece sayısı bakımından birbirine eşit değildir. Karakalpak bilmecelerinde de örnekleri mevcuttur.

Murtı bar, sakalı joğ, Tonı bar, kiyetüğün şapanı joğ, Oturıp ot basında payda oylaydı, Uzağğa baratüğün saparı joğ. (Pışık, 332) On �olında on j�z�k, On ş�ğ�rmay, Bunu tap�an kişi aladı, Pul ş�ğ�rmay. (T�rn�k, 195)	Bıyığı var, sakalı yok, Donu var, giyme�e kaftanı yok, Oturur ateş başında fayda bekler, Uzağa gitmeye, seferi yok. (Kedi) On kolunda on yüzük, Onunu da çıkartmadan, Bunu bulan kişi alır, Parasını �ıkartmadan. (T�rn�k)
---	--

1.1.2.3. Kafiye  rg s 

Yarım Kafiye

Sakalı bar, murtı joğ, Bası bar, a�ılı joğ. (Eşki, 321) Tam Kafiye Jas k�ninde ora�tay, Orta jasta ��rektey, (Ay, 21) A� sandığım a�ıldı, ��inen jipek �a�ıldı. (K�n, 8) Zengin Kafiye �ara atım �altırawı�, �abır�ası jaltırawı� (Suw, 45) Tamırsız �sken bir terek, Awırlığı joğ bir ��rek, �zi de elge kerek, Tolıp atır �a�ası, Koyıptı ��pke ildirip. (Zontik, 1178)	Sakalı var, bıyığı yok, Ba�ı var, aklı yok. (Keçi) Gençliğinde orak gibi Ortalarında ��rek gibi. (Ay) Ak sandığım a�ıldı, ��inde ipek �a�ıldı. (Güneş) Kara atım titredi, Kaburgası parladı. (Su) Damarsız büyüyen bir ağaç, Ağırlığı yok, bir ��rek, Kendisi halka çok gerek, Dolar dalları, Koymuştu ��pe asıp. (�emsiye)
---	---

1.1.2.4. Kafiye Düzeni

Kafiye Düzeni abab Olanlar

Tili bar da, üni joq, a Tilin adam tüsingen, b Janı bar da, qanı joq, a Söylep turğan işinen. b (Kitap, 267) Kafiye Düzeni aaba Olanlar Keñ jawırını döngelengen bir kişi, a Qıymıldaydı onnan janlılar tisi, a Etlerine tırnap jara salsañ da, b Onıñ menen sirə bolmaydı isi. a (Jer,41) Kafiye Düzeni aaaa Olanlar Biz- biz, biz edik, a Otız eki kız edik, a Bir tahtağa dizildik, a Birim- birim üzildik. a (Tis, 167) Kafiye Düzeni aabb Olanlar Uzın edi kestim, a Juwan edi jındım, a Quday bunday kılar ma, b Quyırıkqa qayım bolar ma. b (Er, 645) Kafiye Düzeni abcb Olanlar Qulağı joq murnı joq, a Bul qalay tas, b Oñ jağına alıp qamşısın, c Jolayşınıñ atınday jorğalap as. b (Urşık,698) Özi bükir, a Barlıq köldi bir özi tawısadı, b Kölden kelip, c Biytalap dem aladı. b (Oraq,716)	Dili var da sesiyok, Dilini insan anlar, Canı var da kanı yok, Söyler durur içinden. (Kitap) Geniş sırtlı yuvarlanan bir kişi, Kımıldardı onda canlılar dışı, Derisini tırmalayıp yaralasan da, Onun ile asla olmaz işi, (Yer) Biz-biz, biz idik, Otuz iki kız idik, Bir tahtaya dizildik, Ayrı ayrı düştük. (Dış) Uzun idi kestim, Kalın idi yonttum, Allah böyle yapar mı, Kuyruğa uygun olur mu? (Eyer) Kulağı yok, burnu yok, Bu nasıl taş, Sağ yanına alıp kamçısını, Yoldaşının atı gibi koşturur. (Eğirmen/kirman) Kamburdu özü, Bütün gölü bitirdi, Gölden gelip, Soluk soluğa kalır. (Orak)
--	---

Kafiye Düzeni aabc Olanlar Jansızğa jaratıptı eki kulaq, a Añdasañ eki arası kütä uzak, a Olarda şeberliktiñ bir belgisi b Qoyıptı sulıvlıqqa belin kınap. c (Duwtar, 841)	Cansıza yaratmış iki kulak, Anlasan iki arası çok uzak, Onlarda bir ustalık işareti, Koymuş güzelliğe belini. (Duvtar)
--	--

1.2. Bilmecelerde Söz Sanatları

Bilmeceler oluşturulurken cevaba bağlı özellikler bilmece kalıplarına isnat edilerek oluşturulur. Böylece sorunun muhatabı olan kimseler zihninde oluşturdukları şema ile cevabı bulmaya çalışır. Bu oluşumda söz sanatları özellikle de kişileştirmeler sıklıkla kullanılır. Karakalpak Türklerinin bilmeceleri de söz sanatları bakımından oldukça zengindir.

1.2.1. Teşbih

Bilmeceler farklı nesneler ve varlıklar arasında benzetmeler kurularak oluşturulur. Örneğin gezegenler çiçeği gökyüzü yaprağı, güneş sandığı, ay ekmeğe ve yıldız keseye benzetilmiştir.

Toğız şeşek bir japıraq, (Toğız planeta, aspan,883)	Dokuz çiçek bir yaprak. (Dokuz gezegen, gökyüzü)
Örelı kiızdı qağa almadım. (Aspan, 3)	Büyük keçeyi çekemedim. (Gökyüzü)
Aq sandığım aşıldı, İşinen jipek şaşıldı. (Kün, 8)	Ak sandığım açıldı, İçinde ipek saçıldı. (Güneş).
Tam basında jartı nan. (Ay, 20)	Tam basında jartı nan. (Ay)
Bir kese sök, erten, karasam joq. (Jıldız, 29)	Bir kese darı, sabah baktım yok. (Yıldız)

1.2.2. İstiare

Bir varlığın kendisine benzerliği bulunan başka bir varlıkla ifade edilmesi olarak bilinen ve “metafor, eğretileme, deyim aktarması” (İçel’den akt. Şimşek, 2018: 106) olarak da bilinen bu söz sanatı Karakalmak bilmecelerinde oldukça fazladır. Örneğin yol kamaşa, değirmen köpeğe, göz-kirpik güzel kıza ve anahtar ise insana benzetilmiştir.

Uzun-uzun, uzun şey, Uşı kaydap tabılar. (Jol, 824)	Uzun uzun, uzun kamaş Ucu nerden bulunur. (Yol)
Günğirlektiñ astında, Közi kızıl iyt jatır. (Digirman, 675)	Günğirleğin altında, Kızıl gözlü it yatar. (Değirmen)
Sulıw kız esik aştı, Şaşbawı sırtka kaçtı. (Köz-kirpik,948)	Güzel kız kapı açtı, Tokası arkaya kaçtı. (Göz, kirpik)
Kışkene ğana jüwernemek, Üydi bağıp turadı. (Kulıp, 786).	Kücücük bir yaramaz, Evi gözetler Kulp/Anahtar)

1.2.3. Teşhis

İnsana ait özelliklerin insan dışı varlıklara uyarlanmasıyla gerçekleştirilen söz sanatıdır. Örneğin karpuz insan gibi ağlar, su kabağı gökyüzüne asılır, soğanın sakalı dışarı çıkar ve rik sıkılıp gider.

Bala-balam, baldaydı, Balık suwı kaynaydı, Ömirinşe jalında da, Ölemen dep zarlaydı. (Ğarbız, 526)	Bala-balam, baldaydı, Balık suyu kaynadı, Ömrünce yalvarsa da, Öleceğim diye ağlardı. (Karpuz)
Aspañga kapan awzın aşkan, Tömenge qarap suwın şaşkan. (Suwķabak, 529)	Gökyüzüne asılı ağzını açan, Tepede bağlı suyu saçan, (Su kabağı)

Özi jer astında turadı, Saķalı sırtķa şıķıp turadı. (Piyaz, 532) Azar-azarķa ketti, Əkesi üş jasında, Balası bazarķa ketti. (Erik, 553)	Kendisi yer altında durur, Sakalı dışarı çıķıp durur. (Soķan) Sıkılıp sıkılıp gitti, İkisi üç yaşında, Çocuğu pazara gitti. (Erik)
---	--

1.2.4. İntak

Canlı ve cansız varlıkların insan gibi konuşturulmasıdır, bilmecelerde de bu sanattan sıklıkla faydalanılmıştır.

Meniñ janday dostım bar, Köp söz aytar özime, Dostımniñ aytkan sözleri, Elesleydi közime. (Kitap, 276)	Benim candan dostum var, Çok söz söyler özüme, Dostumun söylediği sözleri, Canlanır gözümde. (Kitap)
---	---

1.2.5. Tenasüp

Tenasüp (uygunluk) birbiriyle uyumlu kelimelerin bir arada kullanılması sanatıdır. Karakalpak bilmecelerinde de örnekleri bulunmaktadır.

Aşağıdaki bilmecede ağız, dil ve can bir arada kullanılmıştır. Avzı birew, tili ekew, janı joķ, Onıñ dizgen izlerinin janı joķ. (Kəlem, 262) Baş ve saç kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Bası bar da, şaşı joķ, Közi bar da kaşı joķ. (Balık, 101)	Ağız bir, dili iki, canı yok, Onu dizen izlerinin sayısı yok. (Kalem) Başı var da, saçı yok. Gözü var da, kaşı yok. (Balık)
--	---

1.2.6. Tezat

Zıt anlamlı kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşan sanattır, bilmecelerde de anlamı kuvvetlendirmek için sıkça yer verilmiştir.

Ak ve kara kelimesi bir arada verişmiş. Ak jep açtım, Kara biyday şaştım. (Kağaz- jazıw, 264) Acı ve tuzlu kelimesi bir arada. Bir pölekte on eki tüynek, Altawı aşşı, altawı duşşı. (Altı ay jaz, altı ay kış,106) Sabah ve akşam kelimeleri bir arada. Erte keter digildik, Keşte keler digildik, Türin- türin ağaştan, Tüyme tağar digildik. (Eşki, 319)	Ak yer açtım Kara buğday saçtım. (Kağıt-yazı) Bir tevek on iki meyve, Altısı acı, altısı tatlı. (Altı ay yaz, altı ay kış) Sabah gider digildik, Gece gelir dingildik, Türlü türlü ağaştan, Tomurcuk takar dingildik. (Keçi)
---	--

1.2.7. Mübalağa

Sözün etkisini güçlendirmek için bir şeyi olduğundan daha çok veya daha az göstermektir. Örneğin güneşin yerine kullanılan bazlamanın bir âleme yeteceği söylenir.

Bir pərşe pətir. Əlemge tatır. (Kün, 9) Cibinliğin deveye benzetilmesi: Jatsa jabaday, Tursa tüyedey. (Peşçehana, 233)	Bir parça pətir. Aleme yeter. (Güneş) Yatsa yaba gibi, Kalksa deve gibi. (Cibinlik)
--	---

Kiyizi aq otawdıñ paldan tatlı, Kögi joq keregesi tastan qattı , Kün körmegen işinde bir qız jatır, Saltanatlı. (Mäyek, 415)	Ak otağın keçesi baldan tatlı, Kökü yok, keregesi taştan sert, Gün görmeyen içinde bir kız yatar, Saltanatlı. (Yumurta)
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

KARAKALPAK BİLMECELERİNDE MUHTEVA

Sözlü kültür ürünleri, içinde yaşamış olduğu toplumun sosyokültürel özelliklerini, yaşamış oldukları tarihi olayları, ekonomilerini ve daha birçok şeyi içinde barındırır. Fertler içinde yaşamış olduğu toplumdan bağımsız olarak değerlendirilemez, muhakkak ki bulunduğu kültürden izler taşır. Bu münasebetle toplumlar hakkında bilgi edinmek için başvurulacak ilk kaynak sözlü edebiyat ürünleridir.

Bu bölümde Karakalpak bilmecelerinde ele alınan konuya, muhtevaya değinilecektir. Karakalpak bilmeceleri muhteva açısından oldukça zengindir. Yaşam tarzından tutun da hayvanlara varana kadar geniş bir konuya sahiptir. Bu durum aşağıda başlıklar halinde örneklendirilmiştir.

2.1. Gökyüzü ile İlgili Bilmeceler

Bu bölümde gökyüzüne ait olan ay, güneş ve yıldız gibi unsurlar sıklıkla kullanılmıştır.

Öreli kiyizdi қаға алмадım. (Aspan, 3) Қолымда бир аynam бар, Керек маған ол күнде, Мектепте де, үйде де, (Aspan, 865) Uzın – uzın һawayı, Onnan da uzın һawayı, Minerge şakası жоқ, Tüserge miywası жоқ. (Aspan, 2) Astı tahta, üsti tahta, Ortasında қurt – қумırısı. (Aspan- jer,6)	Бүйүк кеңейи çekemedim. (Gökyüzü) Elimde бир аynam var, O bana lazım hergün, Okulda da evde de, (Gökyüzü) Uzun-uzun havayı, Ondan da uzun maviyi, Oturmaya budağı yok Toplamaya meyvesi yok. (Gökyüzü) Altı tahta, üstü tahta, Ortasında kurt karınca. (Gökyüzü, Yeryüzü)
--	---

Astı kâdağ, üsti kâdağ Ortasında pölle tabağ. (Aspan-jer, 7) Bir şatır bar – Bağbakansız, tirewsiz, İşinde eki şam, Piltesiz, maysız. (Aspan jer, kün-ay 873) Kök keseniñ tübinde, Köp altın şaşılıp jatır, Tönkerilip töbeñde, Ol kök kese aşık jatır. (Aspan-juldızlar, 26) Eki gülem keñ gülem, Ekewi de teñ gülem. (Aspan-jer, 5)	Altı kazık, üstü kazık, Ortasında kavun tabak. (Gökyüzü, Yeryüzü) Bir çadır var, Bağansız, direksiz. İçinde iki mum, Fitilsiz, yağsız. (Gökyüzü, Güneş-ay) Gök kesenin dibinde, Çok altın saçılıyor, Alt üst etti tepesini, O mavi kese açık yatıyor. (Gökyüzü, yıldızlar) İki kilim geniş kilim, İkisi de eşit kilim. (Gökyüzü-yeryüzü)
---	--

2.2. İnsan ve İnsan Organları ile İlgili Bilmeceleler

Bu bölümde insan ve insan organları ile ilgili bilmeceleler yer almaktadır. Burada daha çok insanları tarif etmek amacıyla insan organları ve fiziki özellikleri Karakalpak bilmecelelerine konu olmuştur.

Aşılmağan urada, Pişilmegen ton jatır. (Adamnıñ janı, 119) Beli bükireygen Kulağı tikiriygen. (Ġarrı, 122)	Açılmamış ambarda, Biçilmemiş elbise yatar. (Adamın canı) Beli bükülmüş, Kulağı dikilmiş. (Yaşlı erkek)
--	---

Bir tawdıñ başında eki laşın, Körmeydi qanşa usşa da tawdıñ basın. (Bas-kirpik, 143) Kışkene gana tostağan qatıq, Uyıǵan eñ ǵasıl gəvǵarǵa batıp. (Köz, 146) Aydın kölde altın tas, Aw salsañ da alınbas. (Tis, 170) Həmme waqıt awzımda, Heş juta almadım. (Til, 175) Taqır jerde tay tuyaq. (Kindik, 191) On qolında on jüzik, On şıǵırmay, Bunu tapqan kişi aladı, Pul şıǵarmay. (Tırnaq, 195) Tiy desem tiymeydi, Tiyme desem tiyedi. (Erin, 940) Ayrı joldan eki at kiyatır. (Murın, 954) Bir tesikte pütkil dünya. (Qulaq, 952) Egiz qozım süyeksiz. (Eki emşek, 190)	Bir daǵın başında iki şahin, Görmez ne kadar uça da daǵın başını. (Baş-kirpik) Küçücük bir yoǵurt tabaǵı, Uyuyan en özel cevhere batar. (Göz) Aydın gölde altın taş, Olta atsanda yakalanmaz. (Diş) Her vakit aǵzımda, Hiç yutamadım. (Dil) Kuru yerde tay toynaǵı. (Göbek) On parmaǵında on yüzük, Onunu da çıkartmadan Bunu bulan alır, Parasını çıkarmadan. (Tırnak) Değ desem değmez, Değme desem değmez. (Dudak) Ayrı yoldan iki at gelir. (Burun) Bir delikte bütün dünya. (Kulak) İki kuzum kemiksiz. (İki meme)
---	---

2.3. Giysiler ile İlgili Bilmeceler

Giyim-kuşam geçmişten bugüne gelene kadar birçok aşamadan geçmiştir. Bilindiği gibi insanoğlunun ilk kıyafeti Âdem ve Havva'nın mahrem yerlerini örtmek amacıyla kullanmış oldukları incir yaprağıdır. Avcı toplumlarda ise avlanılan hayvan derilerinden bu ihtiyaç karşılanmış, zamanla bugünkü modern halini almıştır.

Burada insanların kullanmış olduğu günlük kıyafet, ayakkabı; kullanmış oldukları aksesuarlar yer almaktadır.

İn awzında digirşek. (Ərebek, 203) Özi janı joğdur, Janlını tutar, Kolu, ayağı joğdur, Bekkemlep turar, Közleri gümis, Qabırğasında jez benen mıs. (Jüzik, 205) Qanımnıñ belbewi beline jetpeydi. (Bilezik, 207) Erte turdım, eki ayır jolğa tüstim. (Şalbar, 213) Bes bolğa bir qora. (Qolğap, 216) Keşte kısr, Kündiz buwaz. (Etik, 220) Erteden turdım, Bet – qolımdı juwdım, Eki qulağın uslap, Ayağıma urdım. (Məsi, 224)	İn ağzında diğirşek. (Hızma) Kendi canı yoktur, Canlıyı tutar, Eli ayağı yoktur, Sıkıca durur, Gözleri gümüş, Kaburgasında bakır ile mis. (Yüzük) Qanımnıñ kemeri beline yetmez. (Bilezik) Sabah kalktım, iki ayrı yola düştüm. (Şalvar) Beş balaya bir ahır. (Eldiven) Akşam kısr, Gündüz hamile. (Edik) Sabahtan kalktım, Elimi-yüzümü yıkadım, İki kulağı da tutup, Ayağıma geçirdim. (Mes)
---	---

Aday- aday, aday jumbak, Aday kızın alğan jumbak, Barğan jerde awzı aşılıp qaladı. (Səwkele, 227)	Aday aday, aday bilmece, Aday kızını alan bilmece, Şüyit kızı çözen bilmece. (Sevkele)
--	---

2.4. Okul-Bilim ile İlgili Bilmeceler

Burada daha çok okul ve araç-gereçleri yer almaktadır. Bunlar kalem, mürekkep, kitap, tahta, ve tebeşirdir.

Bərha aq joldan jüredi, Onıñ isi bardan menen, Awzı da joq tisi de joq. Söylesep adam menen. (Hat, 250)	Daima doğru yolda gider, Onun işi vardan yürür, Ağız da yok, dişi de yok, Söyleşir insan ile. (Yazı)
Bir dərya bar demin tatқан hor bolmas, Tarmağı köp, erkin jüzseñ dım tereñ, Suwı şıyrın işseñ miyrin qahadı, Karağanda köz jetpeydi eni keñ. (Bilim, 259)	Bir derya var lezzetini tadan çaresiz olmaz, Çok geniş özgürce yüzsen, Suyu tatlı içsen gönlün kanar. Baksan göremezsın ucu bucağı yok. (Bilim)
Awzı birew, tili ekew, janı joq, Onıñ dizgen izlerinin janı joq. (Kəlem, 262)	Ağız bir, dili iki, canı yok, Onun izlerinin sayısı yok. (Kalem)
Kabat- kabat qatlama, Esiñ bolsa taslama. (Kitap, 266)	Kat kat katlama, Aqlın varsa gönderme. (Kitap)
Jiyren tulpar jelgende, Tabanının ter tamar, Aqқан teri tamaşa, Qar üstine jol salar. (Sıya sawıt- kəlem, 261)	Kızıl at koşturduğunda, Tabanından ter damlar, Akan teri seyredilse, Kar üstüne yol yapar. (Mürekkep- kalem)

Köp nərseni biletuğın, Sözge şeber bir kişi bar, Onı aynaday betinen, İzlegenin tabılar. (Gazete, 1068) Tört awzı bar döngelek, Okıwşığa dım kerek, Qəwipten seni qorğaydı, Puhtalap onı saklasa, Heş waqıt qapa kılmaydı. (<<Jetkinşek>> gazetası, 1069) Elimniñ bir ay bar, Balalardıñ sanası. (Muğallım, 1073) Özi qara, sözi aq. (Tahta-por, 1090)	Çok şeyi bilebilen, Söz ustası bir kişi var, Onun ayna gibi yüzünden, Aradığın bulunur. (Gazete) Dört ağzı var tekerlek, Öğrenciye çok gerek, Korkudan seni korurdu bu, Onu saklasan, Hiçbir zaman kaygılanmazdı. (Jetkinshek Gazetesi) Halkımın bir balası, Balalarının aklı. (Öğretmen) Özü kara, kendi ak. (Tahta-tebeşir)
--	---

2.5. Hayvan ve Hayvan Uzuqları ile İlgili Bilmeceler

Burada hemen hemen doğada gördükleri her hayvan bilmecelere konu olmuştur. Ancak daha çok at, deve, sığır gibi geçimlerini sağladıkları ve binek olarak kullandıkları hayvanlardır.

Uzaqтан qarasam bir jip, Jaqıñlap kelsem mıñ jip. (Attıñ quyırığı, 279) Dübir-dübir törtew, Dübirlegen besew, Qoyan qos kulak Onıñ menen altaw. (At, 280)	Uzaktan baksam bir ip, Yakına gelsem bin ip. (Atın Kuyruğu) Patır patır dördü, Patırdayan beşi, İki kulaklı tavşan, Onun ile altı. (At)
---	---

İyrim göbüz, Jarık juldız, Eki düñ-düñ, Bir bılğawış. (Tüye, 287)	Eğri göbüz, Parlak yıldız, İki güğüm, Bir ayakkabı. (Deve)
Tört tayağı bar, Segiz tüyağı bar, Uzun qamışısı bar, Tört bulağı bar, Qos nayzası bar, Adamğa paydası bar. (Sıyr, 303)	Dört dayağı var, Sekiz toynağı var, Uzun kamçısı var, Dört pınarı var, İki mızrağı var, İnsana faydası var. (Sığır)
El jatsada eleman jatpaydı. (Ögizdiñ şaķı, 313)	Halk yatsa da, eleman yatmazdı. (Öküzün boynuzu)
Sakalı bar, murtı joķ, Bası bar, aķılı joķ. (Eşki, 321)	Sakalı var, bıyığı yok, Başı var, aklı yok. (Keçi)
Turısı may, etke de bay. (Şoşķa, 328)	Duruşu yağ, eti de çok. (Domuz)
Ot basında uzun şanaş. (Pışık, 333)	Ateşin başında uzun tulum. (Kedi)
Ol tek ürgiş jəniwar, Közi ötkir könli tar, Park eter dep başķa ursañ, Oylamaydı namız-ar. (İyt, 338)	O tek havlayan canavar, Gözü keskin gönlü dar, Park ederdiye başına yere vurur, Düşünmez namus ar. (İyt)
Ala-ala tonu bar, Quyrığının kılı bar, (Jolbarıs, 344)	Ala ala donu var, Kuyruğunda kılı var. (Kaplan)

Jazda jayın jeydi, Kısta mayın jeydi. (Ayıw, 348)	Yazda balık yer, Kışta yağ yer. (Ayı)
Dalada jür şapkılap, Özi ayrıkşa saqqılaş, Tek eşekten başqa da, Oğan uksas joq kulak. (Koyan, 359)	Ovada durmadan koşturur, Özü farklı uyanık kulak, Eşekten başqa da, Ona benzeyen yok kulak. (Tavşan)

2.6. Kuşlar ile İlgili Bilmeceler

Karakalpıklar göçebe bir toplum oldukları için sürekli doğa ile iç içe olmuş ve bu sebeple de görmüş oldukları kuşları farklı benzetmelere giderek bilmecelere konu etmişlerdir. Bunlar güzel sesli bülbül ve ibibik, asil duran sülün gibi.

Kızıl jıñgıl işinde, Kızday biykeş, Moynı, basın tarağan, Muzday biykeş. (Kırğavıl, 417)	Kızıl ılgın içinde, Kız gibi küçük görümce, Saçı başı dağılmış. Buz gibi küçük görümce. (Sülün)
Həm həmnən öter, Həm dəryadan, Altın tütikten suw işip, El-halkın jaylap öter. (Ġaz, 424)	Hem hemen geçer, Ve nehirde öter, Altın borudan su içip, Halkın arasında yaylayıp geçer (Kaz)
Kışkene ğana jüwermek, Tam basın otın taslaydı. (Şımşık, 429).	Küçük darı, Dam başında çimen taşlar. (Serçe kuşu).
Gül üstinde sulıw kız qosıq aytar. (Bülbül, 431)	Gül üstünde güzel kız şarkı söyler. (Bülbül)
Oylasa oylı, Söylese sözlü,	Düşünmeyse düşünceli, Söyleyince sözlü,

Aytsa awızlı, Adamnıñ dostı. (Totı kús, 432) Gül pitken tas töbege ekpese de, Tür pitken tula boyğa tikpese de, Bir körinbes köziñe kısı menen, Jazda ketpes kısıñnan ket dese de. (Ötşök, 434) Ökesi tışkan, şeşesi kústan. (Jarganat, 442) Özin körseñ şıbınday, İsin körseñ zergeydey. (Kırkıltay, 444)	Konuşsa ağızlı, İnsanın dostu. (Papağan) Gül biten taşlı tepeye ekmese de, Tür biten bütün bedenine dikmese de , Kışta görünmez gözüne, Yazda gitmez kenara git desen de. (İbibik kuşu) Babası sıçan, annesi kuş. (Yarasa) Kendisini görsen sinek gibi, İçini görsen kuyumcu gibi. (Çulha kuşu)
--	---

2.7. Böcekler ile İlgili Bilmeceler

Kanatlılar ve sürüngen hayvanlara yer verilmiş. Bazı böcekler kanatlı olması münasebetiyle kuşlara benzetilmiştir. Sinek, yusufçuk, kene vb.

Özi aqtay davısı şoktay. (Şegirtke, 451) Şıydım-şıydım kús, Şıy basında kongan kús, Ėaz şekilli kara kús, Han basına kongan kús. (Şıbın, 463) Kışkene Ėana argımağ, Uslatpaydı Ėargıp ağ. (Şekşek, 467) Bir nərse özinde pəri, halıqqa tentek, Korkadı atın aytsağ Ėayal-erkek, At salıp kırık salıp uslatpasa da, Uslaymız Ėiyle menen özin elep. (Kene, 466)	Kendi beyaz, sesi kor. (Çekirge) Sazlık sazlık kuş, Saz başına konan kuş, Kaz şeklinde kara kuş, Can başına konan kuş. (Sinek) Küçücük en iyi at, Yakalayamazsın beyaz atı. (Uzun katlı at) Bir nesne özünde peri, toplumda bozguncu, Korkar adını söyleyen kadın erkek. Kement atıp yakalatmasa da, Usulünce yakalarız onu hile ile. (Kene)
--	--

Aspanda bir kşu uşar kanat kaķpay, Sol kştın kanatları ketpen saptay. (İynelik, 465) Bir iytim bar kıızıķ, Kuyrıķları sızıķ, Ele kelse körersen, Küle-küle ölerseñ. (Şayan, 488) Kırda eskek esedi, Patas jerdi gezedi, Şıbm-şırkey şokıydı, Şaņnan awın toķıydı. (Örmekşi, 483)	Gökyüzünde bir kuş uçar kanat vurarak, O kuşun kanatları çapa sapı gibi. (Yusufcuk) Bir köpeğim var eğlenceli, Kuyruķları çizgili, Şimdi gelse görürsün, Güle güle ölürsün. (Çıyan) Kırda yel eser, Kirli yerde gezer, Sinek-böcek çoktu, Toz ağını dokur. (Örümcek)
---	---

2.8. Bitkiler ile İlgili Bilmeceler

Daha çok beslenmek için tükettikleri bitkiler bilmecelerde sorulmuş. Buğday, darı, soğan, havuç, biber gibi. Bu bilmeceler bize aynı zamanda tarıma dayalı bir toplum olduklarını da göstermektedir.

Ya bala meni tanı, Köylek-kenşeniñ kәне. Başın sıydıyıp, gozalağın kәне. (Pahta, 492) Uzun boylı sarılar, Koltuğında nanı bar. (Bıyday, 495) Katar-katar atalar, Ak saķallı balalar. (Jüweri, 498) Alasa terekte alasa uya, Uya sayın bir jumırtķa. (Tarı, 507)	Ya çocuk beni tanı, Giyim kuşam nerede? Başını sığdıyıp, kozalağın nerede? (Pamuk) Uzun boylı sarılar, Koltuğunda ekmeğı var. (Buğday) Dizi dizi atalar, Ak sakallı çocuklar. (Jüweri) Alçak terekte alçak yuva, Her evde bir yumurta. (Darı)
---	---

Tuyağın jerge tıkkın, Basınan mayı şıkkın. (Kendir, 508) Balasının işinde, Anası jadır. (Kawın, 510) Özi semiz, tüksüz ögiz, Dəmin tatıp jep köriniz. (Ğarbız, 525) Aspağa qapan awzın aşkan, Tömenge qarap suwın şaşkan. (Suwqabaq, 529) Jer astında postını şeşem. (Piyaz, 531) Jer astında qatara qazıq. (Geşir, 535) Bir arqanda otız koy, Güwende jadır. (Buriş, 541)	Toynağı yere soka, Başında yağ çıkan. (Kendir) Yavrusunun içinde, Anası yatar. (Kavun) Özü semiz, tüysüz öküz, Tadına bakında görün. (Karpuz) Göge bakıp ağzını açan, Aşağı bakıp suyunu saçan, (Su kabağı) Yer altında iskarpınli annem, (Soğan) Yer altında dizi dizi kazık. (Havuç) Bir urganda otuz koyun, Güwende yatar. (Biber)
---	--

2.9. Meyveler ile İlgili Bilmeceler

Şeftali, erik, üzüm, nar, vişne gibi meyveler sorulmuş. Burada şeftali yaprağını tarif ederken ipeğe, narın tanelerini ise sert oluşundan ötürü çiviye benzetmişler.

Atası üç jasında, Balası bazarğa baradı, (Jüzim, 549) Kışkene gana zerenşe, İşi tolı mıyıkşa. (Ənar, 551) Jipek yaqlı japırağı, Sallanadı putağı,	Babası üç yaşına varınca, Yavrusu pazara vardı. (Üzüm) Küçücük bir tohum İçi dolu çivi. (Nar) İpek gibi yaprağı, Sallanıyor budağı,
--	--

Özi şınjırlı tükli, Mazası paldan tatlı. (Şabdal, 552) Azar-azarğa ketti, Əkesi üç jasında, Balası bazarğa ketti. (Erik, 553) Aynalası şarday, Tüsi qanday, Dəmi palday. (Şiye, 556) Sırtı kızıl, işi aq, Arasında bir tayaq. (Jiyde) Həm kızıl, həm tatlı, Tatqan jandı tañırqattı. (Alma, 550) Ülken qara üy, Ülken qara üydiñ işinde, Kişkene qara üy, Kişkene qara üydiñ işinde, Məhərrem biy. (Erik, şaŋgalaq, möjene, 555)	Kendisi zincirli tüylü, Tadı baldan tatlı. (Şeftali) Sıkılıp sıkılıp gitti, Babası üç yaşında, Çocuğu pazara gitti. (Erik) Çevresi taş çarkı, Yüzü nasıl? Tadı bal gibi. (Vişne) Arkası kızıl, içi ak, Arasında bir asa. (İğde) Hem kızıl, hem tatlı, Tadına bakanı mest etti kendinden geçirtti. (Elma) Büyük kara ev, Büyük kara evin içinde, Küçücük kara ev, Küçücük kara evin içinde, Danışman kişi. (Erik, Badem, bademin içi)
--	--

2.10. Mutfak Eşyası ile İlgili Bilmeceleler

Mutfakta kullandıkları eşyalar (kâse, semaver, elek, bıçak, maşa) bunlar ile alakalı bilmeceleler sorulmuş. Hayatlarındaki her nesne bilmeceye konu olmuş desek abartmamış oluruz.

Kişkene ulı bar, Kirgen-şıkqan süyedi. (Kese, 610)	Küçücük bir oğlu var, Giren çıkan sever. (Kase)
---	--

Bir zat kördim atı duw, İşi otta, sırtı suw. (Samovar,625) Astı boran, üsti oşaq. (Elgezer,630) Qara tawıx qakırdaydı, Qanatları saşırılaydı. (Qayşı, 657) Keregeniñ basında, Ğalı korjın. (Tutqış, 593) Qabırğası barda, qanı joq, Awzı bar da janı joq. (Sebet, 668) Hökke uyada, Quyırığı kıyada. (Samar- Qasıq, 599) Adam joq, üy bar. (Quman, 602) Awzı üstinde, Sım qulaklı, Turıp-aq üy işinde, Künde suw soraydı. (Şelek, 1171) Kişkene ğana aq tana, Müyizim bar dep maqtana. (Şaynek, 609)	Bir şey gördüm atı gürültü, İçi ateş, dışı su. (Semaver) Altı boran, üstü ocak. (Elek) Kara tavuk gaklar, Kanatları şakırdar. (Bıçak) Keregeniñ başında Halı heybe. (Maşa) Kaburgası var da, kanı yok, Ağzı var da canı yok. (Sepet) Ala karga yuvada, Kuyruğı yamaçta. (Ağaç kap-kaşık) İnsan yok, ev var. (Güğüm) Ağzı üstünde, Tel kulaklı, Durup ak ev içinde Gündüz su sorar. (Kova) Küçücük ak dana, Boynuzum var der övünür. (Çaydanlık)
---	--

2.11. Ateş Yakma ve Aydınlatma ile İlgili Bilmeceler

İncelediğimiz bilmecelerden hareketle Karakalpakların hayat standartlarının zaman içerisinde değişime uğradığını görüyoruz. İlk bilmecelerde ateş, duman, çıra sorulurken sonraki dönem bilmecelerinde elektrikli ocak, lamba, priz ve ampül sorulmuştur.

Atası at ertlegenşe, Balası Marığa baradı. (Tütün, 92)	Babası atı eyerleyinceye, Oğlu Marı'ya varır. (Duman)
Kara ögiz ketip atır, Kızıl ögiz keli atır. (Tütün-Jalın, 93)	Kara öküz gidiyor, Kızıl öküz geliyor. (Duman-Alev)
Jumbağımın jüzi kara, Tappağannın beti kara. (Kösew, 595)	Bilmecemin yüzü kara, Bulamayanın yüzü kara. (Köseği)
Arқаа mindim қан boldım, Қапқа keldim құл boldım, Ойқа jandım күл boldım. (Otın, 596)	Urgana bindim kan oldum, Kapıya geldim köle oldum, Ateşe düştüm kül oldum. (Odun)
Köldiz öli, түnde tiri. (Şıra, 661)	Gündüz ölü, gece diri. (Çıra)
Uzın- uzun, uzun terek, Uzun boylı kız terek, Mineyin desem şaқası joқ, Jeyin desem miywası joқ. (Tütün, 98)	Uzun-uzun, uzun terek, Dal gibi uzun boylı kız, Bineyim desem dalı yok, Yiyeyim desem meyvesi yok. (Duman)
Samar tolı әнәр, Қүdiretiң bolsa birin al. (Şoқ, 99)	Nar dolu tabak, Gücün varsa birini al. (Köz)
Kök köylekli jeңgey, Gülpeң- gülpeң etedi. (Ottıң şalkıp janıwı, 102)	Mavi gömlekli koca karı, Gülpeң gülpeң eder. (Ateşin harıl harıl yanışı)

Oşağı bar, morısı joq, Şoğı bar, küyesi joq. (Əlekr plitasi, 1149) Körinbesten ağıadı, Şıranı da jağıadı. (Əlekr toğı, 1150) Şart etse, Jalt eter. (Əlekr lampoçkası, 1152) Julduzınday turmıstıñ, Hızmetiñde kündiz-tün, Tetigi qolda jañğızasañ, Söngizgiñ kelse söngizeseñ, (Lamboçka, 1153) Mayı joq, jarığı bar, İyisi joq, ısısısı bar. (Əlekr toğı, 1157)	Ocağı var bacası yok, Işığı var külü yok. (Elektrikli ocak) Görünmeden akar, Çırayı da yakar. (Elektrik prizi) Şart etse, Jalt eder. (Elektrik lambası) Yıldızı gibi hayatın, Gece gündüz hizmetinde, Düğmesi elinde yaksan, Söndürmek istesen söndürürsün. (Ampül) Yağı yok, ışığı var, Kokusu yok, ısısısı var. (Elektrik prizi)
---	---

2.12. Kış ve Yaz ile İlgili Bilmeceleler

Burada kaç ay yaz ve kış geçirdiklerini, ay ve kavramları bilmecelelere konu olmuştur. Çok farklı benzetmelerden de yararlanmışlardır. Örneğin yeni yılın yeni geline benzetilmesi, bir ayın 30 ak kuğuya benzetilmesi gibi.

Jol üstinde nərwan terek, Şaçası əlemge kerek, Bir miywası aşşı, Bir miywası duşşı. (Jaz- kış, 103)	Yol üstünde uzun ağaç, Aleme dalı gerek, Bir meyvesi acı, Bir meyvesi tatlı. (Yaz- Kış)
--	--

Bir qaskırdı altı qaskır alıp, Terisin tespey etin jeydi. (Altı ay kış-altı ay jaz, 105) On eki şakalı ülken daraq. Hər şakada otız japıraq, Japıraqtıñ bir jağı qara, Bir cağı aq. (12 Ay 30 kün, kün- tün, 107) Üş jüz alpıs bes jas jasağan bir jawan. (Jıl, 109) Bir tıp terek, Terekte on eki putaq, Her putakta otız tayaq, Bir jağı qara, bir jağı aq. (12 ay, 30 kün, tüy-kün, 108) Toqsan tabırşık, seksen şıǵırşık, Otız aq kúw, bir tırna. (Toqsan tabırşık- toqsan kün şilde, 80 şıǵırşık- jılında keletuǵın 80 juma küni, 30 aq kuw- bir ay, bir tırna – nawrızlıq göje, (110) Suwdan şıǵıp aq uradı, bir jawan, On eki kıızı bar pəkize janan, Tağı da müsəpir üşewi awğan. (1 jawan- jıl, 12 kıız- 12ay, 9 ay jıllı kün, 3 ay toqsan, 112).	Bir kurt altı kurdu alıp, Derisini delmeden etini yer. (Altı kış, altı ay yaz) On iki dallı büyük ağaç, Her dalda otuz yaprak, Yaprağın bir yanı kara, Bir yanı ak, (12 ay, 30 gün, gün- gece) Üç yüz altmış beş yıl yaşayan kadın. (Yıl) Bir tür ağaç, Ağaçta on iki budak, Her budakta otuz dal, Bir yanı kara, bir yanı ak. (12 ay, 30 gün, gün-gece) Doksan tabırşık,seksen çıkırık, Otuz ak gün, bir turna. (Doksan tabırşık doksan gün yaz, 80 çıkırık -yılında gelen 80 Cuma günü, 30 ak kuğu- bir ay, bir turna – nevrız çorbası) (110) Sudan çıktı ak bir kadın, On iki kıız var güzel canan, Aylak aylak dolaşır üçü. (1 kadın-yıl, 12 kıız-12 ay, 9 ay yıllı gün, 9 ay doksan).
--	--

Bir ağaş on eki putağ, Hər birinde otuz japırağ, Hər japırağtın bir jağı qara, Bir jağı aq. (Jıl, ay, kün tün, 923)	Bir ağaş on iki budak, Her birinde otuz yaprak, Her yaprağın bir yanı kara, Bir yanı ak. (Yıl,ay,gün,gece)
---	--

2.13. Müzik Aletleri ile İlgili Bilmeceler

Müzik aletleri kişisel ve toplumda her yöne eşlik eder. Dolayısıyla müziğin, ritmin ve melodinin tamamını görmek mümkündür. Benzer örnekleri Karakalpak Bilmecelerinde de bulunmaktadır. Her ne kadar göçebe bir toplum da olsa zaman zaman eğlenceler, şenlikler düzenlenmiştir. Bu eğlenceler esnasında müzik aletlerini de kullanmışlardır. Yine kitaptan hareketle ilk zamanlarda kopuz, dütar müzik aleti olarak kullanılırken SSCB ile beraber daha modern müzik aletleri kullanılmaya başlanmıştır.

Tört qazıq hər arası eki əli, On eki nöqta, Söyleydi şejiredey adam soqsa. (Duwtar, 837)	Dört kazık her birinin arası eli, On iki nokta, Söyler usta adam söylese (Dutar)
Uşın-uşın uraman, Uşınan tartıp uraman, Sapırğanım sayrayman, Sabı özimniñ qolımda. (Qobız, 838)	Ucunu ucunu vururum, Ucundan çekip vururum, Kaftanıma diktirdim, Sapı benim elimde. (Kopuz)
Qatlam-qatlam qarnı bar, Beli sulıw ilgek, Prujinaday sozılar, Qutıday bolıp köringen, Bawı bar eki jağında, Sədepler qatar tağılğan, Şeberi şertse dawısı, Jay adalı janıñnan. (Akkardeon, 1249)	Kat kat karnı var. Beli güzel bir ilik, Yay gibi gerilir, Kutu gibi görünür, Bağı var iki yanında Kayışına sedef takılan, Ustası çalsa sesi, Cana can katar, (Akordiyon)
Podnosı bar, namı joq, Qosıq aytar janı joq, (Patefon, 1250)	Tepsisi var, ekmeği yok, Koşuk söyler canı yok. (Gramofon)

Köp jerinen baylangan, İşin şadlık jaylagan, Haslı ağaş bolsa da, Kıtlıklaşaň sayrağan. (Duwtar, 1252)	Çok yerinde bağlanan, İçini sevgiyle dolduran, Aslı ağaç olsa da, Gıdıklasan öter. (Dütar)
İşi bop-bos, Dawısı jer jaradı, (Baraban, 1254)	İçi bomboş, Sesi yeri yarar. (Davul)
Janlı-jansızdı kıynaydı, Jansız şıngırıp jılaydı, Jılağanı bizge unaydı. (Baraban, 1255)	Canlı cansıza acı çektirir, Cansız bağırıp ağlar, Ağlaması bizim hoşumuza gider. (Davul)

2.14. Teknik Aletler ile İlgili Bilmeceleler

Toplumun gelişmesiyle beraber farklı teknik aletler bilmecelelere konu olmuştur. Çünkü hayat durağan değildir bununla beraber folklor da durağan değil. Toplum ile paralel ilerler hayatımıza dahil olan gelişmeler. Bu gelişmeler bilmeceleler arasında yerini almıştır.

Dırırw-dırırw etedi, Bir sekunda Moskvağa jetedi. (Telefon, 1097)	Zır zır eder, Bir saniyede Moskova'ya ulaşır. (Telefon)
Kaşa uzaktan söylese de, Üyimde esitilip tutadı. (Radio, 1102)	Ne kadar uzaktan konuşsa da, Evimde işitilir. (Radyo)
Bir aynağa jəhan sıyğan. (Televizor, 1105)	Bir aynaya cihan sığmış. (Televizyon)
Kışkene gəna özi, Mañlayında közi, Körse aynıtpay sizdi, Salar kelbetiñizdin. (Fotoapparat, 1106)	Küçücük bir şey özü, Alnında gözü, Görünce değıştirmez sizi, Çizer yüzünüzü. (Fotoğraf makinası)

Adam emes tili bar, Hər bir üyden tabılar, Üy emes jalğız turğanı, Köşeden de tabılar. (Radio, 1111) Bar eken dünyanın bir degeni, Adamğa akıl qosıwğa bar keregi, İşinde bir öziniñ 8 sala, Olardıñ 98 döñgelegi. (Esap-şot, 1083) Tawıq dewge pəri joq, Ayak, köz, qanatı joq, Mıñ-mıñlap şıǵarar şöje, Sonı tabıñ jan şeşe. (İnkubataor, 1159)	Adam deǵıl dili var, Her evde bulunur, Sadecce evde deǵıl, Sokakta da bulunur. (Radyo) Var imiş dünyanın bir direǵı, Adama akıl vermeye var gereǵı, İçinde bir kendinin 8 kamışı, Onların 98 tekerleǵı. (Hesap-hesap aleti) Tavuk demeye aş ı yok, Ayaǵı, gözü, kanadı yok, Binlerce civciv çıkarır, Onu bulun can anne. (Kuluçka makinesi)
---	---

2.15. Tarım ile İlgili Bilmeceler

Bu bölümde ağaç keserken kullanılan testere,balta, pamuk toplama makinası, traktör vb. tarım aletlerinden bahsedilmiş. Verilen örnekler tarıma dayalı bir yaşam sürdürdüklerini göstermektedir.

Bəlekey kelip nazlandı Ağaş tübin jalmadı. (Balta, 1229) İyri-iyri izi bar, Arman-berman jüredi, Əhminetli isi bar, Börene de tiledi, Qosıq aytar sıırıldap, Ağaşlardı ol tırnap. (Jargı, 1228)	Kısacık gelip nazlandı, Ağacın dibini yedi, (Balta) Eğri-eğri izi var, İlri geri yürür, Gerekli işi var, Uzun ağacı da diler, Şarkı söyler mırıldar, Ağaçları o tırmalar. (Testere)
---	---

Toğayğa barsa üyge qarağan, Üyge qaytsa toğayğa qarayğan. (Belge kıstırılğan balta, 1230) Tır-tır etip tırnağı menen jer jırtadı. (Traktor, 1130) Adamday pahta teredi, Önimdi jaqsı beredi, Jüz kisige bir özi, Bəsme-bəske keledi, Qanarına toltırıp, Hər barganda üyedi, Ne ekenin usınnan, Tapqışlar oylap bileği. (Pahta teretuğın maşına, 1133) Tumsıǵı ülken tis eken, Jük köterip tur eken, Köter desen bolğanı, Əl hawağa tiregen. (Podbemniy kran, 1134)	Ormana varsa eve bakar, Eve dönse ormana bakar. (Bele asılan balta) Tır tır edip tırnağı ile yer yırtar. (Traktör) İnsan gibi pamuk toplar, Ürünü iyi verir, Yüz kişiye sadece kendisi, Baş gelir, Çuvalına doldurup, Her gittiğinde toplar, Bunun ne olduğunu, Biliciler düşünüp bilir. (Pamuk toplama makinası) Gagası büyük diş imiş, Yük kaldırıp durur imiş, Kaldır desen olanı, El havada direk. (Vinç)
--	---

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METİNLER
KARAKALPAK BİLMECELERİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

3.1. Tabiat Görünüşü ile İlgili Bilmeceler

**TƏBİYAT KÖRİNİSİNƏ BAYLANISLI
JUMBAQLAR**

Gökyüzü Alemi, Toprak, Su

1. Dünyada bir ǧarbız bar solmaytuǧın,
 Jazda şirip, kışta üsip tonbaytuǧın,
 Məkanın, jerin-suwın, jəbdilerin,
 Sırtı keş bərin saqlap tolmaytuǧın.

(Aspan).

2. Uzun-uzun həwayı,
 Onnan da uzun həwayı,
 Mınerge şaşağı joq,
 Tüserge miywası joq.

(Aspan).

3. Örelı kiyzıdı ǧaǧa almadım.

(Aspan).

4. Astı gümbezli, üstı həywanlı,
 Kırık şaşaqlı, bir popekli.

(Aspan, jer, juldız, ay, kün).

5. Eki gilem keş gilem,
 Ekewi de teş gilem.

(Aspan, jer).

6. Astı tahta, üstı tahta,
 Ortasında ǧurt- ǧumırısı.

(Aspan, jer).

**TABIAT GÖRÜNÜŞÜYLE İGİLİ
BİLMECELER**

Gökyüzü Alemi, Toprak, Su

1. Dünyada bir karpuz var solmaz,
 Yazın çürümez, kışın donmaz.
 Dünyanın yerin suyunu her şeyini,
 Dışı geniş hepsini koysan dolmaz.

(Gökyüzü).

2. Uzun uzun havayı,
 Ondan da uzun maviyi,
 Oturmaya budağı yok
 Düşmeye meyvesi yok.

(Gökyüzü).

3. Büyük keçeyi çekemedim.

(Gökyüzü).

4. Altı kümbetli, üstü hayvanlı,
 Kırk saçaklı bir nakışlı.

(Gökyüzü,yer,yıldız,ay,güneş).

5. İki kilim geniş kilim,
 İkisi de eşit kilim.

(Gökyüzü,yeryüzü).

6. Altı tahta, üstü tahta,
 Ortasında kurt karınca.

(Gökyüzü, Yeryüzü).

7. Astı kadal, üsti kadal
Ortasında palle tabak.

(Aspan, jer).

8. Ak sandığım açıldı,
İşinen jipek şaşıldı.

(Kün).

9. Bir pərşe pətir.
Əlemge tatır.

(Kün).

10. Keregeniñ basında keten otır,
Keteyin dep bir özi neğip otır.

(Kün).

11. Bir tawda məkan etken eki kulan,
Birewi – birewinen semiz kulan,
Birewi geyde azadı, geyde azbaydı,
Birew azbaytuğın semiz kulan.

(Ay kün)

12. Bar birewdiñ bir ulı həm de kızı,
Olardı bile di dünyanıñ jüzi,
Ulı tünde, kızı kündiz uykıladı,
Heş kimge bilinbes jürgende izi.

(Ay kün).

13. Bir kölde eki jayın,
Biri ketse biri tayın.

(Ay,kün) .

14. Bir qoraz, bir məkiyen tawda oynadı,
Haywanat, adam tüye mal da oynadı,

7. Altı kazık, üstü kazık,
Ortasında kavun tabak.

(Gökyüzü, Yeryüzü).

8. Ak sandığım açıldı,
İçinde ipek saçıldı.

(Güneş).

9. Bir parça pətir.
Aleme yeter.

(Güneş).

10. Keregeniñ başında keten dikili,
Gideyim der de niye bekler.

(Güneş).

11. Bir dağı mekân tutmuş iki kulan,
Birbirinden semiz kulan,,
Biri bazen azar bazen azmaz,
Azmayan semiz kulan.

(Ay, Güneş).

12. Birinin bir oğlu var bir de kızı,
Herkes onları tanıır.
Oğlu gece, kızı gündüz uyur,
Hiç kimse izlerini bilmez.

(Ay, Güneş).

13. Bir gölde iki yayın,
Biri giderse biri kalır.

(Ay, Güneş).

14. Dağda bir horoz, bir tavuk oynar,
Hayvanlar, insan, deve, sığır da oynar.

Tırtañlap tasbağaday qaşa kempir,
Qorbanlap qubaqaday şal qarmaydı.

(Ay,kün).

15. Tamğa tayaq süyedim,
Otızdan, besten sır sırlap,
Toqsan toğız torğay gaz,
Bir qarşığa, bir tuyğın,
Aynalıp uşar pır-pırlap.

(Ay, Kün, Juldız).

16. Bir kus bar zımnan degen jannan biyik,
Ayağı jerge tiymeydi aşkan jüyrik,
Dünyanın dört müyeşin ört alsa da,
Bir türi japırılmaydı, jerge tiyip.

(Kün).

17. Zuw-zuw, zuwan kuş,
Beli baylı hawan kuş,
Ətteñ sesin jüyriğin,
Kelte gana quyriğin.

(Jaqtı, səvle).

18. Kerege basıwda aq jaylık.

(Tüñlikten tüsken cəwle).

19. Taqır jerde taydın izi,
Onı tapқан baydın kızı.

(Ay).

20. Tam basında jartı nan.

(Ay).

Boşuna kaplumbağa gibi koşsa kempir ,
Kurbağa gibi ihtiyar tutamaz.

(Ay, Güneş).

15. Dama ağaç dayadım.
Otuzdan, beşten boyayla boyayarak,
Doksan dokuz turgay kaz,
Bir atmaca, bir turgay,
Dönüp pır pır uçar.

(Ay, Güneş, Yıldız).

16. Bir kuş var zımnandan büyük,
Ayağı yere değmez pek yüğrük.
Dünyanın dört köşesini ateş alsa da,
Bir tüyü kırılmaz yere değıp,

(Güneş).

17. Pır pır uçan kuş,
Beli bağılı uçan kuş,
Ah edip yürüse,
Kısalır kuyruğu.

(Parlak, ışıq).

18. Kerege başında ak yağlık.

(Çadıra düşen ışıq).

19. Çorak yerde tayın izi,
Onu bulan zenginin kızı,

(Ay).

20. Dam başında yarım ekmek.

(Ay).

21. Jas küinde oraqtay,
Orta jasta şörektey,

(Ay).

22. Temir teptim tawğa şıktım.

(Ay).

23. Kırık japıraklı bir miywalı.

(Ay, juldız).

24. Men Kırızdın kızıman,
Kırık kız tuwıp ele kızbay,
Günaha batkanım jok,
Tañ atқанşa jatқанım jok.

(Ay, juldız).

25. Keregeniñ basında kepken bawır,
Kesip alsa tawsılmaıtuğın netken bawır.

(Ay)

26. Kök keseniñ tübinde,
Köp altın şaşılıp jatır,
Tönkerilip töbeñde,
Ol kök kese aşık jatır.

(Aspan, juldızlar).

27. Tam başına tarı jaydım.

(Juldız).

28. Tam başına tarı jayғанım jok.

(Kündiz).

29. Bir kese sök, erten, karasam jok.

(Juldız).

30. Bizler, bizler biz edik,
Bizler altı kız edik,

21. Gençliğinde orak gibi,
Ortalarında çörek gibi.

(Ay).

22. Demir teptim dağa çıktım.

(Ay).

23. Kırk yapraklı bir meyveli.

(Ay, Yıldız).

24. Ben Kırız kızıyım,
Kırk kız doğurup hala kızım,
Günaha girmedim,
Sabaha kadar yatmışlığım yok.

(Ay, Yıldız).

25. Keregeniñ başında kuru karaciğer,
Kestikçe bitmez tükenmez ciğer,

(Ay)

26. Gök kesenin dibinde,
Çok altın saçılıyor,
Alt üst etti tepesini,
O mavi kese açık yatıyor.

(Ay,yıldızlar).

27. Dam başına darı yaydım.

(Yıldız).

28. Dam başına darı yaymadım.

(Gündüz).

29. Bir kese darı, sabah baktım yok.

(Yıldız).

30. Bizler, bizler biz idik,
Bizler altı kız idik,

Bir taқтаğa dizildik,
Taň atqanda üzildik.

(Ürker juldız).

31. Tam başına tarı jaydım,
Tanda qaragam biri joq.

(Juldız).

32. Kök köylekke göz koydım.

(Juldız).

33. Aspanda kalkıp uşkan jeti torgay,
Ömirinşe jüredi jerge konbay.

(Jetti qaraqşısı juldız).

34. Şanaş tolı quwırmaş,
Ortasında nur qalaş.

(Juldız, ay).

35. Üy üstinde usaq tas,

(Juldız).

36. Biz-biz, biz edik,
Biz mınlağan kız edik,
Taň atqanşa jayıldık,
Taň atqan soñ jayıldık.

(Juldız).

37. Taqıya tolı sök qoydım,
Kelmegen soñ jep qoydım.

(Juldız).

38. Jigirma dört kıızı bar
Ol da bir jawan,
On eki ulı bar,
Saqip kıran.

(24 saat- 12 ay).

Bir tahtaya dizildik,
Tan atınca üzüldük.

(Ülker Yıldızı).

31. Dam başına darı jaydım,
Sabah baktım biri yok.

(Yıldız).

32. Gök gömleğe kor koydum.

(Yıldız).

33. Gökyüzünde uçan yedi turgay,
Ömrünce uçar yere konmadan.

(Yedi korsan yıldız).

34. Kavurga dolu tulum,
Ortasında nur qalaş.

(Yıldız, Ay).

35. Ev üstünde ufak taş.

(Yıldız).

36. Biz- biz, biz idik,
Biz binlerce kız idik,
Sabaha kadar yayıldık,
Tan atınca kaybolduk.

(Yıldız).

37. Takkeye dolu darı koydum,
Gelmediği için yiyip koydum.

(Yıldız).

38. Yirmi dört kıızı var,
Biri de yeni gelin,
On iki oğlu var,
Herşeye sahip.

(24 saat-12 ay).

39. Bir pölekte on eki tüynek,

Altawı aşşı, altawı duşı.

(Altı ay kış,altı ay jaz).

40. Bir ayğırdı altı kaskır alıp,

Terisin tespey, etin jeydi.

(Bir yıl,altı ay kış,boran).

41. Keñ jawırınılı döngelengen bir kişi,

Qıymıldaydı onnan janlılar tisi,

Etlerine tırnap jara salsañ da,

Onıñ menen sirə bolmaydı isi.

(Jer).

42. Kağay, kağay, kağay gilem,

Kağayın desem awır gilem,

(Jer).

43. El jıyılıp tığa almaydı.

(Jerdiñ jarıǵı).

44. Bir tükli gilem, bir tüksiz gilem.

(Jer, aspan).

45. Kara atım qaltırawıq,

Kabırǵası jaltırawıq.

(Suw).

46. Aq tasım atқан sayın,

Aldına qaray jumalaydı.

(Suwdıñ aǵısı).

47. Əkesi iyre, balası jorǵa,

(Dərya).

48. Dögeregiñ şalkar suw,

İşiwge suw tappaysañ.

(Teñiz).

39. Bir tevekke on iki meyve,

Altısı acı, altısı tatlı.

(Altı ay kış, altı ay yaz).

40. Bir aygırı altı kurt alıp,

Derisini delmeden, etini yer.

(Bir yıl, altı ay kış,boran)

41. Geniş sırtlı yuvarlanan bir kişi,

Kımıldardı onda canlılar dışı,

Derisini tırmalayıp yaralasan da,

Onun ile asla olmaz işi,

(Yer).

42. Silkele, silkele silkele kilim,

Silkeleyeyim desem ağır kilim.

(Yer).

43. Halk toplanıp kapatamaz.

(Yer yarıǵı).

44. Bir tüylü kilim, bir tüysüz kilim.

(Yer,Gökyüzü).

45. Kara atım titredi,

Kaburgası parladı.

(Su).

46. Ak taşımı her attığımda,

Öne doğru yuvarlanır.

(Suyun akışı).

47. Babası eğri, çocuǵu yorǵa.

(Irmak)

48. Etrafın çevrili su,

İçmeye su bulamazsın.

(Deniz)

<p>49. Baltasız usta, ağaşsız köpir saladı.
(Muz)</p> <p>50. Ağaşsız köpir tayğanaq.
(Muz).</p> <p>51. Ağaşsız köpir salınadı.
(Muz).</p> <p>52. Jaylawdağı boz aygır,
Bozlap- bozlap kisneydi.
(Şakmak şağıw).</p> <p>53. Aspannan gübi tüsti,
Gübiniñ tübi tüsti.
(Güldirmama, Jawın).</p> <p>54. Ülken tawlar dügisti,
Jılt- jılt etip ot uştı.
(Bult, Nayzağan).</p> <p>55. Pəs tayaқта tas tayaq.
Qalısar da, salısar,
Arasında gəwħar tas,
Qırğa kelip şağısar.
(Şakmak şağıw).</p> <p>56. Gewdesi tolğan kuş,
Tabanı tolğan tis.
(Nayzağay, Şakmak şağıw).</p> <p>57. Aqsak şöje jer qazadı.
(Tamşı).</p> <p>58. Bekbergen şolaq jer tırnaydı.
(Tamşı).</p> <p>59. Jıradan aqқан, jılt- jılt etken,
Abaja başkan, astın tesken.
(Tamşı, suw).</p> | <p>49. Baltasız usta, ağaşsız köprü yapar.
(Buz).</p> <p>50. Ağaşsız köprü kaygan.
(Buz).</p> <p>51. Ağaşsız köprü yapar.
(Buz).</p> <p>52. Yayladaki boz aygır,
Kışım kışım kışner.
(Çakmak çakma).</p> <p>53. Gökyüzünden yayık düştü,
Yayığın dibi düştü.
(Güldirmama, yağmur).</p> <p>54. Büyük dağlara çarptı,
Parlayıp ateş yandı.
(Bulut, Şimşek).</p> <p>55. Alçak direkte taş direk,
Yenilir ve dövüşür,
Arasında mücevher taş,
Kıra gelip çakar.
(Şimşek çakması).</p> <p>56. Gövdesi dolu kuş,
Altı dolu diş.
(Şimşek, Şimşek çakması).</p> <p>57. Aksak civciv yeri kazar.
(Damla).</p> <p>58. Bekbergen çolak yeri tırnakladı.
(Damla).</p> <p>59. Parlıyor dereden akan,
Sandığa basıp, altını deler.
(Damla, su).</p> |
|--|--|

60. Aq jipekti japkanday,
 Qısta jerdi jabadı,
 Bəhər bolsa kün jılıp,
 Suw bolıp japtan ağadı.

(Qar).

61. Sütten tınıq,
 Pahtaday aq.

(Qar).

62. Mamıktay ulpa,
 Qanttan aq.

(Qar).

63. Appaq gana dasturhan,
 Jerdiñ jüzin qaplağan.

(Qar).

64. Sawlığında jatadı,
 Jan alqımğa kelgende jüwiradı.

(Qardıñ eriwı).

65. Əste tüşip tınış jatar.

(Qar).

66. Tarsıldap jerge tüşedi,
 Onı körgeñ balalar,
 Quwırmaş pa desedi,
 Künniñ közin köriwden,
 Gaybana bolıp ketedi.

(Burşaq).

67. Esikten kirer eñkeyip,
 Törge şıǵar dıñkiyip.

(Suwıq).

60. Ak ipeği örter gibi,
 Kışta yeri örter,
 Baharda güneş ısıtınca,
 Su olup kanaldan akar.

(Kar).

61. Sütten temiz,
 Pamuk gibi ak.

(Kar).

62. Tüy gibi hafif,
 Şeker gibi ak.

(Kar).

63. Bembeyaz bir örtü,
 Yeryüzünü kapladı.

(Kar).

64. Sağlığında yatar,
 Canı boğazına gelince koşar.

(Karın erimesi).

65. Yavaş düşüp sessizce yatar.

(Kar).

66. Dağılıp yere iner,
 Onu gören çocuklar,
 Kavurga mı dedi,
 Güneşin yüzünü görünce,
 Kaybolup gider.

(Dolu).

67. Eğilerek girer kapıdan,
 Başköşeye çıkar utanmadan,

(Soğuk).

68. Kuwsaň jetkermeydi moyın burmaydı,
Uslayın deseň de qolda turmaydı,
Qəhərlense qabağındı üydirer,
Biraq sögip sinamaydı, urmaydı.

(Suwıq şamal).

69. Altı qaskır atın jeydi,
Jiligiz şakpay mayın jeydi.

(Boran).

70. Quwıp edim moynı burmadı,
Uslayın dep edim, qolda turmadı.

(Boran).

71. Ursañ tayaq ötpeydi,
Quwsañ ayak jetpeydi.

(Şamal).

72. Uslasaň qolğa ilinbes,
Qarasaň közge körinbes,
Jürgende izi joq,
Güwildese közi bar,
Taňlanarlıq nesi bar,
Oy deseňiz köresiz,
Kəramatlıq bilesiz.

(Dawıl).

73. Qanatlı joq uşadı,
Ayağı joq şabadı.

(Şamal).

74. Aq tayağım atқан sayın alğa ketedi,

(Jel).

68. Kovsan da yetiştirmez söz dinlemez,
Tutmak istersen elde durmaz,
Öfkelense kaşını çatar,
Ama sövmez, kırmaz, vurmaz.

(Soğuk rüzgar).

69. Altı kurt atı yer,
İliğini kırmadan yağını yer.

(Boran).

70. Kovaladım söz dinlemedi,
Yakalayayım dedim elde durmadı.

(Boran).

71. dayak vursan acımaz,
Kovalasan ayak yetişmez.

(Rüzgar).

72. Avuçlasa ele gelmez,
Baksa gözə görünmez.
Gezerken izi yok,
Uğuldası gözü var,
Hayran olacak nesi var,
Oy! deseniz görürsünüz,
Kerametini bilirsiniz.

(Fırtına).

73. Kanadı yok uçar,
Ayağı yok koşar.

(Rüzgar).

74. Ak dalı atınca öne gider.

(Yel).

75. Bir nərsə bar körinbes,
Uslasañ da bilinbes,
Tirişilikke dım zərür,
Onısız ömir sürilmes.

(Hawa).

76. Salmağın bar ölçesen,
Körinbeyseñ közge sen.

(Hawa)

77. Murnındı kımrıştar,
Közge körinbes,
Qolğa tutılmas.

(İyis).

78. Balқан tawdın başında,
Balık ketip baradı,
Quyrıq- qalaşı bawırına,
Tiyip ketip baradı.

(Bult).

79. Jumbağım jutıldı.
Kölge barıp qutuldı.

(Quyın).

80. Dünyaga keldi bir eser,
Jürse qarnı jer teser,
Dünyanın jartısında bar,
Jartısında joq.

(Quyın).

81. Ədiraspan tübinde,
Ala tışқан oynaydı.

(Quyın).

75. Bir şey var görünmez,
Elle tutulsa da bilinmez,
Yaşamak için gerekli,
Onsuz ömür sürülmez.

(Hava).

76. Ağırlığın var ölçsen,
Göze görünmezsın.

(Hava).

77. Burnunu kıvrırır,
Gözle görünmez,
Elle tutulmaz.

(Koku).

78. Balkan dağının başında,
Balık gider.
Kuyruğu-pulu bağırına,
Değip gidiyor.

(Bulut).

79. Bilmecem yutuldu,
Göle varıp kurtuldu.

(Girdap).

80. Dünyaya geldi bir kaçık,
Yürüse karnı yer deler,
Dünyanın yarısında var,
Yarısında yok.

(Fırtına).

81. Ədiraspan dibinde,
Ala sıçan oynar.

(Fırtına).

82. Denesiz jasadı,
Közge körinbeydi,
Tilsiz söyleydi,
Onı heş kim sezbeydi.

(Jaŋğırık).

83. Altın ayak, gümis ayak,
Juwırıp jete almadım jalaŋ ayak,

(Köleŋke).

84. Juwırıp jete almadım,
Qol saldım tuta almadım.

(Köleŋke).

85. Jürseŋ jüredi,
Tursaŋ turadı.

(Köleŋke).

86. Qal desen de qalmaydı,
Özi jüre almaydı.

(Köleŋke).

87. Enkeysen eŋkeyedi,
Şalkaysaŋ şalkayadı.

(Köleŋke).

88. Ebey iytten qorqadı,
İyt ebeyden qorqadı,
Erden erdiŋ qəvpi bar.

(Köleŋke).

89. Əste, əste boyı pəste,
Ot jemeydi, suv işpeydi,
Özi sonday nəreste.

(Köleŋke).

82. Vücutsuz yaşar,
Gözle görünmez,
Dili yok konuşur,
Onu hiç kimse hissetmez.

(Yankı).

83. Altın ayak, gümüş ayak,
Yetişemedim yalın ayak.

(Gölge).

84. Koştum yetişemedim,
El attım tutamadım.

(Gölge).

85. Yürüsen yürür,
Dursan durur.

(Gölge).

86. Kal desen de kalmaz,
Kendisi yürüyemez.

(Gölge).

87. Eğilsen eğilir,
Yaslansan yaslanır.

(Gölge).

88. İt, Ebeyden korkuyor,
Ebey, itten korkuyor.
Yiğitten yiğidin keyfi var.

(Gölge).

89. Aheste aheste boyu kısa.
Ot yemez, su içmez,
Kendisi öyle bir çocuk.

(Gölge).

90. Şapsa şabılmaydı,
Kesse kesilmeydi.

(Köleşke)

91. Kasiñnan sirə qalmaydı,
Qarañgıda bolmaydı,
Seni taslap öziñse,
Heş qayda da barmaydı.

(Köleşke).

92. Atası at ertlegenşe,
Balası Marığa baradı.

(Tütün).

93. Kara ögiz ketip atır,
Kızıl ögiz kelip atır.

(Tütün, Jalın).

94. Uzınnan uzak, hawağa duzak.

(Tütün).

95. Uzınnan uzak,
Kökke duzak,
Balapan japırak,
Batpan toprak.

(Tütün).

96. Kök iytim kökke qaray ulıydı.

(Tütün).

97. Kök ögizim jüregen,
Müyizin kökke tiregen.

(Tütün).

90. Koştursan koşturmaz,
Kessen kesilmez.

(Gölge).

91. Yanından asla ayrılmaz,
Karanlıkta olmaz,
Seni bırakıp kendince.
Hiçbir yere de gitmez.

(Gölge).

92. Babası atı eyerleyinceye,
Oğlu Marı'ya varır.

(Duman).

93. Kara öküz gidiyor,
Kızıl öküz geliyor.

(Duman, Alev).

94. Babası eğri, çocuğu yorga.

(Duman)

95. Uzundan uzak,
Göge tuzak,
Taze yaprak,
Batman toprak.

(Duman).

96. Boz itim göge doğru ulur.

(Duman).

97. Boz öküzüm koşturur hızlı gider,
Boynuzları göge dayanır.

(Duman).

98. Uzun- uzun, uzun terek,
Uzun boylı kız terek,
Mineyin desem şaķası joķ,
Jeyin desem miywası joķ.

(Tütün).

99. Samar tolı     r,
    ret  n bolsa birin al.

(    ).

100. Bir awır  w bir awır  wdı bağıp otır,
Awzınan   ara   anı ağıp otır.

(Otın- Jalın).

101. Jawrağandı k  ydirer,
Ayağı joķtı j  rdirer,
  z erkine jibersen  ,
Duyım jurttı b  ldirer.

(Ot).

102. K  k k  ylekli je  gey,
G  lpe  - g  lpe   etedi.

(Ott  n   alkıp janıwı).

103. Jol   stinde n  rwan terek,
    as     lemge kerek,
Bir miywas   a    ı,
Bir miywas   du    ı.

(Jaz-   ıs).

104.   ur  k bastı eki taw  k,
Biri   ssı, biri suw  k.

(Jaz-   ıs).

98. Uzun-uzun, uzun terek,
Dal gibi uzun boylu kız,
Bineyim desem dalı yok,
Yiyeyim desem meyvesi yok.

(Duman).

99. Nar dolu tabak,
G  c  n varsa birini al.

(K  z).

100. Bir hasta bir hastaya bakıyor,
Ağzından kara kanı akıyor.

(Odun-Alev).

101.     yeni yakar,
Ayağı olmayanı y  r  t  r,
Kendi haline bıraksan,
B  t  n yurda duyurur.

(Ate  ).

102. Mavi g  mlekli koca karı,
G  lpe   g  lpe   eder.

(Ate  n harıl harıl yanı  ı).

103. Yol   stinde uzun ağa  ,
Aleme dalı gerek,
Bir meyvesi acı,
Bir meyvesi tatlı.

(Yaz-   ıs).

104. Kur  k bastı iki tavuk,
Biri sıcak, biri soğuk,

(Yaz-  ıs).

105. Bir kaskırdı altı kaskır alıp,
Terisin tespey etin jeydi.

(Altı ay kış, altı ay jaz).

106. Bir pəlekde on eki tüynek,
Altawı aşşı, altavı duşşı.

(Altı ay jaz, altı ay kış).

107. On eki şakalı ülken daraq.
Hər şakada otız japıraq,
Japıraqtın bir jağı kara,
Bir jağı aq.

(12 Ay 30 kün, kün- tün).

108. Bir tüp terek,
Terekte on eki putaq,
Hər putakta otız tayaq,
Bir jağı kara, bir jağı aq.

(12ay, 30 kün, tüy- kün).

109. Üş jüz alpıs bes jas jasağan bir jawan.
(Jıl)

110. Toksan tabırşık, seksen şıgırşık,
Otız aq kuw, bir tırna.

(Toksan tabırşık- tokşan kün şilde, 80 şıgırşık- jılında keletuğın 80 juma küni, 30 aq kuw- bir ay, bir tırna – nawrızlık göje).

111. Bir jayın tınbay jürer döp- döngelek,
Uyası üş jüz alpıs bes bölek- bölek,
Bir künde jigirma dört jürip qalar,
Aq- kara qanatlı bar, bir bölek.

105. Bir kurt altı kurdu alıp,
Derisini delmeden etini yer.

(Altı kış, altı ay yaz).

106. Bir tevek on iki meyve,
Altısı acı, altısı tatlı.

(Altı ay yaz, altı ay kış).

107. On iki dallı büyük ağaç,
Her dalda otuz yaprak,
Yaprağın bir yanı kara,
Bir yanı ak,

(12 ay, 30 gün, gün- gece).

108. Bir tür ağaç,
Ağaçta on iki budak,
Her budakta otuz dal,
Bir yanı kara, bir yanı ak.

(12 ay, 30 gün, gün-gece).

109. Üç yüz altmış beş yıl yaşayan kadın.
(Yıl).

110. Doksan tarla kuşu, seksen sığırçık,
Otuz ak kuğu, bir turna.

(Doksan tarla kuşu doksan gün yaz, 80 sığırçık -yılında gelen 80 Cuma günü, 30 ak kuğu- bir ay, bir turna – nevrüz çorbası).

111. Bir yayın dinlenmeden gider döne döne
Yuvası üç yüz altmış beş parça,
Bir günde yirmi dört yürür kalır,
Bir parçası aktır bir parçası kara.

(Bir jıldıǵı 365 kün, sutkadaǵı 24 saat, kün-tün).

112. Suwdan şıǵıp aq uradı, bir jawan,
On eki kıızı bar pəkize janan,
Taǵı da müsəpir üşewi awǵan.

(1 jawan- jıl, 12 kıız- 12 ay, 9 ay jılı kün, 3 ay toqsan).

113. Qubladan keldi jeti adam,
Otız adam talasıp urdı kədem,
Aldı menen jetewi kele salıp,
Ol otızdan ilgeri berdi səlem.
(7 adam həpte, otız adam bir ay).

114. Suwdan şıǵadı,
Suwdan qorqadı.

(Duz).

115. Otqa salsañ şatnar,
Suwǵa salsañ qaynar.

(Həq).

116. Dünyada teñizler bar tübi qatqan,
Üsti beti gilegeylep toñıp jatqan.
(Duz kəni)

(Bir yılda 345 gün, tam gün 24 saat, gün-gece).

112. Sudan çıktı ak bir kadın,
On iki kız var güzel canan,
Aylak aylak dolaşır üçü.

(1 kadın-yıl, 12 kız-12 ay, 9 ay yıllı gün, 9 ay doksan).

113. Güneyden yedi adam geldi.
Otuz adam tartışıp ayak vurdu,
Yedisini önden gönderip,
O otuzdan önce verdi selam.
(7 adam hafta, otuz adam bir ay).

114. Sudan çıkar,
Sudan korkar.

(Tuz).

115. Ateşe atsan çatlar,
Suya atsan kaynar.

(Kireç).

116. Dünyada denizler var dibi donmuşlar,
Üst kısmı kaymaklanıp donar.
(Tuz ocağı).

3.2. İnsan ile İlgili Bilmeceler

II.ADAMĞA BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAQLAR

Adamnıñ Muşeleri Həm Keyipleri

Tuwralı

117. Jürgen jeri mereke.

(Adam).

118. Tappas, tappas, tappas jumbağ,
Tanalı sıyrığa bermes jumbağ,
Kızlar kelse kıymas jumbağ,
Kızıl altınga bermes jumbağ.

(Adamnıñ janı).

119. Aşılmagan urada,
Pişilmegen ton jadır.

(Adamnıñ janı).

120. Küşliden küşsizdiñ hükimi zor.

(Bala).

121. Azanda tört ayaklap,
Tüste eki ayaklap,
Keşte üş ayaklap jüredi.

(Adamnıñ tuwılğanınan qartayğangä
şekemgi däviri).

122. Beli bükireygen
Kulağı tikirygen.

(Garı).

123. İyrim- iyrim, iyrim jumbağ,
İyrimlesip keler jumbağ.

(Adamnıñ ömiri).

İNSAN İLE İLGİLİ BİLMECELER

İnsan Vücudunun Görünüşü ve Halleri

117. Dolaştığı yer çarşı-pazar.

(İnsan)

118. Bulamaz, bulamaz, bulamaz bilmece,
Danalı sığıra vermez bilmece,
Kızlar gelse kıymaz bilmece,
Kızıl altına vermez bilmece.

(Adamın canı).

119. Açılmamış ambarda,
Biçilmemiş elbise yatar.

(Adamın canı).

120. Güçlüden çok güçsüzün hükmü zor.

(Çocuk).

121. Sabahleyin dört ayakla
Öğlen iki ayakla,
Akşam üç ayakla yürür.

(İnsanın doğması yaşlılığa kadar ki
zaman).

122. Beli bükülmüş,
Kulağı dikilmiş.

(Yaşlı erkek).

123. Eğir-eğir, eğir bilmece,
Eğrilip gelir bilmece.

(İnsan ömrü).

124. Tuwılıvdan adamzat,
Birge jasap keledi,
Dünyada özi kımbat zat,
Hemmeni tenzey köredi.

(Ömir).

125. Minar- minar minarlar,
Aşunqar kus keldi dep,
Asırandı gazlar jıynalar.

(Kız küyewlegen jigit).

126. Aq güləngir, güləngir,
Ayağınan tusalğır,
Kök güləngir, güləngir,
Kökireginen baylanğır.

(Besiktegi bala).

127. Bir köşeniş basında,
Tilla erdiñ qasında,
Bunu tapqan jigitler,
Jüz jigirma yaşında.

(Aqıl).

128. Tüydım tüpkirge tasladım.

(Aqıl).

129. Tawdan biyik, tenizden tereñ.

(Qıyal).

130. Tawdan bələnt,
Saydan tereñ.

(Aqıl).

131. Bir jibim bar qayda uzatsam da,
Sol zamatta jetedi.

(Kewil).

124. Âdemoğlu doğduğunda,
Birlikte yaşayıp gelir,
Dünyada kendi kıymetli şey,
Herkesi eşit görür.

(Ömür).

125. Minare-minare minareler,
Şahin geldi diye ,
Beslediği kazlar toplanır.

(Kız isteyen yiğit).

126. Ak kuğu, kuğu,
İki ayağı bağı,
Kök kuğu, kuğu,
Döşünden bağlanır.

(Beşikteki çocuk).

127. Bir sokağın başında,
Altın eyerin kaşında,
Bunu bulan yiğitler,
Yüz yirmi yaşında.

(Akıl).

128. Düğümleyip ormana attım.

(Akıl).

129. Dağdan yüksek, denizden derin.

(Hayal).

130. Dağdan yüksek,
Vadiden derin.

(Akıl).

131. Bir ipim var nereye uzatsam,
Oraya yetişir.

(Gönül).

132. Güldir şemennin salası,
Tiyedur awızdın alası,
Otız eki m yekten,
ırık eki   je  ıgadı.

(S z).

133.  aır an a jabı an,

(Adamnı  atı).

134. Daladan ses keldi,
Esemurat a am seskendi.

(Adamnı  atı).

135. Bazardan tabılmaydı,
T rezige tartılmaydı,
 zi paldan da tatlı,
Bira  onı jep bolmaydı.

(Uykı).

136. Saban minip say ke tim,
Sayasın k rmedim,
ızıl ma pal ton kiydim,
ızı ın k rmedim.

(T s).

137. Anaw tur an na  t be,
Na  t benin ber a ı alın amıs,
alın kamıs ber a ı jarı  juldız,
Ol jarı  juldız ber a ı tı  an tonlı,
Tı  an tonlu ber a ı t bir udı .
(Adamnı  bası,  a ı, k z, murın, awız).

132. G ld r  imenin dalı buda ı,
Dokunur a zın kalesi,
Otuz iki yumurtadan,
Kırk iki yavru  ıkar.

(S z).

133.  a ırana yapı an.

(Adamın atı).

134 Ovadan seslendi gelir.
Esemurat babam seslenir.

(Adamın adı).

135. Pazarda bulunmaz,
Terazide tartılmaz,
Kendisi baldan da tatlı,
Fakat onu yemek olmaz.

(Uyku).

136. Sabana binip vadi ge tim,
G lgesini g rmedim,
Kızıl ma pal elbise giydim,
 l in  yanını g rmedim.

(R ya).

137.   te tam tepe,
Tepenin her tarafı kalın kamı ,
Kalın kamı ın bu tarafı parlak yıldız.
Parlak yıldızın bir yanı fare.
Kuyu dibi fare  ukuru.
(Adamın ba ı,sa ı,g z ,burnu,a zı).

138. Altı ayaklı, tört közli,
Eki awızlı bir sözli,
Sayır etip ol gezedi,
Jürgen jeri cəwbetli.

(Atğa mingen adam).

139. Əwden, ewdennin üsti düwden,
Düwdennin üsti şırağ,
Şıraqtın üstinde kıyağ,
Kıyaqtın üstinde maydan,
Maydannın üstinde qonağ.

(Awız, murın, qas, maqlay,Şaş)

140. Mardan, mardannın üstinde qordan,
Qordannın üsti şıra,
Şıranın üsti qəlem,
Qəlemnin üsti toğan.

(Awız, murın,köz, qas, şaş).

141. Həy yaranlar, yarım- doslar,
Dünyada boldı əjayıp quslar,
Bası buwday, beli qamıs, tübi aşkabağ.
**(Bası buwday adamın jashığı, beli qamıs-
orta jashığı, tübi aşkabağ garrılığı).**

142. Bel, belin arjağı el,
Eldin arjağında taqır köl,
Taqır köldin arjağı kölaman toğay,
Toğaydın arjağında qonız.

(Bas, avız, şaş biyt).

143. Bir tawdın basında eki laşın,
Körmeydi qanşa usşa da tawdın basın.

(Bas, kirpik).

138. Altı ayaklı, dört gözlü,
İki ağızlı, bir sözlü,
Seyredip gezer,
Dolaştığı yer eğlenceli.

(Ata binen adam).

139. Ev, evin üstünde küfe,
Küfenin üstü ışıq,
Şişenin üstünde bir parça,
Parçanın üstünde meydan,
Meydanın üstünde misafir.

(Ağız,burun,kaş,alın,saç)

140. Sepet, sepetin üstünde para,
Paranın üstü ışıq,
Işığın üstü kalem,
Kalemin üstü orman.

(Ağız,burun,göz,kaş,saç).

141. Hey kızlar, dostlar,
Dünyada vardır acayıp kuşlar.
Başı buğday, beli kamış, dibi kabak.
**(Başı buğday adamın genclığı, beli
kamış-orta yaşlı, dibi bal kabak-yaşlılığı).**

142. Bel, belin arkası el,
Yurdun arkasında kuru göl,
Kuru gölün arkası orman,
Ormanın arkasında qonız.

(Baş, ağız, saç, bit).

143. Bir dağın başında iki şahin,
Görmez ne kadar uça da dağın başını.

(Baş, kirpik).

144. Taw basında bay terek,
Bay terekke suw gerek.

(Adamnıñ bası, şaşı).

145. Arman şabar, qaraşa at,
Berman şabar qaraşa at,
Tal tübinde tınıq suw,
Harlap şabar qaraşa at.

(Közdiñ qaraşığı).

146. Kişkene ğana tostağan qatıq,
Uyığan eñ hasıl gəwħarğa batıp.

(Köz).

147. Kişkene ğana qaraşa,
Turğan jeri tamaşa,
Bir zamatta jer jüzin,
Aladı şarlap qarasa,

(Köz).

148. Kişkene ğana pətirim,
Jer jüzine jeterdim.

(Köz).

149. Bir tawdıñ eki saqşısı,
Eki tıñşısı, otız eki leşkeri bar.

(Köz, qulaq, gis).

150. Eki bala ayqalasıp atır,
Tura sala tayaqlasıp atır.

(Kirpik).

151. Tabaq tolı sarı şopaq,
Həddiñ bolsa birin şaq.

(Köz).

144. Dağ başında zengin ağaç,
Zengin ağaca su gerek.

(Adamın başı, saçı)

145. Oraya koşar karaca at,
Buraya koşar karaca at,
Dal dibinde temiz su,
Hızlıca koşar karaca at.

(Göz bebeği).

146. Küçücük bir yoğurt tabağı,
Uyuyan en özel cevhere batar.

(Göz).

147. Küçücük karaca,
Durduğı yerde temeşa,
Bir vakitte yer yüzünü,
Görür hemencecik baksı.

(Göz).

148. Küçücük pətirim,
Yeryüzü yeterim.

(Göz).

149. Bir dağın iki bekçisi,
İki casusu, otuz iki askeri var.

(Göz,kulak,diş).

150. İki çocuk tekmeleşiyor,
Durmadan dövüşüyor.

(Kirpik).

151. Tabak dolu sarı tohum,
Haddinse birini boynuzla.

(Köz)

152. Uzun kayır, uzun kayır,
 Uzun kayır astında kara kayır,
 Kara kayır astında jılpıldawıq,
 Jılpıldawıq astında pısıldawıq,
 Pısıldawıq astında taqıldawıq.
 (Şaş, köz, şas, murın, til).

153. Nawqarağay putaqsız,
 (Şaş).

154. Mıñ qoydı bir şıbıq penen aydadım.
 (Şaş, peki).

155. Mıñ koyım suwğa ketti,
 Şopanı quwıp ketti.
 (Şaş, pəki).

156. Tompayğan menen töbe emes,
 Qarayğan menen kök emes,
 Aynalası kök şalgın,
 Mal jeytuğın şöp emes.
 (Şaş).

157. Tübi bir, şağası mıñ.
 (Attıñ quyırığı).

158. Kara tawım qarlı boldı,
 Bir jawsa ketpeytuğın zerli boldı.
 (Şaştıñ ağıarıwı).

159. Onıñ şaqqanlığı şımşıqtan beter,
 Aspañga atqanda oqtan tez öter,
 Barlıq zattıñ şamaların boljağan,
 Heş bir zat joq onnan tezligi öter.
 (Köz).

160. Qıstan uşqır tezligi,
 Bes jüz jıllıq aspañga,

152. Uzun kayır, uzun kayır,
 Uzun kayır, altında kara kayır,
 Kara kayır astında jılpıldawıq,
 Jılpıldawıq astında pısıldawıq,
 Pısıldawıq astında taqıldawıq.
 (Saç,göz,kaş,burun,dil).

153. Nawqarağay budaksız.
 (Saç).

154. Bin koyunu bir çubuk ile döndürdüm.
 (Saç,ustura)

155. Bin koyunum suya gitti,
 Çobanı peşinden gitti.
 (Saç,ustura)

156. Kabaran benim başım değil,
 Kararsada gökyüzü değil,
 Etrafı boz şalgın,
 Hayvanın yiyebileceği ot değil.
 (Saç).

157. Dibi bir, dalı bin.
 (Atın kıyruğı).

158. Kara dağım karlı oldu,
 Bir yağdı kaybolmayan altın oldu.
 (Saçın ağarması).

159. Onun aceleciliği serçeden beter,
 Göğe attığında oktan hızlı gider,
 Bütün adamlarının gücü olsa,
 Hiç kimse ondan hızlı gidemez.
 (Göz).

160. Kuştan hızlıdır uçuşu,
 Beş yüz yıllık semaya,

Birden jeter.

Akıl menen oylanıp qarasañ,

Jıldamlıktan nerse joq,

Onnan öter.

(Köz).

161. Arman şapta, berman şap,

Tal tübine kelgende,

Tayıp ketti qaraşa at.

(Közdiñ qaraşığı).

162. Taqıya tolı şaŋgalax.

(Köz).

163. Kişkene ğana qaraşa,

Turğan jeri tamaşa,

Bir sekundta jer jüzin,

Aladı şarlap qarasa.

(Köz).

164. Qara suwda suwat joq,

Qalın talda putaş joq,

(Köz, kirpik).

165. Eki aġayın heş ayrılıp turmaydı,

Qanşa uşsa da birin biri körmeydi.

(Köz).

166. Duz şeekte turantay oynaydı.

(Köz).

167. Biz- biz, biz edik,

Otız eki qız edik,

Bir tahtağa dizildik,

Birim- birim üzildik.

(Tis).

Birden ulaşıp.

Akıl ile düşünüp bakarsan,

Çabukluktan başqa nesne yok,

Onu geçer.

(Göz).

161. Oraya koştı, buraya koştı,

Dal dibine gelip,

Kayıp gitti karaca at.

(Göz bebeği)

162. Takke dolu şaŋgalax.

(Göz).

163. Küçücük karaca,

Her yeri izler durur,

Bir saniye de yeryüzünü.

Görür hemencecik bakınca.

(Göz).

164. Kara suda suwat yok,

Kalın dalda budak yok.

(Göz,kirpik).

165. İki kardeş hiç ayrı durmaz,

Ne kadar özlese de birbirlerini görmez.

(Göz).

166. Tuz kovada doğan oynar.

(Göz)

167. Biz-biz, biz idik,

Otuz iki kız idik,

Bir tahtaya dizildik,

Ayrı ayrı düştük,

(Diş).

168. Bir məyekten otız şöje şığadı.

(30 tis).

169. Ura, uranın dögeregi sora.

(Awız, murt, saqal).

170. Aydın kölde altın tas,
Aw salsaq da alınbas.

(Tis).

171. Aqırdıñ işi tolı məyek.

(Tis).

172. Qalay, qalay tas qoydım,
Jiyren attı bos qoydım.

(Til, tis).

173. On bürkit, otız aq quw kölde jatqan,
Ol aq quw hər nərseniñ dəmin tatqan.

(Otız tis, on barmağı).

174. Bir tawda məkan etken otız böri,
Qasında on jigiti hizmetkeri,

(Adamnıñ otuz tisi, on barmağı).

175. Həmme waqıt awzımda,
Heş juta almadım.

(Til).

176. Eki oşaqqa bir kösew.

(Jağ, til).

177. Hawız üstinde eki bulaq,
Bulax üstinde eki sırağ.

(Awız, murın, köz).

168. Bir yumurtadan otuz cıvcıv çıkar.

(30 diş).

169. Ambar, ambarın ortasında ot.

(Ağız,bıyık,sakal).

170. Aydın gölde altın taş,
Olta atsanda yakalanmaz.

(Diş).

171. Ahırın içi yumurta dolu.

(Diş).

172. Qalay, qalay taş koydım.
Kızıl atı boş koydım.

(Dil,diş).

173. On kartal, otuz ak kuğu gölde durur,
O ak kuğu her şeyin tadını bilir.

(Otuz diş, on parmak).

174. Bir dağda mekân tutmuş otuz kurt,
Yanında on yiğit hizmetkarı.

(İnsanın otuz dişi ve on parmağı).

175. Her vakit ağızımda,
Hiç yutamadım.

(Dil).

176. İki ocağa bir köseği.

(Çene kemiği, dil).

177. Havuz üstünde iki pınar,
Pınarın üstünde iki ışık.

(Ağız,burun,göz).

178. Jol- jol jadır, jol jadır,
Jol üstünde pul jadır,
Aq qalanıñ işinde,
Adamzatqa kerekli,
Altınnan biyik,
Yaqlı bərli jan jadır.

(Til).

179. Jar basında jartı sııra,

(Qulak).

180. Ülken qara üy, kişkene qara üy,
Ortasında Murtaza biy.

(Erin- til, bastıñ eki jağı).

181. Jol- jol jadır, jol jadır,
Jol üstünde kul jadır,
Sonşa quldıñ işinde,
Abılay degen er jadır.

(Kegirdek, tis, til).

182. Ğaydır- ğaydır jargadı, qartayğanşa körmedim.

(Qulak).

183. Güwdir- sawdır qarağım,
Qartayğanşa jaradı.

(Qulak).

184. Basında jalğız tawdıñ bir bay terek,
Putaqı iyilmeydi tömen qarap,
Ayğırdıñ üyirindey üyirilse de,
Esabın taba almaydı adam sanap.

(Sağal- murt).

178. Yol yol, yol bulunur,
Yol üstünde para bulunur,
Ak kalenin içinde,
İnsana gerekli,
Altından büyük,
Yaqlı can yatar.

(Dil).

179. Uçurum başında yarım deri (sofra).

(Kulak).

180. Büyük kara ev, küçücük kara ev,
Ortasında Murtaza bey,

(Dudak-dil, iki yanak).

181. Yol-yol durur, yol durur,
Yol üstünde köle durur,
O kadar köle içinde,
Abılay adlı er durur.

(Boğaz,diş-dil).

182. Kuru-kuru deri,
İhtiyarlayana kadar görmedim.

(Kulak).

183. Hışır hışır canım,
İhtiyarlayana kadar işime yaradı.

(Kulak).

184. Dağın başında yalnız bir ağaç.
Aşağıya dalı eğilmez.
Ayğır sürüsünü döndürse de,
Hesabını yapamadı sayıp.

(Sakal-bıyık).

185. Dümpeyygen menen düñ emes,
Aynalası kök şalğın,
Mal jeytuğın şöp emes,
(Sağal- murt).

186. Hə diydiler, dediler,
Diydilərnin üyine,
Urı tüstidiydiler,
Bes ləşkerdi jiberip.
Kuwıp şıqtı diydilər.
(Murın,bes barmaq).

187. Ağıp keldi eki özek,
Kağıp saldı bes erkek.
(Murın, bes barmaqlar).

188. Bir oşakta bes kesew.
(Awız, bes barmaq).

189. Aq küşigim arbaday sekirip tüsti.
(Tükirik).

190. Egiz qozım süyeksiz.
(Eki emşek).

191. Taqır jerde tay tuyaq.
(Kindik).

192. Eki anadan on bala,
Hər qaysısının atı bar.
(Barmaqlar).

193. Ağayınlı on,
Kiyingeni eki ton.
(Barmaqlar menen qolgap).

194. Beldewde bes biye,
Besewi de qulınlı,

185. Bükülse de bakraç değıl,
Etrafında boz otluk,
Hayvanın yediğı ot değıl,
(Sakal-bıyık).

186. Hey! dediler, dediler,
Niyetlenip evine,
Hırsız düştü dediler,
Beş askeri gönderip,
Kovalayıp çıktı dediler.
(Burun, beş parmak).

187. Akıp gelir iki dere,
Kakıp ittirip bıraktı beş erkek.
(Burun, parmaklar).

188. Bir ocakta beş köseğı,
(Ağız, beş parmak).

189. Ak köpeğim arabadan fırlayıp düştü.
(Tükürük).

190. İkiz kuzum kemiksiz.
(İki meme).

191. Kuru yerde tay toynağı,
(Göbek).

192. İki anadan on bala,
Her birinin adı var.
(Parmaklar).

193. On kardeşli,
Giyindiğı iki don.
(Parmaklarla, ile eldiven).

194. Çadırın dışında bağılı beş at,
Beşi de doğurdu,

Ꞑulınları ꞑara ala,
Kuyrıꞑları sarı ala.

(Bes barmaꞑ).

195. On ꞑolında on jüzik,
On şıgırmay,
Bunı tapꞑan ꞑişi aladı,
Pul şıgarmay.

(Tırnaꞑ).

196. Biri ülken, biri ꞑişi,
Tuwışꞑan birge bes ꞑişi.

(Barmaꞑlar).

197. Bir anada bes bala.

(Ꞑol, barmaꞑlar).

198. Kesewimniñ bası aꞑ gümis.

(Barmaꞑ, tırnaꞑ).

199. On erkek duz arꞑalap jür.

(Barmaꞑ, tırnaꞑ).

200. Bes janlı bir jansızgı mingesedi.

(Bes barmaꞑ).

201. Birge jatıp birge tutar,
Ozıwğa birden umtılar,
Ekewi meñgi jarısıp,
Körmegen ele ıalısıp.

(Ayaklar).

202. Süyek te emes, et te emes.
Ol denegge pitedi.

Ꞑulınları kara ala,
Kuyrukları sarı ala,

(Beş parmak).

195. On parmağında on yüzük,
Onunu da çıkartmadan
Bunu bulan alır,
Parasını çıkarmadan.

(Tırnak).

196. Biri büyük biri küçük,
Öz kardeş birlikte beş ꞑişi.

(Parmaklar).

197. Bir anada beş bala.

(El,parmaklar).

198. Köseğinin başı ak gümüş,

(Parmak,tırnak).

199. On erkek tuz sırtlanıp gidiyor.

(Parmak, tırnak).

200. Beş canlı bir cansıza bindi.

(Beş parmak).

201. Birlikte yatıp birlikte kalkar,
Öne geçmek için ileri atılır,
İkisi ömür boyu yarışıp.
Görmemişti kalışıp.

(Ayaklar).

202. Kemikte değil, et de değil.
Vücutta biter.

Össe alıp turmasaŋ.

Ülken zıyan etedi.

(Tırnak)

Büyüyünce kesmezsen,

Büyük zarar verir.

(Tırnak).

KIYIM- KENŞEK, AWQAT TUVRALI DÖREGEN JUMBAQLAR

GIYİM KUŞAM HAKKINDA İLGİLİ BİLMECELER

203. İn awzında digirşek.

(Ərebek).

203. İn ağzında digirşek,

(Hızma).

204. Meniŋ apamnıŋ on qoyı bar,

Birewi baylawlı, başkası baylawsız.

(Jüzik, barmaqlar).

204. Benim annemin on koyunu var,

Birisi bağı, öbürü bağlanmamış.

(Yüzük, parmaklar).

205. Özi janı joqdur,

Janlını tutar,

Kolı, ayağı joqdur,

Bekkemlep turar,

Közleri gümis,

Qabırğasında jez benen mıs.

(Jüzik).

205. Kendi canı yoktur,

Canlıyı tutar,

Eli ayağı yoktur,

Sıkıca durur,

Gözleri gümüş,

Kaburgasında bakır ile mis.

(Yüzük).

204. Kök köylekke göz qoydım.

(Jüzik).

206. Gök gömleğe köz koydum.

(Yüzük).

207. Qanımnıŋ belbewi beline jetpeydi.

(Bilezik).

207. Qanımnıŋ kemeri beline yetmez.

(Bilezik).

208. Qora awızında digerşi.

(Ərebek).

208. Ağılın ağzında dignik otu.

(Hızma).

209. Arman otır ləpiypa,

Berman otır ləpiypa,

Köleşesi gümisten,

Külip otır lepiypa.

(Ayna).

209. Dudağın bu yanına otur yerleş,

Dudağın beri tarafına otur,

Gölgesi gümüşten,

Gülüp oturur dudağı.

(Ayna).

210. arap tursan zine,
Swret tser jzine,
Ol swretin usaydı,
Tap hzirgi sıyıa.

(Ayna).

211. Kşkene ana dnqelek,
Kşkene ana bolsa da,
Ol adamnan biyigirek,

(Malaay).

212. Bir aatın basında,
Bir asıl ız otırar,
Bgin taı turmasa,
Ketemen dep asıar.

(Kylek).

213. Erte turdım, eki ayır jola tstım.

(albar).

214. Bir gdi janta,
şine kirip oz boldım.

(Postın).

215. Jeti oy bir ozını,
Mın briden urtardı.

(Adam,postın).

216. Bes bolaa bir ora.

(olap).

217. Bes barmaı bar, tırnaı jo.

(olap).

210. Bakıp dursan zine,
Suret dşer yzne,
O suretin benzerr,
Tam şimdiki haline.

(Ayna).

211. Kçck bir tekerlek,
Kçck olsa da,
O adamdan bykçe.

(apka)

212. Bir aacın başında,
Bir asil ız oturur,
Bugn dahi kalkmasa,
Giderim der acele.

(Gmlek).

213.Sabah kalktım, iki ayrı yola dştım.

(alvar).

214. Bir yıın janta,
şine giren koz olur.

(Postın).

215. Yedi koyun bir kuzuyu,
Bin kurttan kurtardı.

(nsan,Post).

216. Beş balaya bir aıl.

(Eldiven).

217. Beş parmaı var, tırnaı yok.

(Eldiven).

218. Sırtı aq, işi kıızıl,
Murtı bar, ökçesi temir.
(Bəykemi etik, nəli).

219. Bir tuwısqan, eki jigit,
Boyları dizden, qalmaydı bizden,
Saqlaydı qardan, muzdan.
(Etik).

220. Keşte kısır,
Kündiz buwaz.
(Etik).

221. Azan menen turğan, keltirip kıygen.
(Etik).

222. Ülken üy,
Ülken üydiñ işinde kışkene üy,
Kışkene üydiñişinde Murtaza bay
(Etik, Şılğay, ayak).

223. Bası qayqı, bawırı tartıq.
(Şarıq, tıstaban).

224. Erteden turdım,
Bet-qolımdı juwdım,
Eki qulağın uslap,
Ayağıma urdım.
(Məsi).

225. Baradı, baradı,
Awzı anqayıp qaladı.
(Gewiş).

218. Sırtı ak, içi kıızıl,
Bıyığı var, ökçesi demir.
(Edik).

219. Öz kardeş iki yiğit,
Boyları dizden, ayrılmaz bizden,
Korur kardan, buzdan.
(Edik).

220. Akşam kısır,
Gündüz hamile.
(Edik).

221. Sabahleyin kalkan getirip kıyen.
(Edik).

222. Büyük ev,
Büyük evin içinde küçücük ev,
Küçücük evin içinde Murtaza bey.
(Edik, çorap, ayak)

223. Başı eğri, göğsü sarkık.
(Çarık, Tıstaban).

224. Sabahtan kalktım,
Elimi-yüzümü yıkadım,
İki kulağını tutup,
Ayağıma geçirdim.
(Mes).

225. Gelir gelir,
Ağız açık kalır.
(Lastik ayakkabı).

226. Kete beredi, kete beredi,
Bargan jerde awzı aşılp qaladı.
(Geviş).

227. Aday- aday, aday jumbağ,
Aday kızın alğan jumbağ,
Şüyit kızı şeşken jumbağ,
(Səwkele).

228. Sıldır- sıldır kisenim,
Sıldıradydı kisenim,
Qulağında qulpı joq,
Tutkasında zuplı joq,
Jarasıqlı kisenim.
(Səwkele).

229. Tünde jayılğan,
Azanda jıyılğan,
(Körpe- dösek).

230. Min- min minawar,
Ol minawar joq bolsa,
Jurttıñ bəri kayğırar.
(Körpe- tösek)

231. Ayağı joq, qolı jok,
Köylegi kök qarnı tok,
(Köpşik).

232. Jay- jay tostağan,
Jawırını ala tostağan,
Şiy- şiy tostağan,
Şımır ala tostağan.
(Qarşın).

226. Gidiverdi, gidiverdi,
Vardığı yerde ağzı açılıp kaldı.
(Lastik ayakkabı).

227. Aday aday, aday bilmece,
Aday kızını alan bilmece,
Şüyit kızı çözen bilmece.
(Səwkele).

228. Şıngır şıngır cebim,
Şıngırdadı cebim,
Kulağında kulpu yok,
Kulpunda anahtar yok.
Yaraşıklı cebim,
(Səwkele).

229. Geceleyin yayılır,
Sabah toplanır.
(Yatak-döşek).

230. Min min minare,
O minare yok olsa,
Halkın hepsi kaygılanır.
(Yatak-döşek).

231. Ayağı yok, eli yok,
Gömleği gök, karnı tok.
(Yastık).

232. Jay- jay tostağan,
Sırtı ala tabak.
Şiy şiy yastık.
Sağlam ala yastık.
(Yastık kılıfı).

233. Jatsa jabaday,
Tursa tüyedey.
(Peşçehana).

234. Aq üyim bar.
Esigi de joq aynası da joq.
(Peşçehana).

235. Sırtı toq işinde zat joq.
(Peşçehana).

236. Jaysa köldey,
Jıysa tenđey.
(Şatır).

237. Jumalatsam janı joq,
Bawızlasam kanı joq.
(Kamır).

238. Kıtır tüye külge awnaydı.
(Kömeş, gülşe).

239. Bir koyım bar turıp semiredi.
(Kamır).

240. Kuda bala kudıqqa tüsti,
Kulaqları jalpayıp şıqtı.
(Börek).

241. Arı ləp- ləp beri ləp-ləp,
Señge salıp kiyiz qaplap.
(Börek).

242. Kazanğa salıp qaynattım,
Gilemge salıp jaynattım,

233. Yatsa yaba gibi,
Kalksa deve gibi.
(Cibinlik).

234. Ak evim var,
Kapısı de yok, aynası da yok.
(Cibinlik).

235. Sırtı tok, içinde kimse yok.
(Cibinlik).

236. Yayılса göl gibi,
Toplansa yük gibi.
(Çadır)

237. Yuvarlasam canı yok,
Boğazlasam kanı yok.
(Hamur).

238. Yaralı deve külde ağnar.
(Çörek, Küçük çörek).

239. Bir koyunum var durduğı yerde semirir.
(Hamur).

240. Damat kuyuya düştü,
Kulakları yumuşayıp çıktı.
(Börek).

241. Oraya dudak, buraya dudak,
Buzu koyup keçe ile örttü kapladı.
(Börek).

242. Kazana atıp kaynattım,
Kilime koyup yaydım,

Urıp- urıp kaskâ ettim,
Kâbıgınan boşattım.

(Sök).

Vurup vurup ezdim.
Kabuğundan ayırdım.

(Darı).

243. Üyimde bar bir sakıy,
Turadı oşak başında,
Keregiñşe alasañ,
Otırip onıñ kasında.

(Dasturhan).

243. Evimde var bir cömert,
Durur ocak başında,
Gerektiğinde alırsın,
Oturup onun yanında.

(Sofra).

244. Karañğı üyde kan uyısar.

(Katık).

244. Karanlık evde kan mayalanır.

(Yoğurt).

245. Kişkene ğana müşirip,
Beglerdi attan tüsirip.

(Şılım).

245. Küçücük bir müşirip,
Beyleri attan düşürür.

(Atın yuları).

246. İrgez- irgez, boyı bir gez,
Şakırşa kelmes, piyada jürmes.

(Kor- kor şılım).

246. İrgez irgez, boyu bir gez,
Çağırılınca gelmez, yayılsa gitmez.

(Yürümez-gitmez).

247. Sıldır suyıq suw emes,
İşseñ şöliñ kandırar,
Aq bolsa da qar emes,

(Şubat).

247. Şarıldar soğuk su değıl,
İçsen susuzluğunu kandırır,
Ak olsa da kar değıl.

(Kımız).

248. Emen- emen, emen eken,
Emennek, de bir ağaş ozıq eken,
Sorpası hadal, eti haram eken.

(Şay, şembe).

248. Meşe meşe,meşe imiş,
Meşe de bir önde ağaç imiş,
Çorbası helal, eti haram imiş.

(Çay, çayın posası).

Hat Sawatka Baylanış Jumbaklar

249. Uzun- uzın, uzın yol,
Uşına şıqqan barmeken ?
Tübi tereñ kara suw,

Okur Yazarlık ile İlgili Bilmeceler

249. Uzun uzun, uzun yol,
Sonunu gören varmı ki?
Dibi derin kara su,

Tübine jetken barmeken?
Tübine jetip bul suwdıñ,
Qanıp işken barmeken?

(Oqıw).

Dibine ulaşan varmıki?
Dibine ulşıp bu suyun,
Kana kana içen varmı ki?

(Okumak).

250. Bərha aq joldan jüredi,
Onıñ isi bardan menen,
Awzı da joq tisi de joq.
Söylesep adam menen.

(Hat).

250. Daima doğru yolda gider,
Onun işi vardan yürür,
Ağzı da yok, dişi de yok,
Söyleşir insan ile.

(Yazı).

251. Ayağı joq jüredi,
Awzı joq söyleydi.

(Hat).

251. Ayağı yok yürür,
Ağzı yok konuşur.

(Yazı).

252. Ayağı joq alıstan keledi,
Öziñe sәlem beredi.

(Hat).

252. Uzaktan gelir,
Özüne selam verir.

(Yazı).

253. Qolı menen soğadı,
Awzı menen uradı.

(Hat).

253. Eli ile sokar,
Ağzı ile vurur.

(Yazı).

254. Əjayıp zat bar tili joq,
Söylegende mini joq,

(Hat).

254. Acayıp bir şey var dili yok,
Söylediğinde eksiği yok,

(Yazı).

255. Jeri aq tuqımı qara,
Eger, tili menen orar.

(Hat).

255. Yeri ak, tohumu kara,
Eğer, dili ile bağlar.

(Yazı).

256. Aq jerde qara tarı,
Puqталap şaşқан adam,
Tez oradı.

(Hat).

256. Ak yerde kara darı,
Ustalığına şaşan insan,
Hemen bağlar.

(Yazı).

257. Tur- tur etedi,
Türkistanga jetedi.

(Hat).

258. Ayağı jok jüredi,
Özi alıstan keledi,
Awzı joq söyleydi
Jaqınnan habar beredi.

(Hat).

259. Bir dərya bar dəmin tatқан hor bolmas,
Tarmağı köp, erkin jüzseñ dım tereñ,
Suwı şıyrın işseñ miyrın қanadı,
Karağanda köz jetpeydi eni keñ

(Bilim).

260. Bir dərya dəmin tatқан hor bolmas,
Tarmağı köp erkin jüzseñ tawsılmas.

(Bilim).

261. Jiyren tulpar jelgende,
Tabanının ter tamar,
Aққан teri tamaşa,
Қар üstine jol salar.

(Sıya sawıt- қәлем).

262. Awzı birew, tili ekew, janı joq,
Onıñ dizgen izlerinin sanı joq.

(Қәлем).

263. Bir sandıқ bar özgeşe,
Қолıña alıp жүreseñ,
Ішін аşıп қарасаñ,
Turmıs sıрын bileseñ.

(Kitap).

257. Dur dur eder,
Türkistana yeter.

(Mektup).

258. Ayağı yok, yürür,
Kendi uzaktan gelir mi,
Ağız yok konuşur,
Yakından haber verir.

Mektup).

259. Bir derya var lezzetini tadan çaresiz olmaz,
Çok geniş özgürce yüzsen,
Suyu tatlı içsen gönlün kanar.
Baksan göremezsın ucu bucağı yok.

(Bilim).

260. Bir derya lezzetini tadan çaresiz olmaz,
Uçsuz bucaksız sonuna kadar yüzülmez.

(Bilim).

261. Kızıl at koşturduğunda,
Tabanından ter damlar,
Akan teri seyredilse,
Kar üstüne yol yapar.

(Mürekkep- kalem).

262. Ağız bir, dili iki, canı yok,
Onun izlerinin sayısı yok.

(Kalem).

263. Bir sandık var özgeçe,
Eline alıp yürüsen,
İçini açıp baksan,
Hayatın sırrını bilirsın.

(Kitap).

264. Aq jer aştım,
Qara biyday şaştım.
(Qağaz- jazıw).

265. Kewlime şaşıp nur,
Hər qağazı söylep tur.
(Kitap).

266. Qabat- qabat qatlama,
Esiñ bolsa taslama.
(Kitap).

267. Tili bar da, üni joq,
Tilin adam tüsingen,
Janı bar da, qanı joq,
Söylep turğan işinen.
(Kitap).

268. Terek emes japıraqlı,
Köylek emes etekli
Adam emes söyleydi,
Türli nama jırlaydı.
(Kitap).

269. Həp bir kün mın, kədem,
Segiz kırlı bir tawdı,
Köterip qaşar bir adam,
(Kitap).

270. Bir qusım bar janı joq,
Qanatı bar, pəri joq,
Adam menen söylesep,
Aqılı bar da janı joq,
(Kitap).

264. Ak yer açtım,
Kara buğday saştım.
(Kağıt-yazı).

265. Gönlüme saçı nur,
Her kâğıda söyler durur.
(Kitap).

266. Kat kat katlama,
Aqlın varsa gönderme.
(Kitap).

267. Dili var da sesi yok,
Dilini insan anlar,
Canı var da kanı yok,
Söyler durur içinden.
(Kitap).

268. Ağaç değıl yapraklı,
Gömlek değıl etekli,
İnsan değıl konuşur,
Türlü nağme söylerdi,
(Kitap)

269. Her bir gün bin adım,
Sekiz kırlı bir dağıdı,
Alıp kaçar bir adam.
(Kitap).

270. Bir kuşum var, canı yok,
Kanadı var, tüyü yok,
İnsanla konuşup,
Aklı var da canı yok.
(Kitap).

271. K ardın  sti  a ırlık,
Muzdın  sti da ırlık.
T ye j n t sek,
Onı toppa an esek.

(Kitap).

272. Digirman-digirman tası bar,
Altın erdin bası bar,
Onı bilgen adamnı ,
J z jigirma jası bar.

(Kitap).

273. Eti a  tu ımı  ara.

(Kitap,   ripler).

274.  zi jin  ke bolsa da,
 u a ın ke nen a adı,
 u a ına kirgen sayın,
Kewli  senin tasadı.

(Kitap).

275. Ja anda bir n rse bar awzı jabı ,
A ılar mezigilinde bavırın jazıp,
 yinde tolıp atır an   ziwnesi bar,
  rmetlep paydalanar bilgen halı .

(Kitap).

276. Menin janday dostım bar,
K p s z aytar  zime,
Dostımın aytkan s zleri,
Elesleydi k zime.

(Kitap)

271. Karın  st  gagırlık,
Buzun  st  da ırlık,
Deve t y  d  ek,
Onu bulamayan e ek.

(Kitap).

272. De irmen de irmen ta ı var,
Altın eyer ba ı var,
Onu bilen adamın,
Y z yirmi ya ı var.

(Kitap).

273. Eti ak tohumu kara.

(Kitap-Harfler).

274.  z  dar olsa da,
 uca ını geni  a ar,
 uca ına her alı ında,
Senin g nl n ta ar.

(Kitap).

275. Cihanda bir nesne var, a zı kapalı,
A ılır zamanında ba rını yazıp,
Evinde dolu hazinesi var,
Bilen halk   rmet ederek faydalanır.

(Kitap).

276. Benim candan dostum var,
 ok s z s yler  z me,
Dostumun s yledi i s zleri,
Canlanır g z mde.

(Kitap).

277. Ol nedürkim zərre- zərre kən bolur
 Tuqımı ondek¹, miyvası şondek² bolur,
 Ağzi birdur, tili ikki, janı yoq,
 Onıñ jürgeñ izleriniñ sanı yoq,
 Buw jumbaqqa tuşmægən hayran bolur.
(Ruçka-şəlem).

277. O nedir ki zerre zerre çoğalır,
 Tohumu azca, meyvesi çokça olur,
 Ağzı birdir, dili iki, canı yok,
 Yürüyüşünde izlerinin sayısı yok,
 Bu bilmeceyi anlamayan şaşırıp kalır.
(Tükenmez kalem-Kalem).

3.3. Hayvan Dünyası ile İlgili Bilmeceleler

III. HAYWANAT DÜNYASINA BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAQLAR

278. Ay astınan qarağan,
 Altın sırnay taratқан,
 Kün astınan jaratқан
 Dünyağa sırnay taratқан.
(Jüyrık at).

279. Uzaqtan qarasam bir jip,
 Jaqıñlap kelsem mıñ jip.
(Attıñ quyırığı).

280. Dübir-dübir törtew,
 Dübirlegen besew,
 Qoyan qos qulaq
 Onıñ menen altaw.
(At).

281. Tübi bir, şaçası mıñ,
(Attıñ quyırığı).

III. HAYVANLAR DÜNYASI İLE İLGİLİ BİLMECELER

278. Ayın altından bakan
 Altın zurna çalan,
 Güneşin altından yaratan,
 Dünyaya zurna yayan.
(Hızlı at).

279. Uzaktan baksam bir ip,
 Yakına gelsem bin ip.
(Atın Kuyruğu).

280. Patır patır dördü,
 Patırdayan beşi,
 İki kulaklı tavşan,
 Onun ile altı.
(At).

281. Dibi bir, dalı bin.
(Atın kuyruğu).

¹ Ondek- azğana

² Şondek- köp

282. Tört üy jaǵalbaylı,
Esenkeldi eki üy.
(Attıñ dört ayaǵı menen eki kulaǵı).

283. Törtew onıñ ayaǵı,
Temir şıbıǵ tuyaǵı,
Mezgiline jetkeredi,
Tastan qattı tuyaǵı.
(At).

284. Suwǵa tússe mıñ,
Suwdan şıǵqa bir.
(Attıñ quyırǵı).

285. Uştım uşpaqqa şıqtım,
Teptim terekke şıqtım.
(Atqa miniw).

286. Jamawı bar da, júyleri joq,
(Şubarat).

287. İyrim ğobız,
Jarıq juldız,
Eki düñ-düñ,
Bir bılǵawış.
(Tüye).

288. Üy artında alañ bar,
Suwǵa qatsañ şalañ bar,
(Tüye).

289. Tört kempir qamır iyleydi,
Birewi qarawıl qaraydı.
(Şögip atırǵan tört ayaǵı, bası).

282. Dört ev alacalı,
İki ev temiz.
(Atın dört ayaǵı ile kulaǵı).

283. Dörttür onun ayaǵı,
Demir çubuk toynaǵı,
Menziline ulaştırır,
Taştan sert tırnaǵı.
(At).

284. Suya düşse bin,
Sudan çıksa bir.
(Atın kuyruǵı).

285. Uçtum uçmaya çıqtım,
Teptim ağaca çıqtım.
(Ata binme).

286. Yaması var da, izi yok.
(Alaca at).

287. Eğri ğobız,
Parlak yıldız,
İki güğüm,
Bir ayakkabı.
(Deve).

288. Ev ardında alan var,
Suya katsan şalañ var.
(Deve).

289. Dört koca karı hamur yoğurur,
Birisi gözcülük yapar.
(Çöken atın ayaǵı,başı).

290. Apan- apañ, janan-janan,

Tört tirewiş, bir bilgawış.

(Tüye).

291. Tolıbaydın balası töbelesip keledi,

Egizbaydın eki ulı eregisip keledi,

Ekewi qarawıl qaraydı, birewi şöpşek teredi.

(Tüye).

292. Edenbaydın eki ulı,

Elpildesip baratır,

Aldında hannıñ jalgızı,

Şöpşek terip baratır.

(Tüyenıñ dört ayağı, bası).

293. Tawdan tas jumalaydı.

(Tüyenıñ kumalağı).

294. Tamırın tartsañ taw turadı.

(Tüye).

295. Eki kişi qarawıl qaraydı,

Bir kisi şöpşek teredi.

(Tüyenıñ eki, bası).

296. Jañanda bir aq kördim,

Bir aq kiyik,

Onı men jumbaq ettim,

Közim kıyıp,

Özine öz denesi awır bolıp,

Jüredi qarını jerge süretilip.

(Tüye kene).

290. Anne anne, canan canan,

Dört direk bir ayakkabı.

(Deve).

291. Tolıbayın çocukları boğuşarak gelir,

Egizbayın iki oğlu tartışarak gelir,

İkisi gözcülük yapar, birisi çalı çırpı toplar.

(Deve).

292. Edenbaydın iki oğlu,

Koşturarak gider,

Önünde hanın yalnızı,

Çer çöpt toplayıp gider.

(Devenin dört ayağı,başı).

293. Dağdan taş yuvarlandı.

(Devenin Tezeğı).

294. Damarını tartsan dağ durur.

(Deve).

295. İki kişi nöbet tutar,

Bir kişi ot toplar.

(Devenin iki hörgücü,başı).

296. Cihanda bir ak gördüm,

Bir ak geyik,

Onu ben bilmece yaptım,

Gözüme kestirip,

Özüne vücudu ağır gelip,

Dolaşır karnı yere sürünerek.

(Deve kenesi).

297. Ləp-ləp, ləp ləpə,
Eski şapan jarıq juldız.
Bir bılğawış.

(Tüyenin jüni, közi, quyruğı).

298. Tört baydın dört ulı,
Töbelesip baradı,
Erewil baydın eki ulı,
Elewlesip baradı.
Ortasında jetim kız,
Şöpşek terip baradı.

(Maldın dört ayağı- awzı).

299. Jamawı bar jüyi joq.

(Maldın alası).

300. Tösektiñ astında dört bawırsaq.

(Sıyrdın dört emşegi).

301. Qabımnıñ dört müyeşinde dört bawırsaq.

(Sıyrdın dört emşegi).

302. Kündiz janı tınbas,
Tünde jağı tınbas.

(Sıyrdın güysewi).

303. Tört tayağı bar,
Segiz tüyağı bar,
Uzun qamşısı bar,
Tört bulağı bar,
Qos nayzası bar,
Adamğa paydası bar.

(Sıyr).

297. Lap lap, lap lapa,
Eski kaftan parlak yıldız,
Bir ayakkabı.

(Devenin yünü, gözü, kuyruğı).

298. Dört zenginin dört oğlu,
Dövüşüp varır,
Erevilbayın ki oğlu,
Saygıyla varır,
Ortasında yetim kız,
Ot toplayıp vardı.

(Hayvanların dört ayağı, ağızı).

299. Yaması var, izi yok.

(Hayvanın alası).

300. Döşeğin altında dört bawırsaq.

(Sığırın dört memesi).

301. Kabımın dört köşesi, dört bağırsağı.

(Sığırın dört memesi).

302. Gündüz canı dinlenmez,
Gece yağı dinlenmez.

(Geviş getirme).

303. Dört dayağı var,
Sekiz toynağı var,
Uzun kamçısı var,
Dört pınarı var,
İki mızrağı var,
İnsana faydası var.

(Sığır).

304. Tört kulaqlı kazandı,
Tartqılasam da tögülmeydi.
(Sayırdıñ tört emşegi).

305. Ülken jengey esik aştı,
Kışkene jengey tomp etip tüsti.
(Sıyırđıñ tezegi).

306. Karaşa üyge qar juqpas.
(Maldıñ müyizi).

307. Eki oşaqqa bir kösew.
(Sıyırđıñ tili, eki jağı).

308. Kısısq aqaşqa qar juqpas.
(Sıyırđıñ şağı).

309. Köpir astında tört kurt,
(Sıyırđıñ ayağı).

310. Tört mergen bir qudıqqa oq atar,
(Sıyırđıñ tört emşegi hám güze).

311. Ulgısız piştım,
Sabaqsız tiktım.
(Maldıñ terisi).

312. Arjağı alañ,
Berjağı alañ,
Ortağı ala topalañ.
(Sıyırđıñ şağı).

313. El jatsada eleman jatpaydı.
(Ögizdiñ şağı).

304. Dört kulaklı kazandır,
Yolsam da dökülmezdi.
(Sığırın dört memesi).

305. Büyük kadın kapı açtı,
Küçük kadın tap diye düştü.
(Sığırın tezeğı).

306. Karaca evde kar durmaz.
(Hayvan boynuzu).

307. İki ocakta bir köseğı.
(Sığırın iki dili iki kemiğı).

308. Eğri ağaçta kar durmaz.
(Sığırın boynuzu).

309. Köprü altında dört kurt.
(Sığırın ayağı).

310. Dört avcı bir kuyuya ok atar.
(Sığırın dört memesi ve kova).

311. Örneksiz biçtim,
İpsiz diktım.
(Hayvanın derisi).

312. Arkası meydan,
Berisi meydan,
Ortası ala yuvarlak.
(Sığırın boynuzu).

313. Halk yatsa da, eleman yatmazdı.
(Öküziñ boynuzu).

314. Sılt- sılt kisenim,
Sılkıldaytuğın kisenim,
Kulağında kulup joq,
Sılkıldaytuğın kisenim.

(Sıyırdıñ tuyaqı).

315. Hər türli tülslı qumırısqa,
Qısta toñbas suwıqqa,
Tañ atqannan öredi,
Keşte jatar qıwısta.

(Qoy).

316. Kışkene gana boyı bar,
Awdarıp kiygen tonı bar.

(Qoy).

317. Bolğanda işi qıwıs, sırtı şatır,
Qazanday qara tastıñ bawrayında,
Bir tulıp adam jemes zəhər jatıp.

(Qoydın öti).

318. Qazaqtıñ esigi qaqpaqlı.

(Qazaqı qoy).

319. Erte keter digildik,
Keşte keler digildik,
Türli- türli ağaştan,
Tüyme tağar digildik.

(Eşki).

320. Basında təji taqıya,
Tağı da tört ayağı,
İyekte uzun saqalı,
Ol nege adam bolmaydı.

(Eşki).

314. Şıngır şıngır bukağı,
Şakırdayan bukağı,
Kulağında kulpu yok,
Şakırdayan bukağı.

(Sığırın toynağı).

315. Çeşit çeşit görünüşlü karınca,
Kışın donmaz soğuktan,
Sabah olunca örer,
Akşam yatar kovukta.

(Koyun).

316. Küçük bir boyu var,
Çevirip giydiği, donu var.

(Koyun).

317. İçi yarık dışı çadır gibi olduğunda,
Kazan gibi kara taşın bağrında,
İnsan yemez içinde zehir yatar tulum.

(Koyunun ödü).

318. Kazak'ın eşiği kapaklı.

(Kazak koyunu).

319. Sabah gider digildik,
Gece gelir dingildik,
Türlü türlü ağaçtan,
Tomurcuk takar dingildik.

(Keçi).

320. Başına tacı takar,
Dağda dört de ayağı,
Çenesinde uzun sakalı,
O niçin insan değil.

(Keçi).

321. Saķalı bar, murtı joķ,
Bası bar, aķılı joķ.

(Eŗki).

322. On eki t ye,
On biye,
Toĝız sıyr,
Bes eŗki,
Eki yarım ķoyan,
 ŗ t lki.

(Usı  aywanlardıń tuwlatuĝın waķtı).

323. Kiŗkene jeńgey juwırıp baratır,
Eteĝinen biydayı t gilip baratır.

( oydıń  umalaķları).

324. Basında eki tayaĝı,
T rt tirewiŗ ayaĝı,
 yeginde saķalı,
 aywanga meĝzer  ayaĝı.

(Eŗki).

325. Arķasında kiyizi bar,
 araĝaydan m yizi bar.

(Eŗki).

326.  ynesiz tiktım,
 lĝisiz piŗtım.

(Maldıń alası).

327. Kiŗkene  ana boyı bar,
 abat-  abat tonı bar,
M skew deĝen  alaĝa,
Jetemen deĝen oyı bar.

( oŗķa).

321. Sakalı var, bıyıĝı yok,
Baŗı var, aķlı yok.

(Keŗi).

322. On iki deve,
On kısrak,
Dokuz sıĝır,
Beŗ keŗi,
 ki yarım tavŗan,
 ŗ tilki.

(Bu  aywanların oynama waķtı).

323. K   k kadın koŗup gider,
Eteĝinden buĝdayı d k p gider.

(Koyun tezeĝi).

324. Baŗında iki dayaĝı,
D rt direktir ayaĝı,
 enesinde saķalı,
Neresi  ayvana benzer.

(Keŗi).

325. Arķasında keŗesi var,
 araĝaydan boynuzu var.

(Keŗi).

326.  ĝnesiz diktım,
 rneksiz biŗtım.

( ayvanın alası).

327. K   k bir boyu var,
Kat kat elbisesi var,
Meskev adındaki ŗehre,
Gitmeye niyeti var.

(Domuz).

328. Turısı may, etke de bay.

(Şoşka).

329. Jerde jüredi, aspandı körmeydi.

(Şoşka).

330. Oramal əpəreyin desən qulağı bar,

Geviş əpəreyin desən tuyağı bar.

(Eşki)

331. Digir- digir törtewi,

Jelpildeydi ekewi,

Jədigerdiñ jalgızı,

Onıñ menen jetewi.

(Eşektiñ tört tuyağı, qulağı, quyırığı).

332. Murtı bar, saqalı joq,

Tonı bar, kiyetuğın şapanı joq,

Otırıp ot başında payda oylaydı,

Uzaqqa baratüğın saparı joq.

(Pısqı).

333. Ot başında uzun şanaş.

(Pısqı).

334. Ot başında bükireygen kempir.

(Pısqı).

335. Kişkene ğana qumğan,

Otırıp közin jumğan.

(Pısqı).

336. Ot başında qara qumğan,

Köknarşıday közin jumğan.

(Pısqı).

328. Duruşu yağ, eti de çok.

(Domuz).

329. Yerde dolaşır, gökyüzünü görmez.

(Domuz).

330. Yazma vereyim desən kulağı var,

Ayakkabı vereyim desən toynağı var.

(Keçi).

331. Tıngır tıngır oynar dördü,

Sallanır ikisi,

Jedigerin yalnızı,

Onunla birlikte yedisi.

(Eşeğin dört ayağı, kulağı, kuyruğu).

332. Bıyığı var, sakalı yok,

Donu var, giydiği kaftanı yok,

Oturur ateş başında fayda bekler,

Uzağa gitmeye, seferi yok.

(Kedi).

333. Ateşin başında uzun tulum.

(Kedi).

334. Ateşin başında eğilmiş koca karı.

(Kedi).

335. Küçük bir kuman,

Oturup gözünü yuman.

(Kedi)

336. Ateş başında kara kumğan,

Köknarcı gibi gözünü yummuş.

(Kedi).

337. Dünyada tamam nərseñiñ atı bar,
Bir nərseñiñ atı joq.

(Pısqıtıñ balası).

338. Ol tek ürgiş jəniwar,
Közi ötkir könli tar,
Parq eter dep başqa ursañ,
Oylamaydı namız-ar.

(İyt).

339. Ol nedirkim janı bar,
Közi ötkir könli tar,
Bədiwa qılıp söz aytsan,
Oylamaydı namıs-ar
Qıtayda bar, Qırğızda bar,
Türkistan urıw munda bar,
Aqıllı dana er bolsañ,
Bir sözimnen ber habar.

(İyt).

340. Üy aldında bir saqşı,
Tanısa seni tım-tırıs.
Tanımasa eger de,
Saladı jənel bir urıs.

(İyt).

341. Kündiz tulıp, tünde qulıp.

(İyt).

HAYWANLAR DÜNYASI TUWRALI JUMBAQLAR

342. Tawdan tas jumalaydı,
Onı gaz qıwalaydı,
On eki jılada bir balalaydı.

(Jolbarıs).

337. Dünyadaki her nesnenin adı var,
Bir nesnenin adı yok.

(Kedi yavrusu).

338. O tek havlayan canavar,
Gözü keskin gönlü dar,
Park ederdiye başına yere vurur,
Düşünmez namus ar.

(Köpek).

339. O nedir canı var,
Gözü keskin gönlü dar,
Beddua edip söz söylesen,
Düşünmez namus ar,
Çin'de var, Kırgız'da var,
Türkistan soyu bunda var,
Akıllı bilgili er olsan,
Bu sözle haber ver.

(Köpek)

340. Ev önünde bir bekçi,
Tanırsa seni ses çıkarmaz,
Eğer tanımazsa da,
Genelde bir havlar.

(Köpek).

341. Gündüz tulum, gece kilit.

(Köpek).

HAYVANLAR HAKKINDA BİLMECELER

342. Dağdan taş yuvarlanır,
Onu kaz kovalar,
On iki yılda bir yavrular.

(Kaplan).

343. Kök atıma mine almadım,
Jez şamşındı buwa almadım.
(Jolbarıs- jılan).

344. Ala-ala tonı bar,
Kuyrığının kılı bar,
(Jolbarıs).

345. Bir tawda jemıs şıktı kıyasına,
Herkim aşık boladı uyasına,
Bir kara kus uşıp ketti hawasına.
On eki jılđa kaytıp tüsti uyasına.
(Jalbarıstıñ on eki jılđa balalaytuğın).

346. Awzın aşıp aşırgan,
Mağan bağı dep başırgan.
(Jolbarıs).

347. Tap-tap atım, tap atım,
Tabanı jüyrik kök atım,
Aqırın basıp tiseydi,
Adam körse kisneydi .
(Jolbarıs).

348. Jazda jayın jeydi,
Kısta mayın jeydi.
(Ayıw).

349. Tawda talayman kördim,
Suwda Süleyman kördim,
Üyde eleyman kördim,
Kumda tezekşi kördim,
Duzsız pısken as kördim,
Kaynap pısken tas kördim.
(Ayıw,balık,elek , qonız, qawın,digirman).

343. Boz atıma binemedim,
Bakır kamçıya bağlayamadım.
(Kaplan/Yılan).

344. Ala ala donu var,
Kuyruğunnun kılı var.
(Kaplan).

345. Bir dağın yemiş çıktı yamacına,
Herkes aşık olur yuvasına,
Bir kara kuş uçup gitti semaya,
On iki yılda tekrar indi yuvasına.
(Kaplanın on iki yılda yavrulaması).

346. Ağzını açıp kükreyen,
Bana bakın diye bağıran.
(Kaplan).

347. Tap tap atım, tap atım,
Tabanı hızlı boz attım,
Yavaş basıp dişler,
Adam görünce kişner.
(Kaplan).

348. Yazda balık yer,
Kısta yağ yer.
(Ayı).

349. Dağda kavga eden gördüm,
Suda Süleyman gördüm,
Evde eleyman gördüm,
Kumda tezek gördüm
Tuzsuz pişen aş gördüm,
Kaynayıp pişen taş gördüm.
(Ayı, Balık,elek, qonız,kavun,değirmen).

350. Jupar tastın astında,
Kızıl tonlı kız jadır.

(Tülki).

351. Ğarğa körse ğağ degen,
Aldap awzındağını jegen.

(Şağal).

352. Ǵasǵır mingen,
Eşek öñgergen,
Eşki aydağan,
Tüye jeteklegen.

(Tülki).

353. Şölde şuwlayman kördim.

(Şağal).

354. Ekken- ekken, ekken jumbağ,
Eki eteğin türgen jumbağ,
Ǵazalıǵa bargan jumbağ,
Ǵaǵtıñ suwın işken jumbağ.

(Kiyik).

355. Sarı ǵulağ ǵoyanday,
Ǵumǵa şıǵǵan boyanday.

(Kiyik).

356. Pışıǵ murt, eşek ǵulağ,
Tüye moyın, eşki ǵuyırıǵ,
Aytaman jumbağ etip uyalmay-aǵ.

(Ǵoyan).

350. Kokulu taşın altında,
Kızıl donlu kız yatar.

(Tilki).

351. Karga görse gak der,
Aldatıp aǵzındaki'ni yer.

(Çakal).

352. Kurda biner ,
Eşeǵı önüne bindiren,
Keçi otlatan,
Deveyi yedekler.

(Tilki).

353. Çölde şuwlayman gördüm.

(Çakal).

354. Eken eken,eken bilmece,
İki eteğini katlayan bilmece,
Kazalıǵa varan bilmece,
Bataklığın suyunu içen bilmece.

(Geyik).

355. Sarı kulak tavşan gibi,
Kumda çıkan boyan gibi.

(Geyik)

356. Kedi bıyıklı, eşek kulaklı,
Deve boyunlu, keçi kuyruklu,
Bilmece yapıp soracaǵım jutanmaz ak.

(Tavşan).

357. Bul sözdi qəpelimde kim oylağan,
Aldına eşek öngerip, artqa eşki bökterip
Bir jayaw kiyatırıptı tüye aydağan.
(Koyan).

358. Aylı tünde juwırgış,
Nağız şaytan zıp bergiş,
Tez şaqqanlıq etsen de,
Ülken qulaq tez sezgiş.
(Koyan).

359. Dalada jür şapkılap,
Özi ayırıqşa saqqulaq,
Tek eşekten başqa da,
Oğan uksas joq qulaq.
(Koyan).

360. İytke mingen, tüye aydağan,
Bir tünde jerdiñ jüzin ılaylağan.
(Koyan).

361. Şiy tübinde şiykili asık.
(Tışkan).

362. Beli bükireygen.
Qulağı tikireygen.
(Tışkan).

363. Alıstan qarasañ ləñ ləñ,
Qasına barsañ közi kök,
Pay zañğardıñ jortıwı,
(Tışkan).

364. Bir kök buzawım bar,
Üydegiler onnan biyzar,

357. Bu sözü birden bire kim düşünür,
Önüne eşeği, arkasına keçi bindirip,
Bir yaya geliyor deveyi sürüp gelen.
(Tavşan).

358. Aylı gecede koşturup,
Tıpkı şeytan fırlayıp,
Acele etsen de,
Büyük kulak tez sezer.
(Tavşan).

359. Ovada durmadan koşturur,
Özü farklı uyanık kulak,
Eşekten başqa da,
Ona benzeyen yok kulak.
(Tavşan).

360. İte biner, deve sürer,
Bir gecede yeryüzünü balçıklar.
(Tavşan).

361. Şiy dibinde şiykili aşık.
(Sıçan).

362. Belini bükülmüş,
Kulağını dikilmiş.
(Sıçan).

363. Uzaktan baksan aksak,
Yanına varsan gözü mavi,
Bay namussuzun yürüyüşü.
(Sıçan).

364. Bir boz buzağım var,
Evdekiler ondan bizar,

Bazargā alıp barsam,
Tabılmaydı heş qarıydar.

(Tışқан).

365. Astı tas, üsti tas.
Ortasında şandır bas,

(Tasbaқа).

366. Қақпақlı sarı ayaklı kördi miynet,
Türine қарап tursañ ejep süwret.

(Tasbaқа).

367. Bazardan kelgen boz ülek,
Boyı alasa közi kök,
Pay zangardıñ jürisi,
Tırmalañlap jelisi.

(Tasbaқа).

368. Tawdan keler lök-lök,
Moynı ala közi kök,
Pay zangardıñ jürisi,
Taltaқlanıp kelisi.

(Tasbaқа).

369. Bassañ baқıldıydı,
Tepsen tañқıldıydı.

(Tasbaқа).

370. Astı kara üsti kara,
Ortasında aypara.

(Tasbaқа).

371. Bir jandı kördim alasa,
Əjayip emes tamaşa,

Alıp pazara götürsem,
Bulunmaz hiç müşteri.

(Sıçan).

365. Altı taş, üstü taş,
Ortasında şandır baş.

(Kaplumbaға).

366. Kapaklı, sarı ayaklı sıkıntı görür,
Türüne baksan güzeldir görünüşü,

(Kaplumbaға).

367. Pazardan gelen boz buғra,
Boyu kısa gözü gök,
Bay namussuzun yürüyüşü,
Hızlanır yürüyüşü.

(Kaplumbaға).

368. Dağdan gelir lök lök,
Boynu boz gözü gök ,
Bay namussuzun yürüyüşü,
Böbürlenerek gelişi.

(Kaplumbaға).

369. Bassan baқıldar.
Tekme vursan tañқıldar.

(Kaplumbaға).

370. Altı kara, üstü kara,
Ortasında aypara.

(Kaplumbaға).

371. Bir canlı gördüm alaca,
İlginç değıl tamaşa,

Həş bir nərsə bata almas,
 Qaşqır ayıw, jolbarıs,
 Jıynalıp kelip qalmasa.

(Kirpitiken).

372. Özi əjayıp tamaşa,
 Qaşqır, jolbarıs uslay almas,
 Birden kelip qalmasa.

(Kirpitiken).

373. Tekşelep teben türttim tamaşağa,
 Tırbaqlap adım atlar oñaşada,

(Kirpi).

374. Əste gəna jortadı,
 Jılan körse qurtadı,
 Üstində tolgan iyne,
 Kirip keter tiyme.

(Kirpitiken).

375. Jumbağım bar jümeke,
 Tırnaqşası on eki,
 Tomar ala tisi bar,
 Quyruğında tiregi.

(Eşki emer).

376. Uzun-uzun, uş kiyatır,
 Uzun boylı kız kiyatır,
 Qaşqanası qaltırap,
 Közgenesi jıltrap.

(Jılan).

377. Awzın aşar,
 Zəhərin şaşar,
 Köringenler onnan qaşar.

(Jılan).

Hem bir nesne dua almaz,
 Kurt, ayı, kaplan.
 Toplanıp gelip kalmasa

(Kirpi).

372. Özü acayıp tamaşa,
 Kurt, kaplan yakalayamaz,
 Ansızın gelip kalmasa.

(Kirpi).

373. Dürtsen kat kat iğnesi çıxar,
 İleri atılır yalnızca.

(Kirpi).

374. Usul usul yürür,
 Yılanı görse bitirir,
 Üstü iğne dolu,
 Dokunma batar.

(Kirpi).

375. Bilmecem var jümeke,
 Tırnakları on iki,
 Kütük gibi ala dişi var,
 Kuyruğunda direği.

(Varan).

376. Uzun uzun uş gelir,
 Uzun boylu kız gelir,
 Kaşı titrer,
 Gözleri parlar.

(Yılan).

377. Ağzını açar,
 Zehrini saçar,
 Görenler ondan kaçar.

(Yılan).

378. Jer astında jezdemniñ atı kisneydi,
Barayın desem ayağımnan tisleydi.
(Jılan).
379. Denesi şubar,
Toğaylıqtan suwırılıp şıǵar.
(Jılan).
380. Jol üstinde maylı qayıs.
(Jılan).
381. Tır jalanaş süyretken,
Köringendi jiyrentken,
Jaqınlasa ayaw joq,
Saqlıqqa bizdi üyretken.
(Jılan).

BALIĞ TUWRALI DÖREGEN JUMBAQLAR

382. Bir kənz uzınınan jatır jerde,
Küewi joq, balası köp boladı örde.
(Balıq).
383. Üydiñ aldı şal qamıs,
Üydiñ artı şoq qamıs.
(Balıqtıñ qalaş- kuyırığı).
384. Dünyada bir qus bardı uşpas biyik,
Söytse de jürmeydi eken jerge tiyip,
Arasın aspan jerdiñ ot alsa da,
Ketpeydi heş bir jeri otqa küyip.
(Balıq).
385. Əjayip maqluq bar üsti mıñ tenge,
Aydasañ jürmeydi hasla bir jöñge,
Mıñın satsañ onıñ bolmas bir tenge.
(Sazan balıqtıñ qabırşığı).

378. Yer altında eniştemin atı kişner,
Geleyim desem ayağımı dişler.
(Yılan).
379. Gövdesi benek benek,
Ormanlıqtan sürünüp çıkar.
(Yılan).
380. Yol üstünde yağlı kayış.
(Yılan).
381. Çırılçıplak sürünür,
İğrenç görünür,
Yaklaşınca ayağı yok,
Bize uyanıklığı öğretir.
(Yılan).

BALIKLAR İLE İLGİLİ BİLMECELER

382. Bir cariye uzunlamasına yatar yerde,
Kocası yok, yavrusu çok olur örde.
(Balık).
383. Evin önü eski kamış,
Evden arttı gür kamış.
(Balığın yüzgeci/kuyruğu).
384. Dünyada bir kuş var yükseğe uçamaz,
Böyle olsa da yerde yürüyemez,
Gökle yerin arasında yangın çıksa da,
Gitmez, hiçbir yeri ateşte yanıp.
(Balık).
385. Acayip bir mahluk var üstü bin tenge,
Sürsen yürümez asla bir yöne,
Binini satsan onun olmaz bir tenge.
(Sazan balığı kavurması).

386. Aşılmagan urada,
Pişilmegen ton jadır.

(Balıqtıñ öti).

387. Terisi puldan,
Közleri nurdan,
Suw işpeydi qoldan.

(Sazan).

388. Özi suwdıñ astında,
Közi suwdıñ üstinde.

(Balıq).

389. Suwda ömir süredi,
Suwsız jerde öledi,
Qolayın tawıp uslasañ,
Uslama dep sögedi.

(Balıq).

390. Tilsiz haywan kördim,
Gülsiz miywa kördim.

(Balıq-anar).

391. Awzında tili bar,
Söylewge dimarı joq,

(Balıq).

392. Qamıs bası qıymıldıydı.

(Balıq).

393. Közjetpeste bir pil,
Arqasında taspatıl,
Janlıdan jansız tuwadı,
Aqılın bolsa oylap bil.

(Bekire).

394. Bası bar da şaşı joq,
Közi bar da qası joq.

(Balıq).

386. Açılmamış ambarda,
Biçilmemiş elbise yatar.

(Balığın ödü).

387. Derisi puldan,
Gözleri nurdan,
Şu içmez elden.

(Sazan).

388. Özü suyun altında,
Gözü suyun üstünde.

(Balık).

389. Suda ömür sürer,
Susuz yerde ölür,
Kolaylıyını bulup avuçlasan yakalama,
Yakalasam diye söver.

(Balık).

390. Dilsiz hayvan gördüm,
Gülsüz meyve gördüm.

Balık /Nar).

391. Ağzında dili var,
Söyleyecek dermanı yok.

(Balık).

392. Kamış başı kımıldar.

(Balık).

393. Yüksek bir fil,
Sirtında taşan til ,
Canlıdan cansız doğar,
Aklın varsa düşünüp bul.

(Bekire).

394. Başı var da saçı yok,
Gözü var da kaşı yok.

(Balık).

395. Awzı astında,
Közi üstinde.

(Bekire).

ĞUSLARĞA BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAKLAR

396. Erte turğan,
Turıñlar dep jar urğan.

(Ğoraz).

397. Buyrığ berip epseydi,
Erte turıp tepseydi.

(Ğoraz).

398. Awılımızda bir molla,
Waqtında azan oқыdı,
Azanın oқыp bolğan soñ,
Şöpti-şardı şoқыdı.

(Ğoraz).

399. Bası tarak, kıuyrığı orak.

(Ğoraz).

400. Kıyatır edim ökten,
Birew şıqtı бүkten,
Awzı- bası süyekten,
Sağalları etten.

(Tawıq).

401. Arğadan geldi eki pil,
Arğasında taspa til,
Janlıdan jansız tuwadı,
Aқılıñ bolsa oylap bil.

(Tawıqtıñ мәyegi).

402. Aқ boldı, ala boldı.
İşinen şıqtı қара boldı.

(Tawıqtıñ şöjesi).

395. Ağzı altında,
Gözü üstünde.

(Bekire).

KUŞLAR İLE İLGİLİ BİLMECELER

396. Sabah duran,
Kalkın diye ferman eden.

(Horoz).

397. Buyruk verip epser.
Erken kalkıp tepinir.

(Horoz).

398. Köyümüzde bir molla,
Vaktinde ezan okur,
Ezanı okuduktan sonra,
Çer çöpü gagalar.

(Horoz).

399. Başı tarak, kıuyruğı orak.

(Horoz).

400. Geliyordum ökten,
Biri çıktı бүkten
Ağzı başı kemikten,
Sakalları etten.

(Tavuk).

401. Arkadan gelir iki fil,
Sirtında taşan dil,
Canlıdan cansız doğdu,
Aқlın varsa bunu bil.

(Tavuğun yumurtası).

402. Ak olur, ala olur,
İçinden çıkan kara olur.

(Tavuğun cıvcivi).

403. Bir güzede eki suw.

(Məyek).

404. Qazık başında qar turmas.

(Məyek).

405. Astı pahta, üsti pahta,
Ortasında melle pahta.

(Məyek).

406. Aq üydin awzı pütün esigi joq,
Kün tüser töbesinde tesigi joq,
İşinde besigi joq, köp bala bar,
Olardı böleytuğın besigi joq.

(Məyek).

407. Bir qudıqtın ikki türli suwı bar,
Ol ne suwdurkim ot qasında muz bulur,
Özge suwlar ot qasında suw bolur.

(Məyek).

408. Bir kuyıdan eki türli suw şıgadı.

(Məyek).

409. Bir keseden eki türli suw iştım.

(Məyek).

410. Tiriden öli tuwadı,
Öliden tiri şıgadı.

(Məyek)

411. Əy təbiyat qüdiretli pərmanadar,
Bir qudıqtın eki türli suwı bar,
Ol ne suwdur ot başında muz bolur,
Özge sular ot qasında suyılar.

(Məyek).

403. Bir testide iki su.

(Yumurta).

404. Kazık başında kar durmaz.

(Yumurta).

405. Altı pamuk üstü pamuk,
Ortasında sarı pamuk.

(Yumurta).

406. Ak evin ağzı bütün, kapısı yok,
Güneş girecek tepesinde deliği yok,
İçinde beşiği yok, çok yavru var.
Onları beleyecek beşiği yok.

(Yumurta).

407. Bir kuyunun iki türlü suyu var,
O ne sudur ki ateş karşısında buz olur,
Başka sular ateş karşısında su olur.

(Yumurta).

408. Bir kuyudan iki türlü su çıkar.

(Yumurta).

409. Bir kaseden iki türlü su çıktı.

(Yumurta).

410. Diriden ölü doğdu,
Ölüden diri çıktı.

(Yumurta).

411. Ey kudretli tabiat fermanları,
Bir kuyunun iki türlü suyu var,
O öyle bir sudur ki ateş başında buz olur,
Başka sular ateşin karşısında erir.

(Yumurta)

412. Qıw taqırda aq sandıq,
Awzı-murnı joq sandıq,

(Möyek).

413. Awzı joq, aq meşit.

(Möyek).

414. Esigi de joq, tesigi de joq,
Aq otaw.

(Möyek).

415. Kiyizi aq otawdıñ paldan tatlı,
Kögi joq keregesi tastan qattı ,
Kün körmegen işinde bir qız jatır,
Saltanatlı.

(Möyek).

6) DÜZ QUSLARINA BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAQLAR

416. Qın-qınalı, qınalı,
Quyrıqları qınalı,
Jasıl ala ton kiyip,
Jaynap turğan qınalı.

(Qırğawıl).

417. Qızıl jıñgıl işinde,
Qızday biykeş,
Moynı, basın tarağan,
Muzday biykeş.

(Qırğawıl)

418. Kızıl jıñgıl işinde,
Qızday bolıp otırğan,
Etek jeñin türinip,
Muzday bolıp otırğan,
Qulağı salpı keler dep,
Jılay-jılay otırğan.

(Qırğawıl, Sağal).

412. Kuru yerde ak sandık,
Ağzı burnu yok sandık.

(Yumurta).

413. Ağzı yok, ak mescit.

(Yumurta).

414. Eşiği de yok, deliği de yok,
Ak çadır.

(Yumurta)

415. Ak otağın keçesi baldan tatlı,
Kökü yok, keregesi taştan sert,
Gün görmeyen içinde bir kız yatar,
Saltanatlı.

(Yumurta).

KUŞLAR İLE İLGİLİ BİLMECELER

416. Kın kınalı, kınalı,
Kuyrukları kınalı,
Yeşil ala don giyip,
Işık saçıp duran kınalı.

(Sülün).

417. Kızıl ılgın içinde,
Kız gibi küçük görümce,
Saçı başı dağılmış.
Buz gibi küçük görümce.

(Sülün).

418. Kızıl ılgın içinde,
Kız gibi oturan,
Eteğini yenini toplayıp,
Buz gibi olup oturan,
Kulağı sallanarak gelir diye,
Ağlaya ağlaya oturur.

(Sülün, çakal).

419. Qızıl jıñgıl arası,
Kızday bolıp kiyatır,
Üsti-bası malınıp,
Juzday bolıp kiyatır.

(Qırğawıl).

420. Jılt-jılt etti,
Jılğağa tüsti,
Hasasın iynine qıstı.

(Qırğawıl).

421. Qızıl şapan qiygizdi jigitine,
Körgeñ adam tañ qaldı tubitine,
Jasıl jipek oraydı tamağına,
Təbiyat bar kelbeti bersedağı,
Qas penen kirpik bermegen qabağına.

(Qırğawıl).

422. Bul-bulalı, bulalı,
Quyrıqları qınalı,
Qızıl ala ton kiyip,
Sayrap şıqtı bulalı.

(Qırğawıl).

423. Eki jağında közi,
Ortasında özi,

(Qus jolı).

424. Həm həmnən öter,
Həm dəryadan,
Altın tütikten suw işip,
El-halkın jaylap öter.

(Gaz).

419. Kızıl ılgın arası,
Kız gibi gelir,
Üstü başı kirlenip,
Buz gibi olup gelir.

(Sülün).

420. Pırıl pırıl etti,
Dereye düştü,
Asasını koltuğına kıstı.

(Sülün).

421. Kızıl kaftan giydirdi yiğıdine,
Gören hayran kalır tubitine,
Yeşil ipek sarar boğazına,
Tabiat bütün güzelliğı verse de,
Kaş ile kirpik vermese gözkapığına.

(Sülün).

422. Şu bulalı bulalı,
Kuyruqları kınalı,
Kızıl ala don giyip,
Öter söyleyerek çıktı.

(Sülün).

423. İki yanında gözü,
Ortasında özü.

(Kuş yolu).

424. Hem hemen geçer,
Ve nehirdeñ öter,
Altın borudan su içip,
Halkın arasında yaylayıp geçer .

(Kaz).

425. Şeleklep kıysañ da suw juķbas.
(Üyrek).

426. Dünyanı suw alsa da,
Üyrekke bir pul.
(Üyrek).

427. Uşıwı başka mañlayı ķaşķa.
(Kaşķaldāķ).

428. Uzun boylı bulāķlağan,
Suwdıñ tübin sıģalağan.
(Aķulayşı ķalbuģay).

429. Kişkene ğana jüwermek,
Tam basınan otın taslaydı.
(Şımşık).

430. Taw başında,
Tüñliksiz otaw,
Esigi de joķ,
Körpe-tösegi de joķ.
(Uya).

431. Gül üstinde sulıw kıız ķosıķ aytar.
(Bülbül).

432. Oylasa oylı,
Söylese sözlü,
Aytsa awızlı,
Adamnıñ dostı.
(Totı ķus).

433. Jazda jasıl gül,
Kısta inde tur.
(Kögerşin).

425. Kovayla dōksen de su tutmaz.
(Ördek).

426. Dünyayı su alsa da,
Ördeģe bir pul.
(Ördek).

427. Uçuşu başka, alnı alaca.
(Su kuşu)

428. Uzun boylu sallanan,
Suyun dibini gözetleyen.
(Ak kuģu).

429. Küçük darı,
Dam başında ķimen taşlar.
(Serçe).

430. Dağ başında,
Tünlüksiz çadır,
Kapısı da yok,
Yorganı yatağı da yok.
(Yuva).

431. Gül üstünde güzel kıız şarkı söyler.
(Bülbül).

432. Düşünmeyse düşünceli,
Söyleyince sözlü,
Konuşsa ağızlı,
İnsanın dostu.
(Papağan).

433. Baharda yeşil gül,
Kısta inde durur.
(Güvercin).

434. Gül pitken tas töbege ekpese de,
Tür pitken tula boyğa tikpese de,
Bir körinbes köziñe qısı menen,
Jazda ketpes qasıñnan ket dese de.

(Ətşök).

435. Təkirarlar atımdı,
Bəhərdə nama salaman,
Mezgildi aytıp adamğa,
Rəhetlenip qalamın.

(Ətşök).

436. Birev bar köpke məlim jıl qusınan,
Körinbes qarasan da tum-tusınan,
Qıs körinbes köziñe güzli-bəhər,
Bileseñ jaz bolğanın dawısınan.

(Öpepek).

437. Aytaman men bir jumbaq tapsañ nusqap,
Basında bar malaqayı qara puşqaq,
Üstində Nogay pişken aq beşpentı,
Kiyip alıp turadı eki qolın artına uslap.

(Həkke).

438. Ala botam alaqlaydı.

(Həkke).

439. Basına kiyip alıp qara puşqaq,
Keledi jazdı ötkerip arqa qıslap,
Aq beşpent, jeñsiz köylek kiyip alıp,
Jüredi eki qolın artına uslap.

(Ala garga).

440. Jaylawdağı malıma,
Jaltañ küyew kiyatır.

(Jayıwlı dange gargañıñ keliwi).

434. Gül biten taşlı tepeye ekmese de,
Tür biten bütün bedenine dikmese de ,
Kışta görünmez gözüne,
Yazda gitmez kenara git desen de.

(İbibik kuşu).

435. Tekrarlar adımı,
Baharda şarkı söylerim,
Vaktini söyler adama,
Eğlenir kalırım.

(İbibik kuşu).

436. Birisi var herkese malum bilinen,
Görünmez baksan da yan yana,
Kış görünmez gözüne güz-bahar,
Blirsin yaz olduğunu sesinden.

(İbibik kuşu)

437. Soracağım ben bir bilmece danışıp bulsan,
Başında kara yünden malaqayı var,
Üstünde Nogay'ın biçtiği ak yelek,
Giydi iki elini arkasında tutarak .

(Ala karga).

438. Ala bota şaşırdı.

(Ala karga).

439. Başına giymiş kara puşkak ,
Yazın gelir kışın sonuna kadar,
Ak beşpent, yensiz elbise giyip,
Yürür iki eli arkasında.

(Ala karga).

440. Yayladaki malıma,
Korkak damat geldi.

(Yayılarak tohumlara gelen karga).

441. Zuw-zuw baradı,
Əl hawadan qaraydı,
Şöp-şardı şoqıydı,
İlaydan sebet tokıydı.

(Qarlıqas).

442. Əkesi tışqan, şeşesi kistan.

(Jarganat).

443. Kündizinde şıqpaydı,
Jarıqlarda ıqlaydı,
Tüni menen jatpaydı,
Uşıp tınış tappaydı.

(Jarganat).

444. Özin körseñ şıbınday,
İsin körseñ zergerdey.

(Kurkıltay).

445. Bir nərsə qaralıqda közin jumğan,
Qayğısız pərwaylıqdan kewli tınğan,
Mağrip-Maşırıqtı oylap biler,
Pişuda başkalarga janı aşığan.

(Bayıwlı).

ŞIBIN-ŞİRKEYLERGE BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAQLAR

a) Kanathılar

446. Zuw-zuw baradı,
Zuw-zuw kedeli,
Əlhəmdisin oqıydı,
Tordan gəlbir tokıydı.

(Hərregen).

441. Zuv zuv gider,
Halk yüksekte bakar,
Çer çöpü gagalar,
Balçıktan sepet dokur.

(Kırlanç).

442. Babası sıçan, annesi kuş.

(Yarasa).

443. Gündüz çıkmaz,
Yarıklara sığınır,
Gece uyumaz,
Uçup sakince dinlenmez.

(Yarasa).

444. Kendisini görsen sinek gibi,
İçini görsen kuyumcu gibi.

(Çulha kuşu).

445. Bir şey karanlıkta gözünü yummuş,
Gönlü kaygısız tasasız dinmiş,
Batıdan doğuya düşünüp anlar,
Başkalarının canını sıkır.

(Baykuş).

KÜÇÜK CANLILAR İLE İLGİLİ BİLMECELER

a) Kanathılar

446. Vız vız gider,
Vız vız gelir,
Fatihayı okur,
Ağdan kalbur dokur.

(Arı).

447. Tırrıv-tırrıv tırnalar,
Jüzim bağda jorğalar,
Eti haram, sorpası hədal,
Bunu tabıñ balalar.
(Bal hərresi).

448. Hər tərəpke uşadı,
Gül pöpegin kuşadı,
Küni menen tapқанın.
Bir ıdısqə qosadı.
(Bal zərresi).

449. Taqıya tolı közgenek,
Həddiñ bolsa birin türt,
(Hərreniñ uyası).

450. Kisige nayza tüyreydi,
Özi de sonnan küyreydi.
(Hərregen).

451. Özi aqtay dawısı şoqtay.
(Şegirtke).

452. At başlı, adam tüşli,
Jayın murtlı, jılan közli,
Pil moyınlı, tüye tirsekli,
Kuş qanatlı.
(Şegirtke).

453. Segiz ayaklı sergizdan,
Töbege şığıp mal gezleydi,
(Şegirtke).

447. Tırrıv tırrıv turnalar,
Üzüm bağında yürür,
Eti haram, çorbası helal,
Bunu bulun çocuklar.
(Bal arısı).

448. Her tarafa uçur,
Gül çiçeğini kucaklar,
Günü ile bulanın,
Bir kaba katar.
(Bal arısı).

449. Takke dolu gözenek,
Haddine ise birine dokun.
(Arının yuvası).

450. Adama mızrak batırır,
Kendisi de sonra kırılır.
(Arı).

451. Kendi beyaz, sesi yüksek.
(Çekirge).

452. At başlı insan görünüşlü,
Yayın bıyıklı, yılan gözlü,
Fil boyunlu, deve dirsekli,
Kuş kanatlı.
(Çekirge).

453. Sekiz ayaklı sergerdan,
Tepeye çıkıp hayvanlarla gezdi.
(Çekirge).

454. Dalada köp mal kördim, paytağ jatğan,
Buyıqsız is kılmaydı aygırınan,
At moyınlı tüye tüşli, kılış kıuyırık .
Moynına jəniwardıñ taqım artқан.

(Şegirtke).

455. Kamzolu bar jeñi joq,
Özi arқанıñ elinde,
Özi kıuvan şölinde,
Kesegi bar belinde.

(Şegirtke)

456. Qara-qara, kara dügil,
Qanatı bardur küştügil,
Tört közli dəwir dügil,
Altı ayaklı hav dügil.

(Qara qonız).

457. Ayağı bar, at emes,
Qanatı bar, qus emes,
Denesi bari temirdey,
Kelbeti qara kömirdey,
Köbinşe bolar jaylavna,
Heş bolmaydı baylawda.

(Qara qonız).

458. İyis biler, iyt emes,
İn qazadı, tülki emes,
Qanatlı bar, qus emes.

(Qonız).

459. Aspannan tüşip in qazadı,
Onıñ ismi tülki emes,
Arqasında azığı,
Alwa emes, başqa emes,
Qəjetine kerek emes.

(Tezek awdargan qonız).

454. Ovada çok hayvan gördüm, paytak yatar,
Aygır ile buyruksuz iş yapmaz,
At boyunlu, deve yüzlü, kılıç kuyruk,
Boynuna canavarın nal atan.

(Çekirge).

455. Mantosu var yeni yok,
Özü urganın elinde,
Kendisi Kuvan Çölü'nde.
Kesesi var belinde.

(Çekirge).

456. Kara kara, kara değil,
Kanadı var kuş değil,
Dört gözlü dev değil,
Altı ayaklı ocak değil.

(Qara qonız).

457. Ayağı var, at değil,
Kanadı var, kuş değil,
Vücudu var demirden,
Yüzü kömürden kara,
Çoğunlukla yaylada olur,
Hiç olmazdı bağlarda.

(Qara qonız).

458. Kokuyu alır, it değil,
İn kazar, tilki değil,
Kanadı var, kuş değil.

(Qonız).

459. Gökyüzünden düşüp inip in kazar,
Onun ismi tilki değil,
Arkasında azığı,
Helva değil, başka değil,
Hacetine gerek değil.

(Tezek koparan qonız).

460. Aq dep aq emes, qara dep qara emes,
Aq tayaqlı ayan emes, dört kzli dv emes.
(Qoñız).

461. Altı ayaklı aşı emes,
Tört közi bar dw emes,
Uşadı, uşı bersin uşsadağı,
Qus emes jer qazadı,
Jer qazsa da tülki emes.
(Qoñız)

462. Alıstan qara krindi,
Qarayğan menen ġarga emes,
Altı ayaklı şkir,
Heş nrseniñ sni emes.
(Qoñız).

463. Şiydim-şiydim qus,
Şiy basında qoğan qus,
Ġaz şekilli qara qus,
Han basına qoğan qus.
(Şıbm).

464. Ptenekten uşar bir qus qanat qakpay,
Mrt jiġit oylanadı jumbaş tappay,
Jumbaġımnıñ kelbetin men aytayın,
Qanatında quyrıġı bar ketpen saptay.
(İynelik).

465. Aspanda bir qus uşar qanat qakpay,
Sol qustıñ qanatları ketpen saptay.
(İynelik).

460. Ak desen ak deġil, kara desen kara deġil,
Ak bastonlu ayan deġil, dört gözlü dev deġil.
(Qoñız).

461. Altı ayaklı çatal deġil,
Dört gözü var dev deġil,
Uçar, uçuversin uşı da –
Kuş deġil, yer kazar,
Yer kazsa da tilki deġil.
(Qoñız).

462. Uzaktan karartı görünür,
Kararan karga deġil,
Altı ayaklı şkir,
Hiçbir şeye benzemiyor.
(Qoñız).

463. Sazlık sazlık kuş,
Saz başına konan kuş,
Kaz görünüşlü kara kuş,
Han başına konan kuş.
(Sinek).

464. Birden uçar bir kuş kanat çırpmadan,
Mert yiġit düşünür bilmece bulamaz,
Bilmecemin görüntüsünü ben söyleyeyim
Kanaında kuyruġu var çapa sapı gibi.
(Yusufcuk).

465. Gökyüzünde bir kuş uçar kanat vurarak,
O kuşun kanatları çapa sapı gibi.
(Yusufcuk)

466. Bir nərse özində pəri, halıqqa tentek,
 Qorqadı atın aytsaŋ həyal-erkek,
 At salıp qurıq salıp uslatpasa da,
 Uslaymız hiyle menen özin elep.

(Kene).

467. Kişkene gəna arğımak,
 Uslatpaydı gərgıp aq.

(Şekşek).

468. Qıs bolsa uyıqlaydı,
 Jazda dinkildehydi.

(Şıbn).

469. Bülük-bülük etip bülengen.

(Şamay).

470. Ayağı awzınan beter,
 Awzı janınan öter.

(Sona).

471. Kişkene özi keneden,
 Tuwğalı joldas eneden,
 Ayrılmaydı deneden.

(Mikrob).

b) Kanatsızlar

472. Qıya-qıya jerlerde,
 Qıyma sultan opırar,
 Tırnaqları gümisten,
 Qıyma kelip otırar.

(Qurbaqa).

473. Sasıq kölde iyt ürür.

(Qurbaqa).

466. Bir nesne özünde peri, toplumda bozguncu,
 Korkar adını söylesen kadın erkek.
 Kement atıp yakalatmasa da,
 Usulünce yakalarız onu hile ile.

(Kene).

467. Küçücük arğımak,
 Yakalanmaz sıçrayıp ak

(Şekşek).

468. Kışın uyuklar,
 Baharda dingilder.

(Sinek).

469. Dağıtıp dağıtıp mağlub etti.

(Şamay).

470. Ayağı ağzından beter,
 Ağzı canından geçer.

(Suna).

471. Küçücük kendi keneden,
 Doğalı beri yoldaş anadan,
 Ayrılmazl vücuttan.

(Mikrop).

b) Kanatsızlar:

472. Yamaç yamaç yerlerde,
 Sultan ayırmadan kırar,
 Tırnaqları gümüşten,
 Ayrılmaz gelir oturur.

(Kurbağa).

473. Kokmuş gölde it ürür.

(Kurbağa).

474. Sərhawızdın basında,
Bəybişə kerbaz otırar.

(**Qurbaka**).

475. Tarbañ -tarbañ tarbıyğan,
Türı jaman jarbıyğan.

(**Qurbaka**).

476. Bellen-bellen, bellen at,
Beli qayqı güreñ at,
Tawga qaray örleydi,
Tawdan qulap ölmeydi,

(**Qumırısqa**).

477. Bir jənlık janı bar qıymıldaydı,
Jürgeñi jer jüzinde bilinbeydi,
Məhəli kelp tutar bir waqıtta,
Ömiri tamam bolar güz bolğanda.

(**Qumırısqa**).

478. Şıǵadı bir şəhərdən kırık mıñ qosım,
Bolğan soñ özi jarlı nesi bolsın,
El şawıp jetim-jesir qılmasa da,
Tawıp jür öz ǵalına nesibesin.

(**Qumırısqa**).

479. Jellen-jellen, jellen at,
Beli baylı güreñ at,
Hay zañǵardıñ jürüsi,
Dizbeklesip şabısı.

(**Qumırısqa**).

480. Jol boyında maylı qıwırmaş.

(**Qumırısqa**).

474. Sərhawızın başında,
Büyük hanım kibirle oturur.

(**Kurbağa**).

475. Aheste aheste yürüyen
Sureti yaramaz çıktı.

(**Kurbağa**).

476. Damgalı damgalı, damgalı at,
Beli kemerli güren at,
Dağa doğru uçuyor,
Dağdan düşüp ölmez.

(**Karınca**).

477. Bir küçük canı var kımıldar,
Dolaştığı yeryüzünde bilinmez,
Zaman gelip durur bir vakitte,
Ömrü tamam olur güz olunca.

(**Karınca**).

478. Çıktı bir şehirden bin çift
Kendisi şerefli ise daha neyi olsun.
Halk koşup yetişmese de,
Dağda kendi rızıkına yürüdü.

(**Kumru kuşu**).

479. Koştur-koştur, koştur at,
Beli bağlı güreñ at,
Hey! Namussuz yürüse,
Sıralanıp koştursa.

(**Kumru kuşu**).

480. Yol boyunda yağlı kavurmaç.

(**Kumru kuşu**).

481. Jer astında jezdemniñ atı kisneydi.

(Buzawbas).

482. Tap-tap, tap atım,

Tapıldaydı boz atım,

Qara qula başqa atım,

Allahuma ozağan,

Jeken tübin qazağan,

Qamıs uşın otlağan,

Jeken tübin toqığan.

(Buzawbas, baqa).

483. Kırdı eskek esedi,

Patas jerdi gezedi,

Şıbın-şırkey şoqıydı,

Şaınan awın toqıydı.

(Örmekşi).

484. Jumbağım bar jup biyke,

Ayaqları on eki,

Qumar ala közi bar,

Quyrığının menji bar.

(Miy).

485. Aytaman men bir jumbağ qudaşama,

Esitpes ol jumbaqtı unamasa,

Öziniñ süyegi joq denesinde,

Sırtında bar buvını on-on ese.

(Esek kurt).

486. Men bir qus kördim ismi hërip,

Qıyatır qarnı jerge süyretilip.

(Kene).

481. Yer altında eniştemin atı kişnedi.

(Kumru kuşu).

482. Tap-tap, tap atım,

Tapırdardı boz atım,

Qara qula başqa atım,

Allahıma uzağan,

Şeker kamışı dibini kazan,

Kamış yiyip otlanan,

Şeker kamışı dibinde toktur.

(Danaburnu, kurbağa).

483. Kırdı yel eser,

Kirli yerde gezer,

Sinek-böcek çoktu,

Toz ağını dokur.

(Örümcek).

484. Bilmecem var iki bacı,

Ayaqları on iki,

Qumar ala gözü var,

Kuyruğunun beni var.

(Çıyan).

485. Ben bir bilmece soracağım kaynıma,

Duymayıp o bilmeceyi onamasa,

Kendisinin kemiği yok vücudunda,

Sırtında var on parça boğum.

(Esek kurt).

486. Ben bir kuş gördüm ismi harf,

Gelir karnı yerde sürülüp.

(Kene).

487. Ayağı buwın-buwın sarğayadı,
 Kızıl kıya kumlardı aralaydı,
 Özi kırttay bolsa da sonday batır,
 Tumsığı tiygen jerdi jaralaydı.

(Kene).

488. Bir iytim bar kızık,
 Kuyrıqları sızık,
 Ele kelse körersen,
 Küle-küle ölerseñ.

(Şayan).

489. Qos müyiz töbesinde qarasañız,
 Ayağı segiz, murtı eki barlasañız,
 Kız ketip jazda keledi aňlasañız.

(Şayan).

487. Ayağı boğum boğum sararır,
 Kızıl kıya kumları gezer,
 Özü kurt gibi olsa da sonra batırır,
 Gagası değıdiği yaralar.

(Kene).

488. Bir köpeğim var eğlenceli,
 Kuyrukları çizgili,
 Şimdi gelse görürsün,
 Güle güle ölürsün.

(Çıyan).

489. İki boynuz tepesinde bakışıyor,
 Ayağı sekiz, bıyığı ikiyoklasanız,
 Kışın gidip yazın gelir anlasanız.

(Çıyan).

3.4. Bitkiler ile İlgili Bilmeceler

IV.ÖSİMLERGE BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAKLAR

Diykanşılıkka Baylanışlı:

490. Ekkenim nöket,
 Kögerdi söket,
 Japırağı tut,
 Miywası almurt,

(Pahta-nöket-şigit, söket-sabağı, tut-
japırağı, almurat-ğozası).

491. Appağ-appağ appağım,
 Tübitten de jumsağım,
 İşi tolı aq mayım,
 Kiyim-kenşek belbavım,
 Jerden öngen baylığım.

(Pahta).

IV. BİTKİLER ile İLGİLİ BİLMECELER

Diykanşılıkka baylanışlı

490. Ektim nöket,
 Yeşerdi söğüt,
 Yaprağı dut,
 Meyvesi armut.

(Pamuk-nöket-çiğit, söğüt-tulum, dut
yaprağı, armut kozası).

491. Ak pak ak pak, ak pakım,
 Küçük tüyden de bilmecem,
 İçi dolu ak yağım,
 Elbise kemerim,
 Dünyadan özge zenginliğim.

(Pamuk).

492. Ya bala meni tanı,
Köylek-kenşegini kəne.
Başın sıydıyıp, gözalağın kəne.
(Pahta).

493. Əste-əste, boyı pəste,
Ot otlaydı suw işpeydi,
Onıñ özi ھاsıl nərsə.
(Pille)

494. Özi kıllı, satsa pullı.
(Şalı).

495. Uzun boylı sarılar,
Koltuğında nanı bar.
(Biyday).

496. Karnı jarıq kayıqşa.
(Biyday).

497. Jerge urdım baltanı,
Awzı gümis ھاaltanı,
Jerden bir bala şıqtı,
Ullı eldiñ sultanı.
(Jüweri).

498. ھاatar-ھاatar atalar,
Aھا saھlılı balalar.
(Jüweri).

499. Buwın-buwın buwazaھا,
Buwınnan da közi uzak,
Ata kiynik terisi,
Altın ھاşھاar müyizi.
(Jüweri).

492. Ya çocuk beni tanır,
Giyim kuşam nerede?
Başını sığdırıp, kozalağın nerede?
(Pamuk).

493. Aheste aheste boyu kısa,
Ot yiyip, su içmezdi,
Onun özü nasıl şey?
(İpek böceği kozası).

494. Kendisi kıllı, satsa paralı.
(Döşek).

495. Uzun boylu sarılar,
Koltuğunda ekmeği var.
(Buğday).

496. Karnı yarık kayak.
(Buğday).

497. Yere vurdum baltayı,
Ağzı gümüş cebi,
Yerden bir çocuk çıktı,
Ulu halkın sultanı.
(Jüweri)

498. Dizi dizi atalar,
Ak sakallı çocuklar.
(Jüweri).

499. Boğum boğum boğumlar,
Boğumun da gözü uzak,
Ata geyik derisi,
Altından koçun boynuzu.
(Jüweri).

500. Jerden şığar taranıp,
Tum-tusuna kıaranıp,
Jigit ağıası bolğanda,
Basına səlle oranıp.

(Jüweri).

501. Jerden şığar jalanıp,
Tum-tusına kıaranıp,
Orta jaskıa kelgende,
Səlem berer oranıp.

(Jüweri).

502. Bir nərsə uzın boylı səllesi bar,
Kıoynında kıundaklanğan balası bar,
Aytayın bunıñ mənin sorasañız,
Aķ arıw uyķlap jatķan anası bar.

(Kamıs).

503. Jer astınan tek şığar,
Eki kulağı tik şığar.

(Məkke).

504. Bala-bala, balalar,
Bala boylı salalar,
Tuyağınan suw işip,
Müyizinen balalar.

(Məkke).

505. Jerden şığar saylanıp,
Beline kıılış baylanıp.

(Məkke).

500. Yerden kııkar taranıp,
Her yöne bakınıp,
Yiğit ağıası olsanda,
Başına başlık sarar.

(Jüweri).

501. Yerden kııkar hazırlanıp,
Her yöne bakınıp,
Orta yaşıa gelince,
Selam verir sarılıp.

(Jüweri).

502. Uzun boyludur başlığı var,
Koynunda kundaklanan yavrusu var,
Bunu söyleyip sorsanız,
Ak dilberin uyuyup yatan anası var.

(Kamıs).

503. Yer altından tek kııkar,
İki kulağı dik kııkar.

(Məkke)

504. Çocuk çocuk, çocuklar,
Çocuk boylu dereler,
Toynağıyla su içər,
Çocukları boynuzlu.

(Məkke).

505. Yerden kııkar hazırlanıp,
Beline kıılıç bağlayıp.

(Məkke).

506. Mınaw nege muñayadı,
Bası nere kıysayadı,
Dögeregi bozarıp,
Közi nege kızaradı.

(Tarı).

507. Alasa terekte alasa uya,
Uya sayın bir jumırtқа.

(Tarı).

508. Tuyağın jerge tıqqan,
Basınan mayı şıqqan.

(Kendir).

PALIZ EGİNLERİNE BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAKLA

509. Atası balası jükleydi,
Balasın atasın jükleydi,
Soysañ qanı joq,
Şöjesiniñ sanı joq.

(Qawın).

510. Balasınıñ işinde,
Anası jatır.

(Qawın).

511. Aytayın men jumbaq seresinen,
Bes qala menen Türkistannıñ arasınan,
Qüdiretin tabiyattıñ körmeysen be,
Ökesi tuwar eken balasınan.

(Qawın tuqım).

512. Körsen köziñdi tındıradı,
Jeseñ miyriñdi qandıradı.

(Qawın).

506. Bu neden dertli?
Başı neden dönüyor?
Etrafı bozardı,
Gözü neden kızardı?

(Darı).

507. Alçak terekte alçak yuva,
Her evde bir yumurta.

(Darı).

508. Toynağı yere sokan,
Başında yağ çıkan.

(Kendir).

BİTKİ EKİNLERİYLE İLGİLİ ÇIKAN BİLMECELER

509. Atası çocuğı yükledi,
Balası atasını yükledi
Kessen kanı yok,
Civcivinin baldırı yok.

(Kavun).

510. Yavrusunun içinde,
Anası yatar.

(Kavun).

511. Ben bilmece sorayım okkalıca,
Beş kale ile Türkistan'ın arasından,
Kudretini abiatını görmedin mi?,
Babası doğarmış yavrusundan.

(Kavun tohumu).

512. Görse gözüyle durdurur,
Yesen şefkatle arzunu doyurur.

(Kavun).

513. Dussız pisen as kördim,
Domalangın tas kördim.

(Kawın).

514. Bir üydin işinde üş körpeşe jıyılı tur,
Esigi de joq, tesigi de joq,
Konaq kelse aşlar.

(Kawın).

515. Kök ılağım güwende jatıp semiredi.

(Kawın).

516. Əkesi jasına jetpey-aq,
Balası bazarğa baradı.

(Kawın).

517. Savışkan ala boladı,
Şiyrin-şeker jemiske,
İşi tolğan boladı.

(Kawın).

518. Bir köylegim bar şım keste,
Onı körgeñ həweste,
Jası jigirma beste.

(Kawın).

519. Jerden şıgar saylanıp,
Alpıs bes kün tolganda,
Aldına keler tawlanıp.

(Kıyar).

520. Şıgarında eki kulaq,
Üş aydan soñ bir kuşaq.

(Ğarbız).

513. Tuzsuz pişen aş gördüm,
Yuvarlanan taş gördüm,

(Kavun).

514. Bir evin içinde üç yorgan yığılı durur,
Eşiği de yok, deliği de yok,
Misafir gelince açılır.

(Kavun).

515. Kök oğlağım güwende durup semirir.

(Kavun).

516. Babasının yaşına varan ak,
Yavrusu pazara vardı.

(Kavun).

517. Saksağan ala olur.
Şirin-şeker meyveli,
İçi dolunca olgunlaşınca olur.

(Kavun).

518. Bir gömleğim var siyah işlemeli,
Onu gören hevesli,
Yaşı yirmi beşte.

(Kavun).

519. Yerden çıkar hazırlanıp,
Altmış beş gün dolunca,
Önüne gelir eğrilip.

(Hıyar).

520. Çıktığından sonra iki kulak,
Üç aydan sonra bir kucak,

(Karpuz).

521. Kök ögizim kökinde jatıp semiredi.
(Ġarbız).

522. Kişkene ġana tandırşa,
İşi tolı şörekşe.
(Ġarbız).

523. Özi semiz moynı joq,
Terisi qalıñ tügi joq.
(Ġarbız).

524. Esigi joq, əynegi joq,
İşi tołğan bala.
(Ġarbız).

525. Özi semiz, tüksiz ögiz,
Dəmin tatıp jep köriñiz.
(Ġarbız).

526. Bala-balam, baldaydı,
Balıq suwı qaynaydı,
Ömirinşe jalında da,
Ölemen dep zarlaydı.
(Ġarbız).

527. Uzun-uzın əwliye,
Onnan da uzun əwliye,
Toranğıldıñ tübinde,
Tonqayıp jatqan əwliye.
(Asqabaq).

528. Pəleginen tuwdırğan,
Alqımınan buwdırğan.
(Suwqabaq).

521. Boz öküzüm kökünde yatıp semirir.
(Karpuz).

522. Küçücük bir tandırcık,
İçi dolu çörekçik.
(Karpuz).

523. Kendisi yağlı, boynu yok,
Derisi kalın tüyü yok,
(Karpuz).

524. Eşiği yok, penceresi yok,
İçi çocuk dolu.
(Karpuz).

525. Özü semiz, tüysüz öküz,
Tadına bakında görün.
(Karpuz)

526. Bala-balam, baldaydı,
Balık suyu kaynadı,
Ömrünce yalvarsa da,
Öleceğim diye ağlardı.
(Karpuz).

527. Uzun uzun evliya,
Ondan da uzun evliya,
Toranğıldıñ dibinde,
Kabarıp yatan evliya.
(Bal kabağı).

528. Teveğinden doğduran,
Boğazından boğduran.
(Su kabağı).

529. Aspaŋa arap awzın aan,
Tömenge arap suwın aan.
(Suwabak).

530. Kikene ana boyı bar,
abat-abat tonı bar.
(Piyaz).

531. Jer astında postınlı eem.
(Piyaz).

532. Özi jer astında turadı,
Saalı sırta ııp turadı.
(Piyaz).

533. Pəp-pəkize boyı bar,
Pəre-pəre tonı bar,
(Piyaz).

534. Jazda inge tıılıp,
Jatıran ızıl tülkini,
uyrıınan suwırıp,
Əkeldi aam bir üni.
(Geir).

535. Jer astında atara azı.
(Geir).

536. ıp-ızıl ız jer astında,
abawları jer üstinde.
(Geir).

537. Kikene ana boyı bar,
ırmızıdan tonı bar.
(Burı).

529. Göe bakıp azını aan,
Aaı bakıp suyunu saan,
(Su kabaı).

530. Küücük boyu var,
Kat kat elbisesi var.
(Soan).

531. Yer altında iskarpinli annem,
(Soan).

532. Kendisi yer altında durur,
Sakalı dıarı ıkıp durur.
(Soan).

533. ok güzel boyu var,
Para para elbisesi var,
(Soan).

534. Yazın ine tıkıp,
Yatırmı kızıl tilkiyi,
Kuyruundan koparıp,
Babam getirdi bir ün.
(Havu).

535. Yer altında dizi dizi kazık.
(Havu).

536. Kıpızıl ız yer altında,
Sa baları yer üstünde.
(Havu).

537. Küücük boyu var,
Kırmızıdan elbisesi var.
(Biber).

538.Sopayğan ğana boyı bar,

Qızıl maqpal tonı bar.

(Burıŝ).

539.Biz-biz edik,

Biz bir talay qız edik,

Bizlerdi bizip ketti,

Bir jinke dizip ketti.

(Burıŝ).

540.Ol ne nərse qaŋa megzer, qaŋı joq,

Tula boyun qaŋ alıp tur, jaŋı joq,

Həm onıŋ juptı joldası joq,

Köterip jürgeŋ balasıŋıŋ saŋı joq.

(Burıŝ)

541.Bir arqanda otız qoy,

Güwende jatır.

(Burıŝ).

542.Altın qorada as kördim.

(Ayğabağar).

543.Künniŋ nurıŋ süyemen,

Künge basındı iyemen.

(Ayğabağar).

544.Bir ılağım alabas,

Jən-jagına qaramas.

(Ayğabağar).

545.Ul tuwıp qız bolar.

(Gül).

538.Uzun boyu var,

Kızıl kadife elbisesi var.

(Biber).

539. Biz biz, biz idik,

Biz birçok kız idik,

Bizleri bizleyip gitti,

Bir ipe dizip gitti.

(Biber).

540.O ne nesne kana benzer, kanı yok,

Bütün vücudunu kan almış, canı yok.

Hem onun eşi yoldaşı yok,

Taşıdığı çocuğun sayısı yok.

(Biber).

541.Bir urganda otuz koyun,

Güwende yatar.

(Biber).

542.Altın ağılda aş gördüm.

(Ay çiçeği).

543.Güneşin ışığını severim,

Güneşe başımı eğirim.

(Ay çiçeği).

544.Bir oğlağım alabaş,

Sağa sola bakamaz.

(Ay çiçeği).

545.Erkek doğup kız olur.

(Gül)

MİYWEŞİLİKKE BAYLANISLI JUMBAQLAR

546. Duzsız pisken,
 Qaynamay tükken.
(Miywe).
547. Qısta mazar,
 Jazda bazar.
(Jüzim).
548. Bir anadan jüz bala,
 Öz isine mardana,
 Jüzi birdey boz bala.
(Jüzim).
549. Atası üş jasında,
 Balası bazargä baradı,
(Jüzim).
550. Həm kızıl, həm tatlı,
 Tatqan jandı tañırqattı.
(Alma).
551. Kişkene gäna zerenşe,
 İşi tolı mıyıkşa.
(Ənar).
552. Jipek yañlı japırağı,
 Sallanadı putağı,
 Özi şıñırlı tükli,
 Mazası paldan tatlı.
(Şabdal).
553. Azar-azargä ketti,
 Əkesi üş jasında,
 Balası bazargä ketti.
(Erik).

MEYVELER ile İLGİLİ BİLMECELER

546. Tuzsuz pişer,
 Kaynamadan düşer.
(Meyve).
547. Kışın mezar,
 Yazın pazar.
(Üzüm).
548. Bir anadan yüz bala,
 Kendi içinde güçlü,
 Yüzü aynı boz bala.
(Üzüm).
549. Babası üç yaşına varınca,
 Yavrusu pazara vardı.
(Üzüm).
550. Hem kızıl, hem tatlı,
 Tadına bakanı mest etti kendinden geçirtti.
(Elma).
551. Küçücük bir tohum,
 İçi dolu çivi.
(Nar).
552. İpek gibi yaprağı,
 Sallanıyor budağı,
 Kendisi zincirli tüylü,
 Tadı baldan tatlı.
(Şeftali).
553. Sıkılıp sıkılıp gitti,
 Babası üç yaşında,
 Çocuğu pazara gitti.
(Erik).

554.Jerden, suwdan nər alıp,

Tez waqıtta er jeter.

Atası üç jasında,

Balası bazargə keter.

(Erik).

555.Ülken qara üy,

Ülken qara üydiñ işinde,

Kişkene qara üy,

Kişkene qara üydiñ işinde,

Məhərrem biy.

(Erik, şaŋğalak, möjene).

556.Aynalası şarday,

Tüsi qanday,

Dəmi palday.

(Şiye).

557.Əkesi əreñ güreñ,

Anası jayma şuwaq,

Balası batır,

Bardan qızıl qızıl durdana.

(Şiye).

558.İyrek-iyrek əkesi bar,

Jelbiregen şeşesi bar,

Tatlıbiyke degen qızıl bar.

(Şiye).

559.Əkesi ərre-ərre,

Balası qızıl gürre.

(Şiye).

554.Yerden, sudan vitamin alır,

Tez vakitte er yetişir,

Babası üç yaşında,

Yavrusu pazara gider.

(Erik).

555.Büyük kara ev,

Büyük kara evin içinde,

Küçücük kara ev,

Küçücük kara evin içinde,

Danışman kişi.

(Erik,Badem, bademin içi).

556.Çevresi daire gibi,

Rengi kan gibi

Tadı bal gibi.

(Vişne).

557.Babası er güreñ,

Anası güneş görmemiş,

Çocuğu kahraman batur,

Güçlü kızıl kızıl dürdane.

(Vişne).

558.Eğri büğrü babası var,

Rüzgârda sallanan annesi var,

Tatlı kız denin kızıl var.

(Vişne).

559.Babası eğri büğrü,

Yavrusu kızıl sapa,

(Vişne).

560.Sırtı kızıl, işi ak,
Arasında bir tayak.

(Jiyde)

561.Bir şəhərdən un aldım,
Kızıl kapka kapladım,
İylesem unum nan bolmadı,
Jurt maqtawsız maqtawlı,
Bir jumbağım bar edi,
Sağan aytalman jürge saqlawlı.

(Jiyde).

**ULIWMA ÖSİMLİKLERGE
BAYLANISLI DÖREGEN
JUMBAQLAR:**

562.Kış bolsa kökirek kerip jalğız turğan,
Jaz bolsa qus bazarı sonda bolğan,
Kıştın küni jalaşa jazda lipas,
Jayılıp əlwan türli sənge tolğan.

(Terek).

563.Topırağça tutasқан,
Üy aldına jarasқан.

(Terek).

564.Jazda kiyinedi,
Kışta şeşinedi.

(Terek).

565.Asan ağa tikke türdi,
Balaları qol şappatladı.

(Terek).

566.Üy qasında dıraşa,
Dıraşa sayın bir aqşa.

(Terek, japıraqlar).

560.Dış kızı, içi ak,
Arasında bir dayak.

(İğde).

561.Bir şehirden un aldım,
Kızıl kapla kapladım,
Yoğurduğum unum ekmek olmadı,
Ülke övgüye layık,
Bir bilmecem var idi,
Sana yürürken sorup bekler.

(İğde).

**BİTKİLER İLE İLGİLİ GENEL
BİLMECELER:**

562. Kışın göğüs gerip yalnız durur,
Yazın olsa kuş pazarı orada kurulur,
Kışın göğüs geripki, ya elbiseli,
Yayılp çeşitli güzelliklerle dolar.

(Ağaç)

563.Toprakta tutunur,
Evin önüne yaraşır.

(Ağaç).

564.Yazın giyinir,
Kışın soyunur.

(Ağaç).

565. Hasan ağa dik durdu,
Çocukları alkışladı,

(Ağaç).

566.Ev karşısında dıraşa,
Her dıraşada, bir akçe.

(Ağaç, yapraklar).

567. Jap boyında pər tösek.

(Maysa şöp).

568. Uzun terek, işi gewek.

(Kamıs).

569. Öz elimde er edim,
Tülki tumaq beg edim,
Qışaqqı kışıldım tüstüm.
Otuz eki duzaqqı tüstüm.

(Kamıs).

570. Töreyaydın dört kızı,
Kölge barıp kışıldı.

(Kamıs).

571. Buwın-buwın buwazaq,
Buwınnan da köl uzak,
Oba kiyik terisi,
Altın koşkar müyizi.

(Kamıs).

572. Tawda ıñıldar,
Suwda zıñıldar.

(Kamıs).

573. Elimde jek edim,
Sarı saqalı bek edim,
Qışıldım kışpaqqı tüstüm,
Otuz eki duzaqqı tüstüm.

(Kamıstın baslawı şiy bolıwı).

574. Jasımızda jay edik,
Jiyren saqallı bay edik,
Qışıldık, kışpaqqı tüstük.

(Kamıs).

567. Arık boyunca kuş tüyü döşek.

(Maysa şöp).

568. Uzun ağaç, içi boş.

(Kamış).

569. Kendi halkımda er idim,
Tilki kalpaklı bey idim,
Kucağa kışılıp düştüm,
Otuz iki tuzağa düştüm.

(Kamış).

570. Töre bayın dört kızı,
Göle varıp kışıldı.

(Kamış).

571. Boğum boğum bölük,
Boğumdan da göl uzak,
Oba geyik derisi,
Altından koçun boynuzu.

(Kamış).

572. Dağda inler,
Suda vızıldar.

(Kamış).

573. Yurdumda tek idim,
Sarı sakallı bey idim,
Sıkıldım sıkıntıya düştüm,
Otuz iki tuzağa düştüm.

(Kamışla başlangıcı sazlık olur).

574. Yaşımızda yavaş idik,
Sarı sakallı bey idik,
Sıkıldık, sıkıntıya düştük.

(Kamış).

575.Üy artında nar terek,
Gürespege adam gerek.
(Güdili pişen).

576.Dara-dara dara bolğan,
Bası ayrılıp qara bolğan,
Qarıs jerine şaş şığıp,
Ol da özine pana bolğan.
(Gewrek).

577.İşi kıızıl, sırtı jasıl lalazar,
Şaçasında bülbül quslar sayrasar.
(Qaramıq).

578.Tamırı bar, şaçası joq,
Qalpağı bar, güli jaq,
Miywesi bar, dani joq,
Duzlap quyırıp jeydi,
Atın bunıq ne deydi.
(Zamarıq).

579.Tübi bir, şaçası mıñ,
Şaşırsañ tawdan asar.
(Sağıraw qulaq).

580.Tawlı jerde ösedı,
Jılda güllep pısedı,
Jaqınlap ketken adamlar,
Körmese de iyisinen sezedı.
(Juwsan).

581. Alıstan qarasañ tawday,
Qasına kelseñ jawday.
(Şengel).

582. Köşerimdi jel bilsin,
Qonarımđı say bilsin.
(Qañbaq).

575.Evin arkasında iri terek,
Güreşmeye adam gerek.
(Tınaz tohumu).

576.Yalnız yalnız, yalnız olan,
Başı ayrılıp kara olan,
Qarıs jerine yerine saç çıkan,
Ol da kendine sığınak olan.
(Gewrek)

577.İçi kıızıl, sırtı yeşil laleazar,
Dalında bülbül kuşlar öter.
(Karamık)

578. Kökü var, dalı yok,
Kalpağı var, çiçeğı yok,
Meyvesi var, tanesi yok,
Tuzlayıp kurutup yer.
Bunun adı nedir?
(Mantar).

579.Kökü bir, dalı bin,
Çağırırsan dağı aşar.
(Mantar).

580.Dağlık yerde büyür,
Yılda gül açar,
Yanına yaklaşan adamlar,
Görmese de kokusundan sezer,
(Pelin).

581.Uzaktan bakınca dağ gibi,
Yanına gelince düşman gibi .
(Deve dikenı).

582.Göçtüğümü yel bilsin,
Kondüğümü yer bilsin.
(Deve dikenı).

3.5. Elle Tutan Maddelerle İlgili Bilmeceler

V. USLAP-TUTKAN ZATLARĞA BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAQLAR

Üy-Ruzıgerşilikke Baylanışlı:

583. Qara sıyırım qarap tur,
Qızıl sıyırım jalap tur.
(Qazan, ot).

584. Qara biyem qalt etti,
Qabırğası jalt etti.
(Qazan, ot).

585. Qaraşa biy atlansa,
Bala-şağa quvalar.
(Qazan).

586. Özi birew, qulağı törtew.
(Qazan).

587. Qara ögizdi qızıl ögiz jalaydı.
(Qazan, ot).

588. Qarabay aqam attan tüsti,
Balaları juwırıp keldi.
(Qazan-Tabaq).

589. Həkke üyde otır,
Quyrığı ziyat tur.
(Qazan şömiş).

590. Men bir jumbaq aytayın tabasañ ba,
Tappasañ tamaşağa kalasañ ba?
Dəryanıñ ortasında bir qus otır.
Quyrığı dəryanıñ jağasında.
(Kersen, Şömiş).

V. ELLE TUTAN MADDELERLE İLGİLİ BİLMECELER

Ev- Ev Eşyaları

583. Kara sığırım bakıp durur,
Kızıl sığırım yalayıp durur.
(Kazan, ateş).

584. Kara kırsraqım qalt etti,
Kaburgası çat etti.
(Kazan, ateş).

585. Karaca bey atlansa,
Çoluk çocuk kovalar.
(Kazan).

586. Kendi bir, kulağı dört.
(Kazan).

587. Kara öküzü kızıl öküz yalar.
(Kazan, ateş).

588. Karabay aqam attan düştü,
Çocukları koşarak geldi.
(Kazan-tabak).

589. Alakarga evde oturur,
Kuyruğu çoktur.
(Kazan-kepçe).

590. Ben bir bilmece sorayım bulabilir misin?
Bulamazsan temaşaya kalır mısın?
Nehirin ortasında bir kuş oturur,
Kuyruğu deryanın yakasında.
(Kersen, kepçe).

591. araŋgı üyde kersen jadır.

(azan).

592. Jılının jol bermeydi ara kgi,
yinde arakalpaqtıŋ ş ızı bar,
Murına tkerilgen reberi.

(Temir oşaq).

593. Keregeniŋ basında,
Ġalı orjın.

(Tutış).

594. Eki bası judırıqtay,
Ortası ıltırıqtay.

(Tutış).

595. Jumbaımnıŋ jzi ara,
Tappaannıŋ beti ara.

(Ksew).

596. Araŋa mindim an boldım,
apıĠa keldim ul boldım,
Ota jandım kl boldım.

(Otın).

597. ara oyım suwĠa ketti,
uyrıĠı şubalaŋ etti.

(Şeŋgil, Kabaq).

598. Kişkene Ġana meşel,
Sŋgip barıp suw işer.

(asık).

599. Hkke uyada,
uyrıĠı ıyada.

(Samar, asık).

591. Karanlık evde kersen yatar.

(azan).

592. Yılının kara kgi yol vermez,
Evinde KarakalpaĠın üç ızı var,
Burnuna hızmayı geirdi.

(Demir ocak).

593. Keregeniŋ başında,
Halı heybe.

(Maşa).

594. İki başı yumruk gibi,
Ortası ıltırıqtay.

(Maşa).

595. Bilmecemin yüzü kara,
Bulamayanın yüzü kara.

(KseĠi).

596. Arkana bindim kan oldum,
Kapıya geldim kle oldum,
Ateşte yandım kl oldum.

(Odun).

597. Kara koyunum suya gitti,
KuyruĠu sürünür,

(Su kabaĠından yapılan kap, kabak).

598. Küçücük meşel,
Suya dalıp su ier.

(asık).

599. Ala karga yuvada,
KuyruĠu yamaçta.

(AĠa kap, asık).

600. arnı  lken ara boylı ara kempir,
 oyıppan joyılsa eger,
 Bes kisini oan kepil.
 S t penen nan jemeydi,
 Suw i edi,  zi somday kesir.

(uman).

601. Ot basında ara kempir,
 T rkini orıs,  zi jesir,
 S t i peydi, su i edi,
  zi sonıday kesir.

(uman).

602. Adam jo,  y bar.

(uman).

603. Ot basında ompayan,
 K kirigi tompayan.

(uman).

604. Ot basında t wke ik.

(uman).

605. Ot basında otıran arnı juwan ara kempir,
 May bersem de jemeydi, et bersem de jemeydi,
 Suwdan b ten  regi jo sonday kesir,
 Bir jaa bası awıp ketpesin dep.
 Sırtınan bes kisini oydım kepil.

(uman).

606. arnı  lken, ara boylı ara kempir,
 Kempirdi  zi jesir t rkini orıs,
 Kempirdi jesirliginen bardı  wpim,
 Sırtınan bes kisini oydım kepil,

(uman).

600. Karnı b y k karga boylu kara kocakarı,
 Koydum kaybolursa eer,
 Be  ki iyi ona kefil,
 S t ile ekmek yemez,
 Su i er, kendisi o kadar inatı.

(G  m).

601. Ate  basında kara kocakarı,
 Asıl yurdu Rusya kendi dul,
 S t i mezdi, su i erdi,
 Kendisi o kadar inatı.

(G  m).

602. Adam yok, ev var.

(G  m).

603. Ate  basında dik durur,
 G s  kabarır.

( brik)

604. Ate  basında bir taycık.

(G  m)

605. Ate  basında oturan karnı  i  kara kocakarı,
 Ya versem de yemez, et versem de yemez,
 Sudan ba ka g rd   yok, onun gibi inatı,
 Bir tarafa ba ını alıp gitmesin diye,
 Dı ına be  ki iyi kefil koydum.

( brik)

606.  i  karınlı, karga boylu kara kocakarı,
 Dul kocakarının ana yurdu Rusya,
 Kocakarının dul kadınlar kavmi vardı,
 Arkaya be  ki iyi kefil koydum.

( brik)

607. Astı jes, üsti gümbez,
Bir adamğa pütün zattı,
Onı soqқан muqıyatlap,
Hiywadağı azamattı.

(Қuman).

608. Altın tabaқ, gümis tabaқ,
Қара ingen, ақ bota,
Azan menen keledi,
Anası birge oynaп,

(Şaynek-Kese).

609. Kişkene ғана ақ tana,
Müyizim bar dep maқтана.

(Şaynek).

610. Kişkene ulı bar,
Kirgen-şıққан süyedi.

(Kese).

611. Anaları tekşeden түsse,
Balaları juwırıp keledi.

(Şaynek-Kese).

612. Taқ-taқ etedi,
Teñindey jerdi aladı.

(Kese).

613. Astı jes, üsti gümbes,
Bir adamğa pütün,
Eki adamğa az,
Onı soqқан Hiywalı saz.

(Dümşe).

607. Altı bakır, üstü kümbet,
Bir adama bütün eşya,
Onu saғlam yapan.
Hive'deki ulu kişi,

(İbrik).

608. Altın tabaқ, gümüş tabaқ,
Kara ingen, ak bota,
Ezanla gelir,
Anası ile birlikte oynar,

(Çaydanlık, kâse),

609. Küçücük ak dana,
Boynuzum var der övünür.

(Çaydanlık).

610. Küçücük bir oғlu var,
Giren çıkan sever.

(Kâse).

611. Anaları raftan düşse,
Çocukları koşup gelir.

(Çaydanlık- kâse).

612. Tak tak eder,
Aynı yerden alır.

(Kâse).

613. Altı bakır, üstü kümbet,
Bir adama yeter,
İki adama az,
Onu yapan Hive'li sazı.

(Sürahi).

614. Birewge pütün,
Ekewge jartı.

(Dümşe).

615. Özek emes, say emes,
Suw ağadı jılğadan,
Öz-özinen turadı,
Zorıqqan attay Һarığan.

(Samovar).

616. İşine Һarasan kömirde Һara,
Sırtına Һarasan atınnan sarı.

(Samovar).

617. Kördim bir kəramat rasında,
Һalpağı bar basında,
Ullı-kişi jıyılса,
Otırar eken jazılıp,
Aynasılıp Һasında.

(Samovar).

618. Ot şığıp töbesinen neğıp otır,
Awzınan jıynağanı ağıp otır,
Һolında aşırҺağan birew menen,
Tamızbay bir kelinşek kağıp otır.

(Samovar).

619. Köriner anadaydan sarı bolıp,
Һaynaydı ot penen suw jarı bolıp,
Erte səske bolğanda suw işedi,
Kərwannıñ jez buwdağı narı bolıp.

(Samovar).

614. Birisine bütün yeter,
İki kişiyе yarım.

(Sürahi).

615. Dere değıl, vadi değıl,
Su akar cılğadan,
Kendi kendine durur,
Zor sunan, at gibi yorulan.

(Semaver).

616. İçine baksan kömürde kara,
Dışına baksan altından sarı.

(Semaver).

617. Gördüm bir keramet hakikatte,
Kalpağı var başında,
Başına büyük küçük yığılsa,
Otururmuş yayılıp,
Çevresinde karşıısında.

(Semaver).

618. Tepesinden ateş çıkıp oturur,
Ağızından akar topladığı.
Elinde açılırmış biri,
Damlatmadan bir yeni gelincik ittirir.

(Semaver).

619. Görünür uzaktan sarı olur,
Kaynar ateşle su yarı olup,
Sabahleyin kuşluk vaktinde su içеr,
Kervanın bakır renkli tozu narı olup.

(Semaver).

620. Özi sarı, özi gürildep tur,
Moynın burıp turğan sütli sıyr.
(Samovar).

621. Sarısı altınnan säre,
İşi kömirden qara.
Awzına kirip-şığadı,
Jarıq bas bala.
(Samovar, ətəşkür).

622. Tüyenin tabanınday tabanı bar,
Şoşkanıñ qurqıldaydı qabanınday,
Basındağı aydarın tartıp qalsan,
Murnınan qara qanı ağıp turar.
(Samovar).

623. Bir zat bar sıpayını bağıp turğan,
Bası bar, ayağı joq, nağıp turğan,
Boyına işken ası taramaydı,
Awzınan qara qanı ağıp turğan.
(Samovar)

624. Sarı ağaştan sorayıp,
İşine jaqqan qalayım,
Ot penen suw bir jerde,
Tabılıp tur hərdayım.
(Samovar).

625. Bir zat kördim atı duw,
İşi otta, sırtı suw.
(Samovar).

626. Alasa terekten qar juwar.
(Elgezer).

620. Kendisi sarı, kendisi gürüldür durur,
Boynunu çevirip duran sütli sığır.
(Semaver).

621. Sarısı altından iyi,
İçi kömirden kara.
Ağzına girip çıkar,
Garip baş çocuk.
(Semaver, faraş).

622. Devenin tabanı gibi tabanı var,
Yaban domuzunun yavrusu gibi homurdar,
Başındaki kahkülü çeksen,
Burnunun kara kanı akıp durur.
(Semaver).

623. Bir şey var kibarca bakıp duran,
Başı var, ayağı yok, ne yapıp durur,
İçtiği aşı yaramadı,
Ağzının kara kanı akıp durur.
(Semaver).

624. Sarı ağaçtan dileyeyim,
İçinde yakan kalayım,
Ateş ile su bir yerde,
Bulunur herdaim.
(Semaver).

625. Bir şey gördüm atı gürültü,
İçi ateş, dışı su.
(Semaver).

626. Kısa boylu ağaçtan kar yağar.
(Elek).

627. Kelin şekesinen қақты,
Ішінdegisi ақты.

(Elgezer).

628. Тақ-тақ etedi,
Astınan kәрwan ötedi.

(Elgezer).

629. Kіşkene ғana awan,
Astı tolı boran.

(Elgezer).

630. Astı boran, üsti oшақ.

(Elgezer).

631. Bir saқsaқта eki қулақ.

(Қayşı).

632. Әmir bolıp hұқim etsen,
Wәzir bolıp bölip berer.

(Қayşı).

633. Şöpşeғim şöpшек,
Altın әtkönшек,
Jeti қızdın alması,
Elege şekem kelinшек.

(Қuwırшақ).

634. Bizin üyde bir kisi,
Awzında bar қırık tisi.

(Қorjin).

635. Қırık қулағı bar,
Eki awzı bar.

(Қorjin).

627. Gelin şakaғına vurdu kalktı,
İçindeki aktı.

(Elek).

628. Tak tak eder,
Altından kervan geчер.

(Elek).

629. Kүçücük aptal,
Altı dolu boran.

(Elek).

630. Altı boran, üstü ocak.

(Elek).

631. Bir saқsaқта iki kulak.

(Makas)

632. Emir alıp hұküm versen,
Vezir olup bölüverir.

(Makas).

633. Çerçöpüm çerчөп,
Altın salıncak,
Yedi kızın elması,
Elege kadar gelincik.

(Kukla).

634. Bizim evde bir kişi,
Aғzında var kırk dişi.

(Heybe).

635. Kırk kulaғı var,
İki aғzı var.

(Heybe).

636. Jılt-jılt etken bəzirgen,
Duyım jurttı ol gezgen.

(Teŋge).

637. Jılt-jılt etken kızargan,
El arasın kıdırğan.

(Tiyin).

638. Kişkene ğana mintas,
Tartıp ursañ sınbas.

(Tiyin).

639. Kişkene ğana bezer,
Duyım jurttı gezer.

(Teŋge).

640. Bir kısım kamış,
Həmmge tanıs.

(Pul).

641. Attan biyik, iytan alasa.

(Er).

642. Teptim, terekke şıktım,
Uştım, uşpaqqa şıktım.

(Erdiŋ zəŋgisi).

643. Teptim tawğa şıktım.

(Erdiŋ zəŋgisi).

644. Tap-tap, tap ettim,
Tam başına mindim.

(Er, Zəŋgi).

636. Jılt jılt eden bezirgân,
Bütün yurdu o gezen.

(Teŋge).

637. Jılt jılt edip utanarak,
Halkın arasında dolaşan.

(Tiyin).

638. Küçücük mintas,
Çekip vursan kırılmaz..

(Tiyin).

639. Bir avuş kamış,
Herkes tanır.

(Teŋge).

640. Bir avuç kamış,
Herkes tanır.

(Pul).

641. Attan yüksek, köpekten alçak.

(Eyer).

642. Zıpladım, ağaca çıktım,
Uçtum, uşpaqqa çıktım.

(Eyer, üzengi).

643. Teptim dağa çıktım.

(Eyer, üzengi).

644. Tap tap, tap ettim,
Tam başına bindim.

(Eyer, üzengi).

645.Uzun edi kestim,
Juwan edi jındım,
Qıday bunday kılar ma,
Qıyırıkqa qayım bolar ma.

(Er).

646.Kışkene gına boyı bar,
Hər nərse kılar oyı bar.

(İyne).

647.Jılt etti jılğağa tüsti.

(İyne).

648.Həmmege ton tigatedi,
Özi jalaqış.

(İyne).

649. Özi jıñışke,
Kekili uzun.

(İyne).

650.Kışkene gına minawar,
Ol minavar joq bolsa.
Duyım jurttı tul et..?

(İyne).

651. Jılt-jılt etedi,
Juwırıp ötedi.

(İyne).

652. Qıltanaqtay bir nərse iyretilgen.
Moynında uzun şılbur süyretilgen.
(İyne-sabaq).

645.Uzun idi kestim,
Kalın idi yonttum,
Allah böyle yapar mı,
Kuyruğa uygun olur mu?

(Eyer).

646.Küçücük bir boyu var,
Her şeyi yapma düşüncesi var. (İğne).

647.Jılt edip dereye düştü.

(İğne).

648.Herkese elbise diker,
Kendisi çıplak.

(İğne).

649.Kendisi ince,
Kakülü uzun.

(İğne).

650.Küçücük bir ışık,
O ışık yok olsa,
Bütün yurtta dul et..?

(İğne).

651.Parıl parıl parıldar,
Koşup geçer.

(İğne)

652.Filizlenen bir nesne kıvrıldı.
Boynuna uzun ip takıp geçirildi.
(İğne- iplik).

653. Kişkene ğana boyı bar,
 Ƙulaş-Ƙulaş şaşbawı bar.

(İyne).

654. Özi bir, bul dñyanın kişkenesi,
 Öziniñ əpiwayı tüskenesi,
 Tamam isti pitkerğış,
 Jəne bari izinde-süretkişi.

(İyne- Sabaq).

655. Miyttəy başlı, mın közli.

(Oymaq).

656. Kişkene ğana torğaydı,
 Özi adamdı aldaydı.

(Oymaq).

657. Ƙara tawıƘ ƘaƘırdaydı,
 Ƙanatları şaƣırlaydı.

(Ƙayşı).

658. Altı ayağı bar,
 Taldan tayağı bar,
 Arƣasında ƣuyrığı bar,
 Turmıstıñ körsetken buyrığı bar.

(Tərezi).

659. Digirman-digirman tas kördim,
 Şaƣmaƣtan tas kördim.

(Şıra).

660. Ƙumğan-ƣumğan, awzın jumğan,
 Jalğız közi ƣurtlağan.

(Şıra).

653. Küçücük boyu var,
 Kulaç kulaç saç bağı var.

(İğne).

654. Kendisi bir, bu dñyanın küçüğü,
 Kendisinin basit ipi,
 Tamam içti bitirdi,
 Yine var izinde sürükler.

(İğne-iplik).

655. Miyttəy başlı, bin gözlü.

(Yüksük).

656. Küçücük bir turgaydı,
 Özü adamı aldatmaktı.

(Yüksük).

657. Kara tavuk gaklar,
 Kanatları şakırdar.

(Makas).

658. Altı ayağı var,
 Daldan dayanağı var,
 Arkasında kuyruğu var,
 Hayatın bidirdiğı buyruğu var.

(Terazi).

659. Değirmen değirmen taş gördüm,
 Çakmaktan taş gördüm.

(Çıra).

660. Kuman kuman, ağzını yuman,
 Tek gözü kurtlanan.

(Çıra).

661.Kündiz öli, tünde tiri.

(Şıra).

662.Uzun kıyırık sawışkan,
Bir köldin suwın tawışkan.

(Kuyı, şelek).

663.Özi dennen tuwılğan,
Beli kısıp buwılğan,
Üy işinde sıprık,
Aldına tüsip juwırğan.

(Sipse).

664. Belin buwar kıltıyıp,
Üyde turar tıltıyıp.

(Sipse).

665.Jalpak betli batur,
Belin buwıp jatr.

(Sipse).

666.Onda barıp onday boldım,
Munda kelip mınday boldım,
Belin buwğan kılday boldım.

(Sipse).

667.Ƙaraŋgı üyde beli baylı Ƙul jatr.

(Sipse).

668. Ƙabırğası barda, Ƙanı joƘ,
Awzı bar da janı joƘ.

(Sebet).

669.İşi tok, kölenkesi joƘ.

(Ura).

661.Gündüz ölü, gece diri.

(Çıra).

662.Uzun kuyruk saksagan,
Bir gölün suyunu bitiren.

(Kuyu, kova).

663.Özü tohumdan doğmuş,
Beli kısıp bağlamış,
Evin içinde süprüntü,
Altına düşüp koşmuş.

(Süpürge).

664.Belini boğar kımıldayıp,
Evde durur sinirlenip.

(Süpürge).

665.Yayvan yüzlü batır,
Belini bağlayıp yatar.

(Süpürge).

666.Oraya varıp onun gibi oldum,
Buraya varıp öyle oldum,
Belin bağlayan köle gibi oldum.

(Süpürge).

667.Karanlık evde beli bağlı kul yatar.

(Süpürge).

668.Kaburgası var da, kanı yok,
Ağzı var da canı yok.

(Sepet).

669.İçi tok, gölgesi yok.

(Ambar).

670. Awzı aspanda,
İşi paspanda.

(Ura).

671. Karañğı üyde kıaban gürkıreydı.

(Digirman).

672. Arkasında awzı bar,
Tumsıgında közi bar.

(Digirman).

673. Güysep turğan tas kördim,
Suwsız pıskın as kördim.

(Digirman, Kıawın)

674. Sırğawılday boyı bar,
Tostağan sıyar kıoyını bar,
Töbesinde awdarı,
Alkıımına baylanar.

(Digirman-Tartkış).

675. Güñgırlektıñ astında,
Közi kıızıl ıyt jatır.

(Digirman).

676. Üyge barsañ ırıldıaydı,
Kıaptalınan şaşı zırıldıaydı.

(Digirman).

677. Kııda kıayrayman kördim,
Suwda sulayman kördim,
Kıaynap pıskın tas kıördim,
Duzsız pıskın as kördim.

(Kaskır, Digirman, Balık, Süt).

670. Ağzı gökte,
İçi pespaye.

(Ambar).

671. Karanlık evde domuz gürler.

(Değirmen).

672. Arkasında ağzı var,
Tepesinde gözü var.

(Değirmen).

673. Geviş getiren taş gördüm,
Susuz pışın aş gördüm.

(Değirmen,kavun).

674. Sırık gibi boyu var,
Tostağana sığmacak kıoyunu var,
Tepesinde kakhkölü,
Omzuna dökölür.

(Değirmen,sopa).

675. Güñgırleğın altında,
Kızıl gözlü ıt yatar.

(Değirmen).

676. Eve varsan hırıldar,
Yanında tozu uçuşur.

(Değirmen).

677. Kııda kıayrayman gördüm,
Suda Süleyman gördüm,
Kıaynayıp pışın taş gördüm,
Tuzsuz pışın aş gördüm.

(Kurt,değirmen,balık,süt).

678. Qaranğı üyde jolbarıs,
Adam tiyse gürkirer.

(Digirman).

679. Güngirektiñ astında,
Közi kıızıl iyt jatır,
Jaқınlasañ ırıldıydı.

(Digirman)

680. Arқasında awzı bar,
Ortasında мәni bar,
Jetik şayır bolsañ,
Usı gәpten habar ber.

(Digirman).

681. Әkesi awzın aştı,
Balası tewip қаştı.

(Keli-kelsap).

682. Jumbağımnıñ jubı joқ,
Jupbiyke toқal üyde joқ.

(Keli-kelsap).

683. Awzı bar da tisi joқ,
Onı urmağan kisi joқ.

(Kel-kelsap).

684. Awzı tolı әlamat,
İşi kıızıl bәlamat,
Tünde bardım urlıққа,
Alıp қayttım күn şıға.

(Tandır).

685. Üsti pütün, işi tütün.

(Tandır).

678. Karanlık evde arslan,
Adam dokunsa kükrer.

(Değirmen).

679. Güngirektiñ altında,
Kızıl gözlü it yatar,
Yaklaşsan hırlar.

(Değirmen).

680. Arkasında ağzı var,
Ortasında anlamı var,
İyi bir şair olsan,
Bu sözden haber ver.

(Değirmen)

681. Babası ağzını açtı,
Balası dövüp kaçtı.

(Sopa,tokmak).

682. Bilmecemin teki yok,
Kumalı evde huzur yok.

(Sopa,tokmak).

683. Ağzı var da dişi yok,
Onu dövmeyen kişi yok.

(Sopa,tokmak).

684. Ağız dolu alamet,
İçi kızıl bela dertt,
Gece vardım çalmaya,
Alıp geldim sabaha.

(Tandır).

685. Üstü bütün içi duman.

(Tandır).

686.Ap etip alıstı,
Eki erin qabıstı.

(Arşa).

687.Törde törtew otır töremen dep,
Esikte ekew otır qudaydıñ ne solğanın,
Köremen dep.
(Tördegi törtew-sandıqtıñ tört tuyaqı,
esiktegi ekew bosaqı- tabaldırıq).

688.Tört ayağı bar,
Töbeseledi jüredi.

(Sandıq).

689.Arqası küñge tiymegen,
Bawırı jerge tiymegen.

(Sandıq).

690.İşinde adam jatpaydı,
Suwğa salsa batpaydı,
İşine salğan zatlardı,
Aman-esen saqlaydı.

(Sandıq).

691.Aspannan asılğan,
Jerden qazılğan,
Taram-taram tamırdan,
Tahta bolıp jazılğan.

(Qozaq).

692.Qarañğı üyde qarnı jarıq qul jatır.

(Qozaq).

686.Güreşti döwüşti,
İki kişi kapıstı.

(Arşa).

687.Başköşede dördü oturur beyim diye,
Eşikte ikisi oturur Allaha ne sorduğunu ,
Görür diye.
(Başköşedeki dört sandıqın dört ayağı,
eşikteki iki ağaç, çadır eşiqi).

688.Dört ayağı var,
Dalaşarak gider.

(Sandık)

689.Sırtı güneşe değmez,
Göğsü yere değmez.

(Sandık)

690.İçinde adam yatmaz,
Suya atsan batmaz,
İçine atılan şeyleri,
Selametle saklar.

(Sandık)

691.Semaya asılan,
Yerden kazılan,
Taram taram damaktan,
Tahta olup yazılan.

(Qozaq).

692.Karanlık evde karnı yarık kul yaşar.

(Qozaq)

693.Astı şeten, üstü şeten,
Ortasınan juwırıp öten.

(**Qozak-Mäki**).

694. Qosaklap serpe berdim,
İzinen jorta berdim.

(**Örmek**).

695.Ekken-ekken, ekken jumbağ,
Eki etegin türgen jumbağ,
Qaqtıñ suwın işken jumbağ,
Qazalığa bargan jumbağ,
Adaydın qızı aytқан jumbağ,
Tabınnıñ qızı şeşken jumbağ.

(**Pahtanın toqılıp, böz bolıwı**).

696.Jıl jıpırda jün jıpır,
İsley berseñ jarasar,
Eki jağın qayırp,
Qağa berseñ jarasar.

(**Örmek**).

697.Arman otır ləylə- pa,
Berman otır ləylə-pa,
Kölenkesi gümisten,
Külip otır ləylə-pa.

(**Örmek**).

698.Qulağı joқ murnı joқ,
Bul қalay tas,
Oñ jağına alıp қамşısın,
Jolayşınıñ atınday jorğalap as.

(**Urşıq**).

699.Aқ küşigim juwıra-juwıra buwaz boldı.

(**Urşıq**).

693.Altı çit, üstü çit,
Ortasında öterek koşan,

(**Qozak -mekik**)

694.Kucaklayıp serpiverdim,
İzinden koşturuverdim.

(**Dokuma tezgâhı**)

695. Ekken-ekken, , ekken bilmece imiş,
İki eteği ayakta bilmece,
Qaқın suyunu içen bilmece,
Kazan'lığa varan bilmece,
Aday'ın kızı bilmeveyi söyledi,
Tabın'ın kızının çözdüğü bilmece.

(**Pamuğun dokunması-bez olması**)

696.Yıl dönünce yün de döner,
İşlesen yaraşır,
İki tarafı kayırıp,
Yırtıversen yakışır.

(**Dokuma tezgâhı**)

697.İleriye oturup layla-pa,
Beriye otur layla-pa,
Gölgesi gümüştен,
Gülüp otur layla-pa,

(**Dokuma tezgâhı**)

698.Kulağı yok, burnu yok,
Bu nasıl taş,
Sağ yanına alıp kamçısını,
Yolcunun atı gibi koşturur.

(**Eğirmen/kirman**)

699.Ak köpeğim koşa koşa hamile oldu.

(**Eğirmen/kirman**)

700. Men bir jumbağ aytayın tabasañ ba,
Ağ kalanı aynalıp şabasañ ba.

(İyik).

701. Şarşamaz kempir kördim jalğız ayak,
Awzına tislep alıptı jipten tayaq,
Jürgen sayın belbewin qabatlaydı,
Oğan bergen gözallıqtı ayamay-aq.

(Urşık).

702. Doğalay bas,
Qulağı joq, murnı joq,
Bul qalay bas,
Oñ jaüğına alıp qamşılap,
Jolayşınıñ atınday,
Jorğalay bas.

(Urşık).

703. Kişkene gana boyı bar,
Pırıldap aspañğa uşar,
Mamıqtan kiygen tonı bar,
Şalkayıp jürıp suw işer.

(Şıǵırşık).

704. Tışqan jügin artına şaştı.

(Şıǵırşık).

705. Ayağı bardı bir qariy,
Jüzi bardı bir qariy,
Qarnınan burşaq şaşar,
Bul periy,
Ot jese de suw işpeydi,
Reñleri sap-sarıy.

(Şıǵırşık).

700. Ben bir bilmece sorsam bilir misin?
Ak kaleyi gezip dolaşır mısın?

(Eğik)

701. Yorulmaz kocakarı gördüm tek ayak,
Ağzına alıp dişlemiştı ipten dayak,
Yürüdükçekemerini kat kat eder,
Ona vermiş epeyce ak.

(Eğirmen/kirman)

702. Ark baş,
Kulağı yok, burnu yok,
Bu nasıl baş,
Sağ yanın kamçılanañ,
Yolcunun atı gibi,
Rahvan giden baş.

(Eğirmen/kirman)

703. Ufacık boyu var,
Pır pır edip semaya uçar,
Pamuktan elbisesi var,
Çalkalayıp su içer.

(Çıkrık)

704. Fare yükünü sırtına attı.

(Çıkrık)

705. Ayağı vardır bir qariy,
Yüzü vardır bir qariy,
Karnından burçak saçar,
Bul periyi,
Ot yese de su içmez,
Rengi sapsarı.

(Çıkrık)

706. Qoşqar şaklı qoyan dawıslı,
Jegeni qaymağı,
Tuwğanı burşağı,
Məkərim degen qurşaŋqı.

(Şıǵırşıq)

707. Ak tüyem şögip atır,
Qumalağın tögip atır.

(Şıǵırşıq).

708. Zuw-zuw eter juwan qus,
Beli baylı jawan qus,

(Şarık).

709. Güw-güw eter,
Qarnı toysa jumalap keter.

(Şarık-iyik).

710. Zuw-zuw zuwan qus,
Beli baylı hawan qus,
Ötten senin jürisin,
Uzınnan-uzaq jelisin.

(Şarık).

711. Özi dennen tuwğan,
Moynın kısıp buwğan.

(Suw qabaq).

712. Uzun joldın soqpağı,
Bılğaridan toqpağı,
Ayday meken besewi,
Temirden eken kösewi.

(Gübi, şelek, atlaw, piskek).

706. Koç boynuzlu, tavşan sesli,
Yediği kaymak,
Doğurduğu burçak,
Məkərim denen qurşaŋqı .

(Çıkrık)

707. Ak devem çöküyor,
Pisliğini döküyor,

(Çıkrık)

708. Cik cik eder civan kuş,
Beli bağlı gelin kuş,

(Çark)

709. Güw güw eder,
Karnı doyarsa toplanır gider.

(Çark-eğik)

710. Pır pır giden kuş,
Beli bağlı uçan kuş,
Vah senin yürüyüşün,
Uzundan uzak jelisin .

(Çark)

711. Tohumdan doğan,
Boynunu kısıp büken,

(Su kabağı)

712. Uzun yolun sokağı,
Deriden tokmağı,
Ay gibi mi besewi,
Demirden imiş köseği.

(Yayık, şelek, atlaw, piskek)

713. Bir nərse bar tənkeygen,
 Awzın aşır anqayğan,
 Anqayğandı sabap tur,
 Bası ülken pañqayğan,
 Qaptalında bar eken,
 Onnan göre tar eken,
 Parrık bas penen gırırık bas,
 Onı sabap tur eken.

(Gübi, şelek, atlaw, piskek).

714. Öziniñ yarım qadaq salmağı bar,
 Boyında jüzden aslam qarmağı bar,
 Salğannan tiygen jerin julıp alar,
 Söytse de adamzattan görezi bar.

(Orak).

715. Qara sıyırım qalt etti,
 Qabırğası jalt etti.

(Orak-pişen).

716. Özi bükir,
 Barlıq köldi bir özi tawısadı,
 Kölden kelip,
 Biy talap dem aladı.

(Orak).

717. Aldın atlar, keyin şaynar.

(Şalğı).

718. Eki bekkem tisi bar,
 Dım paydalı isi bar,
 Usta isinde qollanar,
 Bekkem tutıp qolğa alar.

(Atawız).

713. Bir nesne var irice bakar,
 Ağızını açıp şaşırır,
 Şaşırıp durur,
 Başı büyük pañqayğan,
 Yanında var imiş,
 Ona göre dar imiş,
 Kalkık ile yıkık baş,
 Onu sabap durur imiş.

(Yayık,şelek,atlaw,piskek)

714. Özünün yarım qadaq ağırlığı var,
 Boyunda yüzünde qarmağ var,
 Salınca dokunduğı yeri yolup koparır,
 Öyle yapsa da insana faydası var.

(Orak)

715. Kara sıyırım titredi,
 Kaburgası fırladı.

(Orak-pişen)

716. Kendi kambur,
 Bütün gölü yalnız kendi bitirir,
 Gölden gelip,
 Çlışmadan dinlenir.

(Orak)

717. Önüne atlar, sonra yok eder.

(Tırpan)

718. İki sağlam dişi var,
 Çok faydalı işi var,
 Usta işinde kullanılır,
 Sıkı tutup ele alınır.

(Kerpeten)

719. Jansız şabadı,
Janlı uradı.

(Balta).

720. Eliw ayaklı, eki kulaqlı,
Saladı eliw ayak penen,
Kara tıñnan jalğız joldı.

(Jargı).

721. Katarma-katar, şinjırma katar,
Jaz aylanar, kısta jatar.

(Şıǵır).

722. Bir nərse-özi jalğız, joq denesi,
Adamğa aqıl kossa bar keregi,
Jaylaydı jazı-kısı kattı aǵardı,
Bar eken seksen segiz döñgelegi.

(Şıǵır).

723. Kırık gez oq,
Kegeyden sadaq,
Kırık duwadaq,
Bir salmadan suw işedi.

(Şıǵır).

724. Oǵı jayıwlı giresli,
Üş baslı altı közli,
On ayaklı bir tisli.

(Kos aydaǵan adam).

725. Mıñ koydı bir şıbıq penen aydadım.

(Peki-Şaş).

719. Cansız keser,
Canlı vurur,

(Balta).

720. Elli ayaklı, iki kulaklı,
Alır elli ayak ile,
Kara ekini yalnız yoldu.

(Aǵaç testeresi)

721. Katar katar, zincir katar,
Yazın döner, kışın yatar.

(Su çıkırığı)

722. Bir nesne özü tek, yok bedeni,
Adama akıl verse var gereği,
Yaylardı yazı kışı,
Var imiş seksen sekiz tekerleği.

(Su dolabı)

723. Kırk arşın ok,
Kegeyden yay,
Kırk toy kuşu,
Bir kanaldan su ißer.

(Su dolabı)

724. Oku yaylı kirişli,
Üç baslı altı gözlü,
On ayaklı bir dişli,

(Toprağı süren adam)

725. Bin koyunu bir çubuk ile güttüm.

(Ustura,saç)

726. Toķalaķ terek basında,
Toķlı ķoķķar oynaydı.

(Bas-pəki).

727. Kelte babam,
Tam basınan otın taslaydı.

(Pəki).

728. Ana awıldın buwrası ,
Mına awıldın buwrası,
Jelbireydi şuwdası.

(Pəki).

729. Törde pışık jadır,
Ķuyrığın ķısıp jadır.

(Pəki).

730. Arman otır ləyli apa,
Berman otır ləyli apa,
Səwlesi, bar gümisten,
Jaynap otır ləyli apa.

(Ayda).

731. Anaw üydiñ buwdası,
Mınaw üydiñ buwdası,
Orala keler şuwdası.

(Sabınnıñ köbigi).

732. Ayağı joķ, bası joķ,
Kiyimnen başķa ası joķ.

(Sabın).

726. Boynuzsuz ağaĉ başında,
Tok koĉ oynar,

(Baş,ustura)

727. Kısa boylu babam,
Dam başının otunu atar.

(Ustura)

728. O ağılın devesi,
Şu ağılın devesi,
Sallanır deve tüyü,

(Ustura)

729. Törde kedi yatar,
Kuyruğunu büküpyatar.

(Ustura)

730. Oraya otur Leyla abla,
Şuraya otur Leyla abla,
Şulesi var gümüşten,
Parlıyor Leyla abla.

(Ayna)

731. Şu evin destesi,
Bu evin destesi,
Dolanır gelir deve tüyü,

(Sabun köpüğü)

732. Ayağı yok, başı yok,
Giysiden başķa aşı yok.

(Sabun)

733. Dünyada bir Һasıl zat belin buwğan,
Özi de jerkenbaydı Һaram suwdan,
Janı joқ gewdesinde,
Қалмайды jurt jıyılған ullı toydan.

(Ləgen).

734. Esik bette бүkir terek,
Gürespege adam kerek.

(İyin ağaş).

735. Başkan jeri barmaқtay,
Atlağan jeri atanday.

(Һasa tayaq).

736. Kündiz Һәр jerde жүredi,
Keşte bir jerde turadı.

(Һasa tayaq).

737. Baradı, baradı
Oymaқtay ornı қалadı.

(Һasa tayaq).

738. Eki қулақlı bir tayaқlı.

(Baқan).

739. Özi birew-közi altaw.

(Tereze).

740. Қошқар мүyiz қодалақ,
Turған jerden taysalmaz.

(Jay).

741. Uzun terek sayası joқ.

(Köşe).

733. Dünyada Һalışkan biri var beli бүkülen,
Özü iğrenmiyordu kötü sudan,
Canı yok gövdesinde ,
Ulu toydan geri kalmaz halk.

(Leğen)

734. Eşik önünde eğri ağaç,
Mücadele etmeye adam gerek.

(İyin ağaş)

735. Basılan yere varmak gibi,
Atlanan yeri atan gibi.

(Baston)

736. Gündüz her yerde dolaşır,
Gece bir yerde durur.

(Baston)

737. Gider gider,
Terzi yüzüğü gibi izi kalır.

(Baston)

738. İki kulaklı, bir dayaklı.

(Baқan)

739. Özü bir tane, gözü altı tane.

(Pencere)

740. Koç boynuzlu қодалақ,
Durduğı yerden korkmaz.

(Yay).

741. Gölgesiz uzun ağaç.

(Sokak)

742. Tamğa tayaq süyedim.

(Zəngi).

743. Bizde bir əyderha bar körmeysen be,
Tört közi əyderhanın töbesinde,
Süyegi pərşe-pərşe tolıp atır,
Janı joq qayırlılıwğa denesinde.

(Qara üy).

744. Tört qabırtqa,
Otız omırtqa,
Bərin uslap turğan bir omırtqa.

(Üy).

745. Ol nedur awzı qanı,
Körseñ köreseñ darını,
Ol adamdı tiri jutqan,
Körinbes iste sağıımı,
Terisin soyıp alsa,
Taram-taram bolar,
Sirə aqpas qanı.

(Qara üy).

746. Keneges kese qonadı,
Mañgıt basa qonadı.

(Üy).

747. Öziniñ awzı bir, seksen bes bası,
Bənti altaw on toqkız jası,
Közi töbesinde joq bolar qası.

(Qara üy).

748. Süyegi bölek-bölek joqdur janı,
Terisin sıyırıp alsañ şıqpas qanı,
Adamdı tiriley jutar.

(Qara üy).

742. Dama dayak dayadım.

(Merdiven)

743. Bizde bir ejderha var görmedin mi?
Ejderhanın tepesinde dört gözü,
Kemiği parça parça oluyor,
Gövdesinde bükülecek canı yok.

(Qara üy)

744. Dört kaburga,
Otuz omurga
Hepsini avuçlayıp tutan bir omurga.

(Ev)

745. O nedir ağzı kan,
Baksan görürsün darıyı,
O adamdı diri yutar,
Görünmez işte ışığı,
Derisini soyup alsa.
Taram taram olur,
Asla akmaz kanı.

(Qara üy)

746. Keneges kese konar,
Mañgıt başa konar.

(Ev)

747. Bir ağızlı, seksen beş başlı,
Altı ay on dokuz yaşı,
Gözü tepesinde yoktur kaşı.

(Qara üy)

748. Kemiği bölük bölük yoktur canı,
Derisini sıyıırırsan çıkmaz kanı,
Adamı diri diri yutar.

(Qara üy)

749. Özi jükli,
Sırtı bekli.

(Kara üy).

750. Aspanda alpıs kempir at ertleydi,
Jerde jetpis kempir jer tisleydi.

(Kara üy, kerege-uwıķ).

751. Otız omırtķa, kırık ħabırtķa,
Bərin jıynap turģan bir avız omırtķa.

(Kara üy).

752. Uzun-uzun waķıya,
Onnan da uzun waķıya,
Töbesinde tur taķıya.

(Kara üy).

753. Buwın-buwın buwazaķ,
Buwınnan da köl uzak,
Ata kiyik terisi,
Alpıs koŗķar müyizi.

(Altı ħanat üy).

754. Ķatar-ķatar turıŗķan,
Beline belbey buwıŗķan.

(Uwıķ).

755. Şım- Őıtır Őiydey ħotır.

(Keregeniń kögi).

756. Ay ħuŗaķta tuw ħuŗaķ,
Ķuŗaķlasan bir ħuŗaķ.

(Kerege).

749. Kendi hamile,
Dıŗı berkli.

(Kara üy)

750. Gökyüzünde altmıŗ kocakarı at eyerler,
Yerde yetmiŗ kocakarı yer diŗler. |

(Kara ev, kerege, uwıķ)

751. Otuz omurga, kırık kaburga,
Hepsini toplamıŗ bir aģız omurga,

(Kara üy)

752. Uzun uzun hikāye,
Ondanda uzun hikāye,
Tepesindedir takkesi

(Kara üy)

753. Boģum boģum katman,
Buwından da göl uzak,
Ata geyik derisi,
Altmıŗ koŗ boynuzu.

(Altı kanatlı ev)

754. Ķatar ħatar duruŗan,
Beline kemer baģlanan.

(Uwıķ)

755. Şım Őıtır saza ħotır.

(Keregenin kökü)

756. Ay kucakta tuw kucak,
Kucaklasan bir ħuŗaķ.

(Kerege)

757. Alpıs adım ala ayak,

Jetpis adım jel ayak.

(Alpıs-keregenin şabaqşası, jetpis-uwıq).

758. Elimizde eken de egede edik,

Akşakallı bek edik,

Qırıldık kıspaqqa tüstik,

Üş jerden duzaqqa tüstik.

(Uwıq).

759. Bir nərse özi jansız joq degeni,

Adamğa aqıl qossa bar keregi,

Uliniñ atı esirkane mardana,

Şeşesiniñ atı janaman kempir,

Əskesiniñ atı durman bəngi.

(Üydiñ başqurı, şiyi, şağarağı).

760. Alaqanday teñgege,

Alpıs kene jabısqan.

(Şağaraq, uwıq).

761. İyrek-iyrek, iyrek jumbağ,

İyrenlesip jürgen jumbağ,

Təbiyatqa tartqan jumbağ,

Taltañlasıp jürgen jumbağ.

(Qara üydiñ uwıǵı, dizbesi).

762. Bizde bir baydıñ qızı edik,

Bizlerdi dizip ketti,

Tört jerden şandıp ketti.

(Kerege).

757. Altmış adım ala ayak,

Yetmiş adım koşturan ayak.

(Altmış-keregenin şabaqşası -yetmiş uwıq)

758. Yurdumuzda iken egede idik,

Ak sakallı bey idik,

Kırıldık zor duruma düştük,

Üç yerden tuzağa düştük

(Uwıq)

759. Bir nesne özü cansız gövdesi yok,

Adama akıl verse var gereği,

Oğlunun adı Esirkane merdana,

Ninesinin adı Janaman kocakarı,

Babasının adı durman bəngi.

(Afyon çeken adam, evin dokuması, şiyi, şağarağı)

760. Küçücük teñgeye,

Altmış kene yapısqan.

(Şağaraq, uwıq)

761. Eğrü büğrü eğik bilmece,

Eğrileşip bükülüp giden bilmece,

Tabiata benzeyen bilmece,

Çarpık giden bilmece.

(Kara üydiñ uwıǵı,dizbesi)

762. Biz de bir zenginin kızı idik,

Bizleri dizip gitti,

Dört yerden bağlayıp gitti.

(Kerege)

763. Əkesi balasın köteredi,
Balası quraşın köteredi.
(Kerege, uwıq, şaŋaraq).

764. Azanda keter qayqayıp,
Keşte keler eŋkeyip.
(Tüŋlik).

765. Uzun-uzun yaqıya,
Onnan da uzun yaqıya,
Basında bar taqıya.
(Tüŋlik, şaŋaraq).

766. Jona bergen nesi eken,
Eki jağın berik uslap,
İye bergen nesi eken,
Eki basın qaymalap,
Tawlay bergen nesi eken,
Awzı-bası kısaŋlap,
Taslay bergen nesi eken.
(Üydiŋ tezi).

767. Qaratawdıŋ basında,
Qara biy degen qus otır,
Qanatına muz qatıp,
Qayırla almay ol otır.
(Üydiŋ üziği).

768. Taw üstinde tört şıbıq,
Törtewi de teŋ şıbıq.
(Tüŋliktiŋ bawları).

769. Toqsan kirpik,
Tört közge bənt bolğan.
(Uwıq, Şaŋaraq).

763. Babası oğlunu kaldırır,
Oğlu borkünü kaldırır.
(Kerege, uwıq, şaŋaraq)

764. Sabah gider böbürlenip,
Akşam gelir bükülüp .
(Tüŋlik)

765- Uzun uzun yaqıya,
Ondanda uzun yaqıya,
Başında var takke.
(Tüŋlik, şaŋaraq)

766. Terlik veren nesi imiş,
İki tarafını sıkıca tutup,
Eğip büken nesi imiş,
İki başını bkaymalap,
Büküp veren ne imiş,
Ağzını başı döndürüp,
Taşlayıp versen ne imiz.
(Evin tezi)

767. Karadağın başında,
Karabey denen kuş var,
Kanadına buz katıp,
Dönemeden oturur.
(Evin üziği)

768. Dağ üstünde dört çubuk,
Dördünde de denk çubuk
(Tüŋligün bağıları)

769. Doksan kirpik,
Dört göze köle olmuş,
(Uwıq, Şaŋaraq)

770. Üy aynaldırıp ƙan şaşım.

(Kızıl başƙur).

771. Bir ƙuyıdan ƙırık ƙoy suw işip atır.

(Uwıƙ).

772. Ƙırık ƙulan bir suwattan suwişedi.

(Şaƙarak, uwıƙ).

773. Azanda turdım, alıp urdım.

(Üydiƙ esigi).

774. Ƙara sıyırdıƙ ƙarnı jalpaƙ.

(Üydiƙ ergenegi).

775. Özi bir ƙamıs, h  mmege tanıs.

(Esik).

776. Esikte eki adam otır   lemen dep,
Ƙaptalda eki adam tur t  remen dep.

(Maƙlayşa,Tabaldırık, bosaf  ).

777. Ana awıldıƙ jılƙısı,

Mına awıldıƙ jalƙısı,

T  bege şıƙıp ƙaƙısar.

(Şiy-toƙıytuƙın awırık).

778.   giz baylar edik,

K  ldıƙ boyın jaylar edik,

Ƙırıldık, ƙıspaƙƙa t  stik,

Otız eki duzaƙƙa t  stik.

(Şiy).

779. Kelte b  ybişe   y baƙadı.

(Ƙulıp).

770. Ev d  nderip kan sa  tım.

(Kızıl dokuma)

771. Bir kuyudan kırk koyun su i  iyor.

(Uwıƙ)

772. Kırk kulan bir yalaktan su i  er.

(Şaƙarak, uwıƙ)

773. Sabah kalktım, alıp vurdum.

(Evin e  iƙi)

774. Kara sı  ırın karnı yayvan.

(Evin   atal kapısı)

775. Kendi bir kamış, herkesle tanış.

(E  ik)

776. Kapıda iki adam oturuyor   lece  im diye,
Yanında iki adam duruyor beyim diye.

(Maƙlayşa-kapı e  iƙi,   adır e  iƙi)

777. Şu a  ılın yılƙısı,

Bu a  ılın yılƙısı,

Tepeye   ıkıp d       r.

(Şiy,dokunan awırık ,)

778.   k  z ba  lar idik,

G  l  n boyunu yaylar idik,

Kırıldık zora d       ,

Otuz iki tuza  a d       .

(Şiy)

779. Kısa b  ybişe ev bakar.

(Kilit)

780. Alıstan şıngır-şıngır,
Jaķınnan körseñ bir temir.

(Zulıp).

781. Kişkene kız qolında biz.

(Kulıp, gilt).

782. Alıstan gañgır-şuñgır,
Jaķınnan buraw temir.

(Gilt).

783. Üy bağarlıq bir iyt bar,
İndemeydi, ürmeydi,
Ruhsatsız ol iytten,
Heş kim üyge kirmeydi.

(Qulıp).

784. Ot jemeydi, suw işpeydi,
Issılaymaydı, suwıqqa tanbaydı,
Barlıq nәrseni bir özi qorğaydı.

(Qulıp).

785. El jattı, qәlekeñ tiyegin uzattı.

(Zulıp)

786. Kişkene gana jüwernemek,
Üydi bağıp turadı.

(Qulıp).

787. Tañqalarlıq bir iyt bar,
Üy bağadı, ürmeydi,
Ayağı joq jürmeydi,
Kömeşigine tıqsañ söyleydi,
Adamnıñ tili bilmeydi,

780. Uzaktan şıngır şıngır,
Yakından görsen demir .

(Anahtar)

781. Küçücük kız, elinde biz.

(Kilit, anahtar)

782. Uzaktan şangır şungur,
Yakından burgulu demir

(Anahtar)

783. Ev bekleyen bir it var,
İnlemez, ürmez,
İzinsiz o itten,
Hiç kimse eve giremez

(Kulp/kilit)

784. Ot yemez, su içmez.
Soğuktan sıcaktan etkilenmez,
Her şeyi tek başına korur.

(Kulp/kilit)

785. Halk yattı, tiyegin sürgüsünü uzattı.

(Anahtar)

786. Küçücük bir jüwernemek,
Evi korur.

(Kulp/Anahtar)

787. Şaşılacak bir it var,
Ev bekler ürmez,
Ayağı yok yürümez,
Kilidine koysan konuşur,
Adamın dilini bilmez,

Habarlaspay ol iytke, Heşkim üyge kirmeydi. (Qulıp, zulıp).	Haber vermeden o ite, Hiç kimse eve giremez. (Kilit/Anahtar)
788. Aq küşigim ank etti, Dawısı hiyvaga jetti. (Mıltık).	788. Ak köpeğim havladı, Sesi Hiyve'ye ulaştı. (Tüfek)
789. Ömir-ömir, ömirden, Jaqqan otı kömirden, Zumiran degen bir qus bar, Omırtqası temirden. (Mıltık).	789. Ömür ömür, ömürden, Yaktığı ateş kömürden, Zumiran adlı bir kuş var, Omurgası demirden. (Tüfek)
790. şırk etti, şıngırıp ketti. (Mıltık).	790. şırk etti, şıngırdayıp gitti. (Tüfek)
791. Jılt-jılt eter, Jalmap keter. (Oq).	791. Jılt jılt eder. Çarpıp geçer. (Mermi)
792. Teke müyiz, balık köz, Jalın qusadı. (Mıltık).	792. Teke boynuzlu balık gözlü, Alev kusar. (Tüfek)
793. Deryanıñ arjağında, Bürkit otır. Qanatın uşayıp dep qomlap otır. (Mıltık).	793. Irmağın öbür yakasında, Kartal oturur, Kanağını uşayım diye çırpır. (Tüfek)
794. Beli bükir, alışqa tükir. (Mıltık).	794. Beli kambur, uzağa gider. (Tüfek)
795. Tav tars etti, Kün gürs etti,	795. Dağ pat etti, Gün gürs etti!

Jılğadağı jılkı ürkti,
Toğaydağı tülki ürkti.

(Mıltık).

796. Beli kaykı,
Jonı tartık,
Siltep qalsañ,
Bölip artıp.

(Kılış).

797. Birinde jadır bes böri,
Birewinde heş böri,
Salıp qalsa qaytpaydı,
Qara tastan tisleri,
Hər sekirgen jerleri,
Köziñnen jeñil köşedi.

(Besatar).

798. Kişkene gana tostağan,
Qula şölge tastağan.

(Qaqpan).

799. Şağaraqılı, tünlikli,
Şirenip jatқан bir munlı,
Tiye görme bəlege,
Tiyip ketsen ırğıptı.

(Qaqpan).

800. Bir iytim bar qabağan,
Alqımına kiyiz jamağa.

(Qaqpan).

801. Sahrada bir aydarha bar buğıp jatқан,
Oyatқан öz janınan qaza tapқан.

(Qaqpan).

Deredeki yılkı ürktü,
Ormandaki tilki ürktü.

(Tüfek)

796. Beli eğık,
Sırtı kalkık,
Fırlayıp koşa,
Böler çoğalır.

(Kılıç)

797. Birinde yatar beş kurt,
Birisin de hiç yok,
Gönderse geri dönmez,
Kara taştan dişleri,
Her gezdiği yerleri,
Gözünden kolayca göçüp gider.

(Beşatar)

798. Küçücük tostağan,
Qula çölde bırakılan.

(Kapan)

799. Şağaraqılı, tünlikli,
Gerinip yatar bir dertli,
Dokunma belalıya,
Dokunursan zıplatır.

(Kapan)

800. Bir itim var ısıran,
Omzuna keçe yamanan.

(Kapan).

801. Sahrada bir ejderha var, eğilip yatar,
Uyandıran kendi canından olur..

(Kapan).

802. Tiri kelip öliden as soraydı,
Öli kelip tirini buwıp aldı.

(**Ƙaƙpan**).

803. Bir jansız bir janlınıñ janın alğan.

(**Ƙaƙpan**).

804. Bir janlı bir jansızdın janın alğan,
Alıp ketip sol jayda ornı ƙalğan.

(**Ƙaƙpan**).

805. Özi batır, jolda jatır.

(**Ƙaƙpan**).

806. Aytıp men bir jumbak sağan tasiyi,
Ƙoyayın awzın aşıp jerge basın,
Ƙudaydan küni-tüni tilek tilep,
Jatadı aspaŋa ƙarap awzın aşıp.

(**Ƙaƙpan**).

807. Aƙılı bar, bası joƙ,
Awzı bar, denesi joƙ,
Ƙolı bar, ayağı joƙ.

(**Ƙaƙpan**).

808. Jəhənniñ ƙüdiretine ƙıldım ƙullıƙ,
Ƙoyaman eki jağın talğa baylap.
Ƙasına jan maƙluƙat barsa uslar,
Tikkelep ƙabatınan tiyse kelip.

(**Aw**).

809. Arƙansız jük artaman ƙubıl ingenge,
Awzında bir tisi joƙ ƙubıl iyekke,
Jerimnen wəde etken tabılsın dep.
Ketemen baylap taslap bir tal şöpke.

(**Ƙayık**).

802. Canlı gelip ölüden aş sorar,
Ölü gelip diriye boğar.

(**Kapan**).

803. Bir cansız bir canlının canını alır.

(**Kapan**).

804. Bir canlı bir cansızın canını alıp gitmiş,
Alır gelir şu odada yeri kalanı.

(**Kapan**).

805. Kendisi bahadır, yolda yatar.

(**Kapan**).

806. Sorayım ben bir bilmece sana,
Konuşsam ağzını açıp başını eğersin,
Allahtan gece gündüz dilek dileyip,
Semaya bakıp ağzını açar.

(**Kapan**).

807. Aklı var, başı yok,
Ağzı var, bedeni yok,
Eli var, ayağı yok.

(**Kapan**).

808. Cihanın kudretine kıldım kulluk,
Koyaman iki yakasını dala bağlar.
Yanına canlı mahlukat varsa yakalar,
Doğruca varıp dokunsa.

(**Ağ**).

809. Urgansız yük yüklerim deveye,
Ağzında bir dişi yok çenesinde,
Yerimden söz verdi bulunsun diye,
Giderim bağlayıp atıp bir dal çöpe.

(**Kayık**).

810. Köşersiz, digeşiksiz telek arba,
Aydasan zıta berer saydan-sayğa.
(Keme).

811. Jürse izi joq, bawızlasa kanı joq.
(Keme).

812. Derya jağasında, terek şağasında,
Kuslarda bir kus kördim.
Awzı arkasında.
(Keme).

813. Tap-tap, tap başka,
Tabanı jalpaq, sur qasqa,
Üyirge qossan kisnemez,
Şöptiñ basın tislemez.
(Keme).

814. Tabanı jalpaq sur jorğa,
Şabısın körseñ sal jolğa.
(Şana).

815. İzi bar, adımı joq ayağınñ,
Tiymeydi uşı jerge tayağınñ,
Haywanğa eki qolın artıp alıp,
Iñıranıp ünün salar bayağınñ.
(Arba).

816. Erbegeyde serbegey,
Hərgiz üyge kirmegey.
(Arba).

817. İyregey de iyregey,
Esikten üyge kirmegey.
(Arba).

810. Yürüsen çok hızlı gider su yoluna,
Sürsen fırlayıverir dereden dereye.
(Gemi)

811. Yürüse izi yok, boğazlasa kanı yok.
(Gemi)

812. Derya yakasında, ağaç dalında,
Kuşlardan bir kuş gördüm,
Ağzı arkasında,
(Gemi)

813. Tap tap, tap başka,
Tabanı yayvan, alnı boz,
Sürüye katılsa kişnemez
Otun başını dişlemez
(Gemi)

814. Tapanı yayvan, boz jorğa,
Koşmasını görürsen sal yola.
(Kar Kızağı)

815. İzi var, adımı yok ayağınñ,
Değmez ucu yere sopasınñ,
Hayvanı iki eliyle tutarak,
İnleyip sesi önce gelir.
(At arabası)

816. Erbegeyde serbegey ,
Asla eve girmez.
(At arabası)

817. İyregey de iyregey,
Kapıdan eve girmez .
(At arabası)

818. Jürgende şakalaqlap küledi,
Turğanda üydemeydi.

(Telek arba).

819. Eki arқанım bar,
Jıynap alalmadım.

(Arbanıñ izi).

820. Dünyada eki ayaklı bir kuş bar,
Hər ayakta on segizden qanatı,
Qayğıradı arqasında bir kisi.

(Arba).

821. Eredi anam izime,
Mingizip alıp işine ,
Esiñdeme miñgeniñ,
Odağaylap jürgeniñ ,
Sen de mindiñ oylap kör.

(Adağ arba).

822. Hər jağında on sekkizden pəri bar,
Ortasında adam sıyar janı bar.

(Arba).

823. Dübir-dübir törtew,
Digerşigi besev,
Juwan ağaş ekew,
Şaban ağaş jap-jalgız.

**(Arbanı eki adam güpşeklep attıñ tartıp
baratırğandağı körinisi).**

824. Uzun-uzın, uzun şiy,
Uşı qaydap tabılar.

(Jol).

818. Yürüdüğünde kakhahayla güler,
Durduğunda seslenmez.

(Rafıl araba)

819. İki urğanım var,
Toplayamadım.

(Arabanın izi)

820. Dünyada iki ayaklı bir kuş var,
Her ayakta on sekizden kanadı,
Kaygılanır arkasından bir kişi

(Araba)

821. Takip eder anam izimi,
Alır bindirir içine,
Hatırlyyor musun bindiğini?
Korkmadan yürüdüğünü,
Sen de bindin bir düşün.

(Tahta yürüteç)

822. Her yanında on sekizer tüyü var,
Ortasından adam sıgacak canı var.

(Araba)

823. Dübir dübir dördü,
Tekeri beşer,
Kalın iki ağaç,
Tembel ağaç yapayalınız.

**(Arabayı iki kişinin atı çekerek
yürütüşünün görüntüsü).**

824. Uzun uzun, uzun şiy,
Ucu nerede bulunur?

(Yol)

825. Uzun-uzun, uzun jip,
Uşı qaydan tabılar.

(Jol).

826. Bir uzun kördim bir uyada,
Onnan uzun ötpeydi bul dünyada.

(Jol).

827. Bəder keterisi joq,
Jeterine tübi joq.

(Jol).

828. Bir jılan jerdiñ jüzin aralağan,
İzinen juwırıp jetip baralmağan.

(Jol).

829. Uzun terek, sayası joq.

(Jol).

830. Atası palwan,
Anası jorğa,
Balası oynışı,
Kızı qosıqşı.

(Köpir, suw, balıq, baqa).

831. Jolğa tösek, ötkenge esek.

(Köpir).

SAZ ƏSBAPLARINA BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAQLAR

832. On oyılmalı,
On eki baylamalı,
Jalgız jaylamalı,

825. Uzun uzun, uzun ip,
Ucu nerede bulunur?

(Yol)

826. Bir uzun gördüm bir yuvada,
Ondan uzunlu geçmez bu dünyada.

(Yol)

827. Başını alıp gidesi yok,
Gitsen dibi yok.

(Yol)

828. Bir yılan yeryüzünü dolaşan,
İzinden gidip arkasından yetişilmeyen.

(Yol)

829. Uzun ağaç, gölgesi yok.

(Yol)

830. Atası pehlivan,
Anası jorğa,
Balası oyuncu,
Kızı şarkıcı.

(Köprü, su, balık, kurbağa)

831. Yola döşek, geçmeye destek.

(Köprü)

SAZ ALETLERİYLE İLGİLİ BİLMECELER

832. On nakışlı,
On iki bağlamalı,
Tek yaylamalı,

Ꞑos ꞑulaꞑlı,
Jalğız tuyaꞑlı.

(Duwtar)

833. Ꞑarnı ꞑabaꞑtay,
Putı tabaꞑtay,
Tiyip ketse jılaydı,
Jılağanı elge unaydı.

(Duwtar).

834. Eki ꞑulaꞑ, bir bası bar,
Hər şetinde taꞑbası bar,
Jolğa salıp aydağanda,
Türli-türli jorğası bar.

(Duwtar).

835. Üş ꞑazıꞑ, eki jip, toğız noꞑta,
Teꞑselip terbetedi şeşen soꞑsa,
Şeşen til sözge jüyrık bolğan menen,
Paydasız indemeydi adam joꞑta.

(Duwtar).

836. Ꞑəsekenniꞑ moynı uzın, ꞑursağı juwan,
Bellerin türme menen orap buwğan,
Ꞑazanın körkem etip tastan oyğan,
Şıgarıp bir tesikten malın soyğan,
Tekşesin şotı menen düzetsin dep,
Birewin biy, birewin hanı ꞑoyğan.
Tört ꞑazıꞑ eki jeli on dört noꞑta,
Jəhandı jay əylegen adam soꞑsa.
Ꞑos ꞑazıꞑ, eki jip, on eki noꞑta,
Hawazı jağımlı tilleri şiyirin,
Biraꞑ indemeydi heş adam joꞑta.

(Duwtar)

837. Tört ꞑazıꞑ hər arası eki əli,
On eki noꞑta,
Söyleydi şejiredey adam soꞑsa.

(Duwtar).

İki kulaklı,
Tek toynaklı.

(Dutar)

833. Karnı kabak gibi,
Budu tabak gibi,
Deyse ağlar,
Ağlayışını halk beğenir.

(Dutar)

834. İki kulağı, bir başı var.
Her kenarında damgası var,
Yola bırakıp sürdüğünde,
Türlü türlü gidişi var.

(Dutar)

835. Üç kazık, iki ip, dokuz yular,
Sallanıp titrer şeşen vursa,
Şeşen söze mahir hızlı olduğu için,
Kimse yokken faydasız konuşmaz.

(Dutar)

836. Kesenin boynu uzun, kursağı geniş.
Bellerini ipek kumaş ile sarıp bağlamış,
Kazanını süsleyip taştan oymuş,
Çıkarıp bir delikten malını yüzsen,
Teknesini keser ile düzeltsin dedi.
Birini bey, birini han koyan.
Dört kazık, iki ip, on dört yular.
Cihanı dolaşmış adam çalsa.
İki kazık, iki ip, on iki nokta.
Sesi güzel dili şirin,
Fakat seslenmez hiç kimse yoksa.

(Dutar)

837. Dört kazık her birinin arası əli,
On iki nokta,
Söyler hatip adam varsa.

(Dutar)

838. Uşın-uşın uraman,
Uşınan tartıp uraman,
Sapırğanım sayrayman,
Sabı özimniñ qolımda.

(Kobız).

839. On eki beldeu eki jip,
Eki kömeşek bir tirşek.

(Duwtar).

840. Eki kulaqlı,
On eki ayaklı,
Eki şeşekli.

(Duwtar).

841. Jansızğa jaratıptı eki kulaq,
Anlasan eki arası kütə uzak,
Olarda şeberliktiñ bir belgisi,
Qoyıptı sulıwlıqqa belin kınap.

(Duwtar).

842. Qarasam eki kulaq, bir bası bar,
Tartılğan on bes jerden tañbası bar,
Üstine tilin bilgen minip alsa,
Tiyemeytuğın eki ayaklı jorgası bar.

(Duwtar)

843. Tiysen tiyedi, tiymesen indemeydi.

(Duwtar).

844. On eki ayaklı,
Eki kuşaklı.

(Duwtar).

845. Bir jağı jıñışke, bir jağı juwan,
Qos qazıq, eki jip, on eki noқта,

838. Uşun uşun vururum,
Ucundan çekip vururum,
Sapı benim belimde,
Sapı benim elimde.

(Kopuz)

839. On iki beldeu iki ip.
İki çörek bir tirşek.

(Dutar)

840. İki kulaklı,
On iki ayaklı,
İki memeli.

(Dutar)

841. Cansıza yaratmış iki kulak,
Anlasan iki arası çok uzak,
Onlarda bir ustalık işareti,
Koymuş güzelliğe belini bağlayıp.

(Dutar)

842. Baksan iki kulak, bir başı var.
Çekilmiş on beş yerden damgası var,
Üstüne dilini bilen binse
Değmeyen iki ayaklı yorgası var.

(Dutar)

843. Dokunsan dokunur, dokunmasan susar.

(Dutar)

844. On iki ayaklı,
İki kulaklı

(Dutar)

845. Bir yanı dar bir yanı geniş
Çift kazık iki ip, on iki perde,

Hawazı jağımlı, tilleri şiyirin,
Biraq indemeydi heş kisi joқта.

(Duwtar).

846. On eki beldew, eki arқан,
Eki qazıq bir baqan.

(Duwtar).

847. Bir kız kördim hasıl zat,
Kökireginde sızğan hat,
Oray taslap belbewin,
On eki jerden baylağan.

(Duwtar).

848. Düldüldiñ eki qulaq, bir bası bar,
Düldüldiñ on eki jerden tañbası bar,
Düldüldi jolğa salıp jibergende,
Hər kıylı şayqatılğan jorgası bar.

(Duwtar).

Sesi güzel dilleri şirin,
Fakat seslenmez hiç kimse yoksa.

(Dutar)

846. On iki beldew, iki urgan.
İki kazık bir baqan

(Dutar)

847. Bir kız gördüm asil zat,
Göğsünden sızan hat,
Ortaya atıp kemerini,
On iki yerden bağlamış.

(Dutar)

848. Düldülün iki kulak, bir başı var,
Düldülün on iki yerden damgası var,
Düldülü yola çıkarıp gönderdiğinde,
Her türlü sallanıp yürüyüşü var.

(Dutar)

3.6. Çeşitli Bilmeceler

VI- HER KİYLİ ULIWMA CUMBAQLAR

849. Deryanın arjağında jalğız jayın,
Ol jayın awzın aşı on segiz şortan tayın,
Dalağa şığıp ketip "rahim etip",
Şabaqtıñ jıynap berer külli mayın.

(Jayın-muzappat qakim, on segiz şortan-
on segiz bolıs, şabaq-pukara halıq, külli
mayı- salıq).

850. Tört tulğa bir nərsege basın iymek,
Bolmasa dört tulğanıñ eger biri,
Şertine kelispeydi tawıp bermek
Küşı bar qeherlense jan şılatpas,
Adamzat quwat bergen ayrıqşa bölek.

(Mәмleket hәм onıñ tört şerti: 1- Aqşası,
2-Armiyası, 3- Kласı, 4-Siyasatı).

VI- HER ÇEŞİT BİLMECELER

849. Deryanın kayısında yalnız yayın,
O yayın ağızını açsa onsekiz şortan hazır,
Ovaya çıkararak "rahim edip",
Şabaq bütün yağını toplayıp verir.

(Yayın-asıl hekim, on sekiz şortan -on
sekiz bolıs, şabaq -fukara halk, küllü
yağ,vergi).

850. Dört direk bir nesneye başını eğer,
Yoksa dört direğin eğer biri,
Şartına gelişmez bulup vermek,
Güçlenir öfkelense can dayanmaz.
İnsan kuvvet verse ayırıp böler.

(Memleket ve onun dört şartı:1-Hazinesi,
2-Ordusu, 3-Sınıfı, 4-Siyaseti)

851. Öngerip sınbasımdı şıktım jolğa,
Mingenim ömirimşe ozğan jorğa,
Janımdağı joldasım jaman edi-aw,
Biyabıray etpegey irkip jolda.

(Sınbas- Haqıykatlıq, jorğa-kewil, jaman
joldas-əzezil şaytan).

852. Jigirma üyrek, otız gaz,
Uşıp jürdin pır-pırlap,
Tamğa tayaq süyedim,
Otızda besten sır-sırlap.
Kırım degen şəhərdin
Ortasında kırk bulaq,
Bəybişeni bayğa köndirdim,
Aqıl menen tur-turlap.
Alpıs qaskır analı,
Onıñ qastı qoy kırmak.

(Jigirma üyrek, otız gaz, adamnıñ usı
jaslardaki üyrektey sulıwlıq, otız besten
sır-sırlap-usı jaslarğa şekem önerdiñ hər
kıyılı əlvan türlerin iyelevi, kırk bulaq,
bəybişeni bayğa köndirdim, alpıs qaskır-
adamnıñ usı jasta aqılı əbden tolısıp,
dana bolıp, el basqarıwı, qayırqom
bolğanlıq).

853. Bir, eki, uş, tört, bes, altı,
Jeti, segiz, toğız, on. on bir.

(Bir degenim - bilek. Eki degenim-elek,
Üş degenim — üşek, Tört degenim-tösek,
Bes degenim - besik, Altı degenim-asıq.
Jeti degenim-jelke, Segiz degenim-serke,
Toğız degenim-torqa. On degenim-
oymaq, On bir -qara jumbaq).

851. Önüme alıp sınbasımı yola,
Bindiğim ömrümce öne geçen yorga,
Yanımdaki yoldaşım yamandı hey,
Rezil etmeden durduk yolda.

(Sınbas-hakikat, jorğa -gönül, yaman,
yoldaş, düşman şeytan)

852. Yirmi ördek otuz kaz,
Uçup gitti pırpır edip,
Dama direk dayadım,
Otuzda beşten sırladım,
Kırım denen şehrin,
Ortasında kırk pınar,
Bəybişeni baya gönderdim,
Akıl ile başardım,
Altmış kurt analı,
Onun niyeti koyun kırmak.

(Yirmi ördek, otuz kaz- insanın o
yaşlardaki ördek gibi güzelliği, otuz beşte
bu yaşlara kadar her türlü hünere sahip
olması, kırk bulaq – bəybişeni baya
gönderdim, altmış kurt- insanın bu yaşta
kemale ermesi, bilgili olması, halkı
yönetmesi ve hayırsever oluşu.)

853. Bir, iki, üç, dört, beş, altı,
Yedi, sekiz, dokuz, on, on bir.

(Bir dediğim- bilek, iki dediğim – elek; üç
dediğim - çatı, dört dediğim – döşek; beş
dediğim -beşik, altı dediğim aşık; yedi
dediğim -ense, sekiz dediğim serke; dokuz
dediğim- ipek; on dediğim-yüksük; on bir
dediğim- kara jumbaq).

854. Bir şenewli, bir şenewsiz.
 Bir beldewli, bir beldewsiz,
 Bir awnamas, bir güysemes,
 Bir putsız, bir sütsiz.

(Şenewli- jer, Şenewsiz-aspan, Beldewli -
 Üy, Beldewsiz -göş, Awnamas -tasbağa,
 Güysemes- jılan, Putsız-balık, Süstiz-kuš).

855. Han bir küni şikarga şığıp baratırsa,
 aldınan bir jolawşısı şığadı, isi erikken han
 jolawşını ermek etip sınav uşın tömendegişe
 jumbaqtı şeşiwdi buyıradı :

Joldın iyesi kim?

Suwdın iyesi kim?

Sözdin iyesi kim?

Jolawşısı :

-Joldın iyesi tuyaq,

Suwdın iyesi bulaq,

Sözdin iyesi kulaq.

Dep şeşip jöñine ketedi. Hannın äytewir bir
 jolda ketip baratırğan jalañayaqtan julıp
 alganday etip juwap esitkenine ızası kelip,
 barlıq jumbaқşıları jıydırıp tömendegişe
 jumbaqtı şeşiwdi buyıradı:

Jerge jeti jumbağımdı joyttım.

1-Aspanda tirew joқ.

2-Jerde süyew joқ,

3- Jılqıda öt joқ,

4- Қойында сүт joқ,

5- Қара suwda қаймақ joқ.

6- Tasbaқada bawır joқ,

7- Dәryada қақбақ joқ.

854. Bir sınrlı, bir sınrsız,
 Bir, beldewli bir beldewli,
 Bir aғnamaz, bir geviş getirmez,
 Bir butlu, bir sütsiz.

(Sınrlı -yeryüzü,sınrsız-gökyüzü;
 beldewli-ev,beldewsiz et, -hayvan
 yuvarlanan-tosbağa;geviş getirmez-yılan;
 butsuz balık, sütsiz-kuş)

Han bir gün awa ıktığı esnada önüne bir
 yolcu ıkar, han samimi bir şekilde yolcuwu
 yanına alıp sınamak için aşığıdaki bilmeceyi
 ızmesini buyurur:

Yolun iyesi kim?

Suyun iyesi kim?

Sözün iyesi kim?

Yolcu:

-Yolun iyesi toynak,

Suyun iyesi bulak,

Sözün iyesi kulak.

Deyip ızüp yoluna gider. Nihayet hanın
 böyle olsa da sıradan birinin bilmeceyi
 hemen ızmesi zoruna gider. Bütün
 bilmececileri toplayıp aşığıdaki bilmeceyi
 ızzmelerini buyurur:

Yerde yedi bilmeceyi kaybettim.

1- Gökyüzünde direk yok,

2- Yerde dayanak yok,

3- Yılqıda öd yok,

4- Tavşanda sүt yok,

5- Kara suda kaymak yok,

6- Tosbağada bağır yok,

7- Deryada қақбақ yok.

Barıp edim joq eken,
Aytıp edim baraman dedi,
Kelgeni goy kelmegeni,
Kelmegende keler edi.

**(Merekege şakırılğan kızdıñ äke-şeşesi
kıdırıp ket- ken jağınan kelip, jibermey
kalğınlğıñ şakırtıwşı balanıñ astarlı etip-
jumbaklağanı).**

-Bizden bir şımşıq qaştı.
-Neşik?
-Kırık kulağı kırık jerinen tesik.
-Neşe ulı bar, neşe kızı bar? –
-Üş ulı bar, eki kızı bar.
-Erli-zayıp ekewi.

II TÜRİ

-Bizden bir şımşıq qaştı.
-Neşik?
- Oñ kulağı ottay tesik.
-Neşe ulı bar, neşe kızı bar?
-Bir kızı bar, eki ulı bar, erli-zayıp ekewi.
-Awıldama, qaladama?
-Aytıwşı awılda ya qalada dep bağdar
silteydi.

**(Esletpe: Jumbaqtı şeşiwşı qonşılarnan
baslap awıldağı yaki qaladağı tanıslarınıñ
semyasın birme-bir köz aldına keltiredi.
Aqırında tapsa “pelenşeniñ üyi” dep juwap
beredi).**

Şıgıs penen batıstıñ arası neşe künlik jol?
Jerdiñ orayı qay jerde?

Varmıştım yok imiş,
Söylemiştim varırım dedi,
Geleni de gelmeyeni de,
Gelmeyende gelir idi.

**(Eğlenceye çağırılan kızıñ ana-babası
dolaşıp gidilen tarafa gelip, gelerek
yanından gelerek, göndermeden kalmış
söyleyen balanıñ mecaz bilmececi).**

-Bizden bir serçe qaştı.
-Nasıl ?
-Kırk kulağı kırk yerinden delik.
-Kaç oğlu var kaç kızı var?
-Üç oğlu var, iki kızı var güçlü-zayıf ikisi.

II.TÜRÜ:

-Bizden bir serçe qaştı.
- Nasıl?
-Sağ kulağı ottay delik .
-Ne kadar oğlu var, ne kadar kızı var?
-Bir kızı var, iki oğlu var, karı-koca ikisi.
-Köyde mi, şehirde mi?
-Sorucu köyde ya daşehirde diye işaret etti.

**(Hatırlatma: Bilmeceyi çözen
komşularından başlayarak köydeki ya da
kaledeki tanıdıklarının zayıflığını bir bir
önüne getirdi. Sonra bulunca ‘falancanın
evi’ diye cevap verirdi).**

Doğu ile batının arası ne kadar günlük yol?
Dünyanın ortası neresi?

Meniñ saķalımnıñ talı neşew?

Ötirik penen şınnıñ arası kaçşa jer?...

Biraķ ta hannıñ bul jumbağın saray şayırlarınan yaki şeşenlerinen bolıp heş kaçsısı şeşe almaydı. Aķırında bir ğarrı eşegin minip, halıķ jıynalğan ķurdıñ ortasına kelip, taķsır jumbağındı men şeşemen deydi:

1. Şıǵıs penen batıstın arası bir künlik jol. Sebebi, künnin bir künde şıǵıp, sol künniñ özinde batatuǵınlıǵın öziñiz de bilesiz ğoy.
2. Jerdiñ orayı mına meniñ eşegimniñ tuyaǵınıñ astında, inanbasañız adımlap ölşep kele ğoyıñ.
3. Sizin saķalınızdıñ talı meniñ mına eşegimniñ kıyırınıñ talı menen birdey, inanbasañız sanap şıǵa ğoyıñ.
4. Ötirik penen şınnıñ arası-tört eli, öytkeni, kulaǵınıñ esitkendi köziñiz benen kormegenşe isene bermeñ, aldanıp қаласız taķsır, dep juwap beripti.

Ullı mǎrtбели Hiywanıñ hanı,
Sizge ķurban bolsın bەرшеніñ janı,
Bir jigit қалıptı kızır şölinde,
Bes jigit jiberip aldırıñ anı.

(Hannıñ şet elden kelgen miymandarlardı kütip ziyapat berip atırğan waķtıñda saķalına bir ğuriş jabasıp turğanın bir wǎziri kórip, sonı alıp taslawǵa hanǵa jumbak etip aytқанı).

Bir cigit bir kızdı mingestirip kıyatır eken, sonda aldınan bir jigit şıǵıp: “Mına kızdı alıp kaçıp kıyatırсаñба?”- Deydi.

Benim sakalım kılı ne kadar?

Yalan ile doǵrunun arası ne kadar uzakta?...

Fakat hanın bu bilmecesini saray şairlerinden veya söz ustalarından hiç birisi çözemedi. Sonunda bir ihtiyar eşeǵine binip, halkın toplandıǵı meydanın ortasına gelerek, efendim bilmeceni ben çözerim dedi:

- 1-Doǵu ile batının arası bir ğünlük yol. Sebebi, ğüneşin bir ğünde doǵup, o ğün battıǵını kendinizde biliyorsunuz ya.
- 2-Dünyanın ortası işte şu benim eşeǵimin toynaǵının altında, inanmasanız adımlayıp ölçüverin.
- 3- Sizin sakalınızın kılı benim eşeǵimin kıyruǵunun kılı ile birdir, inanmasanız sayıverin.
- 4- Yalan ile doǵrunun arası-dört parmak, böylece kulaǵınızla işitip ğözünüz ile ğörene kadar inanmayın, aldanıp kalırsınız efendim, deyip cevap vermiş.

Ulu mertebeli Hiyve’nin hanı,
Size kurban olsun hepsinin canı,
Bir yiǵit kalmış Hızır çölünde,
Beş yiǵit ğönderip aldırın onu.

(Hanın uzak elden gelen misafirleri bekleyip ziyafet verdiǵi vakitte sakalına bir pirinç yapışıp durduǵunu bir veziri ğörüp, onu alıp atar bilmece edip söyler).

Bir yiǵit bir kıızı bindirip geliyormuş, o vakit önünden bir yiǵit çıkıp ‘Bu kıızı alıp kaçırıyor musun?’ dedi.

Sonda kız:

- Həy-həy jigir, həy jigir,
Abaylap söyle sen jigir,
Bul jigittin qayın enesi,
Menin anamnın qudağayı,
Sonda men nesi bolaman deydi,

(Juwabi: Jigittin qarındası).

Bir qoy bir qaskırdı həm bir bay bedeni
Birin-birine jegizbey bir qayıqta deryanın
arjağına alıp ötip ber?

**(Juwabi: Ədəp kaskır menen bedeni
aparıp argı jaqka bedeni taslap, koydı
alıp qaytadı, son qaskırdın özin əkeledi,
izinen qoydı alıp-ötedi).**

Toksan ögizdi toğız qorağa taqtan qamap
ber.

**(Juwabi: Sonşa ögize bir padaşısı bolmay
ma, qosıp qamaymız dep juwap beredi.
Bolmasa durıs şıqpaydı).**

Bir qaz uşıp kiyatırıp, qayrawda otırğan
qazlarğa qarap:

-Assalawma əleykum jüz qaz, —deydi.
Sonda qayrawda otırğan qazlar:

-Jok keşiresiz, biz jüz emespiz, jüz bolıw
uşın bizlerge tağı usınday, jəne onıñ
jartısında, jəne onıñ jartısında qaz qosılsa
həm seniñ öziñ qosılsa, sonda jüz bolamız,
- deydi.

(Şeşimi: 36 Qaz).

Ozaman kız:

-Hey hey yigit, hey yigit,
Sayğıyla söyle sen yigit,
Bu yigidin kaynanası,
Benim anamnın dünürü,
O zaman ben nesi olurum dedi?

(Cevabi: Yigidin kardeşi).

Bir koyun bir kurdu ve bir bağ ot,
Birbirine yedirmeden bir kayıkta deryanın
arkasına nasıl geçinir?

**(Cevabi: Koyun ile otu götürüp otu
orada bırakır, koyunu geri getirir, sonra
kurdu götürür, arkasından koyunu alıp
götürür).**

Doksan öküzü dokuz ahıra doldur ver.

**(Cevabi: O kadar öküzə bir çoban olmaz
mı, birleştirip doldururuz diye cevap verir.
Yoksa doğru çıkmaz). Bir kez uçup gelerek,
qayrawda duran kazlara doğru:**

-Selamün Aleyküm yüz kaz,- dedi.

Bunun üzerine qayrawda oturan qazlar:

-Yok kusura bakmayın, biz yüz değiliz, yüz
olmak için bizlere daha bu kadar, yine yani
onun yarısı kadar ve yine onun da yarısı
kadar kaz eklense ve sen de eklensen o
zaman yüz oluruz, - der.

(Çözümü: 36 kaz).

II – Şeşimi:

$$8x2x - x - 4 - 400$$

$$11x - 400 - 4$$

$$11x - 396$$

$$x - 396 - 36, \quad x - 36 \text{ gaz.}$$

11

Bir yarım kilogram balık bir yarım sonnan
bolğanda neşe som boladı?
Jerdı ne köterip tur?
Tavıktı məyek tuvğan ba?
Yamasa məyetki tavık tuvğan ba?
Bes kilo tas awır ma, ya bes kilo pahta awır
ma?

**DİNGE BAYLANISLI DÖREGEN
JUMBAKLAR**

856. Üy işinde iyt ürer.

(Porğan).

857. Göne tamnıñ başında

Qutırğan adam baqıradı.

(Azan aytқан molla).

858. Uzun uzun oklaw,

Oqlavdıñ başında joqlaw,

Allasın aytıp ayqırğan,

Ötiriğten kaygırğan.

(Azan aytқан molla).

859. Eki adam daw davlaydı, mal pıǵarmay,

Eki böri et jeydi, qan sıǵarmay.

(Ölige qurgan şıqqan mollalar).

II.Çözümü

$$8x2x-x-4-400$$

$$11x-400-4$$

$$11x-396$$

$$x-396-36 \quad x-36 \text{ gaz.}$$

11

Bir buçuk kiloğram balık yarım son olduğı
zaman ne kadar altın eder?
Yeryüzünü ne kaldırıyor?
Tavuk yumurtadan mı doğar?
Yoksa yumurta tavuktan mı doğar?
Beş kilo taş mı ağır, yoksa beş kilo pamuk
mu ağır?

DİNE BAĞLI BİLMECELER

856. Üy içinde it ürer.

(Falcı)

857. Eski demin başında,

Kudurmuş adam bağırır.

(Ezan okuyan molla)

858. Uzun uzun oklava,

Oklavanın başında yok bu,

Allahını söyleyip bağırın,

Yalandan haykıran.

(Ezan okuyan molla).

859. İki adam tartıştı, mal çıkarmadan,

İki börü et yedi kan çıkarmadan.

(Ölüye kuran okuyan mollalar)

860. Jol üstinde nərwan terek,
Şağası əlemge kerek,
Bir miyvası aşşı, bir miyvası duşşı.
(Aşşısı-dozağ, duşşısı-beyiş).

861. Altın menen orağan,
Gümüş penen torlağan,
Köp ellerge taralğan,
Halıqqa qarşı jaralğan.
(Kuran).

862. Künde bes vağ basın iygen,
Sarı səllesin kiygen.
(Molla).

863. Jaqsı aylar, jaman künler.
(Oraza).

864. Alda da joğ, artta da joğ,
Jerde de joğ, kökte de joğ,
Onda da joğ, şöpte de joğ,
Mudamı jasar,
Sorlınıñ iseniminde.
(Kuday).

860. Yol üstünde yüksek ağaç,
Dalı aleme gerek,
Bir meyvesi acı, bir meyvesi tuzlu.
(Acısı-cehennem/Tuzsuz-cennet)

861. Altın ile kaplanmış,
Gümüş ile kaplanmış,
Çok ellere yayılmış,
Halka karşı yaratılmış,
(Kuran)

862. Günde beş vakit başını eğen,
Sarı tekkesini giyen.
(Molla)

863. Güzel aylar, yaman günler.
(Oruç)

864. Önde de yok, arkada da yok,
Yerde de yok, gökte de yok,
Sağda da yok, atla da yok,
Sürekli yaşar,
Dertlinin ise inancında.
(Allah).

3.7. Bilmece Aytıları

VII. JUMBAĞ AYTISLARI

Sadık Şayır Menen Rəm Şayırdıñ

Jumbaq Aytısı

Rəmşayır:

İgrim salpaw,
Tört law-law,
Yalgız şıbjıñ,

VII. BİLMECE AYTISLARI

Sadık Şair ile Rem Şairinin

Bilmece Aytısı

Ram Şair:

Eğri salpaw,
Dört law law,
Yalnız şıbjıñ,

Eki dün-dün
Ol ne bolar?

Sadık Şayır:

İgrim salpaw degeniñ,
Men, oylayman nawa dep,
Yalgız şıñjıñ degeniñ,
Şıgırğa qosқан baytalıñ,
Sen otıra ber awa dep,
Suw şalañ menen qır şalañ,
Kömeş penen şirişñ,
Sonda törtew boladı.
İzlep jürseñ dawa dep,
Eki dün-dün degeniñ.
Urtıñnıñ eki bası eken,
Buzılıp ketse jılaysañ,
Ya nıylaj baba dep.

**Mәмбетнияз Şayırdıñ (Aқun) Tөreniyaz
Bolısқа Aytқан Jumbağı**

Şımbaydıñ hәkimi Tөreniyazğa,
Arzım bar, sözim bar, munı tıñlasın.
Aғalıq ayleydur köp bilen aғza,
Mәrtebesin aşıp iğәм oñlasın.

Arzı aytpaқтан murad aytar sözim bar,
Mәnisi köp turur bolsın habardar,
Ol nәmәrsә bizge bolıp tur dәрkar,
Şu nәmәrsә bu hat işinda añlasın.

Özi hәkim, qolında bar lawazım,
Arzı aytқannıñ arzın pitkәrmәk lazım,
Biykar söz emesdur bul aytқан sözim,

İkidün-dün,
O nedir?

Sadık Şair:

Eğri koydum dediğın,
Ben yalak olduğunu düşünüyorum,
Yalnız dediğın,
Şıgırğa koştuğın,
Sen oturuver yine diye,
Su şalañ ile kır şalañ,
Çörek ile şirişñ ,
O zaman dört olur,
Arıyorsan deva diye
İki dün-dün dediğın.
Avurtunun iki başı imiş.
Bozulup kalsa ağlarsın,
Ya ne çare baba diye.

**Mambetniяз Şairin (akın) Tөreni yaz ile
Söylediği Bilmece**

Şınbay'ın yöneticisi Tөreniyaz'a,
Arzım var, sözüm var, bunu dinlesin,
Ağabeylik ayleyedur çok bilen aғza,
Mertebesini açıp doğrulasın,

Sözü söylemekten murad eder sözüm var,
Manası çoktur olsun haberdar,
O nesne bize lazım olur,
Şu nesne bu söylediklerim içinde anlarsın.

Kendi yönetici, elinde var lazım olanlar,
Arzda bulunanın arzını yerine getirmek lazım,
Boş söz değildir bu söylediklerim,

Jəhd əyləyüp bunun sonun sonlasın.

Türki atı on jeti dur ədjəttə,
Altı mın altı yuz farsı, əlbəttə,
Tört iyüz on ikki dur arab nəwbəttə,
Üş til bilən aytқан atın anlasın.

Öziniñ ağzı bir seksen beş başı,
Bənti altı turur on toqқız yaşı,
Közi töbəsidə yoқ turur қаşı,
Kirpigi toқsandur bunu anlasın.

Hər kirpigi bir başığa bənt bolğan,
Səkkizin ağzının üstine alğan,
Toқ kirpik bul rəwişte jay bolğan,
Közi tört kesedur munı anlasın. ,

Öziniñ ağzı bir yoқ dur қulağı,
Körə bilmes yaқın birlə yırağı,
Aңsat emes otırmağı, turmağı,
Özi turar deyup pəni қılmasın.
Buzılğanda toққız bəntten buzılar,
Yazılğanda baş közinen yazılar,
Turğızmas turmasa baş-başa bolar,
Adam uğlın andın kewdə қımasın.

Oşbu meniñ aytқан sözim ibirat dur,
Hərkimse Һaşlını bilmese mat dur,
Adam awladığa bir kerek zat dur,
Sahib təmiz bolsa bunu anlasın.

Қıysa bir ақшамға қарajetini.
Bitkererdur sol sorаған zatımnı,
Duwrı bayan əyləmədim atımnı,

Cihet eyleyip bunun sonunu getirsin.

Türki adı on yedidir sonunda,
Altın bin altı yüz Farsı elbette,
Dört yüz on ikidir Arab nöbetle,
Üç dil ile söyleyen adını anlasın.

Kendinin ağzı bir seksen beş başı.
Benti altıdır on dokuz yaşı,
Gözü tepesinde yoktur қаşı,
Kirpiği doksandır bunu anlasın.

Her kirpiği bir başına köle olmuş.
Sekizini ağzının üstüne almış,
Tok kirpik bu güzelliğe yer etmiş,
Gözü dört kesedir bunu anlasın.

Özünün ağzı bir yoktur kulağı,
Göremez yaқın ile ırağı,
Kolay değıl oturması, kalkması,
Özü durur deyip gururlanmasın.
Bozulduğunda dokuz bentten bozulur,
Yazıldığında baş gözünden yazılır,
Durdurmaz kalkmasa baş başa olur,
Ademoğlunu onun bedeninde kılmasın.

İşte benim söylediğim söz ibrettir,
Herkimse aslını bilmese mattır,
Adem evladına bir gerek zattır,
Sahip temiz olsa bunu anlasın.

Қıysa bir ақшамға parasını,
Bitirir o sorulan şey mi,
Doğru beyan eylemedim adımlı,

Timsal bilən bilse munı aqlasın.
Töreni ornığa qoysan Muhammed,
Niyazğa muştərek isimdə ahdət,
Hər kim munı bilər bolsa danışmət,
Arzı etkuşi isin bayan əyləsin³.

Bul hattı oqıp heş kim şeşe almağan: hat el aralağan. Bunı Qulən bolıstıñ qəynisi, bilgir kətip, mayır Seyfulgəbit Şeşken. Ol hattı oqıp körüp «mına hatta üydi jumbaq kılıp jazıptı»,- depti.

Xawa şarşı dolanğan,
Bul ne bolar Hojamjan?
Jerdiñ jüzin suw alğan,
Bul ne bolar Hojamjan?
Arqasında awzı bar?
Bul ne bolar Hojamjan?
Ortasında dənı bar.
Bul ne bolar Hojamjan?
Suw işinde janı bar,
Bul ne bolar Hojamjan?

Şeşimi:

Hawada şarşı dolanğan,
Bult qapladı degenim,
Jerdiñ jüzin suw alğan,
Jamğır jawdı degenim.

Arqasında awzı bar,
Tas digirman degenim,

Örnek ile bilse bunu anlasın.
Beyi yerine koysan Muhammet,
Niyaza müştərek ismi de ahdet,
Her kim bunu bilir ise olur danışman
Arz edici işini beyan eylesin.

Bu metni mektup okuyup hiç kimse çözememiş: Metin halk arasın da çok dolaşmış. Bunu Kulen bolsının küçük kayını, bilgili kâtip, şair Seyfulgabit çözmüş. O, metni okuyup:

“Bu mektupta evi gizemli kılıp yazmış”,

Hava şarşı dolanmış,
Bu ne olur Hocamcan?
Yerin yüzünü su almış,
Bu ne olur Hocamcan?
Arkasında ağzı var?
Bu ne olur Hocamcan?
Ortasında tanesi var,
Bu ne olur Hocamcan?
Su içinde canı var,
Bu ne olur Hocamcan?

Çözümü:

Havada şarşı dolanan,
Bulut kapladı dediğim,
Yeryüzünü su alan,
Yağmur yağdı dediğim,

Arkasında ağzı var,
Taş değirmen dediğim,

³ Jazın alğan ilimiy hizmetker V. Beknazarov, üy arhiwineñ.

Ortasında dani bar,
Möjenesi degenim.
Suw işinde janı bar,
Balık oynar degenim.

Uzak jerden şaň şıgadı,
Ol ne bolar Hojamjan?
Taķır jerde tazı oynastı,
Bul ne bolar Hojamjan?
Alıs saydan iyt ürer.
Ol ne bolar Hojamjan?

Şeşimi:

Uzak jerden şaň şıksa,
Ilaķ oyun bolmasın.
Taķır jerden taz oyun,
Kuwrımaş kuwrıw bolmasın.
Alıs saydan iyt ürse,
Kırbaķa sesti bolmasın.

Kamış bası ķaltıraķ,
Bul ne bolar Hojamjan?
Baķa, kızı jıltıraķ,
Bul ne bolar Hojamjan?
İşindegi dānesi,
Bul ne bolar Hojamjan?

Şeşimi:

Kamıs bası ķaltıraķ,
Samal turar degenim.
Baķa kızı jıltıraķ,
Şıraķ janar degenim.
Apalaķ ta jupalaķ,
As pisedi degenim,
İşindegi dānesi,
Māş pisedi degenim.

Ortasında tohumu var,
Möjenesi dediğim.
Su içinde canı var,
Balık oynar dediğim.

Uzak yerden toz çıkar,
O ne olur Hocamcan?
Kuru yerde tazı oynastı,
Bu ne olur Hocamcan?
Uzak vadiden it ürer,
O ne olur Hocamcan?

Çözümü:

Uzak yerden tozun çıkması,
Oğlak kapmaca oyunu olmasın,
Çorak yerden taz oyunu,
Kavurmaç kavrulmasın,
Uzak vadiden it ürse,
Kırbağa sesi olmasın,

Kamış başı titrek,
Bu ne olur Hocamcan?
Kırbağa gözü parlak,
Bu ne dur Hocamcan?
İçindeki tanesi,
Bu ne olur Hocamcan?

Çözümü:

Kamış başı titrek,
Rüzgârdır dediğim,
Kırbağa gözü parlak,
Çıra yanar dediğim,
Apalak ta jupalak,
Yemek pişer dediğim,
İçindeki tanesi,
Māş bezelye pişirmek dediğim.

Uzın-uzın həkiya,
 Bul ne bolar hojamjan?
 Onnan uzın həkiya,
 Bul ne bolar Hojamjan?
 Qamıs bası qaltırağ,
 Bul ne bolar Hojamjan?

Şeşimi:

Uzın-uzın həkiya,
 Jol degenim emes pe?
 Onnan uzın həkiya,
 Suw degenim emes pe?
 Qamıs bası qaltırağ.
 Samal degenim emes pe?
 Tiken astı jiltırağ,
 İyne degen emes pe?
 Janlıdan jansız tuwadı,
 Qol-ayağı joq bekkem tutadı,
 Qalın qabırğası jez bilen qola ,
 Özi gümüş qula.

Şeşimi:

Jansız yaratıptı,
 Janlı jutpağa,
 Şayır şıgarıptı gepten utpağa,
 Bul jigit degenin altınının bası,
 Bul jumbağ degenin jüziktin qası.

**Bir kız benen bir jigit jumbağ aytısıp
 kızdı jeyinlip qalıptı:**

Jigit: Tam basına tarı jaydım,
 Bul ne? – depti.

Kız: Tam basına tarı jayğanım joq,
 Bul ne? – depti.

Uzun uzun hikâye,
 Bu ne olur Hocamcan?
 Ondan uzun hikâye,
 Bu ne olur Hocamcan?
 Kamış başı titrek,
 Bu ne olur hocamcan?

Çözümü:

Uzun uzun hikâye,
 Yol dediğim değil mi?
 Ondan uzun hikâye,
 Su dediğim değil mi
 Kamış başı titrek,
 Rüzgâr dediğim değil mi?
 Diken altı parlak,
 İğne denilen değil mi?
 Canlıdan cansız doğar,
 Eli-ayağı yok sıkı turar,
 Kalın kaburgası bakır ile bronz.
 Özü gümüş qula.

Çözümü:

Cansız yaratmış.
 Canlı yutmaya,
 Şair çıkarmış sözden yenmeye,
 Bu yiğit dediğin altının başı,
 Bu bilmece dediğin yüzüğün kaşı.

Bir kız ile bir yiğidin bilmece sormaları ve
 delikanlının kıza yenilemesi.

Yiğit: Dam başına darı jaydım;
 Bu ne? – demiş.

Kız: Dam başına darı yaymışlığım yok.
 Bu ne? – demiş?

Jigit: Juldız depti.

Kız: Kündiz depti.

Jigit: Jəne jumbağ aytısayıq depti.

Kız: Aytıssağ aytısayıq depti.

Jigit: Tawdan tas jumalaydı,

Kız: Tawdan tas jumalamaydı.

Jigit: Tüyenin qumalağı depti.

Kız: Tüyenin jumalağı depti.

Omar Şayır Menen Ermağambet

Şayırdın Jumbağ Aytısı

Ermağambet:

Kısırağ sanı on eki ketti ıdırap,
Esitip joğ habarın şıqtım sorap,
Soradım bağıwşidan buwazların,
Başkası segizinen eken kısırağ.

Ekewi tört kısıraqtın quda dostım.
Kelgende kewi uşın uslap soydım.
Ekewin məzi adamğa bergen menen,
Ketedi kewil tolmay, minbey taslap.

Ekewin semiz buwazaqtın hayal minedi,
Bolğan soñ jası-ğarrı jolı jas dep,
Jəniwardın üyiri bir, tüsi türli-türli
Şeşedi bilgen adam nege nusqap
Dünyada joğ nərseni heş kim jazbas,
Şeşkende tap qoyğanday qol menen uslap.

Omardın şeşiwi:

Tört awız aqıl menen oylap jazdım jumbağ,
Şeşiwin men oylasam bul jumbaqtın,
Mənine salıstırıp kewil şadtın,

Yiğit: Yıldız demiş.

Kız: Gündüz demiş.

Yiğit: Yine bilmece soruşalım demiş.

Kız: Soruşacak soruşalım demiş.

Yiğit: Dağdan taş yuvarlanır.

Kız: Dağdan taş yuvarlanmaz.

Yiğit: Devenin dışkısı demiş.

Kız: Devenin yuvarlanmaz dışkısı demiş.

Omar Şair ile Ermağambet

Şairin Bilmece Atışması

Ermağambet:

Kısırak sayısı on iki gitti çözülüp,
Olmadığı haberini alıp aramaya çıktım,
Sordum bakıcıdan hamilelerini,
Başkası sekiz kısırak imiş.

İkisi dört kısırağın dünür dostum,
Geldiğinde keyfi için tutup kestim,
İkisini sıradan adama sevindi vermekle,
Bırakıp gitti gönülsüzce, binmeden.

İkisine semiz hamilenin kadın hayal biner,
Olduktan sonra genç-ihtiyar yolu yaş diye,
Canavarın üyiri aynı, görüntüsü türlü türlü.
Çözer aslını bilen adam,
Dünyada olmayan şeyi hiç kimse yazmaz,
Çözdüğünde tam koymuş gibi eliyle tutar.

Omar'ın Çözümü:

Dört ağız akıl ile düşünüp yazdım bilmece,
Çözümünü ben düşünsem bu bilmeceenin,
Anlamını karşılaştırıp gönlünü coşturdu,

Keledi kolaylaşsı söz jüyesi,
 On eki jiligine həywanattı.
 Jilikte on eki jawırın, on eki janbas,
 Törtewi tüwel boldı kısıraqtı.
 Jawırın süykimsiz as degen şıgar,
 Bergende kewli pitpes kudalardı,
 Belgisi sonday boldı tərbiyattı,
 Buwaz dep mayı barın megzetemen,
 Uygarıp sol mənisin bul jumbaqtı,
 Tağı bar altı maşhur,
 Olarğa kəjeti joq söz aytkannı.
 Iras ol jəniwardı üyiri bir, tüsi türli-türli,
 Usılayşa jaratıwşı jabbar haqtı,
 Tabılsa, tabılmasa meyli bilsin,
 Bir nərse jazıp solay jağdaylattım.

Ermağambet:

Tört awız oy menen oylap jazdım jumbağ,
 Kim tapsın esinde bolmasa, bermese bağ,
 Bugün de adamlardı bəri bilgiş,
 Bizde emes hər kimse de bar türli şatpağ.
 Məgərde tawıp birew şeşe goysa,

Bizlerdi ne dep edi demey olağ,
 Tağı bar bunı tapsağ ekinşisi,
 Müşkil is hər kimse de bunu tappağ.
 Teñizden tereñ, qaysı jerden,
 Ne bolar paldan tatlı, jerden jalpağ,
 Törtewi tüwel boldı tüsingenge,
 Jağanda joq nərse ni heş kim jumbağ kıla almas,
 Qorqıtıp tek abay menen jüyrik almağ.

Kolaylaşsı gelir söz yerini bulursa,
 On eki jiligine hayvanatın,
 Jilikte on eki omzu, on eki janbas,
 Dördü bir arada kısırağın,
 Jawırın tatsız aş dediği çıkar,
 Verdiğinde gönlü razı değil dünürlerin,
 İşareti böyle oldu terbiyenin,
 Hamile diye yağlı olanı benzetemem,
 Tahmin edip o anlamını bu bilmececin.
 Meşhur bir adı daha var,
 Onlara haceti yok söz söylemenin,
 Doğru o canavarın üyiri bir, görüntüsü türlü türlü,
 Böylece yaratıcı Cebbar Haktın,
 Bulunsada bulunmasa da hâli bilinsin,
 Bir şey yazıp böyle uygun gördüm.

Ermagamset:

Dört ağız düşünceyle düşünüp yazdım bilmece,
 Kim bulsun aklında olmasa, vermese baht
 Bugün de adamların hepsi bilgiç,
 Bizde değil herkes de var türlü düğüm,
 İhtimal biri bulup çözüverse,

Bizlere ne derdi, demeden beceriksiz,
 Daha var bulursan ikincisi,
 Müşkil iş herkese bunu bulmak,
 Denizden derin, hangi yer,
 Ne olur baldan tatlı, yerden düz,
 Dördü bir arada anlayana sureti,
 Cihanda olmayan şeyi kimse bilmece yapamaz,
 Korkutup at örtüsü ile jüyrik olmaz.

Omarın Şeşiw:

Ellerge atı maşhur bul halıqtın.
 Naz bedew sen sıyaqlı adam ediñ,
 Söyleseñ sözleriñ bar halıqtan zıyat,
 Dañspan qallibek ulı erjan degen.
 Bizlerdi köp harıtpay şalqlatıp,
 Ayağın tay qulınday bolıp köben.
 Jağdayın jas balanıñ baykaw uşın,
 Jasıpsañ tört awız söz tağı jumbaқ,
 Teñizden tereñ qaysı dep jazıpsız,
 Adamda heş nərse joқ oydan tereñ,
 Nə nərse jelden jıldam tağı öziñ,
 Qolında Mustapanıñ jazğan kəlem,
 Bir söziñ paldan tatlı jəne de bar,
 Nərse joқ uyqıdan tatlı bul dünyada.
 Bar eken üş kəramat jerden jalpak,
 Aytpağım hər qaysısın bolar edi jön,
 Aytpasam sen ayırıp hər qaysısın.

Erimbet Şayırdıñ Jumbağı:

Əlewmet söz aytaman salsa qulaқ,
 Bolmaydı adamzatқа dünya ortak,
 Bir awız keldi jumbaқ qıyalıma,
 Sorasañ bunıñ atı məki jañğaq,

Qulıp joқ yaki awzı bir kara sandıқ,
 Eş qanday qoldan kelmes awzın aşpaқ.

Omar: Adamnıñ janı.

Mamıq Kız Benen Omarın Aytısı**Mamık Kız:**

Qırım degen şəhərdin,
 İşinde kördim kırık konaq,

Omarın Çözümü:

Dünyada adı meşhur bu halkın,
 İyi koşan ato benzeyen adam idin,
 Söylesen sözlerini bütün halktan ziyade,
 Dañmam Kellibek oğlu Ercan adlı,
 Bizleri çok yormadan koşturup,
 Ayağını yavru tay gibi çarpıp,
 Durumuna dikkat etmek için genç balanın,
 Yazmışsın dört ağız söz bilmece,
 Denizden derin hangisi diye yazmışsınız,
 İnsanda hiçbir şey yok fikirden derin,
 Hangi şey yelden ve senden hızlı,
 Elinde Mustafa'nın yazdığı kalem,
 Bir sözün baldan tatlı yine de var,
 Bu dünyada uykudan tatlı bir şey yok,
 Var imiş üç keramet yerden düz,
 Söylediğimin her biri olur idi iyi,
 Söylemesem sen ayır her birini.

Erimbet Şairin Bilmececi:

Alamet söz söylerim kulak verse,
 Olmaz insanoğlu dünya ortak,
 Bir ağız bilmece geldi hayalime,
 Sorarsan bunun adı məki ceviz,

Anahtar yok veya ağız bir kara sandıқ,
 Nasıl hiç elden gelmez ağızını açmak.

Omar: İnsanın canı.

Mamık kız ile Omar'ın Atışması**Mamık Kız:**

Qırım denin şehrin,
 İçinde gördüm kırk konak,

Alpıs kaskır analı,
 Jetpis kaskır balalı,
 İşler isi bərinin,
 Jıynalıp jürüp qoy kırmak.
 Üyirden asaw toqtattım,
 Buğaw salmay qur-qurlap,
 Bəybişeni bayğa oyattım,
 İşara menen tur-turlap,
 Üyge bağan tiredim,
 Bes besten otız sır-sırlap,
 Toksan üyrek, otız gaz,
 Uştı kölden pır-pırlap,
 Eki laşın bir suñkar,
 Uştı, ketti ğañkıldap,
 Bunı şeşken jigitler,
 Aq tösekke miner ıñkıldap.
 Şeşe almaytuğın kişiler,
 Mazamdı alma kınkıldap,
 Baysarınıñ kızıman,
 İlayıqsız söz aytıp,
 Mazamdı almañ şaymalap.

Omarın Şeşiwı:

Söz tıñlap oqıp kördim sizin hattın,
 Sorağan şaşıp qanar hər elattan,
 Aytıwşı Baysarınıñ kızıman dep,
 Bir awıl aqlatasañ jağdaylatqan.
 Tabatuğın talantlı erge awır keyin,
 Hər jurttıñ azamatın janıratqan,

Añkığan aq kiyiktey jumbaq eken,
 Mergenge gezlespeytuğın közden atqan,
 Əyyemnen kız benen jigit həzillesken,
 Qalğan son burın miyras jazıw hattın.

Altmış kurt analı,
 Yetmiş kurt balalı,
 İşler işi hepsinin,
 Toplanıp gitmiş koyun kırmak,
 Üyirdeki yolkıları durdurdum,
 Bukağı vurmayıp qur-qurlap,
 Bəybişeni zengine nikahladım,
 İşaret ile tur-turlap,
 Eve bağan dayadım,
 Beş beşten otuz sır sırlayıp,
 Doksan ördek, otuz kaz,
 Uçtu gözden pır pır edip,
 İki laçın bir şahin,
 Uçtu, gitti gaklayarak.
 Bunı çözen yiğitler,
 Ak döşeğe biter inleyip,
 Çözemeyen kişiler,
 Keyfi kaçıp yakınır,
 Baysarı'nın kızıyım,
 Uygunsuz söz söyleyip,
 Keyfimi kaçırmağın sözünüzden cayıp,

Omar'ın Çözümü:

Söz dinleyip okuyup gördüm, sizin mektuptan,
 Soran şaşıp kalır her milletden,
 Soran Baysarı'nın kızıyım demiş,
 Bir ahval anlatırsan münasipleştiren,
 Çözecek yetenekli ere ağır değil,
 Yurdun her yerinde bahadırı tanıtan,

Kokmuş ak geyik gibi bilmece imiş,
 Avcıyla karşılaştırmadan gözünden vuran,
 Eskiden kız ile Yiğit şakalaşıp,
 Ona bir miras kalmış yazıyor mektupta,

Men-dağı öz halkıma şeştım bılay:
 Bolarsañ ya unatpay, ya unatqay,
 Kız eken Kırım degen şəhəriniz,
 Dünyasın birew alıp, birew satqan.

<< Kırık qonaq>> kızdın janı,
 Mısal etken jumbaqqā söziñ eken ıñğaylatqan.
 Analı alıp kaskır asawlıgıñ,
 Köziñdi köringenge alanlatqan,
 Balalı jetpis kaskır nəpsiñ şıǵar,
 Awzındı hər ısqıǵa qalay jatqan,
 Bəybişe degen söziñ aşır şıǵar,
 Jumısqā qayta düzep jaqınlatqan,
 Bes jas penen 20 jastıñ arası goy,
 Bir suñqar eki laşın kanat kaqqan.
 Jürgende aynala uşıp, aqır alar,
 Kız bala er özine qolaylatqan.
 Öz atıñ aylawıma meniñ şıǵar,
 Şeşilse şeşilmese özi bilsin,
 Molla omar usılay dep jaǵdaylatqan,

Kız:

Qayırdı jatqan ǵarrı buwra,
 Awzınan köbik şaşadı,
 Umtılğan menen tura almaydı,
 Awır jük üstin basadı.

Jigit:

Ǵarrı atañız.

Kız:

Zamanında sütlü bolğan,
 Şaqlaқтаǵı ǵarrı ingen,
 Kelip-ketip jürgen adam,

Ben dahi öz halkıma cevap verdim böylece,
 Ya kabul etmezsın, ya da kabul etmezsın.
 Kız imiş Kırım adlı şehriniñ,
 Malını birisi alıp, birisi satmış,

“Kırık qonaq” kızın canı,
 Örnek bilmeceyi sözünmüş uygun hale getiren,
 Analı altmış kurt yabani,
 Gözü gördüǵüne şaşırır.
 Balalı yetmiş kurt arzusu çıkar,
 Ağzını aşkla nasıl açmış,
 Bəybişe dediǵın sözün acı çıkar,
 İşe tekrar düzeltip kolaylaştıran,
 Beş yaş ile 20 yaşın arası yahu,
 Bir şahin iki laşın kanat çırpmış,
 Dönerek uçup, haykırır,
 Kız çocuǵu kendi işini kolaylatmış,
 Kendi atın benim aylawıma çıkar,
 Çözülse, çözülmese kendi bilsin.
 Molla Ömer böylece deyip söylemiş.

Kız:

Qayırdı yatan yaşlı buǵra,
 Ağzından köpük saçar,
 İleri yürür ile duramaz.
 Ağır yük üstün basar.

Yigit:

İhtiyar babanız.

Kız:

Zamanında sütlü olan,
 Şaqlaqtaki ihtiyar ingen,
 Gelip gidip yürüyen adam,

Heş bir onı közge ilmegen.

Jigit:

Ğarrı ağanız.

Kız:

Jeti atan jellep ketti,
Jetkermeydi kuwğan menen ,
Duşpan dosı kelip kördi,
Jetpes küşi kuwğan menen.

Jigit:

Jeti ağanız.

Kız:

Tawğa şıkkın ıarağay,
Ösken eken putaqsız ,
Zəwlim biyik ala aspanda,
Adam küşi jetkisiz.

Jigit:

Qızdın şaşı.

Kız:

Süyksiz tuwğan eki ul,
Jarasıptı bawırğa,
Talepker bolğan adamnıñ qolı,
Qolı jetpes uslawğa.

Jigit:

Qızdın eki emşegi.

I. Tört tulğa bir deneye basın iymek,
Kelmese eger biri dört tulğanıñ,
Pitimge jaramaydı alıp bermek,
Törtewdın dört tarihiy jumısı bar.
Jəmiyetke bul tötrewi kütə gerek,

Hiçbiri onu görmemiş.

Yigit:

İhtiyar ananız.

Kız:

Yedi atan koşup gitti,
Yetişmezdi kovalama ile,
Düşman, dost gelip gördü,
Yetmez gücü kovalama ile.

Yigit:

Yedi ağabeyiniz.

Kız:

Dağda çıkan, ıarağay,
Büyümüş dalsız budaksız,
Zəwlim biyik ala aspanda,
İnsan gücü ona ulaşmaya yetmez.

Yigit:

Kızın saçı.

Kız:

Kemiksiz doğan iki oğlan,
Yaraşmış döşe,
İsteyen adamın eli,
Eli yetmez tutmaya.

Yigit:

Kızın iki memesi.

I. Dört korkuluk bir gövdeye başın eğmiş,
Gelmese eger biri dört korkuluğun,
Uzlaşmaya yaramaz alıp vermek,
Dördünün dört tarihi görevi var,
Cemiyete bu dördü çok gerekli,

Küşü bar qəhərlense jan şıdatpas,
Təbiyat bergən qıwat asa bölek.

Şeşimi:

Megzetemen bul jumbaqtı məmlekette,
Armiya aqşa menen jeri bolmaq,
Tört dene sonda gəna tüwellenedi,
Qosımşa üşewine siyasatın qossaq.
Törtewi hər jumıstı atqaradı,
Sonıñ uşın eter isi bölek-bölek,
Armiya el qorğanı watan uşıp,
Keregin jəmiyettiñ aqşa atqaradı,
Jer bolsa ullı watan halıq uşın.
Sonlıqtan jer kölemi kerek kılmaq,
Atağı məmlekettiñ sonda şıǵadı,
Joqarǵı üşewine klasstı qossaq,
Erki bar məmlekettiñ qol astına,
Sıyadı sonıñ uşın ötegen-aq.
Küşli dep qural jaraq kórsetpesin,
Şeşiwi oylangangə usı bolar.

II. Oylanıp bul jazǵanıñ jəne jumbaqtı,

Salmaǵı alıp altı jer göreǵi.
Jansız zat jəmət uşın bar kereǵi,
Buwraday köldəǵi kelse qıyın,
Aldınan jan şıǵarmay etip bölek,
Mıñ tüǵi bir silkinse töǵiledi,
Sonda da halın saqlap ketpes bölek.

Şeşimi:

Juwırttıq aytıp jumbaqtı hər tərəpke,
Şeşermen bolsa mədet til menen jaqqa,
Salmaǵı alıp-altı degenen soñ,
Usattım stankobay pulemetqa.

Gücü var öfkəlense can acıtmaz,
Tabiatın verdiǵi kuvvet türlü türlü,

Çözümü:

Benzettim bu bilmeceyi memlekete,
Ordu, hazinesi ve yeri olmak,
Dördü o zaman bir bütün sayılır,
Ek olarak üçüne siyaseti eklese,
Dördü her işi başarır.
Onun için işleri ayrı ayrı,
Ordu, vatan için halk korur,
Toplumun ihtiyacını akçe yapar ,
Toprak ise ulu vatan halk için,
Onun için ölçülü yer kılmak gerek.
Memleket o zaman meşhur olur,
Yukarıdaki üçüne sınıf eklese,
Memleketin karar verecek gücü var elinde,
Saygı duyar onun için Ötegen-ak,
Güçlü diye silah göstermesin,
Çözümü düşünene işte budur.

II. Düşünüp bu yazdığım yeni bilmece,

Ağırlığı altmış altı yer göreǵi,
Cansız şey cemaat için gerekli,
Buğra gölden fırtına gibi gelse,
Önünden can çıkarmadan ayırıp,
Bin tüyü bir silkinse dökülür,
O zaman da halini saklayıp gitmez,

Çözümü:

Bilmece söyleyip koşturduk her tarafa,
Çözücü olsa güç dil ile çeneye,
Ağırlığı altmış altı dedikten sonra,
Makineli tüfek benzettim.

Korpusı alpıs altı bolsa kilo,
 Degeniñ qos döñgelek tirew bolmaq.
 Eki jüz eliw dana bolsa jemi,
 Ol oq goy lentadağı qoyğan sanap.
 Bir mın oq minutına atıladı,
 Aldınan adamıyzat qalmaq şıqqan,
 Şıdamlı şın polattan soğılğan soñ,
 Turadı buzılmastan kəlpin saqlap.

Ermağambettiñ jumbağı:

Ekkenim bir şanaqqa jalğız biyday,
 Kemalğa suw işpese turar kelmey,
 Bir küni suwğa miyri qanıp alsa,
 Turadı qanasına heş bir sıymay.
 Oylamas bulay emes bul amanat,
 Otırar iyesi kelse közi kıymay.

Şeşimi:

Erjetken kız.
 Süyegin jaratıptı Һasıl tastan,
 Ləpsige jaqın turadı qarındaстан,
 Pısaqsız terisin tespey sorıp,
 Qulıpsız eki tastıñ awzın aşqan.

(Uyqu).

Altın jüwen at minip,
 Bedew mingen barmeken,
 Tabanına tas qoyıp,
 BəҺər etken barmeken.

Jol üstinde joñışqa,
 At semirtken barmeken,
 Köl işinde şoq jeken,
 Basın buwğan barmeken.

Korpusı altmış altı kilo,
 Dediğın iki yuvarlak direk olur,
 İki yüz elli tane olsa yemi,
 Şeride koyduğı mermileri sayıp,
 Min ok atılır dakikada,
 Önüne çıkan insanoğlu canlı kalmaz,
 Dayanıqlı gerçek çelikten yapıldıktan sonra,
 Durur bozulmaz kılıfı saklayıp.

Ermagambetin Bilmecesi:

Ekmişim şanaqqa sadece buğday,
 Su içmesse olgunlaşmaz.
 Bir gün suya kansa,
 Kabuğuna sığmaz hale gelir,
 Böyle düşünmez bu emanet değıl,
 Gözü kıymaz.

Çözümü:

Yetişkin kız.
 Kemiğini yaratmıştı özel taştan,
 Nefsine yakın durur kız kardeşinden,
 Bıçaksız derisini deşmeden yüzer,
 Anahtarsız iki taşın ağızını açar.

(Uyku)

Altın yular at binip,
 Bedew binen varmışmış,
 Tabanına taş koyup,
 Bahar eden varmışmış.

Yol üstümde yonca,
 At semirten nöbetçi,
 Göl içinde şeker kamışı,
 Başını bağlayan varmışmış?

Şeşimi:

Altın jüwen at minip,
 Bedew mingen ol batır
 Tabanına tas koyıp,
 Bəhər etken ol batır.
 Jol üstinde jonışqa,
 At semirtken qarawıl.
 Köl üstinde şoq jeken,
 Basın buwğan balıqşı.
 Ababəkir men jazdım,
 Bar eken dep belligin,
 Oylasam ol da kemir kün ,
 96 degenim, bellik penen bir jumaq,
 On jumbaqtıñ bəri gül.

Şeşiwi:

Toqsan altı mısķallıq,
 Qawaqtı putqa qosqanıñ,
 Bes ağaşıñ kir şıǵar,
 Usı ma meni irikkeniñ.

I. Tüs kördim bugün tünde ne yaqşı tüs,
 Qolımda jipek bawlı kırık qara qus,
 Qolımnan kırık qara qus ketti uşıp,
 Jigitşe şayır bolsañ bul sözge tüs.

Şeşimi:

Kiygeni bayydıñ qızı ülle taǵı,
 Qədiri qız-jigittiñ tünde taǵı,
 Sen qaşan kırık qara qus asıradıñ,
 Bayaǵı kırık ötken şille taǵı.
 Jumbaqtı aytıwşı edim dırdey etip,
 Aşılğan sabaǵınan güldey etip,
 Sıñǵırlap otız merwert jerge tüsti,
 Adamǵa kədir bilgen birew edi.

Çözümü:

Altın yular at binip,
 Bedev binen o bahadır,
 Tabanına taş koyup,
 Bahar eden o bahadır,
 Yol üstünde yonca,
 At semirten nöbetçi,
 Göl üstünde kamış,
 Başını bağlayan balıqçı,
 Ebubekir ile ben yazdım,
 Var imiş der işaretli,
 Düşünsem de oda kemir gün.
 96 dediğim, bellik ile bir demet,
 On bilmecenin hepsi gül.

Çözümü:

Doksan altı, mısķallıq
 Kavaǵı bu dala ekleyişin,
 Beş ağacın girip çıkar,
 Böyle mi beni durduracaksın.

1. Düş gördüm bugün gece ne güzel düş.
 Elimde ipek baǵlı kırk kara kuş,
 Elimden kırk kara kuş gitti uçup,
 Yiǵitçe şair isen bu sözü anla.

Çözümü:

Zenginin kızının giydiǵı ülle bile
 Kadiri kız yiǵidin gece bile,
 Sen ne zaman kırk kara kuş eğittin,
 Önceki kırk eski şille bile.
 Bilmeceyi soran idim inci gibi kılıp,
 Sabah açılan gül gibi kılıp,
 Şıñǵırdayıp otuz mermer yere düştü,
 Adamın kadrini bilen biri idi,

Şeşimi:

Kördiñ be bul bəleniñ kinazasın,
 Kim ölse başında oqır jinazasın,
 Sen nağıp onıñ bərin jerge töktiñ,
 Otız kün adamzattıñ orazasın.

AĞILLI KIZ

Buringı ötken waqıtta bir patşanıñ ağıllı kızı bolıptı. Kız erjetip qamakğa kelipti. Biraq, patşanıñ kızı bolğan soñ heş kim patşağa barıp aytıra almaptı.

Bir küni kız atasına el-halkındı jaynap toy ber dep soranıptı. Patşa pütkil elin jıynap ülken toy beripty.

Kız jıynalğan köpşilikke qaran:

– Meniñ bir jumbağım bar, kimde-kim jumbağımdı şeşe onıñ ülken-kişisine, bay-jarlısına, qanday minine qaramastan basımdı qosaman, – depti.

– Meniñ sizlerge beretuğın jumbağım mınalar: 10 iyt, 20 qasqır, 30 otaw, 40 jolbarıs, 50 noqta, 60 aqta, 70 tusaw, 80 bul dünyada joq, 90 torğay, 100 jumırtqa depti.

Bul jumbaqtı jıynalğan köpşiliktiñ işinen işinnen heş kim şeşe almaptı.

Bul habardı bir qoy baqqan tazşa bala esitip, üş künlik joldağı jüz jasap otırğan bir garrınıñ deretin esitip, bir bilse sol biler dep izlep ketipti. Bala garrığa sälem berip kirip, öziniñ kelgen jumısın qızdıñ jumbağım ayıp, şeşip beriwin soraptı.

Sonda garrı:

- Way balam-ay, ol kütä ansat jumbaq goy,

Çözümü:

Gördün mü bu belanın kinazasın,
 Kim ölse başında okur cenazesinin,
 Sen nasıl onun hepsini yere döktün,
 Otuz gün ademoğlunun orucunu.

AKILLI KIZ

Çok eski zamanda bir padişahın akıllı kızı varmış. Kız yetişip evlenme çağına gelmiş. Fakat, padişahın kızı olduğu için hiç kimse gidip kızı padişahı isteyememiş.

Bir gün kız babasına halkını toplayıp toy vermesini istemiş. Padişah bütün halkı toplayıp büyük bir toy vermiş.

Kız toplanan kalabalığa bakarak:

- Benim bir bilmecem var, kim bilmecemi bilirse onun büyüklüğüne-küçüklüğüne, fakirliğine-zenginliğine boyuna posuna bakmaksızın onunla evleneceğim, demiş.

- Benim sizlere vereceğim bilmecem şunlar: 10 it, 20 kurt, 30 otağı, 40 aslan, 50 yular, 60 aqta, 70 köstek, 80 bu dünyada olmayan, 90 serçe, 100 yumurta demiş.

Bu bilmeceyi toplanan halkın içinden hiç kimse bilememiş.

Bu haberi bir koyun çobanı genç bir kel oğlan işitip, üç günlük yoldaki yüz yaşlarında olan bir ihtiyarın haberini işitip, bilse o bilir diye aramaya gitmiş. Bala ihtiyara selam vererek içeri girerken geliş sebebi kızın bilmecesini söyleyip çözebilecek birini sormaktı.

Bunun üzerine ihtiyar:

on iyt degeni-on jasıñ, onda adam sonday boladı, 20 ƙasƙır degeni jigirma jasıñ. Jigirmada neni bolsa da ƙasƙırday ƙawıp tüsesen. Ayıw degeni- otız jasıñ-otızda ayıwday ƙolıy jüresen 40 jolbarıs degeni ƙırık jasıñ, ƙırıkta jolbarıstay aybatlı ƙaytpas er jürek bolasan, 50 noƙta-eliw jasıñ, eliwde noƙtalanƙan asawday bolasan, jigitşiligin noƙtalanıp ƙarlıƙƙa ƙösesen. 60 aƙta degeni alpıs jasıñ, alpısta mısalı aƙtaday bolasan. 70 tusaw degeni-jetpis jasıñ, jetpiste uzak jerlerge bara almay, piyada jüriwge jaramay, tusawlanƙan attay bolasan. 80 bul dünyada joƙ degeni-seksen jasıñ, seksenge şıƙƙanan keyin bul dünyada bar boldıñ ne, joƙ boldıñ ne, mısal sonday bolasan. 90 torƙay-toksan jasıñ, toƙsanda torƙanday tek söylegen tilin bolmasa, heş ƙıymılday halın bolmaydı. Al, jumırtƙa degeni-jüz jasıñ, jüzde adam mısal jumırtƙaday boladı. Mäyek səl jerge tüsip ketse bılış etip jarıladı. Jüz jasaƙan adam da sol taƙılette boladı. əne sonı aytƙıl balam, – depti.-

Tazşa bala jumbaƙın şeştirip alƙannan keyin juwırıp, patşanın ƙızının aldına kelip, jumbaƙın şeşip beripti. Biraƙ tazşanın jumbaƙtı şeşkenine wəzirdiñ balaları ƙarsılıƙ etipti. Ƙız özinin wədesinde turıp jumbaƙtı şeşkeni uşın balaƙa basın ƙosıptı. Patşa ülken toy berip, ƙızın uzatıptı. Tazşa bala patşanın ƙızın alıp, maksetine jetip uzak jasan beripti.

- Vay balam ey, o ƙok kolay bilmece yahu, on it dediƙi on yaşın, on yaşında adam şeyle olur, 20 kurt dediƙi yirmi yaşın. Yirmide bir şey olsa da kurt gibi kabul edersin. Ayı dediƙi, otuz yaşın-ayı gibi yaşarsın. 40 ƙaplan dediƙi kırk yaşın. Kırkta aslan gibi heybetli, korkusuz ve yürekli olursun. 50 yular elinci yaşın, elli de yularlanmış hırçın at gibi olursun, yiğitliğin bitip ihtiyarlıƙa geçersin. 60 aƙta dediƙi altmışınca yaşın, misali olursun. 70 köstek dediƙi yetmişinci yaşın, yetmişde uzak yerlere varamazsın, yaya yürüyemezsin,bağlanan at gibi olursun. 80 bu dünyada yok dediƙi sekseninci yaşın, seksene çıktıktan sonra bu dünyada varlığın yokluğun belli olmaz. 90 serçe doksanınıca yaşın, doksan da serçe gibi konuşan dilin olmasa, hiç hareket edecek halin olmaz ve yumurta dediƙi yüz yaşın, yüzde adam örneğın yumurta gibi olur. Yumurta yere düşse kırılıp yarılır. Yüz yaşına gelmiş adam da o şekilde olur. İşte bunu söyle balam - demiş.

Genç kel oğlan bilmeceyi çözdürdükten sonra ƙoşarak padişahın ƙızının huzuruna gelerek bilmeceyi çözüvermiş. Fakat kel oğlanın bilmeceyi çözmesine vezirin çocukları ƙarşı çıkmış. Ƙız sözünde durup bilmeceyi çözdüğü için çocukla evlenmiş. Padişah büyük bir toy yapıp ƙızını vermiş. Kel oğlan padişahın ƙızını alıp, muradına ererek uzun bir ömür sürmüş.

BİR TEHGE

Buringı ötken zamanda bir patşa bar edi. Künlerden bir kün patşa patşalık kiyimin taslap, üstine jay adamnın kiyimin kiyip, halıktın turmısın köriwge şığıptı. Patşa köp jerlerdi aralap kıyatırsa, bir baydın nambarın aydarıp atırğan künlikşiniñ üstinen şağadı.

-Haw jora bir künge neşe tenge alıp islep atırsañ? deydi patşa öziniñ kim ekenin sezdirme,

– Bir tenge alıp isleymey, – dedi diykan.

– Bir tenge köp göy, onı ne kılasañ?

- Əy jora, tenge tört şayı boladı, onı öziñ bileseñ bir şayını qarızıma beremen, bir şayını qarızğa beremen, bir şayını qayalımız benen awqat kılamız, al bir şayını suwğa taslaymız, sonıñ menen tört şayı ornıñ tabadı. Bir tenge köp bola ma? –dedi.

Əne patşa oylanıp, << bir tenge ni hayalı menen awqat kıladı, jəne bir tenge ni suwğa taslaydı, şınında bul alğan haqısı köp emes eken. Erteñ şakırıp alayın, bunıñ mənisin sorayın, eger aytpasa darğa asıp öltireyin>> dep patşa sarayına qayttı. Patşa erteñine bir adam jiberip, diykandı aldına aldıradı.

Diykan tərtip saqlap, patşanın aldına keledi.

-Kəne, diykan, keşegi aytқан söziñniñ məyisin ayt, özi tört şayı, ol da jetpeydi deyseñ. Birin qarızıña, birin qarızğa, birin awqat kılamaz deyseñ al birin suwğa taslaymay deyseñ. Jetpese ne uşın suwğa taslaysañ? – dedi patşa.

–Kullıq taqsır, bir şayını qarızıma beremen degenim-meniñ üyimde ata-anam bar,

BİR TENGE

Çok eski zamanda bir padişah var imiş. Günlerden bir gün padişah padişahlık giyimini çıkarıp, üstüne halktan birinin adamın giyimini giyerek halkın halini görmeye çıkmış. Padişah çok yerleri dolaşıp gezerken bir zenginin nambar boşaltan günlükçünün üzerine vardı.

- Hey dostum bir günde kaç tenge alıyorsun demiş padişah.

- Padişah kim olduğunu sezdirmeden.

- Bir tengeye çalışıyorum demiş işçi

- Bir tenge çok be, onu ne yaparsın?

- Hey arkadaşım tenge dört kuruş olur, onu sen bilirsin bir kuruşunu borcuma veririm, bir kuruşunu borç veririm, bir kuruşunu karım ile yiyeceğimize harcarız ve bir kuruşunu suya atarız onun ile dört kuruş tam olur. Bir tenge çok mu ? - dedi.

İşte padişah düşünüp, bir tenge borca ver, bir tenge borcuna ver, bir tenge suya at, hakikaten de bu aldığın çok değil imiş sabah çağırayım bunun anlamını sorayım, eğer söylemezse dara asıp öldüreyim deyip padişah sarayına dönmüş. Padişah sabahleyin bir adam gönderip işçiyi huzuruna aldırması, işçi hazırlanıp padişahın huzuruna gelmiş.

- Hadi, işçi akşamki söylediğin sözünün manasını söyle, özü dört kuruş o da yetmez dersin, Birini borcuna, birini borca, birini ekmek ederim dersin de birini suya atarım dersin. Yetmiyorsa niçin suya atıyorsun? - demiş padişah.

- Kulluk efendim bir kuruşunu borcuma

olardan karızım köp bir şayını solar uşın jumsayman. Bir şayını qarızğa beremen degenim-meniñ balalarım, qızlarım bar, solar ertenği küni qartayğanda meni aşıraydı. Sonıñ uşıp bir şayını solar uşın jumsayman. Bir şayını duz alıp, suwğa salaman, heş tatlımaydı. Siziñ patşalık dëwirinizde duz kütë kıt bir şayım suwğa ketken menen barabar, – dedi diyğan.

Patşa diyğanıñ bul sözün esitiip, spol waqıtlardan baslap halıq penen sanasıp, ne kerekleri bolsa, öz waqtında jetkerip ber beretuğın bolıptı. Halıq kem-kemnen abaday turmısqa jetisipti.

AGAR-MAGAR

Buringı ötken zamanda bir patşa bolıptı ol patşa mudamı astarlı söyleytuğın adam edi. Buğan wëzirleri <<patşa barıp turğan hëkis adam. Sözine heş adam tüsine almaydı>> dedi. Künlerden bir kün sol patşa dünyadan qaytı boladı. Patşanıñ ornına on eki jasar balası patşa boladı.

Öne, patşanıñ aqıllı wëziri bar edi. Sol wëzir jas patşağa aqıl-nësiyat berip otıradı. Bunnan keyip patşanıñ başqa wëzirleri aqıllı wëzirdi jamanlap, onı wëzirlikten şıgartıp jiberedi. Wëzirdiñ bala-şağaları oba keselinen ölip, kambağallasadı. Ğarrı wëzir tayağın qolına alıp, patşağa barıp, jërdem sorayın dep patşanıñ dërgayına kelipti.

Patşa kelgen kambağal ğarrığa:

veririm dediğim benim evimde ata anam var, onlara borcum çok, bir kuruşunu onlar için harcarım. Bir kuruşunu borca veririm dediğim benim çocuklarım kızlarım var, onlar yarın bir gün yaşlanınca bana bakarlar. Onun için bir kuruşunu onlar için harcarım. Bir kuruşunu karım ile yemek yaparım. Bir kuruşunu tuz alıp suya atarım, hiç tatlanmaz. Sizin padişahlık devrinizde tuz çok kıt, bir kuruşum suya gitmiş gibi ile beraber demiş işçi.

Padişah işçinin bu sözünü işitip o vakitlerden başlayarak halk ile birlikte ne gerekiyorsa kendi vaktinde ulaştırıp vermiş. Halk kıtlıktan refah bir ömre ulaşmış.

AGAR-MAGAR

Çok eski zamanda bir padişah varmış. O padişah devamlı mecazlı sözler ile konuşurmuş. Buna vezirleri “padişahın yanına varanlar padişah aksi huysuz adam. Ne dediğini hiç kimse anlamıyor” dedi. Günlerden bir gün o padişah dünyadan göçtü, Padişahın yerine on iki yaşındaki oğlu padişah olur.

Ve padişahın akıllı bir veziri var idi. Bu vezir genç padişaha akıl nasihat veriyordu. Bundan sonra padişahın diğer vezirleri akıllı veziri kötöleyip onu vezirlikten attırır. Vezirin çoluk-çocukları veba hastalığından ölüp fakirleşti, ihtiyar vezir esasını eline alıp, padişaha varıp yardım istiyeyim diye padişahın dergahına gelmişti. Padişah gelen fakir ihtiyara;

-Ğarrı! – dedi.

-Ləbbəy taqsır, – dedi.

–Entelepsen, tentelepsen, ertelete almadın ba? – dedi patşa.

–Entelesenem xəytelepsen, tentelesenem xəytelepsen, turdım jıgıldım, turdım jıgıldım, – dedi ğarrı.

Patşa basın şaykəp köp oylandı.

Bir vaxtıda patşa:

-Ğarrı, – dedi.

–Ləbbəy taqsır, – dedi ğarrı.

–Alasa terekten qar jawğalı künde me, xəptede me, ayında ma, julında ma? – dedi patşa.

–Künde de, xəptede de, ayında da,julında da joq, – dep juwan berdi ğarrı. Patşa tağı da köp basın şaykəp, oylanıp otırdı da:

–Ğarrı, – dedi.

–Ləbbəy taqsır, – dedi ğarrı.

–Alpıs penen juwıqıpsan, yakın menen jıraqpısan? – dedi patşa.

–Alıs penen jıraqpan, yakın menen juwıqpan, – dedi ğarrı.

Patşa oylanıp oturup bir ləgen altın berdi. Ğarrı altını alıp, patşadan ruhsat sorap ketip baratır edi, patşa:

–Agar, agar,– dedi. Sol vaxtıda ğarrı:

–Taqsır, biraq... Magar-magar, – dedi.

Ğarrı ketti. Patşa wəzirlerine:

–Men ne dedim, ğarrı ne dedi? Üş kün məwlet beremen, tapsanız jaksı wəzirler bolasız, tappasaңыз həməңызdi de dərğa asaman, – dedi. Wəzirler üç kün məwlet alıp, hər adamnan << agar-magar>> dın

- İhtiyar! Dedi.

- Emredin efendim, - dedi

- İlerigeri aylak aylak dolaşıyorsun ? - dedi padişah.

- İleri gittiysem döneyim, tentelesenem döneyim, kalktım düştüm, kalktım düştüm - dedi ihtiyar.

Padişah başını sallayarak çok düşündü

o vakit padişah;

- İhtiyar - dedi.

- Emret efendim, - dedi ihtiyar.

- Alçak ağaçtan kar her gün mü, haftada mı, ayda mı ,yılada mı yağar? - dedi padişah.

- Günde de, haftada da, ayda da yılda da yok- diye cevap verdi ihtiyar. Padişah bir daha başını sallayıp düşündü de:

- İhtiyar - dedi

- Emret efendim - dedi ihtiyar.

- Uzak ile yakın mısın, yakın ile uzak mısın ? - dedi padişah.

- Uzak ile uzağım, yakın ile yakınım, - dedi ihtiyar.

Padişah düşünerek oturup, bir leğen altın verdi. İhtiyar altını alıp, padişahın izin isteyip gidecek oldu, padişah:

- Agar, agar - dedi o vakitte ihtiyar:

- Efendim fakat... magar-magar- dedi.

İhtiyar gitti. Padişah vezirlerine:

- Ben ne dedim, ihtiyar ne dedi? Üç gün süre veriyorum,

Bulursanız iyi vezirler olursunuz,

bulamazsanız hepinizi de dar ağacına

asarım, - dedi. Vezirler üç gün mühlet alıp

mənisin soray baslaydı. Bunun mənisin heş kim bilmedi. Sonıñ menen eki kün ötti.
 <<Endi ne kılamız, iymansız ğarrı kelemen dep bizlerdi ölümge sazıwar etti. Ele de bolsa özine barayıq,sebebin özi tabar>> dep oylasıp, ğarrığa keledi. Wəzirler ğarrığa kelip, alpısı, alpıs lægen altın berip, ne kılsañ da öziñ bil, –dep janlınadı. Ğarrı alpıs lægen altındı alıp <<meni patşanıñ aldına alıp bar>> dedi. Wəzirler ğarrını patşanıñ aldına alıp bardı. Patşa ğarrını körip:

–Ğarrı, – dedi.

–Ləbbey taqsır, – dedi.

–Agar, magar dep edim göy, – dedi patşa.

–Taqsır, biraq... magar-magar, – dep edim göy dedi ğarrı. Ğarrınıñ sözine tüşinip: – Ğarrı, usı sözdiñ mənisin wəzirlerge öziñ tüşindire göy, – dedi. Sol waqıtta ğarrı wəzirlerge qarap bılay dedi:

–Patşanıñ <<enteletipseñ, tenteletipseñ, ertelete almadıñ ba?>> degeni mınaw edi: Usınşa jasap, üylenip, bala-şağalı bolmadıñ ba? – degeni edi. Sol waqıtta men aytkan edim: <<entelesem qayteyin, tenselesem qayteyin, turdım-jııldım>> dedim. Bunun mənisi-men burınnañ-aq üylenip edim, bala-şağam öle berdi degenim edi. Bunnan keyin patşa mağan hayal alıp bermekşi bolıp: <<künde me, həptede me, ayında ma, jılında ma?>> – dedi. Bul senin şamañ qanday degeni edi. Men oğan künde de ayında da,

her adamdan agar-magar'ın manasını sormaya başladı. Bunun anlamını hiç kimse bilemedi. Öylece iki gün geçti. “Şimdi ne yaparsınız imansız ihtiyar gelirim diye bizleri ölüme gönderdi. Öyle ise kendisine gidelim, sebebini kendi bulur, düşünüp, ihtiyara geldiler. Vezirler ihtiyara gelip altmış gelip altmış altın leğen verip ,her ne yaparsan da kendin bilirsin, - diye yalvardı. İhtiyar altmış leğen altını alıp beni padişahın huzuruna götürün dedi. Vezirler ihtiyarı alıp padişahın huzuruna vardılar. Padişah ihtiyarı görüp:

- İhtiyar- dedi.

- Emredin efendim- dedi.

- Efendim fakat ... Magar-magar,- dedim yahu dedi ihtiyar.

-İhtiyar. Padişah ihtiyarın sözünü düşünüp:

- İhtiyar, bu sözün anlamını vezirlere sen anlat yahu- dedi. Ozaman ihtiyar vezirlere doğru bakarak şöyle dedi:

- Padişahın “nefes alırsın, dolaşırsın, hazırlatamadın mı? dediği şöyleydi: Bu kadar yaşayıp evlenip çoluk-çocuk sahibi olmadın mı? demekti. Ozaman ben söyledim mi? Döneyim, geldim-gideyim, durdum-yıkıldım” dedim. Bunun manası ben önceden evlenmişim, çoluk çocuğum ölüverdi demekti. Bundan sonra padişah bana hatun alıp vermek isteyip. “Günde mi, ayda mı, yılında mı” dedi. Bu senin gücün nasıl demekti.

“Ben de ona günde de, ayda da,

jılında da joķpan>> dedi. Bul meniñ joķ degenim edi. Patşanıñ <<alasa terekten ķar jawǵalı alıs penen jıraķpısañ, jaķın penen juwıķpısañ>> degeni-şaşıñ aǵarǵalı köziñ uzaķtı köre me yamasa jaķındı köre me? – degeni edi. Men oǵan <<alasa terekten ķar jawǵalı alıñ penen jıraķpan, jaķın menen juwıķpan>> dedim. Bunıñ mǎnisi-şaşım aǵarǵalı beri közim körmeydi, jaķındı köredi degenim edi.

Patşa bunnan keyin maǵan ölgenşe jep jata ber dep bir lægen berdi. Men altındı alıp şıǵıp baratır edim. <<Ġarrı, agar-agar>> – dedi. Bunıñ mǎnisi-eger sen usını birewge aytsan, ölüm jazasın alasañ degeni edi. Men oǵan <<Taķsır, biraķ... Magar-magar>> dedim. Bunıñ mǎnisi-magar. Meniñ ķunımdı bere ğoysa aytaman degenim edi. Mine sizler maǵan alpıs lægen altın berdiñler, bul meniñ kunım bolıp tabıladı. Sonıñ uşın sizlerge patşa menen söyleşken sözimniñ mǎnisi aytıp otırǵanım usı edi, – dep Ġarrı sözini tawıstı. Söytip Ġarrı köp aytındı alıp murat-maķsetine jetti, al alpıs wǎzir patşanıñ öli jazasınan ķutılıp ketti.

BAĞLAN TAZ

Burıñı ötken zamanda bir kızdıñ jeti aǵası, altı inisi, әkesi, şeşeşi, bir siñlisi bolǵan. Jeti aǵası bir urısta, altı inisi bir urısta joķ bolıp ketken. Sonda kız әke-şeşesin baǵıp otırıp halıķķa bılay degen:

yıldı da yokum” dedim. Bu benim yok dediğim idi. Padişah “alaca ağaçtan kar yağlı uzak ile uzak mısın, yakın ile yakın mısın”- demesi saçının ağarmışlığı, gözün uzağı görüyor mu ? yoksa yakını mı görüyor ? - demesiydi. Ben ona “alçak ağaçtan kar yağlı uzak ile uzağım, yakın ile yakınım” dedim. Bunun anlamı saçım ağardığından beri gözüm görmez, yakını görür” demekti.

Padişah bundan sonra bana ölünceye kadar yiyip iç diye bir leğen altın verdi. Ben altını alıp gidecek oldum.

“İhtiyar, agar-agar”- dedi. Bunun manası eğer sen bunu birine söylersen ölüm cezası alırsın demekti. Ben ona “ efendim fakat magar-magar” dedim. Bunun anlamı manası-magar. Benim kan hakkımdı, veriverirse söylerim anlamındaydı. İşte sizler bana altmış leğen altın verdiniz, bu benim kan hakkım oldu. Bunun için sizlere padişah ile konuştuğum sözlerin manasını söylemem bundandı. İhtiyar sözünü bitirdi. Böylece ihtiyar bir sürüaltını alıp muradına maksadına erdi, böylece altmış vezir padişahın ölüm cezasından kurtulup gitti.

BAĞLAN KEL OĞLAN

Çok eski zamanda bir kızın yedi ağabeyi, altı kardeşi, babası, anası, bir bacısı varmış. Yedi ağabeyi bir savaşta altı iniş başka bir savaşta yok olup gitmiş. O zaman kız ona babasına bakarak halka böyle demiş;

Jellep ketken jeti atan,
 Bunı tabar barmeken?
 Iqlap ketken altı atan,
 Bunı taban barmeken?
 Qayırlıp şökken qara buwra,
 Bunı tabar barmeken.
 Bawırı sütli sur ingen,
 Bunı tabar barmeken?
 Jez buydalı nar taylaq,
 Bunı tabar barmeken?
 Egiz qozım süyeksiz,
 Bunı tabar barmeken?
 Palapan qazım baylawlı.
 Bunı tabar barmeken?

Usını tapqan kisige, ülken-kışı demeymen,
 bay-jarlı degeymen, turmısha şığaman
 deydi. Bunı bir-eki jılğa şekem heş kim
 tabaalmaydı. Bir küni bir bay üninde
 qonaqlarına aytıp otırsa, ot jağıp otırğan
 bağlan taz degen şopannıñ qulağı şalıp
 ketedi. Bağlan men barayın ağa, onı men
 şeşemen, ruhsat berseñiz, – deydi. Bağlan
 taz baydan ruhsat alıp, qızdın üyine kelse,
 qız üyinde. Kelgen jumısın aytqannan keyin
 qız awqatlandırıp bolıp, jumbağın aytadı.
 Bağlan taz bılay şeşedi:
 Jellep ketken jeti atan,
 Jeti ağan bolmasın,
 Iqlap ketken altı atan,
 Altı ininiz bolmasın,
 Qayırlıp şökken qara buwra,
 Ol akeñiz bolasın,
 Bawırı sütli boz ingen,
 Ol anañız bolmasın,

Yel gibi giden yedi atan,
 Bunu bilecek var mı acaba?
 Akıp giden altı atan,
 Bunu bilecek var mı acaba?
 Dönüp çöken kara buğra,
 Bunu bilen var mı acaba?
 Bağrı sütli boz ingen,
 Bunu bulan var mı acaba?
 Bakır buydalı deve yavrusu,
 Bunu bulan var mı acaba?
 İkiz kuzum kemiksiz.
 Bunu bulan var mı acaba?
 Yavru kazım bağılı,
 Bunu bulan var mı acaba?

Bunu bulan kişiye, büyük-küçük demeden,
 zengin-fakir demeden, evlenirim demiş.
 Bunu bir-iki yıla kadar hiç kimse
 bulamamış. Bir gün bir zengin evinde
 misafirleriyle konuşurken ateş yakıp oturan
 Bağlan Kel denen çobanın kulağın da
 gitmiş. Bağlan Kel ben gideyim ağa, ben
 çözerim izin verin - demiş. Bağlan Kel
 beydden alıp kızın evine gelince kız
 evdeymiş. Geliş amacını söyledikten sonra
 kız yedirip içirip bilmeceğini söylemiş
 Bağlan Kel şöyle çözer;

Yelleyip giden yedi atan,
 Yedi ağan olmasın,
 Akıp giden altı atan,
 Altı ininiz olmasın,
 Dönüp çöken kara buğday,
 O babanız olmasın,
 Bağrı sütli boz koyun,
 O ananız olmasın,

Jez buytdalı qara taylaq,
 Ol sinliiniz bolmasın,
 Egiz qozı süyeksiz,
 Eki emşegin bolmasın.
 Palapan qazın baylawlı,
 Eki közin bolmasın, –
 dep bağlan taz durıs şeşedi həm şert
 boyınşa qızğa üylenedi.

**Dəstanlardəğı Uşırasatuğın Jumbaq –
 Aytısıları**

<<Qoblan>> dəstanındağı qoblan menen
 duktardın aytısı:

Qolbay:-

Əsettiñ on jetisinde,
 Arqadan qar boradı,
 Dizeme qar orandı,
 Tartar adam bolmadı,
 Bul ne bolar Duktarjan?
 Jaqsılıq bolsa halkıma,
 Jamanlıq bolsa özime.

Duktar:

- Əsettiñ on jetisinde,
 Arqadan qarlar borasa,
 Dizege qar oransa,
 Tartar bende bolmasa,
 Sizler elden ketkeli,
 Jeti yıl jeti ay bolğandı,
 Jengem irkit jıyğandı,
 Jengemniñ jıyğan irkiti,
 İliwine bargandı,
 Jən-jaktağı qonısısı,
 Jaz jaylawğa qonğandı,

Jez buğdaylı kara deven,
 O sinliniz olmasın,
 İkiz kuzu kemiksiz,
 İki memen olmasın,
 Balaban kazın bağı,
 İki gözün olmasın, -
 diye Bağlan Taz doğru çözdü ve şart
 gereğince kızla evlendi.

**Destanlarda Karşılaşılan Bilmece
 Aytısılar**

"Koblan" Destanı'ndaki Koblan ile Duktar'ın
 atışması:

Kolban: -

Temmuzun on yedisinde,
 Arkada kar boran vardı,
 Dizime kadar kar geldi,
 Çekip kurtaran olmadı,
 Bu nedir Duktarcan?
 İyilik ise halkıma,
 Kötülük ise bana.

Duktar:

- Temmuzun on yedisinde,
 Arkadan karlar kaplasa,
 Dize kadar kar gelse,
 Çekip çıkaracak kul olmasa,
 Sizler elden gideli,
 Yedi yıl yedi ay olmuştu,
 Yengem irkit toplamıştı,
 Yengemin topladığı irkiti,
 İliwine varmıştır,
 Çevresindeki komşusu,
 Yaylaya göçmüştü,

Jıya almay irkitiñ,
 Jengesi jurtta ǵalǵandı,
 Arǵadan şamal turǵandı,
 Jengem jıyǵan irkitti,
 Şamal ǵaǵıp turǵandı,
 Ol irkitti körgeñ soñ,
 Ǵar jawdımeñ degen sen,
 Eli-halǵıñ amandı,
 Ǵapa bolma ǵoblanlı.

Sarışa:

Jatıp edim uyǵlap,
 Ayak jolım tuyıǵlap,
 Arǵadan keldi kök böri...
 Aǵ sarayda bir turǵan,
 Ǵuyırıǵları dıǵırşık,
 Aǵ ǵoşǵarım bar edi,
 On bir ǵozım bar edi,
 Ǵamawda turǵan jerinde,
 Bunı da ketti tamaǵlap.
 Otırǵan jerim ay şuǵır,
 Basǵan jerim bay şuǵır,
 Jüregimniñ awzı muzlaydı,
 Jaman jerim sızlaydı,
 Bul ne bolar ǵurtǵajan?
 Jaǵsılıǵı özime,
 Jamalıǵı öziñe.

Ǵurtǵa:

Jatǵan bolsañ uyıǵlap,
 Ayak-ǵolın tuyıǵlap,
 Arǵadan kelse kök böri,
 Bizniñ Ǵoblan bolmasın,
 Ay müyiz aǵ ǵoşǵar,

Toplayamadan irkitini,
 Yengesi yurtta kalmıştı,
 Arkadan rüzgarı vuruyordu,
 Yengemin topladıǵı irkiti,
 Rüzgar itip duruyordu,
 O irkiti gördükten sonra,
 Kar yaǵmış mıdır diyen sen,
 Halkın saǵ selameti,
 Endişelenme Koblanlı.

Sarışa:

Yatıyordum uyuklayıp,
 Ayak yolum kapalı,
 Arkadan geldi boz kurt...
 Ak ahırda bir duran,
 Kuyruǵları kıvırcık,
 Ak koçum var idi,
 On bir kuzum var idi,
 Ahırda durduǵu yerde,
 Şunu da yiyip gitti,
 Oturduǵum yer ay çukur,
 Bastıǵım yer koca çukur,
 Yüreǵim soǵur,
 Yaman yerim sızlar.
 Bu nedir Kurtkacan?
 İyiliǵı bana.
 Kötülüǵü sana.

Kurtka:

Yatıyor olsan uyuklayıp,
 Elin ayaǵın baǵlanıp,
 Arkadan gelen boz kurt,
 Bizim Koblan olmasın,
 Ay boynuzlu ak koç,

Alşagır patşan bolmasın.
 Tögilgen ballar haq qanı dep,
 Postına saban bir tıqıp,
 Dərwazağa qoymasın,
 Otırğan jerin oy şuxır,
 Görilətin bolmasın,
 Başkan jerin bay şuxır,
 Köziñniñ jası bolmasın,
 Jaman jerin sızlasa,
 Jawır atqa mindirip,
 Bizlerge tuwğan qara kün,
 Basına senin tuwmasın.
 Taptım ba eken Sarışa,
 Tappadım ba Sarışa?

**<< Aşık Nəjep >> Dəstanındağı Nəjeptin
 Ustası Menen Aytısı**

Ustası:

Neşik gewdesi bar, neşik başı bar,
 Ülken gewdesi bar ullı başı bar,
 Üş jüz jigirmadan asıq jası bar,
 Nəjep şayır bolsan andın habar ber.

Nəjep:

-Ülken gewdesi bar, ulı başı bar,
 Erkek arasında jürgen parqı bar,
 Hər qanatta üş jüz alpıs ata quyırık pəri bar,
 Mennen sawal sorsañ məni şul dedi.

Ustası:

-Ol nemedur tan atqanşa şoq bolar,
 Ol nemedur kün şıqqanda yoq bolar,
 Ol nemedur atılmayın oq bolar,
 Nəjep şayır bolsan andın habar ber.

Alşagır padişah olmasın?
 Dökülen çocuklar hak kanıdır diye,
 Postuna bir saban tıqıp,
 Kapıya koymasın,
 Oturduğun oyuk çukur,
 Mezarın olmasın,
 Durduğun koca çukur,
 Gözyaşı olmasın,
 Yaman yerin sızlasa,
 Yağır ata bindirip,
 Bizlere doğan kara gün,
 Senin başına doğmasın.
 Buldun mu Sarıca?
 Bulamadın mı Sarıca?

**Aşık Necip Destanındaki Necip'in
 Ustası ile Atışması**

Ustası:

Nasıl gövdesi var nasıl başı var?
 Büyük gövdesi var, ulu başı var,
 Üç yüz yirmiden fazla yaşı var,
 Necip şair isen bundan haber ver.

Necip:

Büyük gövdesi var, ulu başı var.
 Erkek arasında bilinen farkı var,
 Her kanatta üç yüz altmış ata kuyruk tüyü var,
 Bana sorarsan anlamı şu dedi.

Ustası:

O nedir tan atana kadar çok olur,
 O nedir gün çıkınca yok olur,
 O nedir atılmayan ok olur.
 Necip şair isen bundan haber ver.

Nəjəp:

Ol ürkerdur səhər wəqta şoq bolar,
 Ol juldızdur kündiz küni joq bolar,
 Ol ölimdur atılmayın oq bolar,
 Mennen sawal sorsañ mənə şul dedi.

Ustası:

-Ol nəmədur arqasında ağzı bar,
 Ol nəmədur qanasında mağzı bar,
 Ol nəmədur işpes-jemes ağzı bar,
 Nəjəp şayır bosan andın habar ber.

Nəjəp:

- Ol digirman arqasında ağzı bar,
 Ol buwdaydı qanasında mağzı bar,
 Ol digirman işpes-jemes ağzı bar,
 Mennen sawal sorsañ mənə şul bolur.

Ustası:

-Ol nəmedur aspan kökke dolangan,
 Ol nəmədur jerge qarap elengen,
 Ol nəmədur qolın jayıp tilengen,
 Nəjəp şayır bolsañ andın habar ber.

Nəjəp:

-Ol bultdur aspan kökke dolangan,
 Ol jamğırdur jerge qarap elengen,
 Ol jetimdur qolın jayıp tilengen,
 Mennen sawal sorsañ mənə şul bolur.

Ustası:

-Ol qay bulaktan barıp suw işti,
 Nəjəp şayır bosañ andın habar ber.

Necip:

O Ülkerdir seher vaktinde çok olur,
 O yıldızdır gündüz günü yok olur,
 O ölümdür atılmayan ok olur,
 Bana sorarsan anlamı şudur dedi.

Ustası:

O nedir arkasında ağzı var,
 O nedir tanesinde özü var,
 O nedir yemez içmez ağzı var,
 Necip şair isen bundan haber ver,

Necip:

O değirmen arkasında ağzı var,
 O buğdaydı tanesinde en özü var,
 O değirmen yemez içmez ağzı var,
 Bana sorarsan manası şu olur.

Ustası:

O nedir gökyüzünde dolanan,
 O nedir yere bakıp elenen,
 O nedir elini açıp dilenen,
 Necip şair isen bundan haber ver.

Necip:

O buluttur gökyüzünde dolanan,
 O yağmurdur yere doğru elenen,
 O yetimdir elini açıp dilenen,
 Bana sorarsan anlamı şu olur.

Ustası:

O hangi bulaktan varıp su içti?
 Necip şair isen bundan haber ver.

Nəjəp:

-Ol qus qap tawının basınan uştı,
 Aştı Ablaysaŋ dəryasınaŋ suw işti,
 Aw qaqtı, tas qaqtı, on ayağınan tırnağı tüştı,
 Mennen sawal sorsaŋ məni şul bolur

Necip:

O kuş Kaf Dağı'nın başından uçtu,
 Ablaysan ırmağından aşp su içti,
 Av vurdu, taş vurdu, on ayağından tırnağı düştü,
 Bana sorarsan anlamı bu olur.

3.8. Sovyet Dünyası İle İlgili Bilmeceler**VIII. JAŇA JUMBAQLA SOBET
DƏWİRİNDE DÖREGEN****JUMBAQLAR****Təbiyatqa Baylanışlı Döregen****Jumbaqlar**

865. Qolımda bir aynam bar,
 Kerek mağan ol künde,
 Mektepte de, üyde de,
 (Aspan).

866. Həmməge jağımlı,
 Tuwrı barıwğa uyaladı.
 (Kün).

867. Sulıw qız tawdan qaradı,
 Terezeden altın nür taradı.
 (Kün).

868. Terezeden sıyar,
 Esikten sıymas,
 Sandıqqa tüser,
 Biraq qamaqqa könbes.
 (Kün)

869. Bir kölde eki jayın,
 Biri ketse, biri tayın.
 (Ay menen kün).

**SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE
TEŞEKKÜL EDEN BİLMECELER****Tabiat ile İlgili Bilmeceler**

865. Elimde bir aynam var,
 O bana lazım hergün
 Okulda da evde de,
 (Gökyüzü).

866. Herkese hoş gelir,
 Doğru gitmeye utanır.
 (Güneş).

867. Güzel kız dağdan bakar,
 Pencereden altın nur saçar.
 (Güneş).

868. Pencereden sıgar,
 Eşikten sığmaz,
 Sandığa düşer,
 Fakat hapsedilemez.
 (Güneş).

869. Bir gölde iki yayın,
 Biri gitse biri kalır.
 (Ay ile Güneş).

870. Birewdiñ bir ulı hәм de qızı bar,
 Ulınıñ tünde, qızınıñ kündiz,
 Uyqlaytuğın әdeti bar.
 (Ay menen kün).

871. Bir pərşe pətir,
 Əlemge tatır.
 (Ay)

872. Astı dağara, üstü dağara,
 Ortasında mıñ-mıñ şeşek,
 Bir gülala.
 (Aspan jer, juldız, ay).

873. Bir şatır bar –
 Baqansız, tirewsız,
 İçinde eki şam,
 Piltesiz, maysız.
 (Aspan jer, kün-ay).

874. Tam basına tarı jayılğan şaşılp,
 Ol kütə qarasañız köz aşıp,
 Şımşıqtıñ sәwlesi tüsse jüzine,
 Biri qalmay bәri ketedi qaşıp.
 (Juldız)

875. Aғam pul berdi sanay almadım.
 Apam körpe berdi kötere almadım.
 (Juldız, jer)

876. Üş jüz alpıs bes jası bar,
 Hür әlwannan ası bar,
 On eki ulı bar, bir qızı bar.
 (365kүн, 12ay, qız-kүн)

870. Birinin bir oğlu ve kızı var,
 Oğlunun gece, kızının gündüz,
 Uyuma adeti var.
 (Ay ile Güneş).

871 Bir parça pətir,
 Alem tadar.
 (Ay).

872. Altı tef, üstü tef,
 Ortasında binlerce çiçek,
 Bir gülistan
 (Gökyüzü, yeryüzü, yıldız, ay).

873. Bir çadır var,
 Baqansız, direksiz.
 İçinde iki mum,
 Fitilsiz, yağsız.
 (Gökyüzü, yeryüzü güneş-ay).

874. Dam başına darı yayılmış saçılıp,
 O çokça, baksanız göz açıp,
 Serçenin gölgesi düşse yüzüne,
 Biri kalmaz hepsi gider kaçır.
 (Yıldız).

875. Babam para verdi sayamadım,
 Annem yorgan verdi kaldıramadım.
 (Yıldız-yeryüzü).

876. Üç yüz altmış beş yaşı var,
 Çeşit çeşit aşı var,
 On iki oğlu bir kızı var.
 (365 gün, 12 ay, kız-gün)

877. Ay menen kelip,
Kün menen ketedi.

(Juldız)

878. Bir zat bar kütə tamaşa,
Esabı joq adam sanasa.
Kütə mayda up-usağ,
Köz ilmeydi adam qarasa.

(Juldız)

879. Atamnıñ bir tonı war,
Jamılıp bolmas.
İşi tolı hınji-marjan,
Biraq sanap bolmas.

(Ay, juldız)

880. Bir atası, bir anası,
Neşe jüz mın balası.

(Ay-şün, juldız).

881. Tünde nurın şaşadı,
Kün şıkkannan şaşadı.

(Juldız)

882. Taw asırıp oq attım,
Atқан oğımdı jogalttım.

(Juldızın ağıwı).

883. Toğız şeşek bir japırağ,
(Toğız planeta, aspan).

884. Qarap tursam tawır gilem,
Kötere almas awır gilem.

(Jer),

877. Ay ile gelir,
Gün ile gider.

(Yıldız).

878. Bir şey var çok ilginç,
Hesabı yok adam saysa,
Çok küçük ufacık,
Göz görmez adam baksa.

(Yıldız).

879. Babamın bir elbisesi var,
Örtünemez.
İçi inci mercan dolu,
Fakat sayılmaz.

(Ay-Yıldız).

880. Bir babası, bir anası,
Nice yüz bin balası.

(Ay-Gün-Yıldız).

881. Gece ışığını saçar,
Güneş çıkınca kaçar.

(Yıldız).

882. Dağ aşır ok attım,
Attığım oku kaybettim.

(Yıldızın akması)

883. Dokuz çiçek bir yaprak.
(Dokuz gezegen, gökyüzü).

884. Bakarsam güzel kilim,
Kaldıramaz ağır kilimi.

(Yeryüzü).

885. Üstiniñ toğayı, suwı bar,
Seni de meni de kötergen,
Qıuş, meni taw da al.

(Jer).

886. Tawdan keler tastay,
Harıldağan attay.

(Suw).

887. Otqa janbaydı,
Suwğa batpaydı.

(Muz).

888. Bolmaydı onda biyik oy,
Özi teris maydanşa,
Turadı ol üş-dört ay,
Issı kelip qalğanşa.

Qünde barıp balalar,
Türli oyun oynaydı,
Birin-biri quwalap,
Qızığına toymaydı.

Eger oñlı bolmasañ
Jıǵılasañ dürs etip,
Körip qoysa bir bala,
Qüledi sağan mırs etip.

Usını sen oylap tap,
Başkalardan sorama,
Esitip qoysañ taptım dep,
Aytpa başqa balağa.

(Muz, Sırǵanaq).

885. Üstünün ormanı, suyu var.
Seni de beni de kaldırır,
Qıuş, meni daǵdan al.

(Yeryüzü).

886. Daǵdan gelir taş gibi,
Gürler at gibi.

(Su).

887. Ateşte yanmaz,
Suda batmaz.

(Buz)

888. Yok onda büyük düşünce,
Özü ters meydancık,
Bekler o üç dört ay,
Sıcaklık gelene kadar.

Günde varıp balalar,
Türlü oyun oynar,
Birbirini kovalayıp,
Oyuna doymazlar,

Eğer doğru düzgün olmasan,
Yıkılırsın pat diye,
Görürse bir çocuk,
Güler sana kıs kıs edip.

Bunu sen düşünüp bul,
Başkalarından sorma,
İşitirsen buldum diye,
Söyleme başka balaya.

(Buz, paten)

889. Ğarrı şešem kəhərlandı,

Köz jası sel etti jerdi.

(Güldirmama, jawın).

890. İyisi joq, duzı joq,

Onısız japta turıs joq.

(Suw).

891. Aq jipekti japqanday,

Qısta jerdi jabadı,

Bəhər kelse qıs şığıp,

Suw bolıp japtan aqadı.

(Qar).

892. Özi appaq körpedey,

Pütkil jerdi jabadı,

Körpesin jawıp bolıwdan,

Şımır ayaz tabadı,

Kündiz közi körinse,

Közinen jası aqadı,

Sümeklesip muz bolıp,

Jerge sart-sart tamadı.

(Qar).

893. Aq tawıq, ketegi suwıq.

(Qar).

894. Suwıq bolsa aq jawlıgın jabadı,

Kün jılisa japqa tısip aqadı.

(Qar).

895. Qolsız, ayaksız esik aşar,

Jenli mayda zattı şamar.

(Samal).

889. İhtiyar annem öfkelendi.

Gözyaşı sel etti yeri.

(Gökgürültüsü, yağmur).

890. Kokusu yok, tuzu yok,

Onsuz arkta hayat yok.

(Su).

891. Ak ipeği örtmüş gibi,

Kışın yeri kapatır,

Kış çıkıp bahar gelince.

Su olup arktan akar.

(Kar).

892. Kendi bembeyaz yorgan gibi,

Bütün yeri kapatır,

Yorganı yaydıktan sonra,

Sağlam ayaz bulur.

Gündüz gözü görünse,

Gözünden yaşı akar,

Kemikleşip buz olur,

Yere sert sert damlar.

(Kar)

893. Ak tavuk, kümesi soğuk.

(Kar).

894. Soğuk olsa ak örtüsünü kapatır,

Gün ısınsa arka düşüp akar.

(Kar).

895. Elsiz, ayaksız kapı açılır,

Hafif küçük şeyleri saçar,

(Rüzgâr).

896. Tütini bar, otı joq.

(Duman).

897. Sennen jüyrik bolsa da,
Körinbeydi köziñe,
Ayaq-ıolı, başı joq,
Ses beredi özine.

(Samal).

898. Bası tawda,
Ayağı kölde.

(Samal).

899. Jürisi bar, türi joq,
Sesti bar da tili joq,
Ustatpaydı qaşağan,
Jol jüriw menen jasağan.

(Samal).

900. Bürkit uyasın bir tawsa,
Bir tappaydı.

(Izgırık).

901. Ayaksız, kıolsız,
Boyawsız porsız,
Salasañ süwret,
Bizlerge üyret.

(Ayaz).

902. Kıolsız, ayaksız gül saladı.

(Sıwık).

903. Özi appağ körpedey,
Pütkil jerdi jabadı,
Körpesin jawıp bolıwdan,
Şımır ayaz tabadı,

(Kar).

896. Tütünü var, ateşi yok.

(Duman).

897. Senden hızlı olsa da,
Görünmez gözüne,
Eli ayağı, başı yok.
Ses verir kendine.

(Rüzgâr).

898. Başı dağda,
Ayağı gölde,

(Rüzgâr).

899. Yürüyüşü var, sureti yok,
Sesi var, dili yok,
Kaçar dokundurtmaz,
Yol yürüyerek yaşayan.

(Rüzgâr).

900. Kartal yuvasını bir bulsa,
Bir bulamaz.

(Rüzgâr).

901. Ayaksız, elsiz,
Boyasız, kireçsiz,
Yaparsan suret,
Bizlere öğret.

(Ayaz).

902. Elsiz, ayaksız gül yapar.

(Soğuk).

903. Bembeyaz yorgan gibi,
Her yeri kaplar,
Yorganı yaydıktan sonra,
Sıkı ayaz olur.

(Kar).

904. Künniñ jüzi körinse,
Közinen jası aǵadı,
Sümeklesip muz bolıp,
Jerge sırt-sırt tamadı.

(Kar).

905. Suwıǵ bolsa aq jawlıǵın jawadı,
Kün jılısa japqa tüsip aǵadı.

(Kar).

906. Dalada taw, üyde suw.

(Kar).

907. Qolı joq süwret saladı,
Tisi joq tislep aladı.

(Suwıq).

908. Ayaǵı joq jüredi,
Sıñqıldap ǵana küledi.

(Suwıq).

909. Jutsañ qarnıñ toymaydı,
Jutpasañ jasap bolmaydı.

(Hawa).

910. Qısta tonı joq,
Jazda panası joq,
Suwıqqa küymeydi.

(Saya).

911. Jürsem jüredi,
Tursam turadı.

(Kölenke).

904. Güneşin yüzü görünse,
Gözünden yaşı akar,
Sümekleşip buz olur,
Yere pıt pıt damlar.

(Kar)

905. Soǵuksa ak örtüyü yayar,
Gün çıksa arka düşüp akar.

(Kar)

906. Ovada daǵ, evde su.

(Kar)

907. Eli yok suret çizer,
Dişi yok ısırır .

(Soǵuk).

908. Ayaǵı yok yürür,
Kahkaha atarak güler.

(Soǵuk).

909. Yutsan karnın doymaz,
Yutmasan yaşayamaz.

(Hava).

910. Kışta elbisesi yok,
Yazda evi yok,
Soǵukta yanmaz,

(Gölge).

911. Yürüsem yürür,
Dursam durur.

(Gölge).

912. Kuwsan qaşadı,
Qaşsan quwadı.

(Köleşke).

913. Ursan tayaq ötpeydi,
Kuwsan ayak jetpeydi.

(Köleşke).

914. Kün şıkşa birge şağadı,
Bult bolsa üyde qaladı.

(Köleşke).

915. Öziñ menen birge jüredi,
Keşte, azanda uzayıp,
Biraq tüste kelteredi.

(Köleşke).

916. Öziñnen ozbas,
İziñnen qalmas.

(Köleşke).

917. Qışta tonı joq,
Jazda panası joq,
Suwıqqa tonbaydı,
Issığa küymeydi.

(Köleşke).

918. Jönke töre tilsiz söyleydi,
Heş kim onı körmeydi,
Biraq hømmege esitilmeydi.

(Jañgırıq).

919. Közge körinbes,
Jürse bilinbes,

912. Kovalasan kaçar,
Kaçsan kovalar.

(Gölge).

913. Dayak vursan acımaz,
Kovsan ayak yetişmez.

(Gölge).

914. Güneş çıksa beraber çıkar,
Bulut olsa evde kalır.

(Gölge).

915. Senle beraber yürür,
Sabah akşam uzar,
Fakat öğlen kısılır.

(Gölge).

916. Senden uzaklaşmaz,
İzinden de kalmaz.

(Gölge)

917. Kışta elbisesi yok,
Yazda evi yok,
Soğukta donmaz,
Sıcakta yanmaz.

(Gölge).

918. Jönke bey dilsiz söyler,
Hiç kimse onu görmez,
Fakat herkes işitmez.

(Yankı)

919. Göze görünmez,
Gitse bilinmez,

Denege seziklip,
Dolansa eger,
Tolqınlatıp tenizdi,
Taķır jerdi boratıp,
Ot-şöplerdi şaşadı,
Şaşadı da kaçadı.

(Dawıl)

Vücutta sezilip,
Dolansa eğer,
Dalgalandırıp denizi,
Kuru yerde eser,
Otu çöpü saçır,
Saçar da kaçır.

(Fırtına).

920. Jalt-jalt eter,
Jalmap keter.

(Ot).

920. Jalt jalt eder,
Yok edip gider.

(Ateş).

921. Ayağı joķ kaçadı,
Kanatı joķ uşadı.

(Tütün).

921. Ayağı yok kaçır,
Kanadı yok uçar.

(Duman).

922. Kök şüberek tüydim de,
Kökke sәlem jiberdim.

(Tütün).

922. Boz şübereği yuvarladım da,
Göğe selam gönderdim.

(Duman).

923. Bir ağaş on eki putaq,
Hәр birinde otız japıraķ,
Hәр japıraķtın bir jağı kara,
Bir jağı aķ.

(Jıl, ay, kün,tün).

923. Bir ağaş on iki budak,
Her birinde otuz yaprak,
Her yaprağın bir yanı kara,
Bir yanı ak.

(Yıl,ay,gün,gece).

924. Özi tas jazı, kısı,
Jaķsı zat joķ onnan ıssı.

(Taskömir).

924. Kendi taş yaz kış,
Ondan daha sıcak şey yok.

(Taş kömürü).

925. Jatsa tas,
Jaķsa otın.

(Taskömir).

925. Yatsa taş,
Yaksa odun.

(Taş kömürü).

926. Suwğa salsañ janar,
Otқа salsañ қанар.

(H  k).

ADAMĞA BAYLANISLI D  REGEN JUMBAQLAR

927.   azanda pispes,
Taba  ka t  spes,
Onı tatpas adam bolmas.

(Ananı  s  ti).

928. Ekkeni tanap, jerge jal  ız biyday,
Birewdi    oyıp ketken amanatın,
Bergende turadı eken k  zi   ıymay.

(Adamnı  janı).

929. Eki baslı, altı ayaklı,
Bir   uyır  kl  , eki   ollı.

(At  a mingen adam).

930. Altı ayaklı, eki janlı,
Ekewi de anlı,
Ekewi birge jol aldı.

(At  a mingen adam).

931. Ata-anamnı  bergen j  zigin,
Ot  a salsam da janbaydı,
K  msemtotı  paydı.

(Adamnı  atı).

932. Jumabiyke jubpiyke,
Jo  al  an zatların t  wel,
  zlemese  tappaysa .

(Jumba  ).

926. Suya atsan yanar,
Ate  e atsan kanar.

(Kire  ).

  NSAN   LE ALAKALI B  LMECELER

927. Kazanda pi  mez,
Taba  a d    mez,
Onu tatmamı  adam olmaz.

(Ananın s  t  ).

928. Ekti  i tanap yere sadece bir bu  day,
Birinin koyup gitti  i emaneti,
Verdi  inde g  r  r imi   g  z  n   ayırmadan

(Adamın canı).

929.   ki baslı, altı ayaklı.
Bir kuyruklu, iki elli,

(Ata binen adam).

930. Altı ayaklı, iki canlı,
  kisi de akıllı,
  kisi beraber yol alır.

(Ata binen adam).

931. Ata anamnı  verdi  i y  z    ,
Ate  e atsam da yanmaz,
G  msempaslanmaz.

(Adamın atı).

932. Cumabiyke jubpiyke,
Kaybolan her   eyini,
Aramazsan bulamazsın.

(Bilmece).

933. Otqa salsan janbaydı,
Suwğa salsan batpaydı,
Jerge kömsen şirimeydi,
Bilesen be ol ne edi?

(Haqıykatlıq).

934. Oktyabrıde tuwılğan,
Kindik kanı juwılğan,
Şölkemlesken halkı bar,
Tört həripten turadı,
Prahatşılıq uranı.

(SSSR).

935. Hər kim ötken bir köpir,
Birewlerge keñ köpir,
Birewlerge tar köpir.

(Dünya).

936. Babam şıqqan kök töbe,
Birewlerge mertebe,
Birewlerge zar töbe.

(Dünya).

937. Qırı jürse bılayşa,
Heş nərseni kespeydi,
Siltesenler jek körip,
Almasta tömen kespeydi,
Tilkimleydi taslaydı.
Biraq adam balası,
Onnan hasla ölmeydi,
Ölimnen kem körmeydi.

(Adamın tili).

933. Ateşe atsan yanmaz,
Suya atsan batmaz,
Yere gömsen çürümez,
Bilir misin o nedir?

(Hakikatlik).

934. Ekimde doğmuş.
Göbek kanı yıkanmış,
Birleşen halkı var,
Dört harften oluşur.
Refahlık sembölü.

(SSSR)

935. Her kim geçmiş bir köprüden,
Birilerine geniş köprü,
Birilerine dar köprü.

(Dünya).

936. Babamın çıktığı gök tepeye,
Birilerine mertebe,
Birilerine dertli tepe.

(Dünya)

937. Boş dolaşsa böylece,
Hiçbir şeyi kesemez,
Fırlayıp tek görür,
Elmasta aşağı kesmez,
Dilimleyip atar,
Fakat insan evladı,
Ondan asla ölmez,
Ölümdende eksik görmez.

(Adamın dili).

938. Tolıķ denesi,
 Duyım küş iyesi,
 Salpaw ķulaķ ķora da,
 Səl nərseden aldanadı,
 Baltasız, pışaksız,
 Sındıradı adamdı,
 Dostına bas iyip,
 Hizmetşidey jürin taşıydı.

(Til).

938. Dolgun vücudu,
 Bütün güç sahibi,
 Sarkık kulak, ahırda,
 Bir şeyden aldanır.
 Baltasız, bıçaksız,
 Keser adamı,
 Dostuna baş eğip,
 Hizmetçi gibi yükünü taşır.

(Dil).

939. Özi süyeksiz,
 Ƙalay bükxen de büklenedi.

(Til).

939. Kendi kemiksiz,
 Nasıl bükxen bükülür.

(Dil).

940. Tiş desem tişmeydi,
 Tişme desem tişedi.

(Erin).

940. Değ desem değmez,
 Değme desem değmez.

(Dudak).

941. Aş desen aşılardı,
 Jap desen jabılardı.

(Awız).

941. Aç desen açılır,
 Kapa desen kapanır.

(Ağz).

942. Ƙızıl sandık işinde,
 Kök ala saat jıngırlap.

(Awız,til)

942. Kızıl sandık içinde,
 Gök ala saat işler.

(Ağz, dil).

943. Awķat jewdiņ ķuralı,
 Özi awızda turadı.

(Tis).

943. Yemek yemenin aracı,
 Ağızda durur.

(Diş).

944. Dünyada eņ aşşı da, duşşı da ne?

(Söz).

944. Dünyada en acı da, tuzlu da ne?

(Söz)

945. Birewi sayrap tur,
 Ekewi tıñlap tur,
 Ekewi ķarap tur.

(Til, ķulaķ, köz).

945. Birisi söyler,
 İkisi dinler,
 İkisi bakar.

(Dil, Kulak, Köz).

946. Arman şabar qaraşa at,
Berman şabar qaraşa at,
Tal tübinde tınıq suw,
Parlap şabar qaraşa at.

(Közdiň qaraşığı).

947. Eki aňayinli aşık,
Bir birinen qaşık.

(Köz).

948. Sulıw kız esik aştı,
Şaşbawı sırtқа қаştı.

(Köz,kirpik).

949. Kişkene gana tostağan,
Dünya jüzine başlağan.

(Köz).

950. Eki ala kuş ziyada,
Ömirlikte uyada,
Onday kuş joq kımbatlı,
Adamzat uşın dünyada.

(Köz).

951. Tamğa tayaq süyedim.

(Şaşbaw).

952. Bir tesikte pütkil dünya.

(Kulak).

953. Ədeti sol birdeygi,
Esitedi, körmeydi,
Onnan böten kəri joq,
Başka işiñdi bilmeydi.

(Kulak).

946. Oraya, koşar karaca at,
Buraya koşar karaca at,
Dal dibinde durgun su,
Parlayıp koşar karaca at.

(Gözbebeği).

947. İki kardeşli aşık,
Birbirinden kaçık.

(Göz).

948. Güzel kız kapı açtı,
Tokası arkaya kaçtı.

(Göz, kirpik).

949. Küçücük bir tostağan,
Dünya yüzüne başlayan.

(Göz).

950. İki ala kuş ziyade,
Bir ömür yuvada,
Onun gibi kuş yok kıymetli,
İnsanoğlu için dünyada.

(Göz).

951. Dama direk dayadım.

(Toka).

952. Bir delikte bütün dünya.

(Kulak).

953. Adeti o birinin,
İşitir, görmez,
Ondan başka görevi yok,
Başka işi bilmez.

(Kulak).

954. Ayrı joldan eki at kiyatır.

(Murın).

955. Tuwısqan eki ana bar,

Ekewinde on bala,

Hər biriniñ atı bar,

Öz isinde mǝrdana.

(Barmaqlar).

956. On bürkit, otuz aqqıw, kölde jatqan,

Laşınñ hıyle menen dǝmin tatqan,

Telegey tenizbolıp şalqaysa da,

Biydayıq jemin tawıp uşpay atqan,

(On barmaq,awız,tıl).

957. Eki jeñgey suwğa baratır,

Birinen-biri ozıp baratır.

(Ayaklar).

958. Eki teke tik turar,

İyterip jiberseñ köşip kete berer.

(Ayaklar).

954. Ayrı yoldan iki at gelir.

(Burun).

955. Kardeş iki ana var,

İkisinde de on bala,

Her birinin adı var,

Kendi işinde merdane.

(Parmaklar).

956. On kartal, otuz ak kuğu, gölde bekler,

Atmaca hile ile tadına bakar,

Uçsuz deniz olup dalgalansa da,

Biydayıq gibi yemini bulup uçmazmış.

(On parmak,ağız,dil.)

957. İki yaşlı kadın suya gider,

Birinden biri önde gider.

(Ayaklar).

958. İki teke dik durur,

İttirip göndersen göçüp gidiverir.

(Ayaklar).

3.9. Hayvanlar ve Bitkiler ile İlgili Bilmeceleler

IX. HAYWANAT DÜNYASI, ÖSİMLİKLERGE BAYLANISLI JUMBAKLAR

959. Ğarrıday aq murtı bar,

Jıllı postın iyninde,

Oylanıp köriñ balalar,

Bar şıgar mümkün üyiñde,

İyttey bolıp ürmeydi.

IX. HAYVANLAR VE BİTKİLER İLE İLGİLİ BİLMECELER

959. İhtiyar gibi ak bıyığı var,

Sıcak postun içinde,

Düşünün çocuklar,

Vardır belki evinde,

İt gibi olup ürümez,

Maydanda köp jürmeydi,
 Közin jumıp sıkıldap,
 Qurıldaydı pırıldan,
 Toydırıp alıp tamağın,
 Jatkanı onıñ qurıldap.

(Pışıq).

Meydanda çok dolaşmaz,
 Gözü yumar görünür,
 Horlayıp mırıldar,
 Yemeği alıp doyar,
 O yutar horuldayarak.

(Kedi).

960. Jigirma nayzası bar,
 Adamğa tiygizer paydası bar,
 İyesinen adasıp qalsa da,
 Özın asıraytuğın hıylesi bar.

(Pışıq).

960. Yirmi mızrağı var,
 İnsana dokunur faydası var,
 Sahibinden şaşırp kalsa da,
 Kendini besleyecek hilesi var.

(Kedi).

961. Ot başında şaynek,

(Pışıq).

961. Ateş başında çaydanlık.

(Kedi).

962. Bir haywan bar esikte,
 Qarawıllıq kəsipte,
 Tanışların qıynamas,
 Tanımasın sıylamas,
 Dəpinip awzın aşadı,
 Qarsılassań qaşadı.
 Umtılar tağı baktırıp,
 Tuqımlasın şaşırp,
 Şuwlasıp dabılqağadı,
 Dalada mal da bağadı,
 Üyremisken adamı,
 Onıñ dostı mudamı,
 Hadal hıızmet etedi,
 Kewiliñe jetedi.

(İyt).

962. Bir hayvan var kapıda,
 Nöbetçilik işinde,
 Tanıdıklarına dokunmaz,
 Tanımadıklarını izin vermez,
 Tepinip ağzını açar,
 Karşılaşırsan kaçır,
 İleri atılır havlayarak,
 Dövünüp çağırır,
 Feryat edip davul çalar,
 Ovada hayvanlara da bakar,
 Tanışık olduğı adamı,
 Onun dostudur devamlı,
 Sadık hizmet eder,
 Gönlüne yeter.

(İt).

963. Tört tayağı bar,
Segiz tuyacağı bar,
Uzun kamçısı bar,
Tört bulacağı bar,
Kos nayzası bar,
Adamğa paydası bar.

(Sıyr).

964. Anası elli jamaw,
Balası kırık jamaw.

(Sıyrdıñ alası).

965. Jarasıklı jalı bar,
Samaldan jüyrik jəniwar,
Dörtke dawa süti bar,
Bul qanday mal tawıp al.

(Biye).

966. Maw-maw başkan, maw başkan,
Ayakların jay başkan,
Denesinde tolı küş,
İsleytuğını paydalı is.

(Tüye).

967. Saqalı bar, aqılı joq.

(Eşki).

968. Kün ortada kün batқан,
Üş ay şillede muz қатқан.

(Қатқ).

963. Dört direği var,
Sekiz toynağı var,
Uzun kamçısı var,
Dört bulak var,
İki mızrağı var,
İnsana faydası var.

(Sığır).

964. Anası elli yama,
Babası kırk yama.

(Sığırın alası).

965. Yarasıklı yele var,
Rüzgârdan hızlı canavar,
Derde deva süti var,
Bu hangi hayvan buluver.

(Yılkı atı).

966. Ağır ağır basan, ağır basan,
Ayaklarını aheste basan,
Vücudu güç dolu,
Yaptığı iş faydalı.

(Deve).

967. Sakalı var, aklı yok.

(Keçi).

968. Gün ortasında gün batmış,
Yaz sıcakında buz tutmuş.

(Yoğurt).

969. Koyan kulaklı,
At tuyaqlı.

(Eşek).

970. Bir maqluq bar kördünüz,
Həm semirgiş örbigiş,
On, on besten tuwmasa,
Gəp emes, oğan eki-üş.

(Şoşka)

971. Bir jeri de awırmas,
Biraq mənqi ınkıldar.

(Doğuz).

972. Aşa tuyaqlı,
Eşki sıyaqlı,
Jüyrük jəniwar,
Məkanı şölde,
Şəşmeli köldə.

(Kiyik).

973. Səhra düzde jasağan,
Kütə ürkek qaşağan,
Aynımağan kelbeti,
Tap eşkige usağan.

(Kiyik).

974. Gəşir tuyaqlı,
At sıyaqlı,
Jonları tağıl,
Asaw eken jəniwar.

(Kulak).

969. Tavşan kulaklı,
At toynaklı.

(Eşek).

970. Bir mahluk var gördünüz,
Hem besili hem örbigişci,
On, on beş doğurmasa,
Söz değıl, ona iki üç.

(Domuz).

971. Bir yeri de ağrımaz.
Fakat daima ağlar.

(Domuz).

972. Çatal toynaklı,
Keçi yüzlü,
Hızlı canavar,
Mekanı çölde,
Çəşmeli göldə,

(Geyik).

973. Ovada düzde yaşıyan,
Çok ürkek hemen kaçan,
Ta kendisi görünüşü,
Tam keçiye benzeyen.

(Geyik).

974. Katır toynağı,
At görünüşlü,
Sırtı kara kızıl
Hırçın imiş canavar.

(Yabani at).

975. Özi qayşı qulaqlı,
Terisi mamıq şumaqlı,
Setem alsa hayt qoyğan,
Məkanı joq turaqlı.

(Qoyan).

976. Kıyık közli,
Mamıq jünli,
Bota erinli,
Eşki quyırıklı,
Belgisin başqa aytpayman,
Ösedi eken üy menen düzde,
Tawıp alşı kəne?

(Qoyan).

977. Qılış közli,
Mamıq jünli,
Bota erinli,
Eşki quyırıklı...
Ösetuğın üyde,
Ösetuğın düzde,
Qanday aň balalar.

(Qoyan).

978. Qısta qarday ağırdım,
Jazda jerdey jağırdım,
Tısırlı sezsem sekeñlep,
Saydan-sayğa şabarman.
Tatlı tamaq eken dep,
Geşirdi qaydan tabarman.

(Qoyan).

979. Məkanı toğay kol eken,
Jüretuğın jeri şol eken,

975. Özü dik kulaklı,
Derisi pamuk şumaklı,
Ses duyunca ürküp korkan,
Mekansız duraklı.

(Tavşan).

976. Şaşı gözlü,
Pamuk yünlü,
Deve dudaklı,
Keçi kuyruklu,
Başka özelliğini söyleyemem,
Evde ve kırdə yaşar,
Buluver hadi.

(Tavşan).

977. Kılıç gözlü,
Pamuk yünlü,
Deve dudaklı,
Keçi kuyruklu,
Evde yaşar,
Kırdə yaşar,
Hangi yabani hayvanlar hayvanı balalar?

(Tavşan).

978. Kışın kar gibi ağırdım,
Yazın yer gibi kurudum,
Tehlike sezsem sekerek,
Ovadan ovaya koşarım,
Tatlı yemek imiş diye,
Havucunereden bulurum?

(Tavşan).

979. Məkanı orman göl imiş,
Yaşadığı yer çöl imiş,

Küşliligin sonnan bil,
Şıgarıp suwdan jayındı,
Alıp biyeni, qulattı tüyeni.

(Jolbarıs).

Güçlülüğünü şundan anla,
Çıkarıp sudan yayını,
Basıp kırsraqı, yıkar deveyi.

(Aslan).

980. Tolıq deneli,
Əjayıp küş iyesi,
Salpañ qulaq,
Səl nərseden qorqadı,
Baltasız, pısaqsız,
Sındıradı daraqtı,
Doslarına bas iyip,
Qullarday jüris tasıydı.

(Pil).

980. Dolgun vücutlu,
Acayip güçlü,
Sarkık kulak,
Çok az şeyden korkar,
Baltasız, bıçaksız,
Kırar ağacı,
Dostlarına baş eğip,
Köleler gibi yükünü taşır.

(Fil).

981. Aşkan jawız,
İyt awız,
Tülki quyırık,
Özi jüyrik,
Jaқınlasa qorağa,
Böribasarıñ jatpaydı.
Atam kirpik қақpaydı.

(Қақır).

981. Çok merhametsiz,
İt ağız,
Tilki kuyruk,
Özü hızlı,
Yaklaşsa ahıra,
Kurtbaskınını beklemez,
Babam kirpik vurmaz.

(Kurt)

982. Eki tuwılıp, bir öledi.

(Kus).

982. İki doğurur, bir ölür.

(Kuş).

983. Erte turadı, jar şaқıradı.

(Қораз).

983. Sabah kalkar, ferman çağırır.

(Horoz).

984. Janlıdan jansız tuwadı,
Jansızdan janlı şıgadı.

(Məyek,tawıq).

984. Canlıdan cansız doğar,
Cansızdan canlı çıkar.

(Yumurta, tavuk).

985. Bası tarak, kıyırığı orak.

(Koraz).

986. Bolsadağı kanatı,

Bilmeymen nege uşpaydı,

Jaysağ eken jürisi,

Kıldağı kıstın irisi.

(Tüyetawıq).

987. Jerden biyik, kökten pəs,

Dizilisip ötedi,

Bir məwsimniñ kelgenin,

Habar etip ketedi.

Kıatarlasıp dizilip,

<<L>>həripin saladı,

Sol vaxıt şaqqan bolsañ,

Sanawğa da boladı.

(Tırna).

988. Gewdesi şalkağ keledi,

Tumsıǵı jalpağ keledi,

Suwğa şalkıp jüzedi,

Kırda anlap jüredi.

(Üyrek).

989. Ayağı kara ğarğaday,

Bası kızıl almaday,

Moynı ala, tösi aq,

Ayqışlangan torğaday,

Şubar jumsağ şapanı,

Köl menen teñiz məkani,

Ğarqıldap jazda küledi,

Kısta uzağ saparı.

(Üyrek).

985. Başı tarak, kıyruğu orak.

(Horoz).

986. Olsa bile kanadı,

Bilmem neden uçmaz,

Gösterişliymiş yürüyüşü,

Eldeki kuşun irisi.

(Hindi).

987. Yerden yüksek, gökten alçak,

Dizilip geçer,

Bir mevsimin geldiğini,

Haber edip gider,

Sıra sıra dizilip,

"L" harfi oluşturur.

O vakit hızlı olsan,

Saymakta mümkün.

(Turna).

988. Gövdesi kaykılıp gelir,

Gagası geniş gelir,

Suda eğlenip yüzer,

Kırda dikkatli gider.

(Ördek).

989. Ayağı kara karga gibi,

Başı kızıl elma gibi,

Boynu ala, döşü ak,

Karışık torğa gibi,

Ala yumuşak kaftanı,

Göl ile deniz mekânı,

Gaklayarak yazın güler.

Kışın uzak seferi.

(Ördek).

990. Şabaqtay suwda oynagan,
Issı jaqtı jaylagan.

(Üyrek).

991. Baqşa-baqşa jaylawda,
Jalıqpaydı sayrawğa,
Könlikpeydi köp asa,
Bödenedey baylawğa.

(Bülbül).

992. Küni-tüni ol biraq,
Şayqalğan jorğa turıp-aq,
Hawazım meniñ jaqsı dep,
Hemme qusqa maqtanadı,
Sayrawdan şölde saqlanadı.

(Bülbül).

993. Küni-tüni ol biraq,
Şayqalğan bargı turıp-aq,
Hawazım meniñ jaqsı dep,
Hemme qusqa maqtanadı,
Tıñlawşısı bolmasa,
Sayrawdan ol saqlanadı.

(Bülbül).

994. Kip-kişkene qus eken,
Körkem sulıw tüs eken,
Qanatlınıñ şeberı,
Qarap tursañ usı eken.

(Kırğawıl).

995. Bəhərde quslar keligende,
Qonaqqa bizge keledi,

990. Şabaq gibi suda oynar,
Sıcak yere yerleşen.

(Ördek).

991. Bahçe bahçe yaylada,
Erinmez ötmeye,
Yediğinden çok razı,
Bıldırcın gibi bağlamaya.

(Bülbül).

992. O gündüz gece,
Sallanan jorğa durur,
Benim sesim güzel diye,
Bütün kuşlara övünür,
Öterek çölde saklanır.

(Bülbül)

993. O gündüz gece,
Bağda sallanıp durup,
Benim sesim güzel diye,
Bütün kuşlara övünür,
Dinleyicisi olmazsa,
Ötmekten çekinir.

(Bülbül).

994. Küçücük kuş imiş,
Çok güzel renkli imiş,
Kanatlıların ustası,
Bakarsan bu imiş.

(Sülün).

995. Baharda kuşlar geldiğinde,
Misafırlığe bize gelir,

Töbeden orın aladı,
 Şıǵarıw uşın palapan,
 Şeberlep uya saladı.
 Ketseniz başqa jaqlarǵa,
 Qoşlasıp uzatıp saladı.

(Qarlıǵaş).

996. Qarmaqtay eki ayaǵı,
 Tumsıǵında tayaǵı,
 Töbesinde gülü bar,
 Ala bajaq türi bar,
 Köp şırıldadı bəhərde,
 Qosıq aytqan mähelde,
 Jüzi tömen turadı,
 Basın ekşep uradı.

(Öpepek).

997. Basında bar aydarı,
 Elewsiz qus jaydarı,
 Sarı ala qanatı bar,
 Şıǵadı bəhər ayları,
 Qosıq aytsa aytalmaydı,
 Öz atınan başkanı.
 Usı waqqa şekem joq,
 Jañadan bir söz qoşkanı.

(Ətşök).

998. Bəhərde bir qus ses berer,
 Egis waqtın eskerer,
 Egis ötip bolǵan soñ,
 İndemeydi hoş körer.

(Ətşök).

Üstten yerini alır,
 Yavru çıkarmak için,
 Ustaca yuva yapar.
 Gitseniz başqa yerlere,
 Vedalaşıp gönderir.

(Kırlangıç).

996. Olta gibi iki ayaǵı,
 Gagasında dayaǵı,
 Tepesinde gülü var,
 Ala bacak türü var,
 Çok feryat eder baharda,
 Şarkı söylediği zamanda,
 Yüzü aşağıda durur,
 Başını sallar vurur.

(İbibik kuşu).

997. Başında var kakhülü,
 Güzel kuş belirsiz,
 Sarı ala kanadı var,
 Çıkar bahar ayları,
 Şarkı söylese söyleyemez,
 Kendi adından başkasını,
 Bu vakte kadar yok,
 Yeni bir söz etmişliği.

(Guguk kuşu)

998. Baharda bir kuş ses verir.
 Ekin vaktini hatırlar,
 Ekim geçtikten sonra,
 Seslenmeyi hoş görür.

(Guguk kuşu)

999. Bəhərdə quslar kəlgəndə,
Ol kəlmeydi qatarğa,
Bir kəlbətlik söz jazıp,
Atlıqqa qossan <<Ğa>> jalğaw,
Qısta kələr qatarğa.

(Ala ǵarǵa).

1000. Kəlemeydi ıssını,
Keldi tek te qıs küni,
Suwıq qəytip taq tursın,
Üstində ala postını.

(Ala ǵarǵa).

1001. Əpiwayı bir qus bar,
Ala qanat üyrek bas,
Taqlıdatıp tumsıǵın,
Jüredi eken jəniwar,
Qumırısqa, qurtqa bolıp qas.

(Toqlıdawıq).

1002. Qanatı bar, pəri joq,
Boladı eki qulağı,
Göne tamın jarıǵınan,
Tek ǵana keşte şıǵadı.

(Jarǵanat).

1003. Jolsız jerde ız-ızdın uyası,
Awqat bermey semirtedi.

(Hərre).

1004. Hər tərəpke uşadı,
Gül pöpegin quşadı,
Küni menen tapqanın,
Bir ıdısqı qosadı.

(Pal hərresi).

999. Baharda kuşlar gelince,
O gelmez sürüye,
Bir işaretlik söz yazıp,
Atlıqqa “Ğa” ilave edip bağlasan,
Kışın gelir katarak .

(Ala Karga),

1000. Sıcağı sevmez,
Sadəcə kışın gelir,
Soğuk ne yapsın,
Üstündə ala postunu.

(Ala Karga).

1001. Sıradan bir kuş var,
Ala kanat ördek baş.
Takırdatıp gagasını,
Yaşar imiş hayvancık.
Karınca, kurda düşman olup.

(Ağaçkakan).

1002. Kanadı var, tüy yok,
Vardır iki kulağı,
Eski damın yarıǵından,
Sadəcə gece çıkar.

(Yarasa).

1003. Yolsuz yerde ız ızın yuvası,
Yemek vermeden semirtir.

(Arı).

1004. Her tarafa uçar,
Gül yaprağını kucaklar,
Gündüz bulduğunu,
Bir kaba ekler.

(Bal arısı).

1005. Samolet qanatlı,
Jaz kelse düzer saltanattı.
(İynelik).

1006. Qusqa megzes uşkanı,
Tazalıqtıñ duşpanı,
Ömir süredi bul jənlık,
Qıs ayınan tısqarı.
(Şıbın).

1007. Haywanattıñ janı bar,
Qanatlıdan tawıp al,
(Sona)

1008. Uya salğan butqa,
Gübelek pe qurt pa?
Qurt bolsa da bərha,
Keregi bar goy jurtqa.
(Nawқан қurt).

1009. Həmməge belli jəniwar,
Jeytuğın bir talı bar,
Sonıñ menen toyınıp,
Üstine jipek oranar.
(Nawқан қurt).

1010. Özi kişkentay appaq,
Jarıp jibersen şataq,
Pisirsən tamaq,
(Məyek).

1011. Pisirsən awqat boladı,
Pisirmesən qus boladı.
(Məyek).

1005. Uçak kanatlı,
Yaz gelince düzer saltanatı.
(Yusufçuk).

1006. Kuşa benzer uçuşu,
Temizliğin düşmanı,
Ömür sürer bu jənlık.
Kış ayından dışarı.
(Sinek).

1007. Hayvanın canı var,
Kanatlıdan bulup al.
(Suna)

1008. Yuva yapmış budağa,
Kelebek mi, kurt mu?
Kurt olsa da hepsi,
Yurda gerekli.
(İpek böceği).

1009. Herkes bilir o hayvanı.
Yediği bir dalı var,
Onun ile doyup,
Üstüne ipek bürünür.
(İpek böceği).

1010. Özü küçücük akpak,
Yarıp göndersen,
Pişirirsən yemek.
(Yumurta).

1011. Pişirirsən yemek olur,
Pişirmezsən kuş olur.
(Yumurta).

1012. Awzı pitew aq otaw,
Awzı-murnı joq otaw.

(Mäyek).

1013. Sabın jağıp qoyğanday,
Sıpқанap qolda turmaydı,
Qanatı bar jüredi,
Suwda ömir süredi.

(Balıq).

1014. Bası bar da, şaşı joq,
Közi bar da qası joq.

(Balıq).

1015. Jar boyında Yusup otır,
Eki iynin qasıp otır.

(Baqa).

1016. Tek sulıwlıq közinde,
Sıqılı joq özinde,
Jazda şawqım saladı,
Şalşıq suwdıñ jüzinde.

(Qurbaka).

1017. Tastay eken jüregi,
Jaylap basıp jüredi,
Qırğaqta da, tawda da,
Erkin ömir süredi.

(Tasbaka).

1018. Palız egininiñ jawı,
Oğan heş kimniñ joq dawı,
Topılğan duşpanına,
Nayzasın tıgıp aladı.

(Kirpitiken).

1012. Ağızı kapalı ak otağ,
Ağızı burnu yok otağ.

(Yumurta).

1013. Sabun sürüp kayar gibi,
Kayar elde durmaz,
Kanadı var gider.
Suda ömür sürer.

(Balık).

1014. Başı var da, saçı yok.
Gözü var da, kaşı yok.

(Balık).

1015. Yar boyunda Yusuf'dur.
İki omzunu kaşıp oturur.

(Kurbağa).

1016. Güzellik sadece gözünde,
Şekil yok özünde,
Yazın şarkı söyler,
Gölün üstünde.

(Kurbağa).

1017. Taş gibi imiş yüreği,
Yavaş yavaş yürür,
Kurakta da, dağda da,
Uzun ömür sürer.

(Kaplumbağa).

1018. Ekin tarlasına düşman.
Onun kimseyle kavgası yok,
Saldırır düşmanına,
Mızrağını saplar.

(Kirpi).

1019.Tikenekli denesi,

Əjəp təwir elesi,

Selteŋ bolsa birewden,

Top boladı ol nesi?

(Kirpitiken).

1020.Qara qonır bedew at,

Beli qaykı güreŋ at,

Tawda şapsa toymaŋan,

Jel quyruŋın şaynaŋan.

(Qumırışka).

1021.Üskini jaman,

Tarbıyŋan türı,

Özi şaqŋan,

Uwlınıŋ biri,

Birewi şaqsa,

Bolmaysaŋ tiri.

(Şayan).

1022.Qulağı joŋ, közi bat,

Esitedi dawıstı,

Qurŋaŋ jerde izi bar,

Suwda izin tawıŋan.

(Jılan).

1023.Qulağı joŋ, közi bar,

Ayağı joŋ, izi bar,

İyreŋlep jürgeŋ gewdesi,

Jer betinen sızılar.

(Jılan).

1019. Dikenli gövdesi,

Acayıp güzel yüzlü,

Biri yaklaŋsa titrer,

Top olur bu nedir?

(Kirpi).

1020. Qara qonır bedew at,

Beli eŋik güreŋ at,

Daŋda koŋmaya doymayan,

Yel quyruŋunu çiŋneyen.

(Karınca).

1021.Türü yaman,

Kısadır türü,

Özü hızlı,

Zehirlinin biri,

Biri soksa,

Kalamazsın diri.

(Çıyan).

1022. Kulağı yok, gözü var,

İŋitir sesini,

Kuru yerde izi var,

Suda izi kaybolur.

(Yılan).

1023. Kulağı yok, gözü var.

Ayağı yok, izi var,

Kıvrılıp giden gövdesi.

Yer yüzünü çizer.

(Yılan).

3.10. Bitkiler ile İlgili Bilmeceleler ÖSİMLİKLERGE BAYLANISLI DÖREGEN JUMBAQLAR

1024. Minar-minar, altın taw,
Kəne dostım tawıp al,
Hər yıl güzde köresən,
Miyet etsən bilesən.

(Pahta).

1025. Qarıqtın boyında ösken,
Hər atızda köp terek,
Şaçası aq kalpaklı,
Hər nəsege ol kerek.

(Pahta).

1026. Appağ gəna dasturhan,
Kolhoz jerin qaplağan.

(Pahta).

1027. Bəhərdə eki qulaq,
Jazda turar şaçalap,
Güzde qar day appağ,
Qışta körsən quw tayaq.

(Pahta).

1028. Bir ösimlik paydalı,
Miywası menen jıprığı,
Baylıq bergen halıqqa,
Bir jənlığın tapqanı.

(Tut-pille).

1029. Bəhərdə körinbeydi,
Jazda jasaradı,
Güzde şirrin beredi,
Qışta həngkiyedi.

(Miyve ağacı).

BİTKİLER İLE İLGİLİ BİLMECELER

1024. Dik dik, altın dağ,
Hadi dostum buluver,
Her yıl güzün görürsün,
Düşünsen bilirsən.

(Pamuk).

1025. Ark boyunda büyümüş,
Her tarla çok terek,
Dalı ak kalpaklı,
Her şeye o gerek.

(Pamuk).

1026. Bembeyaz bir sofra,
Kolhozu kaplamış.

(Pamuk).

1027. Baharda iki kulak,
Yazda dallanır,
Güzde kar gibi appağ,
Kışta görsen kuru ağaç,

(Pamuk)

1028. Bir bitki faydalı,
Meyvesi ile yaprağı,
Zenginlik vermiş halka,
Bir jənlığın bulunması.

(Dut-İpek böceği kozası).

1029. Baharda görünmez,
Yazın dolaşır,
Güzün şirrinlik verir,
Kışın dik durur.

(Meyve ağacı).

1030. Jalıqpastan bəhərdə,
Şanağın şaptım,
Torlap pisti, jegende.
Ləzzet taptım.

(Kawın).

1031. Üzip alıp kökleyden,
Kökleyinde köp jeysen,
Sargayıp pisip ketken soñ,
Jewdi ürdis etpeysen.

(Kıyar).

1032. Sırtta japıraq şağası,
Jer astında miywası,
Jüredi awqat ornına,
Köpşiliktiñ jer ası.

(Kartoşka)

1033. Atadan qalğan eski ton,
Jamılsañ keter ıssıp kün.

(Toğay).

1034. Otta janar,
Suwğa qalkar.

(Ağaş).

1035. Kıp-kızıl nartay,
Ülkenliğı kasaday,
Jemis eken ösken,
Onı jegen adamlar,
Şokalad pa desken.

(Alma).

1036. Forması aşa sıyaqlı,
İşi tolğan tuqımlı,

1030. Yorulmadan baharda,
Kavun kestim,
Olgunlaşıp pişti, yerken.
Lezzet buldum.

(Kavun).

1031. Koparıp teveğinden,
Yeşilken çok yersin,
Sarıp olgunlaştıktan sonra,
Yemeyi alışkanlık etmezsın.

(Hıyar).

1032. Dışarda yaprak dalı,
Yer altında meyvesi,
Yenir yemek yerine,
Çoğunun yer yemeği.

(Patates).

1033. Atadan kalan eski elbise,
Örtsen gider sıcak gün.

(Orman).

1034. Ateşte yanar,
Suda kalkar.

(Ağaç).

1035. Kıp-kızıl nar gibi,
Büyükülüğü kâse gibi,
Yemiş imiş yetişmiş,
Onu yiyen adamlar,
Çikolata mı demişler.

(Elma).

1036. Görünüşü yemeğe benzer,
İçi tohum dolu,

Jemeyseñ onı sorıysañ,
Şiresi dım juğımlı.

(Granata-ənar).

1037. Sırtı tatlı et,
İşi kattı tas,
Tastıñ işinde,
Tağı dәмli as.

(Erik).

1038. Bolsa da barmaq basınday,
Dәmi hәrreniñ palınday,
Piskeñşe postın kiyedi,
Pisse basın iyedi.

(Şiye).

1039. Nәzer salıp қарасаñ,
Қарағaydan alasa,
Қıısı-jazı bir түсте,
Ol awılıma kelgende,
Cәnlendirip қoyamız,
Oyınşıқlar тағamız.
Қосıқ aytıp, saz şertip,
Aynalıp biz oynaymız,
Jana jıldı toylaymız.

(Elka ağaşı).

1040. Patıyşası dolanıp,
Basındağı lentası,
Қолındağı gәwһarı,
Öz boyına jarasқан,
Bere гоysañ қозıға,
Ilақ ta oған қарasқан,
Onı jegen sıyırlar,

Yemezsin onu somurursun,
Şiresi çok faydalı.

(Nar ağacı-nar)

1037. Dıışı tatlı et,
İçi katı taş,
Taşın içinde,
Bir de lezzetli aş.

(Erik).

1038. Olsa da parmaq başın gibi,
Tadı arının balı gibi,
Olgunlaşana kadar postunu giyer,
Olgunlaşınca başını eğer.

(Vişne).

1039. Göz atıp baksan,
Қарағaydan kısa,
Kışın yazın bir renkte,
O köyüme geldiğinde,
Canlandırıp koyarız.
Oyuncaklar takarız,
Şarkı söyleyip, saz çalıp,
Döne döne biz oynarız,
Yeni yılı kutlarız.

(Yeni yıl ağacı).

1040. Padişahı dolanıp,
Başındaki kurdela,
Elindeki cevheri,
Öz boyuna yakışır
Veriversen kuzuya,
Oğlak da ona bakar.
Onu yiyen sığırlar,

Intıgıp ernin jalaskan,
Süt bulağın ağızğan.

(Məkke).

1041. Uşırattım bir batırdı,
Basında aydarı bar,
Qasında həyalı bar,
Qırmanda gümis kördim,
Türli-türli jemis kördim.

(Məkke jüweri).

1042. Balalar-ay tapsaŋ-tap,
Tappasaŋ men qəyteyin,
Sizlerdi de sınaŋ,
Aytayın men bir jumbaŋ balam batır,
Bolğandı işi həwir sırtı şatır,
Qazanday qara tastıŋ bawırında,
Bir tülük mal jemisi azıq jatır.

(Silos).

1043. Ala kostyum kiyedi,
Esigi joŋ, aynası joŋ,
Künniŋ jüzin süyedi.

(Ġarbız).

1044. İşi tolğan bala.

(Ġarbız).

1045. Almağa özi qusağan,
Murtınan ğana tusağan,
Ağışta biraŋ öspeydi,
Almaday keş pispeydi,
Kemirip jewge bolmaydı,
Pısaŋtan başqa kespeydi.

(Ġarbız).

Heveslenip dudağın yalaşır,
Süt pınarını akıtan.

(Mısır)

1041. Karşılaştım bir bahadırda,
Başında kâhkülü var,
Yanında eşi (karısı) var,
Harmanda gümüş gördüm,
Türli türli yemiş gördüm.

(Mısır sapı)

1042. Balalar ey, bulacaksanız bulun,
Bulamazsınız ben gideyim,
Sizleri de sınaŋ,
Sorayım ben bir bilmece balam bahadır,
Çadırın içi sıcak hava ile doldu,
Kazan gibi kara taşın bağrında,
Bir çeşit mal yemişi azık bekler.

(Yem)

1043. Ala kostüm giyer,
Kapısı yok, aynası yok ,
Güneşin yüzünü sever.

(Karpuz).

1044. İçi dolu bala.

(Karpuz)

1045. Özü elmaya benzer,
Sadece bıyığından bağlanır,
Ağışta yetişmez,
Elma gibi geç olgunlaşmaz,
Kemirip yenmez,
Bıyaŋtan başkası kesmez.

(Karpuz)

1046. Urmay, soǵpay jılatar.

(Piyaz).

1047. Aşka salsañ däm berer,
Murnıña tutsañ tüşkirter.

(Buriş).

1048. Bir ösimlik dolangın,
Qırı japıraǵ orangan,
Diyǵanlar süyip egedi,
Sorpa uşın jaralǵın.

(Kapusta).

1049. Sarıbay aǵam işte,
Saǵalları sırtta.

(Geşir).

1050. Kişkene ğana sandıǵ,
Sandıqtıñ işine awǵat saldıǵ,
Awzı bar, tisi joǵ,
Onı şaǵıp jemegen kisi joǵ.

(Tuǵım).

1051. Atası alma ǵalpaǵlı,
Balası altın taǵıyalı.

(Aybaǵar).

1052. Atası Əliy Patşa,
Ulı Məliy Patşa,
Señseñ postnı,
Qamarıdan jaǵalı.

(Ayǵabaǵar).

1046. Vurmaz, dövmez aǵlatır.

(Soǵan)

1047. Yemeǵe atsan lezzet verir,
Burnuna tutsan hapşırtır.

(Biber)

1048. Bir bitki kat kat,
Kuru yaprak sarılmış,
Çiftçiler sevip eker,
Çorba için yaratılmış.

(Lahana)

1049. Sarıbay aǵam içerde,
Sakalları dışarıda.

(Havuç)

1050. Küçücük bir sandıǵ,
Sandıǵın içine yemek koyduk,
Aǵzı var dişi yok,
Onu ısırıp yemeyen kişi yok.

(Yumurta)

1051. Atası elma kalpaklı,
Balası altın takkeli.

(Ayçiceǵı)

1052. Atası Aliy Padişah,
Oǵlu Meliy Padişah,
Señseñ postlu,
Qamarıdan yakalı.

(Ayçiceǵı)

1053.Özi bağdın iyesi,

Jazıwşı da, şayır da,
Sulıwlıkqa teñegen,
Piskennen soñ jeseñiz,
Tisiñ menen alısқан.

(Aygabağardın tuqımı).

1054.Kölatta toğay boladı,

Mallarıña azıq ol,
Balalarıña sırnay boladı.

(Kamıs).

1055.Tamırı bar, şaқası joқ,

Kalpağı bar, güli joқ,
Miywası bar, dēni joқ,
Duzlap қuwrıp jeydi,
Aytıñ, bunı ne deydi?

(Zamarrıқ)

OQIW-BİLİM TUWRALI

1056. Əpiwayı jay қарasañ,

Jeti jasta barasañ,
İşinde түrlі jemis bar,
Talap etsеñ alasañ.

(Mektep).

1057.Ğärejetsiz kiresеñ,

Ğәziyne alıp sıғasañ.

(Mektep).

1058. Bərha aқ қағаздан жүреді,

Onıñ isi bardam menen,

1053. Kendi bağın iyesi,

Yazar da, şair de,
Güzelliğe denk,
Olgunlaşınca yeseniz,
Dışın ile dövüşür.

(Ayçiçeği tohumu)

1054. Sazlıkta orman olur,

Mallarına azıq o,
Çocuklarına zurna olur.

(Kamış)

1055. Kökü var, dalı yok,

Kalpağı var, çiçeği yok,
Meyvesi var, tanesi yok,
Tuzlayıp kavrularak yenir,
Söyleyin, bu nedir?

(Mantar)

OKUMAK- BİLİM HAKKINDA

1056. Öylesine açıp baksan

Yedi yaşında varırsın,
İçinde türlü yemiş var,
Talep edersen alırsın.

(Okul)

1057. Parasız girersin,

Hazine alıp çıkarsın.

(Okul)

1058. Hepsi kâğıtta olur,

Onun işi kuvvet ile,

Awzı da joq, tili de joq,
Söyleser adam menen.

(Hat).

1059. Toğayğa barğan birew,
Otın şapqan birew,
Hasılınan kız jasap,
Küyewge bergen birew.

(Hat jazıp jiberiw, oqıw).

1060. Kırık biri de bahadır,
Solardan <<a>> degeni,
Həmmesine komandır,
Ğarrımisañ, jaspısañ,
Bizdi bilseñ, payda der.

(Alfabit).

1061. Bir nərse bar sıyalı,
Aldında onıñ qıyalı.

(Hat jazğan adam).

1062. Sıyırdı bar, attı joq,
Sorpada bar, ette joq.

(<<s>> ħəripı).

1063. Tawda bar, şırada joq,
Suwda bar, jılğada joq,
Hawızda bar, sayda joq,
Qawğada bar, jipte joq,
Tütinde joq, puwda bar.

(<<u>> ħəripı).

Ağzı da yok, dili de yok,
Konuşur insan ile.

(Mektup)

1059. Ormana varan birisi,
Odun yontmuş birisi,
Güzelinden kız yapıp,
Güveye vermiş birisi.

(Yazı yazıp göndermek-okumak)

1060. Kırk biri de bahadır,
Onlardan "a" denileni,
Hepsine komutanlık eder,
İhtiyar mısın, genç misin?
Bizi bilmen faydalı.

(Alfabe)

1061. Bir şey var mürekkepli,
Önünde onun hayalı.

(Yazı yazan adam)

1062. Sıyırdı (sığır) var, attı yok,
Sorpada (çorbada) var, ette yok.

(“s” harfi)

1063. Tawda (dağ) var, şırada (çıra) yok,
Suwda (su) jılğada (dere) yok,
Hawızda(havuz) var, sayda (ova) yok,
Qawğada (heybe) var, jipte (ip) yok,
Tütinde(tütün)yok, puwda(buhar)da var.

(“w” harfi)

1064.Kewiline şağıp nur,
Hər ƙağazı söylep tur.

(Kitap).

1065.Üyde bar tilsiz muğallim,
Onnan men təlim alaman.

(Kitap).

1066.Bilimniñ ağır bulağı,
Köp aynası nurı bar,
Ƙatara joldan turadı,
Jolında köz tutılar.

(Kitap).

1067.Meniñ bir janday dostım bar,
Köp söz aytar özime,
Dostımnıñ aytƙan sözleri,
Elesleydi közime.

(Kitap).

1068.Köp nərseni biletuğın,
Sözge şeber bir ƙişi bar,
Onıñ aynaday betinen,
İzlegenin tabılar.

(Gazete).

1069.Tört awzı bar döñgelek,
Oƙıwşığa dım kerek,
Ƙəwipten seni ƙorğaydı,
Puhtalap onı saƙlasan,
Heş waƙıt ƙapa ƙılmaydı.

(<<Jetkinşek>> gazetası).

1064. Gönlüne saçıp nur,
Her kâğıda söyleyip durur.

(Kitap)

1065. Evde var dilsiz muallim,
Ondan ben ders alırım.

(Kitap)

1066. Bilimin akar bulağı,
Çok aynası nuru var,
Sıra sıra yoldan oluşur,
Yoluna göz tutulur.

(Kitap)

1067. Benim bir candan dostum var,
Çok söz söyler özüme,
Dostumun söylediğı sözleri,
Hayaldi gözüme.

(Kitap)

1068. Çok şeyi bilebilen,
Söz ustası bir ƙişi var,
Onun ayna gibi yüzünden,
Aradığım bulunur.

(Gazete)

1069.Dört ağız var tekerlek,
Öğrenciye çok gerek,
Korkudan seni korurdu bu,
Onu saklasan,
Hiçbir zaman kaygılanmazdı.

(Jetkinshek Gazetesi)

1070. Aynadan körgendey,
Janında turğanday.

(Gazeta).

1071. Tört bet qarasañ,
Hər küni qolğa alasañ,
Ünilip dünya jüzine,
Bərine köz salasañ.

(Gazeta).

1072. İyrek-iyrek izi bar,
Suw tamızsañ sızılar,
Eger suwı bolmasa,
Jürse de izi joq bolar.

(Hat-ruçka).

1073. Elimniñ bir balası bar,
Balalardıñ sanası.

(Muğallim).

1074. Bəd aqşamda bir ay bar,
Jer jüzinde bir ay bar,
Aydıñ atın ay bilmes,
Ortasında uşıp jürgen,
Qanatı gümis qunay bar.

(Poçta).

1075. Şəkirt tüwe ustazlar,
Dawısına bağınar,
Kaniqulda balalar,
Dawısın onıñ sağınar.

(Zvonok).

1070. Aynadan görmüş gibi
Yanında durmuş gibi.

(Gazete)

1071. Dört sayfasına baksan,
Her gün eline alsan,
Dikkatli bakınca dünya yüzüne,
Tamamına göz atsan.

(Gazete)

1072. Eğri büğrü izi var,
Su damlayıp sızar,
Eğer suyu olmasa,
Gitse de izi yok olur.

(Mektup-kalem)

1073. Halkımın bir balası,
Balalarının aklı.

(Öğretmen)

1074. Akşam da bir ay var,
Yer yüzünde bir ay var,
Ayın adını ay bilmez,
Ortasında uçup giden,
Kanadı gümüş değeri var.

(Posta)

1075. Çıracak değil ustalar,
Onun sesine bağlılar,
Tatilde çocuklar,
Onun sesini özler.

(Zil)

1076. Altın ılaşık işinde,
Jiyren aygır kisneydi,
Jez sarayım işinde,
Jezdemniñ atı kisneydi.

(Könıray).

1077. Kim ekenimdi mensiz-aq,
Aytıp turgan hømmege,
Kəne qarañ balalar,
Sizlerde de bar ma ol.

(Pioner galstugi).

1078. Uzındur, kısqadur tögedi yaşın,

(Avtorruçka).

1079. Özi arık, bası jarık,
Jürgen izi köp hərip.

(Kəlem).

1080. Süyem boylı aq terek,
Oqıwşığa köp kerek,
Kağaz bar jerde olda bar.
Etken isi bir demek.

(Kəlem).

1081. Özi bir qarıs,
Tili mın qarıs.

(Kəlem).

1082. Aq jolda tüsip,
Əste jorgalar.

(Ruçka-kağaz).

1076. Altın kulübenin içinde,
Jiyren aygır kişner,
Bakır ahırın içinde,
Eniştemin atı kişner.

(Zil)

1077. Kim olduğumu bensiz ak,
Söyleyip duran herkese,
Hadi bakın balalar,
Sizlerde de var mı o,

(İzci fuları)

1078. Uzundur, kısadır döker yaşını.

(Tükenmez kalem)

1079. Özü arık, başı yarık,
Geride kalan izi kalabalık harf.

(Kalem)

1080. Karış boylu ak ağaç,
Okuyucuya çok lazım,
Kağıdın olduğu yerde o da var,
Yaptığı işi budur.

(Kalem)

1081. Özü bir karış,
Dili bin karış.

(Kalem)

1082. Ak yola düşüp,
Yavaş yavaş gider.

(Kalem-kağıt)

1083. Bar eken dünyanın bir deregi,
Adamğa akıl qosıwğa bar keregi,
İşinde bir öziniñ 8 sala,
Olardıñ 98 döñgelegi.

(Esap-şot).

1084. Qolımda bir ayna bar, döp-döñgelek,
Alaşqañğa jol siltep berer derek,
Eki tisli tisi menen tört bağıttı,
Kerek deseñ bolğanı tawıp berer.

(Kompas).

1085. Babanıñ tonı jüz jamal.

(Globus).

1086. Bir nərse betinde joq oy menen kır,
Öziniñ orayınan aynalıp tur,
Asıqpay zeyin salıp qarasañlar,
Kelbeti jer jüziniñ körinip tur.

(Globus).

1087. Ğarbızday nərse tutqalı,
Kütə jeñli bul tağı,
Bir boyına sıyıp tur,
Jer jüziniñ gülləni.

(Globus).

1088. Jamawı bar, jüyi joq,
Qalası bar, üyi joq.

(Karta).

1089. Teñzinde suwı joq,
Qalasında jayı joq,
Toğayınıñ talı joq.

(Karta).

1083. Var imiş dünyanın bir direği,
Adama akıl vermeye var gereği,
İçinde bir kendinin 8 kamışı,
Onların 98 tekerleği.

(Hesap-abaküs)

1084. Elimde bir ayna var, yusyuvarlak,
Kaybolana yol gösterip haber verir,
İki dişli dişi ile dört yönlü,
Gerek derseni alanı bulup verir.

(Pusula)

1085. Babanın elbisesi yüz yamalı.

(Yerküre)

1086. Bir nesne yüzünde yok çukur ile ova,
Kendi etrafında dönüp durur,
Acele etmeyip zihin verip baksanız,
Yeryüzünün her tarafı görünür.

(Yerküre)

1087. Karpuz gibi bir şey kulplu,
Çok hafif bu da,
Bir tarafına sığmış,
Yeryüzünün tamamı.

(Yerküre)

1088. Yaması var, yama yeri yok,
Şehri var, evi yok.

(Harita)

1089. Denizinde suyu yok,
Şehrinde yer yok,
Ormanının ağacı yok.

(Harita)

1090. Deryası bar da suwı joq,
Şəhəri bar da eli joq,
Eger barıp sorasan,
Jasıratuğın sırrı joq.

(Karta).

1091. Qara taqırda aq qoyan sekirer.

(Tahta-por).

1092. Özi qara, sözi aq.

(Tahta-por).

1093. Qantqa uqsar reñi,
Hər klasstıñ <<qəlemi>>.

(Por).

1094. Tazalıqtı süyedi,
Özi patas jüredi.

(Dəskiyir).

1090. Deryası var da suyu yok,
Şehri var da halkı yok,
Eğer varıp sorarsan,
Gizleyecek sırrı yok.

(Harita)

1091. Kara bozkırda ak tavşan seker.

(Tahta-tebeşir)

1092. Özü kara, sözü ak.

(Tahta-tebeşir)

1093. Şekere benzer rengi,
Her sınıfın kalemi.

(Tebeşir)

1094. Temizliğı sever,
Özü pis yaşar.

(Silgi)

3.11. Teknik Aletler ile İlgili Bilmeceleler

TEHNİKA HƏM BAYLANISLI TUWRALI JUMBAQLAR

1095. Quyısı bar, jibi joq,
Turar özi tım-tırıs,
Qulağı bar bir gəna,
Bursan onnan şıgar ses,
Seniñ menen söyleser,
Söylegen sözi dup-durıs.

(Telefon).

1096. Kelmeydi közge körinip,
Beredi habar bilinip,

TEKNİK ALETLER İLE İLGİLİ BİLMECELER

1095. Kuyusu var, ipi yok,
Durur özü sessiz sedasız,
Kulağı var sadece,
Bursan ondan çıkar ses,
Senin ile konuşur,
Söylediği sözü de dosdoğrudur.

(Telefon)

1096. Gelmez göze görünüp,
Verir haber bilinip,

Barmasına bolmaydı,
Otırsañ da erinip.

(Telefon).

1097. Dırırw-dırırw etedi,
Bir sekundta Moskvağa jetedı.

(Telefon).

1098. Katar-katar gaznaydı,
Birinen-biri ozbaydı,
Botası ölgen ingendey,
Küni-tüni aznaydı.

(Telefonnıñ stolbası).

1099. Jabanda bar köp ağaş,
Kälalar menen habarlas,
Kögermeydi ol ağaş.

(Telefon ağaşı).

1100. Jap boyında köp ağaş,
Kögermeydi sol ağaş,
Ayağı jayın sorasañ,
Astarhanğa şamalas.

(Telefonnıñ stolbası).

1101. Körip tursam bir nərse şırıldaydı,
İşinde bir nərseler bildirleydı.

(Telefon).

1102. Kañşa uzaqtan söylese de,
Üyimde esitilip turadı.

(Radio).

Varmaya olmaz,
Beklesen de erinip.

(Telefon)

1097. Zır zır eder,
Bir saniyede Moskova'ya ulaşır.

(Telefon)

1098. Katar katar hazine,
Birbirini geçemez,
Botası ölen ingen gibi,
Gece gündüz bağırır.

(Telefon direği)

1099. Yabanda var çok ağaç,
Şehirler ile haberleşir,
Filizlenmez o ağaç.

(Telefon direği)

1100. Ark boyunda çok ağaç,
Filizlenmez bu ağaç,
Ağaç kökü istersen,
Astarhan'a yaklaş.

(Telefon direği)

1101. Bakıp görsem bir nesne dönüyor,
İçinde bir şeyler dilleniyordu,

(Telefon)

1102. Ne kadar uzaktan konuşsa da,
Evimde işitilir.

(Radyo)

1103. Bolmasa da radio-priemnik,

Qosıx aytıp saz şertilip,
Süysinerlik söz aytқан,
Bolsa da қандай körinis,
Aytpay özin körsetken.

(Televizor).

1104. Uşırasadı dım siyrek,

Üy hojalıx işinde,
Tilsim ayna sıyaqlı,
Körseter adam jüzinde,
Söylegenin ҳәр küni,
Esitesen қızıǵıp,
Teatırdıñ, kinonıñ,
İslerin de ҳәр küñgi,
Orınlaydı bir özi.

(Televizor).

1105. Bir aynaǵa jәһan sıyǵan.

(Televizor)

1106. Kişkene ǵana özi,

Mañlayında közi,
Körse aynıtpay sizdi,
Salar kelbetiñizdin.

(Fotoapparat).

1107. Üyimde bar bir adam,

Özin közim көrmeydi,
Türli jañalıx islerden,
Hәр küni habar beredi.

(Radio).

1108. Körinbeydi tili,

Hәр bir üydiñ bülbülü.

(Radio).

1103. Olmasa da radyo priemnik,

Şarkı söyleyip saz çalar,
Hoş söz söyleyen,
Nasıl görünse de,
Özünü görsen haber verir.

(Telefon)

1104. Çok az karşılaşıp,

İş yeri evin içinde,
Tılsımlı ayna gibi,
İnsanın yüzünü gösterir,
Konuştuğun her gün,
İşitirsin heveslenip,
Tiyatronun, filmin,
İşlerini de her gün,
Yapar bir başına.

(Televizyon)

1105. Bir aynaya cihan sığmış.

(Televizyon)

1106. Küçücük bir şey özü,

Alnında gözü,
Görünce deǵıstırmez sizi,
Çizer yüzünüzü.

(Fotoğraf makinası)

1107. Evimde var bir adam,

Kendisini görmez gözüm,
Her türlü yenilikten,
Her gün haber verir.

(Radyo)

1108. Görünmez dili,

Her bir evin bülbülü.

(Radyo)

1109.Dawısı kütə nağıslı,
Adamday bolıp söyleydi,
Jañalıqtı aytadı,
Esit onı bil deydi,
Jawın menen şaşınınñ,
Bolar waqtın aytadı,
Namağa türlü döñdirer,
Kim bunı oylap taba alar.

(Radio).

1110.Bir müyeşte söyleydi,
Saz şertedi jırlaydı,
Hemme onıñ sözinen,
Dünya jüzi tıñlaydı.

(Radio).

1111.Adam emes tili bar,
Hər bir üyden tabılar,
Üy emes jalğız turğanı,
Köşeden de tabılar.

(Radio).

1112.Turadı jaydın üstinde,
Alısğa köz salganday,
Radio söylemes,
Tursa oğan jalğanbay.

(Antenna).

1113.Akıllı eken aғaday,
Biyikte özi turadı,
Bilmegen sırın geybirew,
Mınaw ne dep soraydı.
-Aşsa közin üş ret,
Aytqanı eken üş sözün,

1109. Sesi çok güzel
İnsan gibi söyler,
Yenilikleri haber verir,
İşit onu bil dedi,
Yağmur gibi yağdı,
Vakti gelince söyler,
Türlü nağmeler döndürür,
Kim bunu düşünse bulabilir.

(Radyo)

1110.Bir köşede konuşur,
Saz çalıp şarkı söyler,
Onun bütün söylediklerini,
Dünyadaki herkes dinler.

(Radyo)

1111.Adam değil dili var,
Her evde bulunur,
Sadece evde değil,
Sokakta da bulunur.

(Radyo)

1112.Durur evin üstünde,
Vuruşup göz attı,
Radyo söylemez,
Bir dursa oraya takar.

(Anten)

1113.Akıllı imiş baba gibi,
Özü yüksekte durur,
Sırrını bilmeyenler,
Bu ne diye sorar.
-Açsa gözünü üç kez,
Söylemiş üç sözün.

-Toқта, күт, жүре бер,
 Қызıl көзін ашқанда,
 Аяғındı баспа алға,
 Сары көзін ашқанда,
 Діққат бөлме басқаға,
 Жасıl көзін ашқанда,
 Öте бер joldan jасқанба.

(Svetoфор).

-Dur! Bekle! Yürüyüver,
 Kızıl gözün açtığında,
 Ayağını ileri atma,
 Sarı gözünü açınca,
 Dikkatini başka yere verme,
 Yeşil gözünü açınca,
 Geçiver yoldan korkmadan.

(Трафик lambası)

1114.Eki ayaklı ögiz,
 Mañlayında қос мүйиз.

(Velosiped).

1114. İki ayaklı öküz,
 Alnında çift boynuz.

(Bisiklet)

1115.Janı ayakta,
 Jüregi қolda,
 Қуwatı jerде.

(Velosiped).

1115. Canı ayakta,
 Yüregi elinde,
 Kuvveti yerde.

(Bisiklet)

1116.Eki ayaklı, bir başlı,
 Juwıradı dım қattı.

(Velosiped).

1116. İki ayaklı, bir başlı,
 Koşar çok hızlı.

(Bisiklet)

1117.Eki ayaklı jәniwar,
 Janı joқ, жүrgen izi bar,
 Zәңgisi bar, жүwensiz,
 Ayılı joқ, eri bar.

(Velosiped).

1117. İki ayaklı canavar,
 Canı yok, gittiği izi var,
 Üzengisi var, dizginsiz,
 Kayışı yok, eyeri var.

(Bisiklet)

1118.Burasañ қулағın,
 Aғızadı bulaғın.

(Krant).

1118. Kıvırsan kulağın,
 Akar pınarın.

(Musluk)

1119.Temir көzli suw bulaқ,
 Jөnsiz ақpas bul biraқ,

1119. Demir gözlü su pınarı,
 Fakat doğru akmaz bu,

Tolıp alar elegi,
Jiberse awzın bir burap.

(Krant).

1120.Bellen-bellen, bellen at,
Beli uzun ara at,
Tawdı-tastı bilmegen,
Bul ne degen udiret.

(Poezd).

1121.Üyrek emes, az emes,
Balı emes suwdaı,
Özi jüziw biledi,
oregi may menen kömir,
Juwabın kim biledi?

(Parohod).

1122.Tap-tap, tap atım,
Tabanı jalpa oyanım,
Üyirine jibersem kisnemes,
Bede salsam tisleme.

(Ot arba).

1123.Arıslan aırdı,
Balaların aırdı.

(Zavodt gudoqi).

1124.At desem at emes,
Ayaı jo, awat jemes,
Benzin bolsa tolı,
Alıp uadı bolıp jolı.

(Avtomaına).

Dolup kalır kovası.
Asan azı burarak.

(Musluk)

1120. Bellen bellen, bellen at,
Beli uzun kara at ,
Daı taı bilmeyen,
Bu kudretli ey nedir.

(Tren)

1121. Ördök deil, kaz deil,
Sudaki balık deil,
Özü yüzebilir,
Yakıtı ya ile kömür,
Cevabı kim bilir?

(Vapur)

1122. Bul bul, bul atım,
Tabanı düz tavanım,
Aygırları göndersem kinemez,
Yoncaya salsam dileme.

(Ot arabası)

1123. Arslan kükredi,
Çocuklarını aırdı.

(Fabrika düdüü)

1124. At desem at deil,
Ayaı yok, yemek yemez,
Benzini dolu olsa,
Alıp uar bulup yolu.

(Otomobil)

1125. Arabası bar, atı joq,
Tartar biraq janı joq,
Tutqasına qolıñ tiyse,
Attan da ozıp ketedi.

(Avtomaşına)

1126. Köp jürse de Һarımas,
Soğıp tursa jüreğı,
Uzaq jolğa qalıspas,
Tört ayağı tiregi.

(Avtomobil).

1127. Tört ayaklı, eki közli,
Özi jansız jüredi,
Ot penen maydan jemi bar,
Polat qalay jüredi,

(Avtomobil).

1128. Tetigi qolda,
Jürseñiz jolda,
Qos qulaq,
Bir arısqa bekitken,
Qos aqayın,
Birewi qasaadı,
Birewi quwadı.
Biriniñ izin,
Biri basadı,
Juwırıp ta jetpeydi,
Ozıp ta ketpeydi,
Jetkersen mayın,
Ol da jorga turğan,
İsine tayın.

(Mototsikl).

1125. Arabası var, atı yok,
Çeker fakat canı yok,
Kapı koluna dokunsa,
Attan da hızlı gider.

(Otomobil)

1126. Çok yürüse de yorulmaz,
Atıp dursa da yüreğı,
Uzak yoldan kalmaz,
Dört ayağı direğı.

(Otomobil).

1127. Tört ayaklı, iki gözlü,
Kendisi cansız yürür,
Ateş ile yağdan yemi var,
Polat nasıl gider.

(Otomobil).

1228. Tetiğı elde,
Yürüseniz yolda,
İki kulağı,
Bir arıs bekitken,
İki kardeş,
Biri kaçar,
Biri kovalar,
Birinin izini,
Biri basar,
Koşturup da yetişemez,
Öne geçip gitmez.
Yetiştirip yağını,
O da yorga durur,
İşine hazır.

(Motosiklet).

1129.Jalgız közi janadı,

Mingenñiñ miyri şanadı.

(Mototsikl).

1130.Tır-tır etip tırnağı menen jer jırtadı.

(Traktor).

1131.Şuwatı bar, aklı joq,

Gewdesi bar, janı joq.

(Traktor).

1132.Hod-aladı gürildep,

Jer qorqadı dirildep,

Atızğa tögin tögedi,

Şigitti özi sebedi.

Sebken jerin birleydi,

Şarşawıñdı bilmeydi.

Pışkıısı bar kütä ötkir,

Tamırın şöptiñ kesedi,

Qarıқта jara beredi,

Pahtanı jaqsı teredi,

Uqıplı qanday iske de,

İyin talmaz küşke de,

May menen suw işedi,

Qıyınlıqtı şeşedi.

Bunı oylap tapqanğa,

Diyqanlar rahmet desedi.

(Universal).

1133.Adamday pahta teredi,

Önimdi jaqsı beredi,

Jüz kisige bir özi,

Bäsme-bäske keledi,

Qanarına toltırıp,

1129. Tek gözü yanar,

Binenin uktesi kalmaz.

(Motosiklet)

1130.Tır tır edip tırnağı ile yer yırtar.

(Traktör)

1131. Kuvveti var aklı yok,

Gövdesi var canı yok.

(Traktör)

1132. Hod alır gürüldeyerek,

Yer korkar titreyerek,

Tarlaya gübre atar,

Tohumu kendisi serper,

Çıkan filizleri tekler,

Yorgunluk nedir bilmez,

Bıçkısı var çok keskin,

Otların damarını keser,

Arkı yarırverir,

Pamuğu iyi toplar,

İşine ne kadar vakıf ise de ,

İş zamanı yorulmaz,

Yağ ile su içir,

Zorluğu çözer,

Bunu düşünüp bulana,

Çiftçiler teşekkür eder.

(Traktör)

1133.İnsan gibi pamuk toplar,

Ürünü iyi verir,

Yüz kişiye sadece kendisi,

Baş gelir,

Çuvalına doldurup,

Hər barganda üyedi,
Ne ekenin usınnan,
Tapqışlar oylap bileli.

(Pahta teretüğün maşına).

1134. Tumsığı ülken tis eken,
Jük köterip tur eken,
Köter desen bolğanı,
Əl hawağa tiregen.

(Podemny kran).

1135. Yakında payda bolğan qus,
Jerdiñ jüzin şolğan qus,
Bizniñ elde erjetip,
Aydan habar alğan qus.

(Jer joldası).

1136. Kuba menen Moskvaniñ arasıñ,
Jüyriklikten bes minutlıq jol etken,
Özi<<tilsim>> bir körseter qarasin,
Samolet pa, qus pa eken, bul ne eken?

(Kosmos korabli).

1137. Oylasañız dünyada,
Əjayıp bir nərse bar,
Qarşığaday halıqlap,
Uşıp qayttı aspanğa.

(Kosmos korabli).

1138. Atқан oqtan ozadı,
Dünyanıñ bərin gezedi.

(Raketa).

Her gittiğinde toplar,
Bunun ne olduğunu,
Biliciler düşünüp bilir.

(Pamuk toplama makinası)

1134. Gagası büyük diş imiş,
Yük kaldırıp durur imiş,
Kaldır desen olanı,
Elini havaya dirermiş.

(Vinç)

1135. Yakında görünen kuş,
Yeryüzüne bakan kuş,
Bizim memlekette büyüyp,
Aydan haber alan kuş.

(Gezegenler)

1136. Küba ile Moskova'nın arası,
Hızlanınca beş dakikalık yol imiş,
Kendisi "tılsım" gösterir bir baksan,
Uçak mı kuş mu imiş, bu ne imiş?

(Uzay gemisi)

1137. Düşünseniz dünyada,
Acayip bir nesne var,
Atmaca gibi nefesi kısılıp,
Uçup döndü gökyüzüne.

(Uzay gemisi)

1138. Atılan oku geçti,
Dünyanın tamamını gezedi.

(Roket)

1139. Jigirma tört ay jürip,
 Qırkıp tokıp örmegin,
 Talay kıyın jollardıñ,
 Basıp ötken döñbegin,
 Jasawşığa rahmet,
 Bañalaymız eñbegin.

(Jer joldasları).

1140. Hə demey-aq bultqa jeter.

(Samolet).

1141. Kün töbege kelgende boladı tıs,
 Gezegin jazdırmaydı jaz benen kıs,
 Qəhərlense jer jüzin tez aynalğan,
 Qanatı eliw arşın bir jalğız qus.

(Samolet).

1142. Bulttan da arı ketedi,
 Uzaqtı jaqın etedi.

(Samolet).

1143. Jüz adamdı köterip,
 Qusta oğan jetpeydi,
 Hawada uşar kəramet,
 Döretken onı adamzat,
 AQS tan bizge on saat,
 Aralıqtı tüser naq,
 Oylanıp körşi balalar,
 Bul ne bolar, qanday zat?

(Samalyot).

1144. Bir qus şıqtı yadtan,
 Qalayşa payda bolğan,
 Qanday zattan,

1139. Yirmi dört ay gidip,
 Kırkıp dokuyup örme,
 Birçok zorlu yolları,
 Basıp geçip dönme,
 Yapana rahmet,
 Değer verimiz emeğine.

(Gezegener).

1140. Ha demeden ak buluta ulaşır.

(Uçak)

1141. Güneş tepeye gelince öğlen olur,
 Sırasını ayırmaz yaz ile kış,
 Kahırlansa yer yüzünü hızlıca dolaşır,
 Kanadı elli arşın yalnız bir kuş.

(Uçak)

1142. Buluttan da öteye gider,
 Uzağı yakın eder.

(Uçak)

1143. Yüz adamı götürür,
 Kuşta ona yetişemez,
 Havada uçar keramet,
 İcad eden onu insanoğlu,
 ABD'den bize on saat,
 Mesafemiz düşer tam,
 Düşünüp görün çocuklar,
 Bu nedir, nasıl bir şeydir?

(Uçak)

1144. Bir kuş çıktı akıldan,
 Nasıl peyda oldu,
 Hangi maddeden,

Uşsa kanat kaçpaydı,
Laşın bürkit kuşlardan,
Taysalıp heş kaçpaydı.

(Samalyot).

1145. Kuş emes kanatı bar,
Bürkitten zor aybatı bar,
Uşsa laşın jete almas,
Talması ülken kanatı bar.

(Samalyot).

1146. Bir kuş kördim hawada,
Kanatın kaçpas kıyada,
Kütə jüyrık dünyada,
Şarşawındı bilmegen,
Kalam-a-şala katnaydı.

(Samalyot).

1147. Kuş sıyaqlı kuş emes,
Sırğıp uşşan biyikke,
Kanatı bar kaçpaydı,
Uşsa da kaçşa biyikke.

(Samolet).

1148. Tas töbede şatırım,
Aştım altı şakırım,
Jerge tüsip jaynadım.

(Paraşyut).

1149. Oşağı bar, morısı joq,
Şoğı bar, küyesi joq.

(Ölektr plıtası).

Uçsa kanat çırpamaz,
Laçın kartal kuşlardan,
Korkup hiç kaçmaz.

(Uçak)

1145. Kuş değil kanadı var,
Kartaldan büyük heybeti var,
Uçsa laçın yetişemez,
Yorulmaz büyük kanadı var.

(Uçak)

1146. Bir kuş gördüm havada,
Kanadını çırpamaz yamaçta,
Epey hızlı dünyada,
Yorgunluk bilmeyen,
Şehir şehir giderdi.

(Uçak)

1147. Kuş gibi kuş değil,
Süzülüp uçar yükseğe,
Kanadı var çırpamaz,
Ne kadar uça da yükseğe.

(Uçak)

1148. Taştepe'de çadırım,
Geçtim altı şakırım,
Yere düşüp parladım.

(Paraşüt)

1149. Ocağı var bacası yok,
Işığı var külü yok.

(Elektrikli ocak)

1150. Körinbesten ağadı,
Şıranı da jağadı.

(Əlekr togı).

1151.Üyge sım menen kiredi,
Qarañgını qıuadı.

(Əlekr togı)

1152. Şart etse,
Jalt eter.

(Əlekr lampoçkası).

1153.Julduzınday turmıstıñ,
Hızmetiñde kündiz-tün,
Tetigi qolda jañgızasañ,
Söngizgiñ kelse söngizeseñ,

(Lamboçka).

1154.Basında kalpağı bar,
Qalpağı da jarasar,
Özi bolsa domalaq,
Qarasañ köziñ qamasar.
Qarañgıda dım kerek,
Gilti onnan bir bölek,
Şırasız kitap oqıysañ,
Aytıp berşi sen kömek.

(Sırtqa qoyılatuğın lampoçka).

1155.Dünyada bir nərse bar arıq kerek,
Bolsa da arıq kerek hømme şerik,
Basında eki qatar müyizi bar,
Turadı ilim menen barıp-kelip,

(Əlekr togı).

1150. Görünmeden akar,
Çırayı da yakar.

(Elektrik prizi)

1151.Eve tel ile girer,
Karanlığı kovar.

(Elektrik prizi)

1152.Şart etse,
Jalt eder.

(Elektrik lambası)

1153.Yıldızı gibi hayatın,
Gece gündüz hizmetinde,
Düğmesi elinde yaksan,
Söndürmek istesen söndürürsün.

(Ampül)

1154.Başında kalpağı var,
Kalpağı da yakışır,
Kendisi ise yuvarlak,
Baksan gözün kamaşır,
Karanlıkta çok lazım,
Anahtarı ondan bir parça,
Işıksız kitap okursun,
Sen yardım ediver, dedi.

(Dış mekan ampülü)

1155. Dünyada bir şey var ark gerek,
Olsa da ark gerek hepsi ortak,
Başında iki katar boynuzu var,
Durur ilim ile gidip gelir.

(Elektrik prizi)

1156.Lampa maysız janadı,
 Jan rəhət tabadı,
 Umitasañ şıranı,
 Awqattı da asadı,
 Çaynekti de basadı,
 Otınsız piter jumısıñ,
 Traktordı da jürgizer.
 Parohodtı da jürgizer,
 Trambaydı da jürgizer,
 Qüdiretin körgizer.

(Əlekr togı).

1157. Mayı joq, jarıǵı bar,
 İyisi joq, ıssısı bar.

(Əlekr togı).

1158. Basında qalpaǵı bar,
 Qalpaǵı da jarasar,
 Özi bolsa domalaq,
 Qarasañ köziñ qamasar.
 Qarañǵıda dım kerek,
 Gilti onnan bir bölek,
 Şırasız kitap oqıysañ,
 Aytıp berin ne demek.

(Lamboçka).

1159.Tawıq dewge pəri joq,
 Ayax, köz, qanatı joq,
 Mıñ-mıñlap şıǵarar şöje,
 Sonı tabıñ jan şeşe.

(İnkubataor).

1156.Lamba yaǵsız yanar,
 Can rahat bulur,
 Unutursan çıranı,
 Yemeǵı de yedi,
 Çaydanlıǵa da basar,
 Ateşsiz bitirir işini,
 Traktörü de yürütür,
 Vapuru da yürütür,
 Tramvayı da yürütür,
 Kudretini gösterir.

(Elektrik prizi)

1157. Yağı yok, ışığı var,
 Kokusu yok, ısısı var.

(Elektrik prizi)

1158. Başında kalpaǵı var,
 Kalpaǵı da yakışır,
 Kendisi ise yuvarlak,
 Baksan gözün kamaşır,
 Karanlıkta dım gerek,
 Anahtarı ondan bir parça,
 Işıksız kitap okursun,
 Söyleyiverin ne demek.

(Dış mekan ampülü)

1159.Tavuk demeye tüyü yok,
 Ayağı, gözü, kanadı yok,
 Binlerce civciv çıkarır,
 Onu bulun can anne.

(Kuluçka makinesi)

BUYIMLAR

1160. Qutıda 75 bası bar,
 Şakmaqdan tası bar,
 Adamzatqa jüdə kerek,
 Arzan gına bahası bar.

(Şırpı)

1161. Bir ağaş tawıp aldım bazar jaydan,
 Qarasam süyretkisi qarağaydan,
 Qolınan hər kimlerdiñ kele bermes.
 İlajın islegen jan qalay tapqan.

(Şırpı).

1162. Elli eki tası bar,
 Eki jaqlap aşılar,
 Halıqqa kütə paydalı zat,
 Jüdə arzan bahası bar,
 Kişkene qutı kerekli,
 İşi tolı terekli,
 Tabılar oşaq basınan,
 Bir nərsege sebepli,
 Aq qalpağı başında,
 Həmme otır qasında.

(Şıra).

1163. Ay menen kündeý,
 Həmmege birdeý.

(Şıra).

1164. Orıstıñ tastan salğan qalası bar,
 İşinde altın aydar balası bar.

(Şırpı).

EŞYALAR

1160. Kutuda 75 başı var,
 Çakmaqdan taşsı var,
 İnsan oğluna çok lazım,
 Ucuzca fiyatı var.

(Saman)

1161. Bir ağaş bulup aldım pazardan,
 Baksam suretine qarağaydan,
 Herkesin elinden gelmez,
 Çaresini arayan can nasıl bulur.

(Saman)

1162. Elli iki taşsı var,
 İki yanından açılır,
 Halka çok faydalı şey,
 Çok ucuz fiyatı var,
 Küçücük kutu gerekli.
 İçi dolu ağaş,
 Bulunur ocak başında,
 Bir şeye delil,
 Ak kalpağı başında,
 Hepsi oturur yanında,

(Çıra)

1163. Ay ile güneş gibi,
 Herkese bir gibi.

(Çıra)

1164. Rus'un taştan kalesi var,
 İçinde altın kâkül balası var.

(Çıra)

1165. Tüürin körsen şanttay aq,
Dəmin tatsan palday zat,
Çayğa salsan eriydi,
Bir tüyiri qalmay tap.

(Şant).

1166. Sonday halıqqa keregi,
Awqatına, nanıña,
Salsan maza beredi.

(Duz).

1167. Qaqpaqlı ıdı şay gana,
Köp asadı paydağa,
Qaynağan suw işinde,
Suwımas bir kün qoysa da.

(Termos).

1168. Qabatta qabat,
Üstinde qabaq,
Turadı şayınır,
İssılığın saqlap.

(Termos).

1169. Samowar qaynasa,
Nar tumsıq keş qarın,
Qalpañ kulak bir kişi,
Hızmetke bolar tayın.
Şöllep kelgende,
<<Suwsınıñnan>> berer payın.

(Şaynek).

1170. Azanda, tüste həm keşte,
Tumsıgınan suw ağar,
Azğana gana şöp salsan,
İşinde tap həz tabar.

(Şaynek).

1165. Suretini görsen şeker gibi ak.
Tadına baksan bal gibi,
Çaya koysan erir.
Bir parçası kalmadan bul.

(Şeker)

1166. Halka o derece lazım,
Yiyeceğine ekmeğine,
Koysan lezzet verir.

(Tuz)

1167. Kabin kapağı açıldı.
Yediği çok faydalı ,
Kaynayan su içinde.
Bir gün kalsa da soğumaz.

(Termos)

1168. Kat kat,
Üstünde kapak,
Durur çayın,
Sıcaklığını saklayarak.

(Termos)

1169. Semaver kaynasa,
Deve avurtlu büyük karnı,
Qalpañ kulak bir kişi,
Hızmete hazır olur,
Susayıp gelir,
“Suyundan” pay verir.

(Çaydanlık)

1170. Sabah, öğlen hem akşamda,
Gagasından su akar,
İçine biraz çay koysan,
İçinde tam lezzet bulur.

(Çaydanlık)

1171.Awzı üstinde,
Sım kulaqlı,
Turıp-aķ üy işinde,
Künde suw soraydı.

(Şelek).

1172.Tez jeydi, köp şaynaydı,
Özi toymay kisige bermeydi.

(Kazan).

1173.Bes jigitke bas bolıp,
Karıydargā asattım,
Asatsamda aş kaldım.

(Köl-barmaqlar).

1174.Bir kız kördim hasılzat,
Kökireginde sızgan hat,
Kız da jükli bolama,
Dos-duşpanga bolıp mat.

(Sandık).

1175.Tula boyı jalañaş,
Salğan kiyim tüyip tur,
İyesi ketse kāsınan,
Köringen jandı kayıp tur.

(Sandık).

1176.Tam basında tünliksiz otaw.

(Morja).

1177.Kısımlasañ bir kısım,
Jazsañ keter hærriyip,
Töbemizde jürse de,
Bolmas onı biz kiyip.

(Zontik).

1171.Ağzı üstünde,
Tel kulaklı,
Durup ak ev içinde
Gündüz su sorar.

(Kova)

1172.Çabuk yer, çok çiğner,
Kendi doymadan başkasına vermez.

(Kazan)

1173.Beş yiğit baş olup,
Yaşlılara yedirdir ,
Yedirsem de aç kaldım.

(El- parmaklar)

1174. Bir kız gördüm çok güzel,
Yüreğinden sızan mektup,
Kız da yüklü olur mu,
Dosta düşmana yenilir mi.

(Sandık)

1175.Bütün vücudu çıplak,
Üstündeki örtüsü dağılmış,
Sahibi kenara çekilince,
Küçük yaması görünür.

(Sandık)

1176.Dam başında tünliksiz otağ.

(Baca)

1177.Avuçlasan bir avuç,
Açsan dikelip gider,
Tepemizde bulunsa da,
Biz onu giyemeyiz.

(Şemsiye)

1178. Tamırsız ösken bir terek,
Awırlığı joq, bir şörek,
Özi de elge kerek,
Tolıp atır şaçası,
Koyıptı şöpke ildirip.

(Zontik).

1179. Közi de joq, kulağı da joq,
Özi soqırdı jeteler.

(Hasa-tayaq).

1180. Ayakka bekkem bayladım,
Muzğa jırgıp oynadım,
Kızıq eken bul özi,
Oynayğa heş toymadım.

(Konbki).

1181. Bolmaydı onda biyik-oy,
Özi tegis maydanşa,
Turadı ol üş-tört ay,
Issı kelip qalğanşa,
Künde turıp balalar,
Türli oyun oynaydı,
Birin-biri kuwalap,
Kızığına toymaydı,
Eger oñlı bilmesen,
Jıgılasań dürs etip,
Körip qoysa bir bala,
Küledi sağan mırs etip,
Usını sen oylap tap,
Başkalardan sorama,
Esitip qoysaqtı taptım dep,
Onnan tapqan bola ma.

(Konbki).

1178. Damarsız büyüyen bir ağaç,
Ağırlığı yok, bir çörek,
Kendisi halka çok gerek,
Dolar dalları,
Koymuştu çöpe asıp.

(Şemsiye)

1179. Gözü de yok, kulağı da yok.
Özü körü elinden tutup yürütür.

(Baston-asa)

1180. Ayağa sağlamca bağladım,
Buzu çizip yaralayarak oynadım,
İlginç bir şeymiş bu,
Oynamaya hiç doymadım.

(Paten)

1181. Olmaz ondan yüksek, oy,
Özü ters meydancık,
Durur o üç dört ay,
Sıcaklık gelene kadar,
Her gün gelip çocuklar,
Türlü oyun oynar,
Birbirini kovalayıp,
Eğlenceye doymadılar,
Eğer kullanmayı bilmezsen,
Dürs diye düşersin,
Görürse bir çocuk,
Sana kıs kıs güler,
Şunu sen düşünüp bul.
Başkalarına sorma,
İşitsek buldun diye.
Ondan bulan olur mu.

(Paten)

1182.Joldas etsen öziñe,
Tastıradı küşinđi,
Ėayrat qosıp Ėayratqa,
Jeñiltedi isinđi.

(Sport).

1183.Dop-domalak, domalak,
Tüsip ketse qolımnan,
Bir orında turıw joq,
Keter özi jumalap,
Bere ġoysam ükeme,
Asır salıp oynaydı,
Onı körgen balalar,
Oynayıq dep qoymaydı.

(Top).

1184. Özi bir zat domalak,
Tiysen keter jumalap,
Bolmasa da jazıǵı,
Jürer ballar qıwalap.

(Top).

1185.Ayaq-qolsız domalak,
İlaqtırsañ jumalap,
Tamaşaǵa batasañ,
Şarşaǵanda qıwalap,
Ol ne özi aytıp ber,
Uslap al da qaytıp ber.

(Top).

1186.Tıq-tıq etip bərhamı,
Uzaq küñge tınbaydı,
Şarşadım dep aytpas heş,
Sirə bir dem almaydı.

(Saat).

1182.Yoldaş etsen özüne,
Taşıırır gücünü,
Gayret ekleyip gayrete,
Hafifletir işini.

(Spor)

1183.Tos toparlak, toparlak,
Düşüp gitse elimden,
Bir yerde durmak yok,
Gider kendi yuvarlanarak.
Veriversem kardeşime,
Vurup iterek oynadı.
Onu gören balalar,
Oynayalım diye bırakmadı.

(Top)

1184.Kendi yuvarlak bir şey,
Dokunsan yuvarlanıp gider ,
Olmasa da suçu ġünahı,
Oynar, çocuklar kovalayıp,

(Top)

1185.Ayaksız elsiz toparlak,
Uzaǵa atsan yuvarlayıp,
Oynamaya doyarsın,
Kovalayıp yorulunca,
O nedir söyleyiver,
Yakalayıp getiriver.

(Top)

1186.Tık-tık edip daima,
Uzun günde durmaz,
Hiç yoruldum demez,
Asla hiç durup dinlenmez.

(Saat)

1187.Waķıttı ölşeydi,
Eş adamnan soramay,
Tiliñdi almaydı,
Tetigin buramay.

(Saat).

1188.Tıķıldasıp baradı,
Ağası menen inisi,
Ķuwdalasıp jüredi,
Birinen soñ birisi.

(Saat).

1189.Özi ķalta saattay,
Körsetpes biraķ waķıttı,
Elpildeggen eki til,
Körsetip turar bağıttı.

(Kompas).

1190.Jüredi tıķ-tıķ
Etedi şıķ-şıķ,
Saķlañız este,
Kütə kerekli iste.

(Saat).

1191.Tıķ-tıķ etken bərħama,
Uzaķ kūnge tınbaydı,
Şarşadım dep aytpas ħeş.

(Saat).

1192.Ķağıp taslap tañlayın,
Bilgeninşe söyleydi,
Kelgeninşe tiliniñ,
Toķtamastan jüredi,
Jetkeninşe ħalınıñ,
Mezgilinden habar beredi.

(Saat)

1187.Zamanı ölçer,
Hiç insandan sormaz.
Söyleneni dinlemez.
Tetiğini burmaz.

(Saat)

1188.Tıķırdayıp gider,
Ağabeyi ile kardeşi,
Peşpeşe gider,
Birinden sonra birisi.

(Saat)

1189.Özü cep saati gibi,
Fakat vakiti göstermez,
Kımıldayan iki dil,
Gösterip durur bir yönü.

(Pusula)

1190.Yürür tıķ-tıķ,
Eder şık-şık
Aklınızda tutun.
İşte çok gerekli.

(Saat)

1191.Tıķ tıķ eder daima,
Uzak günde durmaz,
Hiç yorulduğum demez.

(Saat)

1192. İtip bırakıp ayırın,
Bildiğince söyler,
Dilinden geldiğince.
Durmadan çalışır,
Durumu yettiğince,
Vakitten haber verir.

(Saat)

1193.Sirə bir dem almaydı,
Aqlı joq, janı bar.

(Saat).

1194.Ƙara tawıƙ ƣaƣƣıldaydı,
Ƙanatları şaƣıldaydı.

(Tigiw maşinası).

1195.Tört awzı bar döŋgelek,
Adamzatƣa dım kerek,
Suwıƣtan seni ƣorƣaydı,
Puƣtalap onı saƣlasan,
Heş waƣıt ƣapa ƣılmaydı.

(İlgek).

1196.Közleri bar döŋgelek,
Ƙatar durar öŋirde,
Kiyimiŋdi ƣaysırıp,
Tonƣdırmaydı ömirde.

(Sədep-ilgek).

1197.Jüz mın aşıƣı bar,
Həmmesi ƣarıydar.

(Pul).

1198.Pəp-pəkene tört müyeş,
Öleşp ƣana tigilgen,
Uslaytuƣın bawı bar,
Özine bekkem büğilgen,
Aytnılar ol ne bolar?

(Sumƣa).

1199.Emes onnan üy ƣurı,
Özi temir ƣıyƣımı,
İske salƣan waƣtında,
Şubatılƣan ƣuyırƣı.

(İyne).

1193.Hiçbir zaman dinlenmez,
Aklı yok, canı var,

(Saat).

1194. Kara tavuk gaklar,
Kanatları şaklar.

(Dikiş Makinesi)

1195.Dört aƣzı var tekerlek,
Ademoğluna pek gerek,
Soğuktan seni korur,
İyileştirip onu saklasan,
Hiçbir zaman üzölmez.

(İlik)

1196.Gözleri var tekerlek,
Katar durur göğsünde,
Giyeceğini kavuşturun,
Dondurmaz ömründe.

(Sedef-İlik)

1197.Yüz bin aşıƣı var,
Hepsi de talepkâr.

(Para)

1198.Pop- pəkene dört köşe,
Öleşlöp dikildi,
Tutulacak bağı var.
Özünü saƣlam bükülen,
Söyleyin o nedir?

(Çanta)

1199.Ev ondan mahrum değıl,
Özü demir kıymıƣı,
İşe gönderdiğin zaman,
Sürüklenir kuyruğu.

(İğne)

1200.Tentek-tentek, tentegim,
Jalgız közli bolsañ da,
Tar soqpaqñan ötesen,
Paydalansam öziñdi,
Adamzatqa paydalı,
İs pitkerip ketesen.

(İyne).

1201.Bir közli kempir,
Köylegine gül tigatedi.

(İyne).

1202.Köktawdıñ bası jarıq.

(İyne).

1203. Qara atlı naşar,
Aq atlıñı qıwar.

(İynesabaq).

1204.Özi kewli aşadı,
Suwğa salsañ qaşadı.

(Sabın).

1205.Iğallap uslasañ,
Qolıñda turmaydı,
Onıñ menen juwsañ,
Kiyimde kir qalmaydı.

(Sabın).

1206.Tazalıqqa dım kerek,
Qarnın toltır paydalan,
Sorağan menen bermeydi,
Tüsinbeydi türtpeñ.

(Umıvalbnik).

1200. Tembel tembel, tembelim,
Tek gözlü olsan da,
Dar sokaktan geçersin,
Özüñden faydalansam,
İnsanlara faydalı,
İş bitirip gidersin.

(İğne)

1201.Bir gözlü kocakarı,
Gömleğine gül diker.

(İğne)

1202.Gök dağın başı yarık.

(İğne)

1203. Kara atlı naşar,
Ak atlıyı kovar.

(İğne-İplik)

1204.Özü gönül açtı,
Suya salsan kaçır.

(Sabun)

1205. Islakken tutsan,
Elinde durmaz,
Onun ile yıkasan,
Elbisede kir kalmaz.

(Sabun)

1206.Temizlik için çok lazım ,
Karnını doldur faydalan,
İstemekle vermez,
Anlamaz dürtmesen.

(Lavabo)

1207.Esik bette birew tur,
Uzaq künge talmaydı,
Qay waqıtta kelseñ de,
Onnan kewliñ qalmaydı.

(Umıvalbnik).

1208. Jası kişi bolsa da,
Hızmet eter mudamı,
Üyiñizdiñ işinde,
Aq kökirek adamı.

(Umıvalbnik).

1209.Bir qaptalda orrıyğan,
Quyımşağı zorrıyğan.

(Umıvalbnik).

1210.Esik bette birew tur,
Uzaq künge talmaydı,
Qay waqıtta qaleseñ,
Onnan kewliñ qalmaydı.
Jası kişi bolsañ da,
Hızmet eter mudamı,
Üyiñizdiñ işiniñ,
Aq kökirek adamı.

(Umıvalbnik).

1211.Bir qarasañ köreseñ,
Tazalıqtı bileseñ.

(Ayna).

1212.Kişkene gana mülde,
Mağan qarap küldi.

(Ayna).

1207. Kapı önünde biri durur.
Uzun günde yorulmaz,
Ne zaman gel sen de,
Ona gönlün darılmaz.

(Lavabo)

1208.Yaş kúçük olsa da,
Hızmet eder daima,
Evinizin işinin,
Ak gönüllü adamı.

(Lavabo)

1209. Bir kenarda keser,
Musluğı büyük.

(Lavabo)

1210.Kapı önünde biri durur,
Uzun günde yorulmaz,
Ne zaman gelsen de,
Onun gönlü kalmazdı,
Yaş kúçük olsa da,
Hızmet eder daima,
Evinizin işinin,
Ak gönüllü adamı.

(Lavabo)

1211.Bir baksan görürsün,
Temizliğı görürsün.

(Ayna)

1212. Küçücük bir şey,
Bana bakıp güler.

(Ayna)

1213.Özi minayım,
İsi əlpayım,
Bet-əl juwsaŋ,
Qulaşın aşır,
Boladı tayın,
Terleş öziŋ,
Ol da terleydi,
Bir ökinişi,
Birge jürmaydı.

(Ayna).

1214.Aldına barsaŋ köreseŋ,
Aynıtpastan öziŋdi,
Ol da qalar ermeklep,
Eger kıssaŋ köziŋdi.

(Ayna).

1215.Sen ursaŋ ol da uradı,
Biraq ortada şiyşe sınağı.

(Ayna).

1216.Tisi köp tisleydi.

(Taraq).

1217.Awzı joq, tisi köp,
Maysalıqta isi köp.

(Taraq).

1218.Taqta-taqta,
Muz ireŋde,
Qarsılıq etpeydi,
Nur ireŋge.

(Tereze).

1213.Özü mülayım,
İşi mütevazı,
Elini yüzünü yıkasan,
Kollarını açıp,
Hazırda bekler,
Sen terlesen,
O da terlerdi,
Bir pişmanlığı,
Birlikte yürümez.

(Ayna)

1214. Karşısına geçsen görürsün ,
Değiştirmeden özünü,
O da bakıp alay eder ,
Eğer kıssan gözünü.

(Ayna)

1215.Sen vursan o da vurur,
Lakin ortada cam kırıldı,

(Ayna)

1216.Dişi çok dişler.

(Tarak)

1217.Ağzı yok, dişi çok,
Maysalıqta işi çok.

(Tarak)

1218. Tahta tahta,
Buz renginde,
Muheliflik edip,
Nurlandı.

(Pencere)

1219. ıdırmaydı, jürmeydi,
Üyimde bar bir joldas,
anşı hizmet etse de,
Heş oğan algıs ayılmas.

(Kiyim ildirgiş).

1220. Unatan süyip hər kişi,
Jüredi alıp asına,
Sebebi onıñ hər tisi,
Paydalı adam basına.

(Tarak).

1221. Azan menen turdım,
Toğırtağa kirdim.

(Köylek).

1222. Özi jumsaq, jap-jalpaq,
Hızmet isler jumalap.

(Köpşik).

1223. Boyı da bir, eni de bir,
Həmmədə de boladı,
Beti-olıñ kir bolsa,
attı apa boladı.

(Bet oramal).

1224. Tünde aş, kündiz tok.

(Etik).

1225. Azanda tiktım de,
Keşte söktım.

(Botinka).

1219. Dolaşmaz, gezmez,
Evinde var bir yoldaş,
Ne kadar hizmet etse de,
Hiç ona dua edilmez.

(Elbise Askı)

1220. Beğenip sever her kişiyi,
Önüne alıp yürüdü,
Sebebi onun her dişi,
Faydalı adam başına.

(Tarak)

1221. Sabahleyin kalktım,
Toğırtaya girdim.

(Gömlek)

1222. Özü yumuşak, dümdüz,
Hizmet eder yuvarlanarak.

(Yastık)

1223. Boyu da bir, eni de bir,
Herkeste de vardır,
Eli yüzü kir olsa,
Çok kaygılanır.

(Yüz- Başörtü)

1224. Gece aç, gündüz tok.

(Ayakkabı)

1225. Sabah diktım de,
Gece söktüm.

(Bot)

1226.Bawırı kirpi tikendey,
Biraq tegis arqası,
Eger üstin şaň bolsa,
Nağız sonıñ ustası.

(Şetka).

1227.Kündiz izzette,
Akşam hızmette.

(Körpe-döşek).

1228.İyri-iyri izi bar,
Arman-berman jüredi,
Əhmiyetli isi bar,
Börene de tiledi,
Qosıq aytar sırlıdap,
Ağaşlardı ol tırnap.

(Jargı).

1229.Bəlekey kelp nazlandı,
Ağaş tübin jalmadı.

(Balta).

1230.Toğayğa barsa üyge qarağan,
Üyge qaytsa toğayğa qarağan.
(Belge kıstırılğan balta).

1231.Tört ayaklı, tal tayaklı,
Heş nərseden qorqar emes,
Əlle nedi bul qayaklı?

(Jaba).

1232.Uwqalasam məs bolar,
Şamal tiyse pəs bolar.

(Sabının köbigi)

1226. Bağrı kirpi dikenı gibi,
Fakat dümdüz arkası,
Eğer üstün toz olsa,
Tam onun ustası.

(Fırça)

1227.Gündüz izzette,
Akşam hızmette.

(Yorgan-Döşek)

1228.Eğri-eğri izi var,
İleri geri yürür,
Gerekli işi var,
Uzun ağacı da diler,
Şarkı söyler mırıldar,
Ağaçları o tırmalar.

(Testere)

1229.Kısacık gelip nazlandı,
Ağacın dibini yedi.

(Balta)

1230. Ormana varsa eve bakar,
Eve dönse ormana bakar.
(Bele asılan balta)

1231.Dört ayaklı dal baston,
Hiçbir şeyden korkmaz,
Bu şey nerelidir?

(Yaba)

1232.Ufalasam mest olur,
Rüzgar değse kötü olur.

(Sabun Köpüğü)

1233.Özi dennen tuwılğan,
Beli kısıp buwılğan,
Üy işinde sıpırık,
Aldına tüsip juwırğan.

(Sipse).

1233.Özü tohumdan doğmuş,
Beli kısılıp bağlanmış,
Ev içinde süprüntü,
Altına düşüp koşar.

(Süpürge)

1234.Tört müyeşli jumsağ mes,
Awırlığı onşa emes,
Başındı koyıp jatpasañ,
Sirə kewliñ kenşimes.

(Peşehana).

1234.Dört köşeli yumuşak tulum,
Ağırlığı onun gibi değil,
Başını koyup yatmasan,
Asla gönlü kenşimes.

(Cibinlik)

1235.Tört ayaklı,
Üsti torlu,
Onda jatқанlar,
Adamnıñ zorı.

(Kət).

1235.Dört ayaklı,
Üstü torlu,
Onda yatanlar,
Güçlü adamlar.

(Karyola).

1236.Tört ayaklı,
Eki başlı,
Bir kursaklı.

(Kət).

1236.Dört ayaklı,
İki başlı,
Bir kursaklı.

(Karyola).

1237.Kişkene gana aynasız,
Qurılmaydı paydasız,
Salmağı joq, dım oñay.

(Peşehona).

1237.Küçücük bir ayna,
Kurulmaz faydasız,
Ağırlığı yok, pek kolay.

(Cibinlik).

1238.Əketsen de qayda siz,
Üstinde setki,
Jatқан adamlar,
Jaqsı eken depti.

(Kət).

1238.Siz nereye götürürseniz de,
Üstünde setki,
Yatan adamlar,
Güzelmış dedi.

(Karyola).

1239.Ayağı bar, jürmeydi,
Arçası bar, jatpaydı.

(Orınlıq).

1240.Ekige ekini qossañ tört boladı,
Birewi-birewine sep boladı,
Tiykargı üylesimi tabılmasa,
Jansız zat janlı zattı jep boladı.

(Oçki).

1241.Tahta-tahta muz reñde,
Ornı törinde,
Qarsılıq etpeydi,
Nurğa reñge.

(Öynek).

1242.İşi qıwıs, sırtı tas,
İşinen köriner as.

(Şiyse).

1243.Özliginen aşqa barmaydı,
Börek yaki mantını,
Onısız heş kim almaydı,
Al borşç yaki göjede,
Qoldan sirə qalmaydı,

(Qasıq).

1244.Uzın qayıs sozılğan,
Belime buwsam kelmeydi,

(Jol).

1245.Suw üstinde kösilip jatar,
Biraq suwdan işe almas,
Bizdi arjaqqa ötkerer,
Biraq özi köşe almas.

(Köpir).

1239.Ayağı var, yürümez
Sırtı var, yatmaz.

(Tabure).

1240.İkiye ikiyi eklesen dört olur,
Biri birine yardım eder.
Aslı birbirine denk olmasa,
Cansız şey canlı şeyi yer.

(Gözlük).

1241.Tahta- tahta buz rengi,
Yeri baş köşe,
Muhaliflik etmezdi,
Işığa reñge.

(Pencere).

1242.İçi boş, dışı taş.
İçinden görünür aş.

(Şişe).

1243.Kendiliğinden yemeğe varmaz,
Börek veya mantıyı,
Hiç kimse onsuz almaz,
O borşç veya çorbada,
Elden asla düşmez.

(Kaşık)

1244.Uzun kayış gerilir,
Belime bağlasam gelmez.

(Yol)

1245.Su üstünde boyly boyunca yatar,
Fakat sudan içmez.
Bizi öbür tarafa geçirir,
Fakat kendi geçemez.

(Köprü).

1246.Şınk etti,
Şapşıp ketti.

(Ok).

1247.Özi üyde, ornı törde,
Alsan jalt eter,
Taşsan şalt eter.

(Kılış).

1248.Jegeni temir,
Kuşkanı ot.

(Mıltık).

Muzika Əsbapları

1249.Çatlam-çatlam çarnı bar,
Beli sulıw ilgek,
Prujinaday sozılar,
Çutıday bolıp köringen,
Bawı bar eki jağında,
Sədepler çatar tağılğan,
Şeberi şertse dawısı,
Jay aladı janıñnan.

(Akkardeon).

1250.Podnosı bar, nanı joq,
Çosıq aytar janı joq,

(Patefon).

1251.Çaz moyınlı çara bası bar,
Saz-səwbetli naması bar,
Adam dewge şaması bar,
Bilsen bunıñ mənisi bar,

(Patefon).

1246.Şınk etti,
Seyirtip gitti.

(Ok).

1247.Özü evde, yeri törde
Alsan şık eder,
Taksan şalt eder.

(Kılıç).

1248.Yediği demir,
Kustuğu ateş.

(Tüfek).

Müzik Aletleri

1249.Kat kat karnı var.
Beli güzel bir ilik,
Yay gibi gerilir,
Kutu gibi görünür,
Bağı var iki yanında
Kayışına sedef takılan,
Ustası çalsa sesi,
Cana can katar,

(Akordiyon).

1250.Tepsisi var, ekmeği yok,
Koşuk söyler canı yok.

(Gramofon).

1251.Kaz boyunlu kara başı var,
Sazlı sohbetli nağmesi var,
Adam demeye dermanı var,
Bilsen bunun manası var,

(Gramofon).

1252.Köp jerinen baylangan,
İşin şadlık jaylagan,
Haslı ağaş bolsa da,
Qıtlıqlasan sayrağan.

(Duwtar).

1253.Boyı bir tutam,
Belbawı kırıqtan,
Awızı uraday,
Qulağı sırgawıday.

(Balalayka).

1254. İşi bop-bos,
Dawısı jer jaradı,

(Baraban).

1255.Janlı-jansızdı kıynaydı,
Jansız şıñgırıp jılaydı,
Jılağanı bizge unaydı.

(Baraban).

JAHA FORMADAĞI SORAW- JUWAPLI JUMBAQLAR

1256.Bir tüpte türli alma bar,
Biri sarı, biri kızıl,
Sebebin kim aytar, kim tabar?
Jazda gül ösedi,
Güzde ol pisedi,
Qısta solıp tüsedi,
Cebebi ne, kim şeşedi?
Eki bölek pahta bar,
Sapalı etip egilgen,
Eki bölek demeseñ,

1252.Çok yerinde bağlanan,
İçini sevgiyle dolduran,
Aslı ağaç olsa da,
Gıdıklasan öter.

(Dütar)

1253.Boyu bir tutam,
Belbağı kırktan.
Ağzı ambar gibi,
Kulağı sırık gibi.

(Üç telli saz).

1254.İçi bomboş,
Sesi yeri yarar.

(Davul).

1255.Canlı cansıza acı çektirir,
Cansız bağırıp ağlar,
Ağlaması bizim hoşumuza gider.

(Davul).

YENİ FORMDAKİ SORU-CEVAPLI BİLMECELER

1256.Bir kökte iki türlü elma var,
Biri sarı biri kızıl,
Sebebin kim söyler, kim bulur?
Yazın gül yeşerir,
Güzün o büyür,
Kışın solup düşer,
Sebebi ne, kim çözer?
İki parça pamuk var,
Heveslenilip ekilen,
İki parça demesen.

Bir künde tuğım sebilgen,
 Tərbiyada bir bolıp,
 Birge awqat berilgen,
 Bir teñ güllep ekewi,
 Tüynekleri köringen,
 Birdey pişip, aşılıp,
 Bir künde olar terilgen.
 Biraq ھاسıl ھər küni,
 Nege bunday boladı,
 Sebebi kim tabadı?

ھawada suw boladı,
 Jañırlap jawadı,
 Sebebin kim biledi,
 Kimler ayta aladı?

Jarılganday bir jerleri aspannıñ,
 Kök güldirep, güldir-güldir etedi,
 Abaysızda seskenip te ketesen,
 Qattı sestı köp jerlerge jetedi,
 Ne sebepten bunday awhal boladı,
 Kim oylaydı, sebebin kim tabadı?

Jer şarrınıñ kızıq-kızıq jeri bar,
 Udayı jaz, udayı kış-karı bar,
 Bizıñ jerde jazda-kışta boladı,
 Ne sebepten, bunda qanday mēni bar?

Kim balıqşısı, balıq awlap kördiñ be?
 Deryamızda neşe kıylı balıq bar.
 Türiñ körip, atın onıñ bildiñ be?

<<Topıraq qala>> degen ülken qala bar,
 Horezmniñ eñ birinşi paytahtı,

Bir günde tohum serpilgen,
 Eğitimde bir olup,
 Birlikte yiyeceği verilip,
 Bir büyük gül ikisi
 Tüyleri görünür.
 Bir taneymiş gibi,
 Bir günde toplanıp,
 Fakat asıl her günü,
 Niye böyle olur,
 Sebebini kim bulur?

Havada su olur,
 Yağmur olup yağar,
 Sebebini kim bilir
 Kimler söyler?

Yarılmış bir yerleri gökyüzünün,
 Gök güröldeyip, güröl güröl eder,
 Aniden korkup da gidersen,
 Güçlü sesi çok yerlere ulaşır.
 Ne sebepten böyle ahval olur,
 Kim düşünür, sebebin kim bulur?

Dünyanın ilginç ilginç yeri var,
 Sürekli yaz, sürekli kış karı var,
 Bizim yerimizde yaz da kış ta olur.
 Ne sebepten, burada nasıl anlam var?

Kim balıkçı, balık avlayan gördün mü?
 Deryamızda ne kadar çeşit balık var.
 Türünü görüp, onun adını bildin mi?

“Toprak kale” dediği büyük kale var,
 Horezm’nin en birinci payitahtı,

Sayahatlap kördiñlerme onı siz,
Tağı qanday estelik bar ataqlı?
Babamız Biruniy jaħanğa məlim,
Bilesiz be qay jılları tuwılğan?
Dıqqat penen tariyhları aqtarıñ,
Biruni dep nege atı qoyılğan?⁴

Dünyada eñ awır nərse ne?

(Ot).

1257.Dünyada tamırsız zat ne?

(Tas).

1258.Ƙanatsız tamırsız zat ne?

(Jel).

1259.Ƙoyan nege sekiredi?

(Jüre almağanlıqtan).

1260. Mal nege jatadı?

(Otıra almağanlıqtan).

1261.İyt nege üredi?

(Söylep almağanlıqtan).

1262.Patşa kimge bas iyedi?

(Şaş tärezge).

1263.Dünyada eñ aşşı nərse ne?

(Ƙayğı).

1264.Tatlıdan talı qanday zat?

(Uyqu).

Seyahat edip gördünüz mü onu siz,
Burdan başka hangi ünlü anıt var?
Atamız Biruniy cihana malum,
Bilir misiniz hangi yılda doğmuş?
Dikkat ile tarihleri Ƙarıştıırn,
Niçin Biruni diye adı konmuş?

Dünyada en ağır şey ne?

(Ateş).

1257.Dünyada damarsız şey ne?

(Taş).

1258.Kanatsız uçan şey ne?

(Yol).

1259.Tavşan niçin seker?

(Yürüyemediğı için).

1260.Mal niçin yattı?

(Oturamadığı için).

1261.İt niçin havlar?

(Konuşamadığı için).

1262.Padişah kime baş eğer?

(Berbere).

1263.Dünyada en acı şey ne?

(Ƙayğı).

1264.Tatlıdan tatlı hangi şey?

(Uyku).

⁴ H. Japaqov. Oylap Tabıqlar. QQMB, 1961 J.

1265.Dünyada bir zat bar, hər kim oğan mütəj,
Hər kim soraydı, biraq, geybirewler gana onı tutadı?
(Keşes).

1266.Dünyada pulğa tapdırmayıtuğın qay zat?
(Joğaltqan waqıt)

1267.Awqatsız jüretuğın ne?
(Saat).

1265.Dünyada bir adam var, her kes ona muhtaç,
Herkes ister fakat?
(Meclis /danışman).

1266.Dünyada paraya tapmayan nedir?
(Kaybolan vakit)

1267. Yemeksiz yaşayan ne?
(Saat).

SONUÇ

Sovyetlerin dağılmasından sonra gelişen Türk Dünyası tarihi ve edebiyatına olan ilgi artmaya başlamıştır. Bu artışa bağlı olarak halk edebiyatı ürünleri farklı lehçelerden Türkiye Türkçesine çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın eses malzemesi olan bilmeceler Karakalpak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak bilim dünyasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde Karakalpak tarihi,dili ve kültürü hakkında bilgi verilmiştir.

Karakalpak Bilmecelerinin şekil ve muhteva bakımından Türk dünyasındaki bilmecelerle benzer olduğunu tespit ettik. Elbette ki üslup farklılıkları bulunmaktadır.

Karakalpak bilmeceleri manzum ve mensur halinde olup manzum olanlar daha fazla olduğunu tespit ettik.

Karakalpak bilmecelerinde gökyüzü ve yıldızlar ile ilgili bilmecelere büyük ölçüde yer verildiği tespit edilmiştir. Gökyüzü ile alakalı bilmecelerin oldukça fazla olması göçebe bir yaşam tarzına sahip olduklarından kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

Karakalpak bilmecelerine konu olan hayvanlar ise 30olduğu tespit edilmiştir.

Yaşanan coğrafya ve şartlar ile bağlantılı olarak hayvanlar, Türkler için her zaman ayrı bir öneme sahip olmuştur. Göçebe bir hayat tarzına sahip olmaları, geçim kaynaklarının hayvancılık olması da birer faktördür. Hayvana verilen önem bilmecelere de konu olmuştur, Karakalpak bilmecelerinde bu durum tespit edilmiştir

At Türkler için bilhassa önemlidir. Destan, masal, hikâye, bilmece ve diğer sözlü edebiyat ürünlerinde at her zaman için önemini korumuştur. Türk edebiyatındaki sözlü kültür ürünlerinde sıklıkla bulunan at kahramanın yoldaşdır. Ahiret inancına bağlı olarak atıyla birlikte gömülür.

Atalarımız atın önemini vurgulamak için; at Türk'ün kanadıdır derler. Her ne kadar soydaşlarımız ile farklı coğrafyalarda yaşasak da at onlar için de oldukça önemli olmuştur ve bunu edebiyat ürünlerine de yansıtmışlardır.

Karakalpak bilmecelerine konu olan kuşlar ise doğada gördükleriyle beraber daha çok kartal, şahin, atmaca gibi avcı toplumun avlanmak için kullandığı kuşlar seçildiğini tespit ettik.

Folklor durağan değil, folklorik ürünlerde kalıplaşmış değildir. Çağın ihtiyaçlarına göre teknolojinin gelişmesine paralel olarak folklordan faydalanılmaktadır. Örneğin radyo

daha önceki dönemlerde Karakalpak bilmecelerine konu olmazken SSCB'den sonra bilmecelere konu olduğunu kitaptan hareketle tespit ediyoruz.

Karakalpak Türklerinin bilmecelerinde kafiye örgüsü ve söz sanatları tespit edilmiş; söz sanatları açısından da oldukça zengin olan Karakalpak bilmecelerinde benzetmelere geniş ölçüde yer verildiği tespit edilmiştir. Bilmece, sözlü edebiyatın diğer türleriyle de bağlantılıdır; incelediğimiz kitapta “aytışlar” ve “Koblan Destan'ı” ndan bir bölüm verilmiştir. Bu da bize diğer türler ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Karakalpaklar yaşamlarının zenginliğini bilmeceler ile kanıtlamış ve yaşamlarının her anını bilmeceler ile yansıtmış olduğunu tespit ediyoruz.

Bu çalışmada gördük ki Karakalpak bilmeceleri genel Türk dünyasının bilmecelerinin içinden bir parçadır. Adını başına taktıklarım şapkadan aldıkları için bu şekilde anılmışlardır. Genele baktığımızda bir Karakalpak bilmecesi ile Kazak, Tatar, Özbek, Kırgız birbirinden farklı değildir.

Bu çalışmada 1267 bilmece incelenmiş olup; incelenen bilmecelerden hareketle Karakalpak Türklerinin sosyal hayatı, ekonomik faaliyetleri, giyim- kuşam, teknoloji, hayvanlar vb., bilmece sorma geleneği, gökyüzü bilimine olan ilgi ve alakaları tespit edilmiştir.

Çalışmamızda Karakalpak bilmeceleri tür ve şekil incelenmiş olup; yüklümlü- yüklemsiz bilmeceler, dört ve daha fazla mısradan oluşan bilmeceler tespit edilmiştir. Bilmecelerde tabiat, yeryüzü ve gökyüzü, hayvanlar, ulaşım araçları, müzik aletleri, vb. birçok konuda bilmece sorulmuş. Bu da bize bilmecelerin sözlü kültür içinde edebi bir tür olmaktan daha fazla görev üstlendiğini gösteriyor. Ayrıca bilmelerde karşısındaki insanın bilgisini ölçmekle beraber cezalandırma yoluna da gidildiği tespit edilmiştir.

Karakalpaklar'ın ataerkil bir yapıya sahip olduğunu da bazı bilmecelerde “er isen bul/bil” ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bilmece sorma geleneği açısından değerlendirildiğinde ise diğer milletler ile geleneğin benzerliği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada halkbilimi için önemli bir değer olan ve sözlü kültür edebiyatında yer alan Karakalpak bilmecelerinin tanıtılmasına gayret edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Arakin, V. (1970). *Karakalpakça-Angliçanşa Sözlük (Karakalpakça-İngilizce Sözlük)*. Karakalpakstan Baspası, Nökis.
- Arat, R. R. (1967). “*Kara-Kalpaklar.*” İslam Ansiklopedisi. C. 6, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Başgöz, İ. (1993). *Türk Bilmeceleri I.*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bilgi Şöleni Bildirileri*, Balıkesir, 159.
- Başgöz, İ. (1986). “*Folklor Yazıları*”. Adam Yayınları, İstanbul.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çelebioğlu, A. Ve Öksüz, Y.Z. (1995). *Türk Bilmeceler Hazinesi*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Elçin, Ş. (2014). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Fedakar, P. (2008). “*Karakalpakistan’da Folklor Çalışmaları*” Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, VIII (1): 119-123.
- Fedakâr, P.D. (2008). *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı, s.13’den akt. S.Kamalov. ve A. Koşanov *Karakalpakistan Tarihi (Karakalpakistan Tarihi)* Nökis: Bilim, 1993, s.124
- Gürsoy Naskali, E. (ed.). (2021). *Türk Dünyası Bilmeceleri*, Cilt(1-2-3)Elginkan Vakfı Kitabevi Yayıncılık, İstanbul.
- İçel, H. (2005). *Batı Türklerinin Dörtlüklerden Kurulu Bilmeceleri Üzerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Kalenderov, M. (hızl.). (1998). *Karakalpak Tiliniñ Tüsindirme Sözlüğü (Karakalpak Dilinin İzahlı Sözlüğü)*, Karakalpakistan Baspası, Nökis.
- Karadavut, Z. (2006). *Prof. Dr. Saim Sakaoglu’na Armağan. “Kırgız Bilmeceler”i*. Kömen Yayınları, Konya.
- Oraltay, H., Yüce, N. ve Pınar, S. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, İstanbul.
- Rıbnikova, M. (1932). *Zagadki Akedemi, Özbekistan*, III: 8’danakt. N. Davkareyeva, *Qarakalpaq Folklorı*, Nukue, 1978.

- Şimşek, S. (2018). *Kırgız Türklerinin Bilmeceleri (İnceleme- Metin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Tağısoy, N. M. (2015). *Karakalpak Edebiyatı*, Bakü.
- Taşagıl, A. (2001). “Karakalpaklar.” TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 426-427, İstanbul.
- Tanirbergenovna, N. E. (2020). “*Stylistic Features of Karakalpak Folk Riddles*” 1Nukus state pedagogical institute after named Ajiniy, 7(4033-4039).
- Türkyılmaz, D. (2007). *Türk Dünyasında Bilmece*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Ankara.
- Tokat, F. (2012). “*Karakalpak Şair Ve Ozanı Berdak’ın “Şejire” Adlı Şiiri*” Turkish Studies, 7/4 (2873-2888) Ankara.
- Uygur, C. V. (2018). *Karakalpak Türkçesi Grameri (Fonetik, Morfoloji, Sentaks, Türk Dil Kurumu, Ankara*.
- Uygur, C. V. (2020). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. (1. Bs.) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uysal, Y. (2014). *Hakas Masalları (İnceleme- Metinler)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Kayseri.
- Yangil, M. K.ve Kerimoğlu, C. (2014). “*Bilmecelerin Eğitimdeki Yeri ve Önemi*” *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(342-354):’dan akt. Abrahams, R. D. & Dundes, A. (1972). *Riddles. Foklore and Folklife An Introduction*. (Edt: R. M. Dorson). (Çev: E. Metin). *Bilmeceler*. Milli Folklor, 73, 118-126.
- Yılmaz, S. (2006). *Karakalpak Türkleri ve Karakalpak Tarihi (1873-2003)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi.).
- Yılmaz, S. (1997). “*Karakalpak Türkleri ve Karakalpakistan*” *Yeni Türkiye*, 16, 1320-1329. Ankara

SÖZLÜK

Argımağ: Atın en iyi cinsi.

Atlaw: Ayran yapılan tahta fiç, yayık.

Atan: İğdiş edilmiş(erkek) deve.

Arşa: 1. Elbise vb. koymak için ağaçtan yapılmış sandık. 2. Yaz kış rengi değişmeyen eğri dallı bir ağaç türü, arşa ağacı, yılbaşı ağacı.

Awırık: “Şiy” denilen dokuma bitkisinden dokuma yapmak için çamur veya kesekten uzunca (belinden ip bağlamak için) yapılan özel alet, malzeme.

Bakan: Çadırı kurup diklemeye yarayan ucu çatallı, uzun ince ağaç.

Bawırsak: Yağda kızartılarak yapılan bizde ki lokma tatlısını anımsatan hamur işi.

Bağgi: Afyon çeken adam, afyonkeş.

Bekire: Balık türü.

Beldew: Çadırın “keregesinin” dışından sarılıp bağlanan ip.

Beşpent: Yelek.

Beybişe: İlk eş.

Bolis: Sovyet döneminde idari ve coğrafi bir bölünmenin adı, “volost”.

Borşç: Lahana ile yapılan bir tür çorba.

Boyan:Koyun vb. hayvanların yediği küçük yapraklı bitki.

Egede: Yaşlanmış, yaşı ilerlemiş, büyük.

Ėdiraspan: Üzerlik otuna benzeyen bir bitki.

Güreñ: Kara konur renk.

Güwen: Hayvanların boynundan bağlanmak için takılan kısa baş ipleri.

Gewrek(Gewirek): 1. Yazın yumru çıkaran veçölde yetişen dikenli bir bitki. 2. Bu bitkinin yumrusu/ meyvesi.

İngen: Damızlık dişi deve.

İyin ağaş: Bazı eşyaları omuzda taşımak için ağaçtan yapılmış sepet vb. kap,alet; saka sırtığı.

Janbas: İnsan veya hayvanlarda bacağın bel ile birleştiği yer, üst bacak kemiği.

Jantağ: Genellikle bazı hayvanların yediği dikenli ve çiçekli bir bitki.

Jelis: Atın yorga yürüyüşüyle hızlı koşması.

Jilik: 1. İlik. 2. Kesilen hayvan etinin on iki parçasın dan biri.

Jiyren: Atın\ yilkının kızıl-sarı türü\rengi.

Jupar: Güzel kokulu bir tür bitki.

Kağ: 1. Şiddetli Yağmur sularından boş(kuru) yerin(toprağın) çukuruna toplanan su, çorak yerdeki küçük su, bataklık. 2. Elma, kavun, erik vb. kesilip kurutularak yenilen meyveler, bu meyvelerin kurutulmuş hâlleri. 3. Kurutulmuş, suyu alınarak katılaştırılmış. 4. Vurmak, kakmak.

Kamar:Kıvırcık yünlü koyun cinsi(karagöl koyun) derisinin en kalitelisi, kaliteli koyun derisi. Kara puşkak: Tırnak, tırnak ucu.

Kara üy: Karakalpakistan'da hayvancılık ile uğraşanlar yazın yaylakta, kışın da kışın da kışlakta hayatlarını sürdürmüşlerdir. Yaylakta bulundukları dönemde Kara üy (kara ev) dedikleri göçebe çadırlarında yaşamışlardır. Karakalpakların sahip olduğu Kara üy' ler onların göçebe yahut yarı göçebe olduklarını simgelemez. Çünkü yaz aylarında Kara üy denilen çadırdaki kalmakla birlikte kış aylarında bu çadırları bozarak topraktan evlerine geçmişlerdir.

Karağay: Yaz kış yeşil kalan bir çam türü.

Kayraw: Baharda uçup gelen kuşların otladığı, yayıldığı yer.

Kersen:Tabaktan daha büyük, ağaçtan yapılma tabak, kap.

Kegey: Ağaç türü.

Kempir: Yaşlı kadın, kocakarı.

Kerege: İnce ağaç dallarından örülerek yapılan ve çadırın alt kısmında onun bir duvarını oluşturan parçaları.

Kesew: Ateşi karıştırmaya yaran alet.

Konız: Kanadı sert kabuklu sinek grubuna giren hayvan türü.

Kotır: İnsan veya hayvanların vücudundan çıkan şiş, yara.

Kozak: Yer (toprak) kazılarak yapılan ve bez dokumaya yarayan alet.

Köknaş: Köknar içen adam.

Kösew: Yanan ateşi veya közü karıştırmaya yarayan ağaç veya demirden alet, köseği.

Kula: At rengi.

Kulan: Yabani at.

Kegey: 1. Kavağa benzeyen, dallanarak büyüyen bir tür ağaç. 2. Arabanın "toğın" ile "güpşek"inin ortasını birleştiren, boyu bir metreye yakın "kegey" ağacından yapılan nesne.

Kulın: Yeni doğmuş, altı ayını doldurmamış tay.

Kumar: 1. Kumar oyunu. 2. Hevesli,arzulu.

Kurşaŋkı: Genellikle hayvanlarda görülen bir hastalık.

Maşpal: Yüzeyi çok tüylü bir kumaş türü.

Maş: Uygun, münasip, layık.

Meşel: 1.Yürüyemeyen,işine gücüne bakamayan, muhtaç. 2.Elinden hiçbir iş gelmeyen, beceriksiz adam.

Möjene: “Şangalak” ağacının tanesi, meyvesi.

Nar: 1. Tek hörgüçlü iyi cins bir deve. 2. Güçlü, kuvvetli,yiğit. 3. Ağaç.

Naşar: Kadın ve kızlar. 1. Aşağı, alt, adi. 2. Gücsüz, halsiz, çaresiz.

Nawkaragay: Uzun ve kalın bir tür ağaç.

Maysalık: Baharda çıkan kısa boylu bir ot.

Malakay: Deriden dikilen kulaklı başlık.

Məş: 1. Yazın ekilen bir ekin çeşidi. 2. “Məş” ekininin tanesi, tohumu.

Piskek: Kıymızı veya ayrıanı karıştırmak için kullanılan uzun ve ağaçtan nesne; yayığın ayrıanı karıştırmaya yarayan sapı.

Pişen: Saz, kamış, taze kamış.

Priemnik: Bir çeşit radyo.

Pətir: Hamuru mayalamadan yufka şeklinde (ince) yapılan bir ekmek çeşidi.

Seşseş: Yünü kabarık koyun derisi.

Serke: Kısırlaştırılmış\ iğdiş edilmiş teke.

Sevkele: Kadınların başına taktığı, değerli taşlarla taş.

Suwat: Su almak veya içmek için yapılmış yer.

Sümek: Beşiğe yatırılan çocuğun sidiğini akıtmaya yarayan kamış şeklindeki boru,hortum, alet.

Şabaş: Balık çeşidi.

Şakır: Uzakta bulunan bir kimseyi ses veya işaretle çağırmak. 2. Davet etmek.

Şalaş: Su altında biten bir bitki.

Şalgın:Sık ve gür otlu yer, otkak; gür (bitkili).

Şandır: Etin sinirli olan kısmı.

Şağalak: Tohum, meyve vb. kabuklu şeylerin dış kabuğu.

Şanak: 1. Kavun, karpuz, kabak tohumlarını ekmek için yapılan yer. 2. Yuva, yer; çanak.

Şanarak: Çadırın kenar çubuklarını üstte birleştiren yuvarlak çember.

Şelek: 1. Su için teneke veya sacdan yapılan kulplu ve yuvarlak kap,kova. 2. Ktığın yağını almak içinuzunluğu 60-70 cm'ye denk gelen içi boş, ağaçtan yapılan kap, yayık.

Şeşen: İyi konuşan, hitabeti iyi, söze usta.

Şığır: Kuyudan su alıp kova vb. kanala su çıkaran ve yüksek yerleri sulamada kullanılan alet.

Şiy: 1. Kamıştan dokunup çadırın “kerege”sinin dışından tutan şey. 2. Kamış, saz.

Şille: Yazın en sıcak günleri (haziran, temmuz, ağustos ayları).

Şortan: Yılan balığına benzeyen balık çeşidi.

Tenqe: Para birimi.

Tez: Çadırın ağaç aksamını teşkil eden malzemeleri eğip büken veya düzleuen tezgah.

Tıştaban: Ayakkabının en basit şekli, çarık.

Tiyin: Para birimi.

Toğırtqa: Ark veya kanal suyunu açmaya yarayan ağaç veya metal kapak.

Toqlı: Altı ay ile bir yaş arasındaki kuzu.

Toraŋgıl: Eğri dallı, büyük yabani bir ağaç.

Tör: 1. Evin(çadırın)kapısının tam karşısında bulunan biraz yüksekçe oturulacak yer, başköşe. 2. Dip, en derin yer, derinlik.

Tüŋlik: Şanarakın üstüne örtülen, dört köşesinde bağlanacak ipi olan keçe veya başka şeylerden yapılmış örtü.

Tubit: Hayvanların kılının dibinde bulunan yumuşak tüy.

Uwıq: Keçe çadırın en önemli parçalarından biri (bir ucu çadırın tepesinde, diğer ucu da”kerege”ye bağlı) olan ağaç çubuk.

Zaŋgar: Onmayası; namussuz, kötü.

Zəwlim: 1. Yüksek büyük. 2. Ele, ayağa, boyna takılabilen demir halka, esaret halkası. 3. Sıkıştırma, acele ettirme, zorlama.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Elifhan EKİCİ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Adıyaman Lisesi
Lisans Diploması	Adıyaman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yabancı Dil / Diller	İngilizce

